2013

XV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

29 – 30 вересня 2013 р.

Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД

Секції:

Біологічні науки
Географія та геологія
Державне управління
Екологія
Економіка
Історія
Математика
Мистецтво
Педагогіка
Політологія
Право
Психологія
Соціологія
Сучасні інформаційні технології
Фізична культура та професійний спорт
Філологічні науки
Філософія

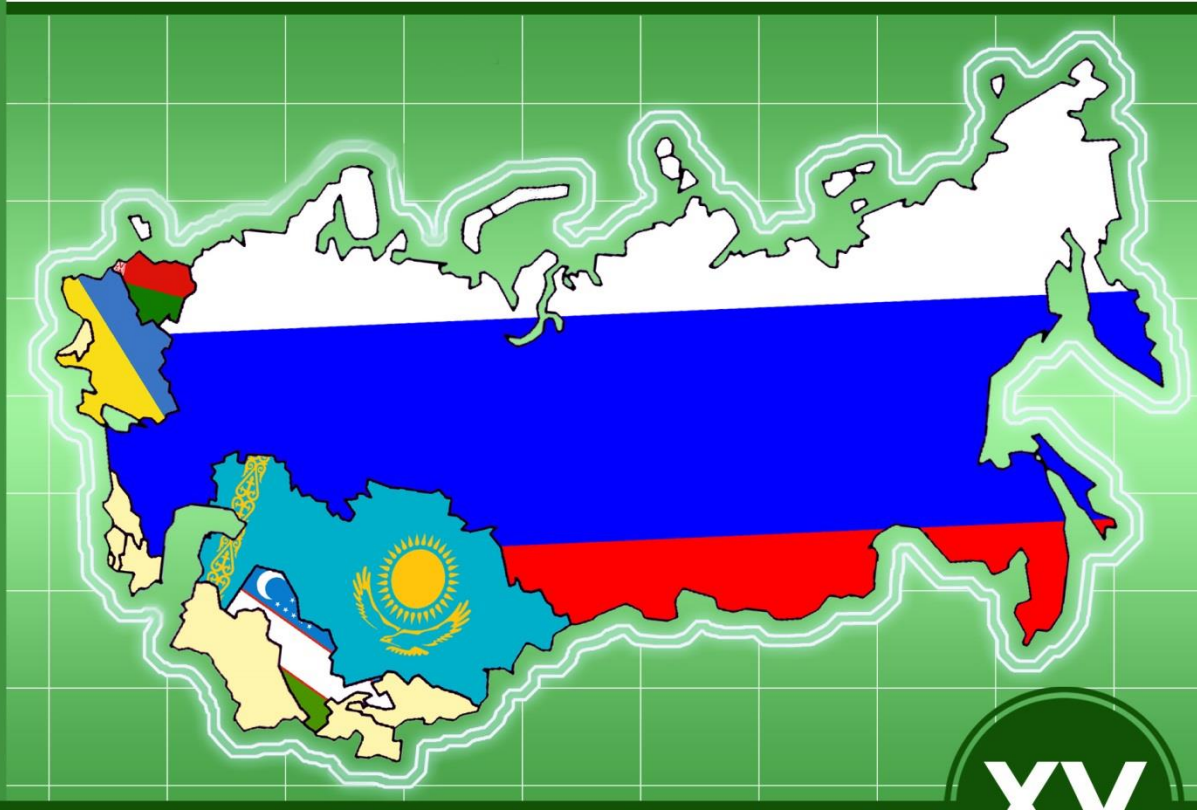

XV

Переяслав-Хмельницький
2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»

29 – 30 вересня 2013 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Переяслав-Хмельницький – 2013

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XV Международной научно-практической интернет-конференции
«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»

29 – 30 сентября 2013 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Переяслав-Хмельницкий – 2013

Матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013 р. – 178 с.

Материалы XV Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»** // Сборник научных трудов. - Переяслав-Хмельницкий, 2013 г. – 178 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
В.П. Коцур,
доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
В.П. Коцур,
доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
С.М. Рик к.ф.н., доцент;
Я.О. Потапенко к.і.н., доцент;
Т.М. Боголіб д.е.н., професор;
Г.Л. Токмань д.п.н., професор;
Н.В. Ігнатенко к.п.н., професор;
В.В. Куйбіда к.біол.н. доцент;
В.А. Вінс к.псих.н.;
Ю.В. Бобровнік к.і.н.;
С.М. Кикоть к.і.н.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
С.М. Рик *к.ф.н., доцент;*
Я.О. Потапенко *к.и.н., доцент;*
Т.М. Боголиб *д.э.н., профессор;*
Г.Л. Токмань *д.п.н., профессор;*
Н.В. Игнатенко *к.п.н., профессор;*
В.В. Куйбида *к.биол.н. доцент;*
В.А. Винс *к.псих.н.;*
Ю.В. Бобровник *к.и.н.;*
С.М. Кикоть *к.и.н.*

Члени оргкомітету інтернет-конференції:
Ю.В. Бобровнік,
А.П. Король,
Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:
Ю.В. Бобровник,
А.П. Король,
Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:
Ю.В. Бобровнік,
Ю.С. Табачок.

Составители сборника:
Ю.В. Бобровник,
Ю.С. Табачок.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Світлана Іванова, Віолета Чуйко
(Одеса, Україна)

ПОМОЛОГІЧНА І БІОХІМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВИХ ІНТРОДУКОВАНИХ ЗИМОВИХ СОРТІВ ЯБЛУНІ В УМОВАХ ПІВДЕННОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

Вступ. Сучасна наука про харчування розглядає плоди як життєво необхідні продукти. Не дивлячись на невисоку енергетичну цінність, вони є одним з основних джерел вітамінів, мінеральних солей, органічних речовин і, в значній мірі, легко засвоюваних вуглеводів, тому їх споживання повинно бути рівномірним протягом всього року. Яблука в загальному об'ємі вирощування плодів і ягід в Україні складають більшу частину (43-60%). Якість плодів формується в конкретних кліматичних умовах вирощування та обумовлена агротехнічними прийомами. Хімічний склад плодів яблуні зазнає значних змін під впливом багатьох факторів – ґрунтово-кліматичних умов, метеорологічних особливостей вегетаційного періоду, прийомів агротехніки та інших [1,2].

Яблука містять, %: цукрів – 8-15, органічних кислот – 0,2-1,7, пектинових речовин – 0,5-1,2, дубильних – 0,016-1,0, мінеральних – 0,5, вітаміну С – 4,2-21,1 мг; є також вітаміни В1, В2, В6, РР, Е, каротин [5]. Масова доля сухих розчинних речовин в яблуках зимових сортів – 8,2-13,9%, цукрів 9-12%. Цукри представлені моно- та дицукрами, фруктози у яблуках більше, ніж глюкози. Органічні кислоти складають від 0,02 до 2,24%. У яблуках знайдено 0,66-0,87% дубильних та фарбуючих речовин; протопектину – 0,72 – 0,90%, розчинного пектину – 0,44-0,52%, в середньому загальний вміст пектинових речовин становить – 1%. Вітаміну С - 5,7-30,6 мг %. Плоди яблуні поряд з високим вмістом цукру багаті на органічні кислоти, а також містять велике різноманіття біологічно активних речовин. Як і в інших плодах, в яблуках міститься багато води, кількість якої змінюється в межах від 69 до 90,4%. Більша частина сухих речовин плодів яблуні розчиняється у воді. До них у першу чергу відносяться: цукри, органічні кислоти, дубильні речовини, розчинні форми пектинових, азотистих та мінеральних речовин [3,4].

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин значно зросли вимоги до якості плодів. На ряду з критеріями розміру, привабливого зовнішнього вигляду, балансу цукрів та кислот, важливою властивістю плодів є оптимальний вміст біологічно активних з'єднань (вітамінів, пектинів, фенольних речовин та ін.).

Мета досліджень. В зв'язку з тим, що сортимент яблуні в умовах південного Степу України постійно поповнюється за рахунок інтродукції нових сортів із країн ближнього зарубіжжя, нами проведено первинне вивчення нових сортів яблуні для виділення із їх числа сортів, які характеризуються високими показниками вмісту біологічно активних речовин. В задачі досліджень входило проведення помологічного опису та вивчення комплексної оцінки якості нових інтродукованих зимових сортів яблуні.

Об'єкти і методи досліджень. Дослідження проводили в 2011-2012 рр. Об'єктами були нові інтродуковані зимові сорти яблуні Топаз, Еліза, Джонаголд Декоста. В якості контролю обраний сорт Голден Делішес Рейндерс, який є клоном сорту Голден Делішес, що внесений до Державного реєстру сортів рослин України. У голландському типі саду, який був закладений саджанцями з кроною із Польщі у СТОВ «Південьагропереробка» Біляївського району Одеської області, для дерев встановлена шпалера та індивідуальна опора, тому що сорти яблуні щеплені на карликовій підщепі М 9. Дерева розміщені за схемою 4 х 1,25 м і сформовані за типом сплющеного стрункого веретена (грузбек). Тип ґрунту – південний чорнозем, система утримання ґрунту – чорний пар. Зрошення проводили краплинним способом. Вивчення сортів проводили по методиках прийнятим на кафедрі садівництва і виноградарства [4]. Хімічний склад плодів, які збирали в технічній ступені зрілості, вивчали по апробованим і прийнятим в лабораторії кафедри біотехнології, консервованих продуктів та напоїв Одеської національної академії харчових технологій, де і визначали: масову частку сухих розчинних речовин, титрованих кислот, загальних і редуцируючих цукрів, сахарози [3].

Результати досліджень та їх обговорення. Згідно методики сортовивчення помологічний опис плодів проводили в період їх достигання. Нижче приводимо помологічну характеристику нових інтродукованих зимових сортів яблуні.

Сорт Голден Делішес Рейндерс одержали в кінці XIX ст. у США. Дерева середнього розміру, крона овальна. Плоди середні або великі (130-160 г.), округлоконічні. Шкіра зеленувато-жовта, при дозріванні золотиста з жовтогарячим загаром на сонячному боці і мілкими буруватими підшкірними крапками. М`якуш жовтуватий, щільний, соковитий, має гармонійний десертний смак. Зимостійкість і посухостійкість середні, вимагає багатих, легких, вологих ґрунтів. Цвітіння пізнє. Плодоносить на кільчатках, плодових списиках, і кінцівках довгих пагонів. Дерева сильно уражуються паршою і борошнистою росою. Використання препаратів, які містять мідь, викликає появу оржавленої сітки на плодах. Дерева плодоносять з другого-третього року. Урожайність висока (300-350 т/га і більше), регулярна. Знімальна стиглість плодів настає в кінці вересня – початку жовтня, споживча – в листопаді-лютому. Щоб запобігти в`яненню плодів, їх слід зберігати в холодильниках при підвищений вологості повітря (95-98%). Плоди зберігають до квітня-травня. Транспортабельність добра. Сорт частково самоплідний. Сорти-запилювачі: Ренет Симиренка, Джонатан, Старкримсон.

Переваги сорту: скороплідність, висока регулярна урожайність, тривалий період зберігання, транспортабельність, висока смакова і товарна якість плодів, схильність до самоплідності. Недоліки:

ураженість паршою і борошнистою росою, недостатня зимостійкість, посухостійкість, не виносить перевантаження урожаєм, при зберігання плоди схильні до в`янення.

Сорт Топаз – сорт чеської селекції, досить відомий для західноєвропейських споживачів, активно запроваджується у так званому "органічному" виробництві. Дерево стійке до парші, вище середньої сили росту. Рано вступає у плодоношення, забезпечуючи регулярні врожаї. Плоди середньої величини, дещо приплюснуті, на 90% поверхні покриті червоно-оранжевим смугастим рум`янцем. При запізненні із збиранням плоди покриваються маслянистим нальотом. Маючи добру здатність до зберігання, плоди не втрачають товарного вигляду в процесі реалізації. Недоліком є те, що дерева уражуються яблуневою попелицею.

Сорт Еліза – скороплідний високопродуктивний сорт голландської селекції (Септер х Кокс Пепінка Оранж). Сорт відзначається врожайністю, стійкості до парші та борошнистої роси. У плодоношення вступає рано. Еліза частково самоплідний сорт. Кращі запилювачі: Айдаред, Ельстар і його клони, Гала і клони, Голден Делішес, Ред Делішес, Алкмене, Рубінетте. Плоди крупні, з буровато-темно червоним розмитим рум`янцем по всій поверхні. М`якуш зеленувато-білий, твердий, дрібнозернистий, соковитий, доброго кислувато-солодкого смаку. Знімальна стиглість настає на початку жовтня. У холодильнику зберігаються 7-8 місяців, не втрачаючи при цьому смакових якостей. Дерево середньоросле, з розлогою не загущеною кроною. Сорт схильний до надмірного зав`язування плодів, тому необхідне нормування зав`язі, яке забезпечить високі товарні якості плодів і регулярне плодоношення.

Сорт Джонаголд Декоста сорт американської селекції. Виведений у 1943 році від схрещування сортів Джонатан і Голден Делішес. З початку 70-х років проходить первинне, а з середини 80-х – широке виробниче випробування у насадженнях наукових установ у зонах лісостепу та степу України. Дерево сильноросле, з широкоовальною кроною в молодому віці та кулястою у період повного плодоношення. Скелетні гілки відходять від стовбура під широким кутом. Пробуджуваність бруньок вища за середню, пагоноутворювальна здатність середня. Зимостійкість нижча за середню. Стійкість до парші середня, до борошнистої роси – низька. Цвіте у середні строки. Триплоїд. Зав`язування плодів від вільного запилення – 9-21%. Кращі запилювачі Айдаред, Глостер, Джонатан, Ельстар, Кокс Оранж Пепін, Чемпіон. Швидкоплідний, у плодоношення вступає на третій рік після садіння. Плоди більші за середній розмір і великі (170-220 г.), одномірні, округлі, зеленувато-жовті, з оранжево-червоним розмито-смугастим досить яскравим рум`янком на 2/3 поверхні. Шкірочка середньої товщини, щільна, еластична, гладенька, блискуча. М`якуш жовтий, щільний, соковитий, відмінного, дуже гармонійного кисло-солодкого смаку. Знімальна стиглість настає наприкінці вересня, споживча – у січні. У сховищі плоди зберігаються до березня, у холодильнику – до травня. Транспортабельність висока. Використовують свіжими та для виготовлення марочних соків, сухих порошків.

В результаті досліджень були визначені комплексні показники якості інтродукованих зимових сортів яблуні. Встановлена масова частка компонентів хімічного складу плодів, до яких відноситься масова частка сухих речовин, кількість титруємих кислот, кількість загального цукру та масова частка редуцируючих цукрів і сахарози. Результати досліджень показали, що плоди характеризувались широкою амплітудою певних показників, які залежать від сорту яблуні, ґрунтово-кліматичних умов вирощування, метеорологічних особливостей вегетаційного періоду та прийомів агротехніки. З одержаних даних видно, що найбільшим вмістом сухих розчинних речовин відрізняються плоди сорту Топаз, у яких цей показник мав 18,2%, що на 3,2% було більше, ніж в плодах контрольного сорту Голден Делішес Рейндерс, у якого вміст сухих розчинних речовин становив 15%. Найменший вміст сухих розчинних речовин виявився у сорту Еліза, що було на 2,2% менше, ніж в плодах яблуні контрольного сорту Голден Делішес Рейндерс. Середній вміст інвертних цукрів в яблуках знаходився в межах 9,75-11,7%, при масовій частці титруємих кислот від 0,27 до 0,34 %. Згідно проведених досліджень, найбільша масова доля сахарози міститься в яблуках сорту Голден Делішес Рейндерс. Найбільший вміст загального цукру – у яблуках сорту Топаз.

Висновок. Згідно проведених досліджень встановлено, що найбільша масова доля сахарози міститься в яблуках контрольного сорту Голден Делішес Рейндерс. Найбільший вміст загального цукру та сухих розчинних речовин – у яблуках сорту Топаз.

Література:

1. Арасимович В.В., Василенко Е.Г. Особенности обмена веществ плодов пальметной яблони. В кн.: Физиолого-биохимические особенности яблони с плоской формировкой кроны. / В.В. Арасимович. – Кишинев: Штиица, 1975. – 77-84 с.
2. Гузь М.И. Биохимические изменения в плодах яблони в зависимости от условий выращивания. Научные основы хранения плодов, овощей и картофеля в Лесостепи и Полесье УССР / Научные труды УСХА. / М.И. Грузь. – К.: Академия, 1975, вып.160. – 21-25 с.
3. Кривенцов В.І. Методичні рекомендації по аналізу плодів на біохімічний склад. / В.І. Кривенцов. – Ялта: Кримсоюзпечать, 1989. – 22 с.
4. Програма і методика сортовивчення плодових, ягідних і горіхоплідних культур / Під ред.. Е.М. Сєдова та Т.П. Огольцової. – Орел, 1999. – С. 300-350.
5. Сирохман І.В. Товарознавство продовольчих товарів: підручник. / І.В. Сирохман, І.М. Задорожний, П.Х. Пономарьов. – К.: Лібра, 2002. – 368 с.

6. Токар А.Ю., Калайда К.В. Сравнительная оценка качества плодово-ягодного сырья для изготовления напитков функционального назначения // Международний специализированний научно-аналитический журнал «Напитки. Технологии и инновации», №9 (14), 2012. – 44 – 46 с.

Науковий керівник:
кандидат біологічних наук, Трофанюк Анатолій Павлович

Zarifa Saidmurodova, Asatullo Rajabov
(Самарканд, Узбекистан)

SANOAT KORXONALARI KELTIRIB CHIQARAYOTGAN EKOLOGIK XAVF VA ULARNING CHIQINDILARIDAN OQILONA FOYDALANISH ISTIQBOLLARI (Samarqand superfosfat zavodi misolida)

O'zbekiston ham ko'plab rivojlangan mamlakatlar qatoriga yangi ming yillikga qator ijtimoiy-iqtisodiy demografik va ekologik xarakterga ega bo'lgan dunyo miqyosidagi muammolar bilan kirib keldi. Tabiiy resurslardan jadal foydalanish, moddalarning tabiiy aylanish tarkibiga kirmaydigan ishlab chiqarishning foydalanishning mumkin bo'lmagan mahsulotlarning atrof-muhitga tashlash, ekologik jihatdan xavfli bo'lgan biotexnologiyalardan foydalanish energiya manbalaridan va boshqalar inson faoliyati bilan o'rab turuvchi muhitning holati orasidagi muvozanatning buzilishiga olib keldi. Ko'pchilik holatlarda buzilgan muhitda tirik organizmlarning yashash faoliyati bilan ularning adaptasion mexanizmlari imkoniyatlarining mos kelmasligi kuzatilmoqda. Yuqori texnogenli yuklamalar natijasida ta'minlab beruvchi tashqi muhit tajovuzining ortishi tirik organizmlar genofondining sifatiga albatta o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi, qaysiki tabiiy evolyusion moslashishning tezligi atrof muhitning o'zgarish jadalligiga mos kelmaydi va bu esa o'z navbatida tabiatda «Ekologik keskinlik» sindromini chaqiradi [1].

Ekologik keskinlik sifatiy jihatdan yangi xarakterga ega bo'lish bilan birga katastrofik masshtabni egallamoqda. Bunday sharoitlarda organizm bilan muhit orasidagi munosabatlar murakkablashadi va keskinlashadi.

O'tgan asrning 90-yillarida O'zbekiston hududida ko'plab sanoat korxonalari qurildi. Masalan, Qoravulbozor neftni qayta ishlash, Muborak gaz kondesat zavodi, Navoiy azot o'zeli, Navoiy tog' metallurgiya kombinati, Jizzax akkumulyator zavodi va hokazolar tomonidan tashqi muhitga zaharli sanoat chiqindilari chiqarilmoqda.

Organizmlar yashayotgan muhitning texnogen o'zgarishlari orasida uning sanoat va maishiy chiqindilar bilan ifloslanishi ancha ayanchli asoratlarga olib kelmoqda. Turli tabiatga ega bulgan zaharli moddalar ancha yuqori xavf tug'diradi.

Ifloslovchi moddalar texnogen moddalar yoki tabiiy xarakterdagi aralashmalar sifatida kimyoviy elementlarni migrasiyalanish va energiyani transformasiyalanish sikllarini buzadi va ekotizimning yaxlit faoliyatiga noqulay ta'sir ko'rsatadi. Biosferada dunyo miqyosidagi hududiy va lokal oqimlari va ksenobiotiklarni, ya'ni biosfera uchun begona bo'lgan kimyoviy birikmalarning aylanishi shakllanadi [2].

Yuqorida keltirilgan ma`lumotlar shuni ko`rsatadiki, sanoat korxonalaridan chiqayotgan chiqindilarning tarkibini aniqlash, ularning zararli jihatlarini o`rganish va chiqindilarni zararsizlantirishning optimal usullarini ishlab chiqish hamda ulardan oqilona foydalanish istiqbollarini yaratish dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Biz o`z oldimizga Samarqand superfosfat korxonasidan chiqayotgan chiqindilarni tarkibiy jihatdan o`rganish, ulardan oqilona foydalanish usullarini ishlab chiqishni maqsad qilib oldik.

Samarqand superfosfat korxonasidan chiqayotgan chiqindilarning mikroelementar tarkibini o`rganish tajribalari Samarqand davlat universiteti "Mikroelementlar ilmiy tadqiqot laboratoriyasi"da olib borildi. Chiqindi tarkibidagi mikroelementlar tarkibi Kovalskiy (1969), Xavezov (1983) va Aleskov (1988) usullari yordamida atom-adsorbsionli spektrofotometr ("Saturn")dan foydalanilgan holda aniqlandi. Tajriba natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Samarqand superfosfat korxonasi chiqindilari tarkibi, mg/kg da

Elementlar	Zn	Fe	Mn	Cd	Co	Ni	Ca	K
Miqdor	24,0	333,0	53,3	1,5	5,7	3,2	220000,0 (220 gr/kg)	371,0

Jadvaldan ko`rinib turibdiki, tamaki chiqindilari tarkibi eng ko`p miqdorda uchraydigan elementlarga Ca, K, Zn, kam miqdorda uchraydigan elementlarga Cd, Ni, Co va Mn lar kiradi.

Sanoat korxonalari, jumladan Samarqand superfosfat korxonasidan chiqadigan chiqindilarini zararsizlantirish, ulardan oqilona va samarali foydalanish usullaridan biri – ulardan kompostlar tayyorlash hamda qishloq xo`jalik ekinlari yetishtirishda ishlatishdir.

Adabiyotlar ro`yxati:
1. Sh.A.Shirinboyev, M.G.Safin. Atrof-muhitni muhofaza qilish. – Samarqand, SamDCHTI, 2003, 77-80 betlar.
2. www.google.co.uz

Бустаной Эшболтаева, Бахритдин Бозоров
(Самарканд, Узбекистан)

ҚОН ИВИШИ ВА АНТИГЕМОФИЛ ОМИЛЛАРНИНГ ФИЗИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Мавзунинг долзарблиги: Бугунги кунга келиб республикамизда соғлом турмуш тарзини шакллантириш ва соғлом авлодни вояга етказиш борасида кенг кўламдаги ишлар амалга оширилмоқда. Мамлакатимизда ушбу йилни обод турмуш йили деб эълон қилиниши ҳам соғлом авлод баркамоллигини таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Айни пайтда ёшлар орасида қон ва қон ивиш жараёнларига оид бир қатор патологик ҳолатларнинг юзага келаётганлиги, масалан бурундан қон кетиши ва шунга ўхшаш геморрагик диатезларнинг ортиб бораётганлиги ва уларни олдини олишда К витаминларига бой бўлган маҳсулотлардан фойдаланиш долзарб масалалардан бўлиб ҳисобланади. Турли ёшдаги болалар организмида бир қатор витаминлар (авитаминоз, гиповитаминозлар) етишмаслигининг ўзиёқ, камдармонлик, турли бош оғриқлари, кўрув ўткирлигининг пасайиши, шапкўрлик, тез чарчаб қолиш каби салбий ҳолатларга олиб келмоқда. Натижада балоғат ёшидаги болалар организмида моддалар алмашинувининг бузилиши ва айниқса, тезда бурундан ва бошқа органлардан қон оқиши каби патологик жараёнлар юзага келмоқда. Бундай ҳолатларнинг сабаби сифатида қон ивиши жараёнининг бузилишлари ва айниқса бунда К витамини етишмаслиги, Ca^{+} ионлари тақчиллигини асосий сабаб сифатида кўрсатишимиз мумкин [1].

Тадқиқот ишининг мақсади: Тадқиқот ишининг мақсади турли ёшдаги болалар организмида қон ивиши жараёни билан боғлиқ бўлган организмнинг ҳимоявий реакциясини, физиологик-биокимёвий хусусиятларини лаборатория шароитларида таҳлил қилиш ва бунда рационал (К витаминига бой) овқатланишнинг аҳамиятини ўрганишдан иборат.

Материал ва услублар: Организм тўсатдан жароҳатланганда ҳимоя реакцияси ишга тушади ва қон лахта ҳосил қилиб, ивийди. 7 ёшдан 18 ёшгача бўлган 20 та болалар қонининг ивиш жараёнлари ўрганилди. Қоннинг ивиш жараёни қуйидаги усулларда аниқланди. Болалар қонидаги тромбоцитларни аниқлаш усули. Маълумки қон ивишида тромбоцитлар ҳам муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Тромбоцитлар 140 йил олдин Донне томонидан очилган [2]. Улар 2-5 микрон диаметрдаги, 3 қаватли, мембранали қон ҳужайрасидир. Тромбоцитларнинг доначалари бор қисми грануломер, дончалари йўқ қисми гиаломер деб аталади [3].

Тромбоцитлар сонини Файсли ва Людин усулида аниқлаш. Чап қўлнинг номсиз бармоғи спирт ва эфир билан артилиб, қон олиш учун мўлжалланган перо ёрдамида тешилади. Эритроцитлар қориштирувчисига тегишли белгисигача қон олиниб 101 белгигача Файсли-Людин суюқлиги олинади. Қориштирувчининг ичидаги суюқликлар яхшилаб аралаштирилиб 30 дақиқа сақлангандан сўнг бир томчиси Горяев саноқ камерасига томизилади. Камера 5 дақиқа ҳўл дока солинган Петри идишига қўйилади. Сўнгра 80 та кичик квадратдаги тромбоцитлар саналади. Олинган рақамга 3 та ноль қўшилади. Масалан, 80 та кичик катакчаларда 240 та тромбоцит саналса, шунга 3 та ноль қўшиб, 1мм^3 қондаги тромбоцитлар сонини топамиз бу эса 240000 тани ташкил этади. Лаборатория таҳлиллари шуни кўрсатдики, янги туғилган болаларнинг 1 мм^3 қон таркибида 150000 дан 350000 тагача, эмадиган болаларда – 150000 дан 424000 тагача тромбоцитлар борлигини аниқланди. 1 ёшдан 16 ёшгача бўлган болаларда 200 мингдан 300 минггача тромбоцитлар бўлади. Қон ивишини Сахаров усулида аниқлаш. Одамнинг чап қўли номсиз бармоғидан 70 % ли спирт тампон билан стирел қилиб бир марталик игна билан тешилади. Тешилган вақт секундомерда белгиланади. Буюм ойначасига 2 томчи қон томизиб, скарификатор ёрдамида фибрин ипи ҳосил бўлиш вақти аниқланади ва сўнгра тўлиқ ивиш вақти аниқланади. Нормада 1,5 дақиқадан тугаш вақти 5 дақиқагача. Бунда 1,5 дақиқада ивиш бошланиб бу вақтда фибрин иплари ҳосил бўлиб, 5 дақиқада қон тўлиқ ивийди. Қон ивувчанлиги юрак қон томир, қон босими юқори бўлган беморларда тез бўлиши кузатилади. Бунда қон қуюқ бўлиб томирларда айланиши суст бўлади. Қоннинг ивувчанлигини кечикиши ҳам касаллик ҳолати бўлиб, бунда жароҳатланган ёки лат еган аъзодан қон оқиши тезда тўхтамайди.

Олинган натижаларнинг таҳлили: Қон жароҳатланмаган томирлар бўйлаб ҳаракат қилар экан, у суюқлигича қолади. Лекин, томир жароҳатланиши билан жароҳат юзасида қон лахтаси ҳосил бўлади. Қон лахтаси (тромб) тиқин сингари жароҳатни қоплайди, қон оқими тўхтайди ва яра секин-аста тузалади. Агар қон ивимаганида, кичкина тирналишдан ҳам одам қон йўқотиб ўлиши мумкин эди. Қон томиридан чиққан одам қони 3-4 дақиқада ивийди.Қоннинг ивиши организмнинг муҳим ҳимоя реаксияси бўлиб ҳисобланади, у қон йўқотилишини олдини олади ва шу йўл билан айланиб юрувчи қон миқдорининг доимийлиги таъминланади. Тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатдики, соғлом бўлган ёш болалар ва катталар қонининг ивиш вақти деярлик бир хил эканлиги аниқланди (норма чегарасида катталарда 3-4 ва болаларда 5-5.5 дақиқагача). Қон ивишининг асосида қон плазмасидаги эриган ҳолдаги фибриноген оқсилининг физик-кимёвий хусусиятларининг ўзгариши ётади. Қон ивиш жараёнида фибриноген оқсили эримайдиган фибринга айланади ва у майда нозик ипчалар шаклида кўринади. Фибрин ипчалари жуда майда тўрчалар ҳосил қилади ва унда қоннинг шаклли элементлари ушлаб қолинади. Қон лахтаси ёки тромб ҳосил бўлади. Секин-аста қон лаҳтасининг зичлашиши юз беради, зичланиш натижасида

жароҳатнинг четларини тортади ва шу йўл билан жароҳатни битишини таъминлайди. Қон лахтасининг зичлашиши пайтида ундан сарғич тиниқ суюқлик –зардоб ажралади. Олинган тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатдики, қон лахтасининг зичлашишида тромбоцитлар муҳим ролни ўйнайди, яъни қон лахтасининг сиқилишини таъминловчи моддаларни сақлайди. Қон плазмасида эриган ҳолдаги фибриногенни эримайдиган фибрин оқсил ҳолатига ўтиши тромбин ферменти таъсири остида амалга ошади. Қонда доимий ҳолда жигарда ишлаб чиқиладиган нофаол ҳолдаги тромбин- протромбин сақланади [1, 2]. Шундай қилиб, қонда бир вақтнинг ўзида иккита: қонни ивитувчи ва уни ивишдан сақловчи тизимлар мавжуддир. Маълум даражадаги ушбу тизимларнинг мувозанати туфайли томирлар ичида қон ивимайди. Жароҳатланганда ва айрим касалликлар пайтида бу мувозанат бузилади ва қонни ивишига олиб келади. Қон ивишини лимон ва отқулоқ кислоталарининг тузлари ивиш учун зарур бўлган калций тузларини чўктиради ва бу жараённи тормозлайди [4]. **Хулоса** ўрнида шуни айтиш мумкинки, ҳозирги кунда «коагулология» (қон ивиши ҳақидаги) фаннинг хулосаларига кўра қон ивиши одам организми учун ўта муҳим биологик жараён бўлиб, бунда истеъмол қилинаётган овқатлар таркибида етарли миқдорда витаминлар, айниқса, К витаминлари етарли миқдорда бўлиши зарур. Қон ивиши ва уни бузилишларини олдини олиш бугунги кунда энг муҳим вазифалардан бўлиб, турли касалликларни ўз вақтида аниқлаш ва даволашда тиббий-биологик аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Зохидова Д.У. Қон ивиши биокимёси ва унга витамин К нинг таъсири.//
1. Магистрлик диссертацияси. Самарқанд, 2009. Б.-23-25.
2. Кассирский И.А., Алексеев Г.А. // Клиническая гематология.// М.: Медицина, 1970. С.433-450.
3. Нажмитдинов С.Т. Клиник гематология асослари.// Тошкент, 1998. Б.-126-128.
4. Rajamurodov Z.T., Rajabov A.I. Odam va hayvonlar fiziologiyasi.// Toshkent, 2010. 63-64 b.

Руслан Якимчук
(Умань, Україна)

РІВЕНЬ МУТАЦІЙНОЇ МІНЛИВОСТІ ОЗИМОЇХ ПШЕНИЦІ В УМОВАХ РАДІОІЗОТОПНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ГРУНТУ УРАНОВОЮ ПРОМИСЛОВІСТЮ

Уранова промисловість України складає 3,3 % світового виробництва урану [5], наслідком чого є розширення радіаційно-несприятливих територій, оцінених у 30 % площі країни [3]. Беручи до уваги результати багаторічних досліджень з вивчення генетичних наслідків потрапляння радіоактивних ізотопів у довкілля, в районах видобутку й переробки уранової руди можна очікувати зростання частоти мутаційної мінливості живих організмів [1, 2, 4]. Тому при оцінці можливих наслідків таких впливів виключна роль належить генетичному моніторингу радіаційно-небезпечних територій, встановленню їх впливу на спадковість організмів в низці послідовних поколінь.

З цією метою була вивчена мутаційна мінливість озимої пшениці сортів Альбатрос одеський, Смуглянка і Зимоярка, вирощених у промисловій зоні Смолінської та Інгульської шахт ДП «Східний гірничо-збагачувальний комбінат» («Схід ГЗК») (потужність експозиційної дози складала 100 і 70 мкР/год, відповідно), хвостосховищі «Сухачівське (Секція 1)» ВО «Придніпровський хімічний завод» («ПХЗ») м. Дніпродзержинськ і санітарній зоні хвостосховища балки «Щербаківська» ДП «Схід ГЗК» м. Жовті Води (потужність експозиційної дози складала 140 і 100 мкР/год, відповідно). Як контроль використано дослідні поля Інституту фізіології рослин і генетики НАН України – смт Глеваха Васильківського р-ну Київської обл., де впродовж багатьох років вивчається спонтанний рівень мутаційної мінливості озимої пшениці. Основними джерелами забруднення грунту промислової зони шахт є пилувата фракція урановмісної породи, що містить ізотопи уран-238, радій-226, торій-232, полоній-210, свенць-210. Радіоактивні відходи виробництва збагаченого урану у вигляді пульпи накопичені десятками мільйонів тон у хвостосховищах, зокрема «Сухачівське» і балки «Щербаківська» із сумарною активністю близько 135 кКі.

Насіння колосів рослин, одержаних від першого мутантного покоління (M_1), було висіяне в M_2 окремими рядами (сім'ями). Облік форм зі зміненими ознаками проводили на всіх фазах вегетації рослин. Успадкування в M_3 виявлених в M_2 змінених ознак давало підстави вважати їх мутаціями. Частоту мутацій визначали за співвідношенням сімей з виявленими мутаціями до загальної кількості сімей варіанту в M_2. Достовірність різниці показників варіантів досліду визначалася з використанням критерію Стьюдента.

Частота видимих мутацій пшениці, що зазнала в M_1 хронічного впливу радіаційних забруднень, в поколіннях M_2-M_3 перевищувала в 4,4-12,6 рази їх рівень у контролі. Максимальну частоту морфологічних мутацій зафіксовано у пшениці сорту Альбатрос одеський (8,45±3,30% при 0,67±0,47 % в контролі), яка зазнала дії радіоізотопного забруднення грунту промислової зони Смолінської шахти. Високий рівень мутаційної мінливості (6,45±1,09 % при контролі 0,67±0,47 %) виявлено за таких же умов і у сорту Зимоярка, який прирівнюється до наслідків впливу мутагенних факторів хвостосховища радіоактивних відходів «Сухачівське (Секція 1)». Мутагени грунту промислової зони Інгульської шахти індукують у рослин сорту Зимоярка найменшу частоту мутацій, що складає 3,31±1,15 % та поступається у 2 рази частоті мутацій, виявлених у цього сорту за умов вирощування його на території промислової зони Смолінської шахти.

Мутагенна активність грунту санітарної зони хвостосховища радіоактивних відходів балки «Щербаківська», не зважаючи на територіальну віддаленість від місця накопичення пульпи із залишками природних радіоізотопів, за результатами вивчення частоти мутацій в озимої пшениці сорту Смуглянка в поколіннях M_2-M_3 складає небезпеку для живих організмів. І хоча рівень видимих спадкових змін значно поступається показникам, зафіксованих за умов впливу інших досліджуваних джерел радіаційного забруднення, однак статистично достовірно перевищує їх частоту в контролі й складає 5,79±1,50 %.

Таким чином, видобуток і виробництво урану поряд з наслідками аварії на ЧАЕС є джерелом зростання радіаційного забруднення території України. Суттєве перевищення спонтанного рівня видимих мутацій у рослин озимої пшениці, що зазнали впливу радіаційного забруднення уранової промисловості, свідчить про небезпеку виникнення генетичних порушень у послідовних поколіннях живих організмів.

Література:

1. Артамонов В.М. Порівняльно-екологічна характеристика відвалів вугільних шахт Донецького та Червоноградського промислових районів / В.М. Артамонов, О.А. Мартинова, С.П. Жуков // Проблеми екології. – 2008. – № 1-2. – С. 99-103.
2. Гераськин С.А. Цитогенетические эффекты в популяциях *Koeleria gracilis Pers.* с территории Семипалатинского испытательного полигона / С.А. Гераськин, Е.М. Мозолин, В.Г. Дикарев [и др.] // Радиационная биология. Радиоэкология. – 2009. – 49, № 2. – С. 147-157.
3. Дорогунцов С.І. Екосередовище і сучасність. / С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко – Т.1. Природне середовище у сучасному вимірі. – К.: Кондор, 2006. – 424 с.
4. Моргун В.В. Генетичні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС / В.В. Моргун, Р.А. Якимчук – К.: Логос, 2010. – 400 с.
5. Пароконная Е. Кировоград – дорогой вымирающий город? / Е. Пароконная // Новости Кировограда. – 2008. – 18 авг.

Ольга Ярошко, Вікторія Шепелевич,
Лариса Степура, Лариса Сківка,
Людмила Гриценко, Наталія Яворська,
Віталіна Святецька
(Київ, Україна)

АНТИБАКТЕРІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СПИРТОВИХ ЕКСТРАКТІВ КВІТІВ ЩОДО ТЕСТ-КУЛЬТУРИ *BACILLUS SUBTILIS* УКМ В-90

Починаючи з 2006 року популяція бджіл у Сполучених Штатах та Європі стрімко скорочується. Це явище вперше з'явилося під назвою "Хвороба осіннього зникнення», але було перейменоване у «Синдром зруйнованих колоній» (СЗК) (від англ. Colony collapse disorder, CCD) і має на увазі раптове зникнення бджолиних родин [1, 2].

За попередніми даними, упродовж кожної зими втрати в США сягають до 30% бджолиних сімей. Це явище спостерігається в багатьох країнах Європи: у Бельгії, Франції, Нідерландах, Греції, Італії, Португалії, Іспанії, Швейцарії та Німеччині. У цілому в Європі кожен рік втрачається більше 20% бджолиних сімей, аналогічна тенденція починає простежуватися в Латинській Америці і в Азії. В останні роки повідомляють про випадки «зникнення» колоній бджіл в Росії та в Україні [3, 4].

Зникнення бджіл з нашої планети може посилити продовольчу кризу. За рахунок запилення комахами плодоносять культури, які дають третину від усього обсягу продовольчих ресурсів людства, при цьому 80-90% запилення виконується саме бджолами. Ці культури забезпечують 35% від загальної кількості калорій, що надходять до нашого організму, а також більшість мінералів, вітамінів, антиоксидантів [5, 6].

Синдрому зруйнованих колоній притаманні певні «симптоми»: швидка втрата дорослих робочих бджіл; наявність малої кількості загиблих бджіл у вулику або повна їх відсутність; присутність незрілих бджіл (розплід) та невеликої групи бджіл з живою королевою; наявність у стільниках пилку і меду. Серед основних симптомів СЗК є раптове зникнення дорослих особин без накопичення великої кількості мертвих бджіл. Бджоли не повертаються у вулик, але залишають свій виводок (молодих бджіл), їх королеву, і, можливо, невелике скупчення дорослих особин. Для бджіл така поведінка не є характерною, адже вони є соціальними комахами, зі складною і організованою структурою колонії. Відсутність великої кількість мертвих бджіл робить аналіз причин СЗК важким. Також немає ніяких ознак того, що вулик міг бути атакований паразитами [2, 3].

Науковці зосередились на основних чинниках, що можуть викликати «Синдром зруйнованих колоній»: екологічні процеси; чинники, пов'язані з харчуванням; бактерії; віруси; паразити [1, 2, 7, 8, 9, 10].

Серед негативних чинників, що можуть викликати загибель бджіл – міжвидова конкуренція між місцевими та інтродукованими бджолами, зміна середовища проживання бджіл, генетичні хвороби комах, стільниковий зв'язок, випромінювання від ліній електропередач.

Вчені Французького національного аграрного інституту припускають, що масова загибель бджіл може бути пов'язана зі знищенням різнотрав'я і його заміною монокультурами. Це призводить не лише до інвазії нових видів рослин з низькою продуктивністю нектару і пилку, а й до зникнення чи суттєвого

зменшення кількості рослин-медоносів, що можуть містити в складі нектару та пилку квітів речовини з антибактеріальними, антивірусними, антифунгальними властивостями і таким чином сприяти «самовиліковуванню» бджіл [11].

У вересні 2007 року були опублікуванні результати генетичного скринінгу постраждалих від «Синдрому зруйнованих колоній» бджолиних сімей. Єдиним збудником, який виявили майже у всіх зразках (96,1%) постраждалих колоній був ізраїльський вірус гострого паралічу (*Israeli acute paralysis virus* – IAPV, dicistrovirus), який може передаватися кліщем *Varroa*. Міністерство сільського господарства США вважає, що IAPV можна використовувати в якості маркера СЗК, але не як причину його виникнення [12]. Адже інші дослідження вказують на високий рівень в кишечнику загиблих комахах не лише вірусів, але й бактерій та грибів, які теж можуть бути причиною виникнення СЗК [1, 2, 7, 8, 12].

Серед збудників бактеріальних захворювань бджіл найбільш небезпечним є американський гнилець (злоякісний гнилець) – інфекційне захворювання бджолиних сімей, що супроводжується загибеллю дорослих личинок і передлялечок. У заражених стільниках спори залишаються вірулентними протягом 35 років, на вуликах і в вощині – 20, в медогінці – 5років. Збудником цього захворювання є *Paenibacillus larvae* (*Bacillus larvae)*. Представники родів *Bacillus* та *Paenibacillus* є збудниками й інших бактеріальних хвороб бджіл: європейського гнильцю (*Paenibacillus alvei* (*Bacillus alvei)*; *Brevibacillus laterosporus* (*Bacillus laterosporus = Bacillus orpheus)*; *Paenibacillus apiarius* (*Bacillus apiarius*); парагнильцю (*Bacillus paraalvei*), порошкоподібного розплоду (*Paenibacillus larvae pulvifaciens*) [13].

Відомо, що за деяких бактеріальних хвороб для бджіл властиве явище «самовиліковування», що може бути пов'язане з лікувальними та профілактичними властивостями медоносної флори. Для профілактики та лікування захворювань рекомендується поміщати вулики з бджолами в місцях з різнотрав'ям квітучих рослин [14].

Метою нашої роботи було дослідження антибактеріальної активності екстрактів квітів дикорослих та культурних рослин щодо тест-культури *Bacillus subtilis.*

Як тест-культуру застосовували *Bacillus subtilis* УКМ В-90, отриману з музею кафедри мікробіології та загальної імунології ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Культуру зберігали за температури +4°С на середовищі м'ясо-пептонний агар (МПА) під шаром вазелінової олії. Для досліджень застосовували добову культуру мікроорганізму.

Об'єктом досліджень були спиртові екстракти квітів 135 видів рослин, з них 10 – городніх рослин, 56 – декоративних рослин, 69 – дикорослих рослин, зібраних у червні-жовтні 2012-2013 року в різних регіонах України. Спиртові екстракти квітів готували за наступною методикою: до 1 г квітів додавали 2 мл 96% етилового спирту і ретельно гомогенізували. Отримані спиртові екстракти наносили на паперові диски діаметром 6 мм. В якості контролю використовували паперові диски, оброблені сумішшю фізіологічного розчину зі спиртом (1:2). Дослідні та контрольні диски висушували в ламінарному боксі за кімнатної температури. З добової культури *Bacillus subtilis* УКМ В-90 готували суспензію на стерильному фізіологічному розчині за стандартом мутності 5 одиниць, 1-2 краплі бактеріальної суспензії висівали газоном на поверхню чашки Петрі з середовищем *Мюллера-Хінтона* (середовище для визначення чутливості до антибіотиків). Диски з екстрактами розкладали по поверхні середовища з культурою, культивували 24 год в термостаті за 37°С, після чого реєстрували зони затримки росту мікроорганізмів.

Показано, що екстракти 38 видів рослин проявляли антибактеріальну активність щодо тест-культури, зони затримки росту становили 7-21 мм. Найбільш активними виявилися екстракти квітів цибулі ріпчастої (*Allium cepa*) – діаметр зони затримки росту 21 мм, жовтушника лакфіолевидного (*Erýsimum cheiranthoídes*) – 17 мм, ехінацеї пурпурової (*Ehinacea purpurea*) – 16 мм, горошку мишачого (*Vicia cracca*) – 16 мм. Досить високу активність проявили також екстракти квітів осоту польового (*Scopcirsium arvense*), вербозілля лучного (*Lysimachia nummularia*), гортензії великолистої (*Hydrangea macrophylla*), звіробою звичайного (*Hypericum perforatum*), квасениці прямостоячої (*Oxalis stricta*), злинки канадської (*Erigeron canadensis*), пижма звичайного (*Tanacetum vulgare*), плетухи звичайної (*Calystegia sepium*), троянди дамаської (*Rosa damascene*), ромашки без'язичкової (*Matricaria discoidea*), скерди колосовидної (*Crepis capillaris*), спіреї японської (*Spiraea japonica*), суріпиці звичайної (*Barbaréa vulgáris*), деревíю звичайного (*Achillea millefolium*), чини лучної (*Láthyrus praténsis*), чистотілу великого (*Chelidónium május*), рицини звичайної (*Ricinus comminis*), флокса багаторічного (*Phlox paniculata*), цинії витонченої (*Zinnia elegans*), герані садової (*Pelargonium zonale*), м'яти перцевої (*Mentha piperita*), гайлардії гостролистої (*Gaillardia aristata*) (рис.1).

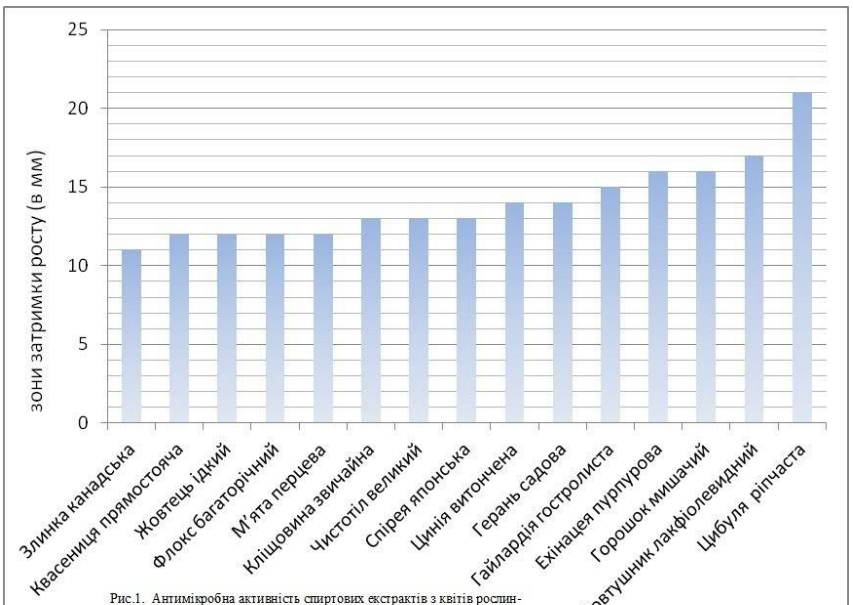

Рис.1. Антимікробна активність спиртових екстрактів з квітів рослин-медоносів щодо тест-культури *Bacillus subtilis* УКМ В-90

Виявлено, що антибактеріальну активність проявляли 10% усіх досліджених городніх культур; 27% декоративних культур та дерев, 32% від усіх досліджених дикорослих культур. Середнє значення зони затримки росту для городніх культур становило 21 мм, декоративних – 12 мм, дикорослих – 11 мм. Цікавим є той факт, що деякі з рослин (м'ята перцева (*Mentha piperita),* липа дрібнолиста (*Tília cordáta),* волошка лучна (*Centaurea jacea),* вербозілля лучне (*Lysimachia nummularia*), екстракти квітів яких проявили антибактеріальні властивості що до тест-культури, є рослинами – медоносами.

Таким чином, з 127 видів рослин, антибактеріальна дія що до тест-культури *Bacillus subtilis* УКМ В-90 була виявлена у 38 видів, з них у однієї городньої рослини, 15 – декоративних рослин, 22– дикорослих рослин. Такі рослини-медоноси, як м'яту перцеву, липу дрібнолисту, волошку лучну, вербозілля лучне можна рекомендувати для профілактики бактеріальних захворювань бджіл.

Література:

1. Evans JD, Schwarz RS. Bees brought to their knees: microbes affecting honey bee health // Trends Microbiol. – 2011. – 19(12): P.614-20.
2. Cornman RS, Tarpy DR, Chen Y, Jeffreys L, Lopez D, Pettis JS, vanEngelsdorp D, Evans JD. Pathogen webs in collapsing honey bee colonies // PLoS One. – 2012. -7(8).
3. Басовський І. Проблеми є завжди // український пасічник. – Львів: 2003. – № 9. – С. 34 – 36.
4. 4.Бджільництво в Україні. Книжкова полиця http://beekeeping.com.ua/html/book_uk.html
5. 5.Національний університет біоресурсів і природокористування України. Кафедра бджільництва ім.В.А. Нестерводського http://www.beeschool.kiev.ua
6. Інструкція щодо попередження та ліквідації хвороб і отруєнь бджіл. – К.: Державний департамент ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України, 2001. – 82 с.
7. Bailey L., Ball B.V., Perry J.N. Association of viruses with protozoal pathogens of the honey bee. // Ann. Appl. Biol., 1983, Vol. 103. – P. 10 – 20.
8. Ball B.V. Acute Paralysis Virus isolated from honeybee colonies infected with Varroa jacobsoni. // J. Apic. Res., 1985. Vol. 24(2). – P. 115 – 119.
9. Cummins Joe. Neoniccotinoid insecticides used in seed dressing may be responsible for the collapse of honeybee colonies, April 24, 2007, http:// www.organicconsumers.org/articles/article_4972.cfm.
10. Louise A. Malone and Minh-Hà Pham-Delègue. Effects of transgene products on honey bees (Apis mellifera) and bumblebees (Bombus sp.), Apidologie, 32, 2001
11. Ramanujan K. Parasites, pathogens and pesticides called possible suspects in honeybee decimation, Cornell Chronicle, Cornell University, May 17, 2007, http://www.news.cornell.edu/Chronicle/07/05_17_07.pdf.
12. Genetic Survey Finds Association Between CCD and Virus," September 2007, http://www.ars.usda.gov/is/pr/2007/070906.htm; and MAAREC statement, "Colony Collapse Disorder and Israeli Acute Paralysis Virus, "http:// maarec.cas.psu.edu/CCDPpt/CCDbeekeepersStatementIAPV.pdf.
13. Кокорев Н.М., Чернов Б.Я. Болезни, вредители и хищники медоносных пчел. М.: Нива России, 2002. – 271 с.
14. Руденко Є.В. Комплексна система ветеринарно-санітарних заходів профілактики змішаних заразних хвороб бджіл на пасіках України // В. М. У. – К.: Обнова, 2003. – № 1. – С. 12 – 14

Науковий керівник:
кандидат біологічних наук Шепелевич Вікторія Володимирівна.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Ольга Даутбаева
(Астана, Казахстан)

К ВОПРОСУ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ЗДОРОВЬЯ ЖИТЕЛЕЙ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Здоровье является важнейшей общечеловеческой ценностью и свидетельствует о физическом и духовном благополучии, об умении распределять энергию и внимание между разными сферами жизнедеятельности, об ответственности за продолжение рода и благополучие будущих поколений. В уставе Всемирной организации здравоохранения говорится о высшем уровне здоровья как об одном из основных прав человека, согласно данному документу *здоровье* – «состояние полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствие болезней и физических дефектов».

Президент Республики Казахстан Назарбаев Н.А. в своем Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» подчеркнул, что одним из направлений государственной политики на новом этапе развития нашей страны должно стать улучшение качества медицинских услуг и развитие высокотехнологичной системы здравоохранения [1].

Акмолинская область находится на севере Республики Казахстан, почти в центре Евразийского материка, как и вся территория государства, она удалена от океанов, рельеф территории области разнообразный: большую часть занимают степи, мелкосопочники, равнинные слаборасчлененные и речные долины, горы, покрытые лесами. Климат области резко континентальный. Лето короткое, теплое, зима продолжительная, морозная, с сильными ветрами и метелями. Минимальная температура воздуха составляет свыше минус 40°С, максимальная достигает плюс 44°С. Почвы представлены обыкновенными чернозёмами и каштановыми, отличающимися тяжёлым механическим составом, повышенной солонцеватостью и засолением, низкой водопроницаемостью. На территории области сосредоточены разведанные уникальные по своему составу и масштабности запасы золота, серебра, урана, молибдена, технических алмазов, каолина и мусковита, а также железной руды, каменного угля, доломита, общераспространенных полезных ископаемых, минеральных вод и лечебных грязей. Измеряемая ценность имеющихся запасов минеральных ресурсов составляет не менее 20 млрд. долларов США, а прогнозных ресурсов – более чем на 100 млрд. долларов США. Гидрография области представлена крупнейшей рекой Ишим (приток Иртыша), и его притоками, большая часть рек мелководна, не судоходна, летом часть из них пересыхает и вода становится солоноватой. Питание рек осуществляется в основном из талых вод, в меньшей степени – из грунтовых источников. Имеются десятки озер, наиболее крупные из них соленые – Тенгиз, Калмык-Коль, имеются и пресные, но более мелкие Ала-Коль, Шоинды-Коль.

Наличие большого объема полезных ископаемых, таких как уран и молибден, а также слаборазвитая гидрографическая сеть свидетельствуют об отложении и накоплении в почве и водах тяжелых металлов и фторидов, а географическое положение области, свидетельствует о низком содержании йода. Это обуславливает некоторые закономерности в состоянии здоровья всего населения, постоянно проживающего на территории области. К наиболее распространенным среди населения относятся заболевания связанные с нарушением обмена веществ (заболевания эндокринной системы) и заболевания верхних дыхательных путей.

Наибольшей частотой встречаемости в Акмолинской области характеризуются среди эндокринных заболеваний: сахарный диабет (от общего количества заболеваний эндокринной системы 31,5%), гипертиреоз (от общего количества заболеваний эндокринной системы 12,7%), эндемический зоб (от общего количества заболеваний эндокринной системы 12,7 %), аутоиммунный тиреоидит (от общего количества заболеваний эндокринной системы 11,5 %), гипотиреоз (от общего количества заболеваний эндокринной системы 11,5%) и Базедова болезнь (от общего числа заболеваний эндокринной системы 4,8 %). Более половины данных заболеваний связаны с нарушением работы щитовидной железы [2].

Щитовидная железа вырабатывает йодированные гормоны тироксин и трийодтиронин и нейодированный гормон тиреокальцитонин. Тироксин и трийодтиронин оказывают очень сильное влияние на рост и развитие детского организма. Их действие определяет нормальный рост, нормальное созревание скелета (костный возраст), нормальную дифференцировку клеток головного мозга и интеллектуальное развитие, нормальное развитие структур кожи и ее придатков, увеличение потребления кислорода тканями, ускорение использования углеводов и аминокислот в тканях. Причиной проблем работы щитовидной железы, таких как замедление выработки гормонов или их переизбыток, является повышенное содержание тяжелых металлов в почве и воде, а также недостаток в них йода, обуславливает отсутствие необходимого его количества в пище и организме человека. Таким образом, работа щитовидной железы усложняется и ведет за собой нарушения в развитии организма, такие как кретинизм, высокая утомляемость, мышечный тремор и другие нарушения работы центральной нервной системы.

Проведенные исследования по загрязнению объектов окружающей среды и продуктов питания приоритетными тяжелыми металлами показали, что имеет место загрязнение почвы Акмолинской области такими тяжелыми металлами как: никель, хром, кобальт, железо. Содержание их в образцах почвы превышает предельно допустимую концентрацию (ПДК) в несколько раз. Поскольку в данных районах отсутствуют крупные промышленные предприятия, а, следовательно, пылевые и газовые

выбросы, которые могут содержать указанные загрязнители, то относительно высокая концентрация их, по-видимому, связана с природными аномалиями и биогеохимическими процессами почвообразования. Комплексный показатель опасности загрязнения почв Акмолинской области металлами 1-го класса опасности (свинец, цинк) характеризует степень загрязнения почв как «допустимая»; а тяжелыми металлами 2-го класса опасности (кобальт, никель, медь, марганец, ванадий) – как «умеренно загрязненная». Повышенная концентрация железа в ряде поверхностных и подземных водоисточниках связана с особенностями почв исследованных районов и обусловлено высоким содержанием в них водорастворимых соединений железа. Содержание тяжелых металлов Pb, Cu, Zn, Mo, Ni, Cr, V, Mn, Fe в овощах, хлебе и хлебных продуктах, молоке и молочных продуктах, а также в мясе и мясных продуктах во всех исследованных пробах ниже, чем их допустимые уровни или ПДК. Слабощелочная реакция и низкая концентрация гумуса в почвах обусловливают их потенциальную способность сорбировать и накапливать тяжелые металлы, что диктует необходимость проведения постоянного аналитического контроля их концентрации в почве [3].

Существует несколько путей решения данной проблемы: можно ликвидировать недостаток йода, употребляя аптечные препараты (йодосодержащие витамины), но есть и более простой и удобный способ восполнения йододефицита – употреблять больше морепродуктов, а также при приготовлении пищи добавлять йодированную соль. Также, очень важно проходить своевременные медицинские обследования, для того чтобы следить за содержанием в организме необходимого количества микроэлементов. Ведение активного и здорового образа жизни поможет укрепить иммунитет.

Еще одно заболевание, связанное с использованием воды из подземных источников, и в результате нарушением работы эндокринной системы – флюороз зубов (эндемический флюороз зубов) – это хроническое заболевание, встречающееся в местностях с избыточным содержанием фтора в питьевой воде. Естественной биогеохимической провинцией по избыточному содержанию фтора в Казахстане является Акмолинская область. Содержание фторидов в водах, используемых в быту и употребляемых в пищу, составляет 1,3 мг/л, что соответствует второму классу опасности [4]. При флюорозе поражается преимущественно эмаль зубов. Флюороз обусловлен длительным поступлением в организм микроэлемента фтора и выражается образованием на поверхности эмали пятен и дефектов различной величины, формы и цвета. В тяжелых случаях поражаются кости скелета. Оптимальной концентрацией фтора в воде считается 1мг/л, а при концентрации более 1 мг/л развивается флюороз. Особенно подвержены заболеванию флюорозом дети в возрасте 3-4 лет, если они прожили в местности с повышенным содержанием фтора в питьевой воде более 5-ти лет. Флюорозом, как правило, поражаются только постоянные зубы. Фтор является нейротропным ядом, поэтому функциональные изменения в ЦНС проявляются в развитии тормозных процессов, снижении подвижности нервных процессов и др. **Профилактика флюороза** сводится, в первую очередь, к смене источника питьевой воды. Необходимо максимально исключать искусственное вскармливание и прикорм для новорожденных. Пища как детей, так и взрослых должна быть богата белками, витаминами группы B, C, D. Необходимо вводить в рацион соли кальция и фосфора. Надо исключить из рациона продукты, содержащие много фтора – морскую рыбу, жирное мясо, топленое масло, крепкий чай. И, естественно, необходимо тщательно ухаживать за зубами с использованием паст, содержащих глицерофосфат кальция.

Еще одной особенностью здоровья населения области являются аллергии. Аллергия – это острая реакция иммунной системы организма на обычно безобидные вещества.

Одним из наиболее распространенных хронических аллергических заболеваний является бронхиальная астма. Ключевым звеном бронхиальной астмы как заболевания верхних дыхательных путей является бронхиальная обструкция (сужение просвета бронхов), которая обусловлена формированием специфических иммунологических (сенсибилизация и аллергия) или неспецифических механизмов, которые проявляются повторяющимися эпизодами свистящих хрипов, одышки, чувства заложенности в груди и кашля.

Симптомы бронхиальной астмы могут дебютировать в любом возрасте, но обычно возникают в детстве и сохраняются в зрелом возрасте, снижая уровень качества жизни пациента и его социальную адаптацию.

В Казахстане за последние 5 лет заболеваемость бронхиальной астмой увеличилась в 2,2 раза. Обращаемость по данной нозологии по ряду областей возросла: в Акмолинской (90,5 случая на 100 тыс.населения), Северо-Казахстанской (60,7), Костанайской (50,4), Южно-Казахстанской области (42,8). Печально, что с каждым годом количество хронических больных, особенно впервые обратившихся за медицинской помощью продолжает неуклонно расти по всем возрастным группам: дети, подростки и взрослое население [5]. Число больных, обратившихся в лечебные учреждения по поводу бронхиальной астмы, возрастает ежегодно на 7-8%. Заболеваемость, выявляемая при медицинских осмотрах, превышает уровень заболеваемости по обращаемости, в среднем, по республике в 3 раза, при этом отмечается тенденция к ежегодному росту аллергической патологии верхних дыхательных путей [6].

На современном этапе изучение влияния различных природных и социально-экономических факторов на здоровье населения является одним из наиболее активно разрабатываемых направлений медицинской географии. Особую важность приобретают исследования, в задачу которых входят медико-географическая оценка и территориальная дифференциация состояния здоровья населения на региональном уровне.

Акмолинская область в течение длительного времени испытывает значительные техногенные нагрузки как крупный промышленный центр и транспортный узел. Наблюдаемая интеграция Астаны и

Акмолинской области создает дополнительные проблемы экологического, социального и экономического характера. В этой связи, исследование медико-географической обстановки данного региона и анализ связей между здоровьем населения и географическими свойствами территории, включая широкий спектр факторов как локального, так глобального действия является чрезвычайно актуальным.

Литература:

1. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан 2050» – новый политический курс состоявшегося государства» от 14.12.2012
2. Оспанов М.А. Заболеваемость злокачественными новообразованиями и особенности распространения в Акмолинской области. Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. мед. наук. Алматы, 2010 г. – 17 с.
3. Черепанова Л.Ю. Гигиеническая оценка состояния окружающей среды и здоровья сельского населения зерносеющего региона Республики Казахстан. Автореф.дис. на соискание ученой степени канд.мед.наук. Астана, 2009 г. – 21с.
4. РГП «КАЗГИДРОМЕТ» Департамент экологического мониторинга: «Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды Щучинско-Боровской курортной зоны. Выпуск 1 (21)» 1 квартал 2012года.
5. Статистический сборник «Здоровье населения Республики Казахстан и деятельность организаций здравоохранения в 2011 году». – Астана: 2012 г.
6. Бармагамбетова А.Т. «Организация медицинской помощи больным с бронхиальной астмой». – Атырау: 2013. – 5 с.

Научный руководитель:
Кандидат биологических наук, доцент Инкарова Жансулу Ишановна

Наталя Кіркаленко, Тетяна Карпець
(Маріуполь, Україна)

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ОТОЧУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Людство займає непросту позицію в біосфері. З одного боку, людина завжди є частиною конкретної екосистеми і зв'язана багатьма біологічними каналами з природним середовищем, а з іншого – людство широко реалізує небіологічні функції: формується соціальне середовище зі своїми законами розвитку, виникає культура та етичні критерії діяльності людей, у результаті праці та використанні знарядь праці виникає велика кількість технічних об'єктів, які безумовно, чужі природній біосфері [1, с.71].

У наш час є розвинутими такі галузі техносфери, як: хімічна, енергетична, машинобудівна тощо. Усі галузі промисловості, негативно впливають на стан біосфери, а остання на здоров'я людей та інших живих організмів. На сьогодні абсолютно точно доведено безпосередню залежність здоров'я населення від навколишнього середовища.

На стан біосфери впливає дуже багато різних чинників, які в результаті своєї дії можуть негативно діяти на організм людини чи, навіть, на цілі екосистеми. Забруднення середовища негативно відображається на здоров'ї людей і на житті всього населення планети. При всіх безперечних успіхах у медицині та санітарному обслуговуванні збільшується кількість хворих на серцево-судинні, онкологічні захворювання, а також хвороби шлунку, печінки і нирок. Від хвороб, спричинених забрудненням води, щорічно вмирає близько 5 млн. немовлят. У промислово розвинутих країнах зафіксовані нові захворювання, викликані різними забрудненнями.

Дослідженнями встановлено, що в житлових районах із значним рівнем шумового забруднення зростає захворюваність, так як високі рівні звукового тиску є стимуляторами серцево-судинних навантажень, шлункових і інших захворювань, а також різноманітних нервових розладів. Дослідження показують, що міське населення гостро реагує на шуми, які порушують сон, відпочинок, а також знижують продуктивність і якість праці [2; с.152, 153].

Доведено, що шелест листя, спів птахів, дзюрчання струмка, звуки дощу оздоровче впливають на нервову систему. Так під впливом звукових хвиль водоспаду посилюється робота м'язів. Але захворювання від забруднення довкілля, крім шуму, безпосередньо залежать від фізичних систем підтримки життя: повітря, води, ґрунту, їжі [3; с.121].

Теплове забруднення є наслідком теплових викидів переважної більшості промислових підприємств, устаткування і машин, що використовують процеси горіння, нагрівання, теплові агрегати тощо. Нині, вся розсіювана теплота значно менша, ніж та, що надходить з природних джерел, і не чинить істотного впливу на тепловий баланс планети. Крім того, різка зміна температурного балансу середовища внаслідок теплового забруднення починає помітно відбиватися на погоді і навіть на кліматі в цілому, що особливо помітно у великих містах і потужних промислових центрах.

Деякі види техніки створюють електромагнітні поля, які в окремих районах у сотні разів перевищують середній природний фон. Головними джерелами електромагнітного випромінювання є радіотелевізійні та радіолокаційні станції, засоби радіозв'язку, високовольтні лінії електропередач,

електростанції й трансформаторні підстанції, а також лінії електротранспорту. Ці поля негативно впливають на нервову систему. Поля, напруженість яких 1000 В/м, спричиняють головний біль і сильну втому, а за більших значень – неврози, безсоння, імпотенцію та інші тяжкі захворювання.

Особливо небезпечним забрудником природного середовища є іонізуюче випромінювання, зокрема радіація. Радіонукліди, потрапляючи з їжею, водою або повітрям в організм, руйнують його клітини і тканини. У світі діють джерела штучної радіації – це медичні рентгенівські установки, атомні електростанції, відеотермінали, деякі будівельні матеріали, випробування ядерної зброї [4, с.121].

Забруднене повітря шкідливо впливає на організм людини, тварин, рослин, завдає збитків суспільному господарству. Як наслідок, концентрація вуглекислого газу у повітрі з початком XX століття почала зростати і нині збільшилась майже на 30%. Тривала дія забруднювальних речовин атмосфери знижує захисні функції організму, а отже, робить його менш стійким проти впливу інших несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів [5; с.230, 231].

Грунт може бути забруднений промисловими відходами, пестицидами, добривами у разі надмірного їх внесення. Сьогодні спостерігається швидка деградація ґрунтів, змінюються їх фізичні, хімічні і біологічні властивості. Відомий російський ґрунтознавець Г. Добровольський назвав це явище «тихою кризою планети». Особливо небезпечним є вміст у ньому важких металів, сірки, нафтопродуктів, радіонуклідів, патогенних організмів. Щорічно світова промисловість вносить в ґрунти понад 500 млн. тонн мінеральних добрив і близько 4 млн. тонн пестицидів, більша частина яких осідає в ґрунтах і виноситься поверхневими водами у річки, озера, моря і океани. Пестициди – хімічні речовини, що використовуються для знищення бур'янів, грибків, бактерій, різноманітних комах і тварин. Більшість пестицидів є синтетичними хімікатами, що мають токсичні властивості. Головна їх властивість і роль – знищувати різні форми життя. Всі пестициди є небезпечними. На всіх стадіях виробництва, транспортування, зберігання та утилізації пестициди забруднюють навколишнє середовище. Нині на Землі не залишилося куточка, не забрудненого цими хімічними речовинами. Рівень забруднення 65% сільськогосподарських угідь країн Західної Європи перевищив допустимі норми. У світі близько 25 млн. працівників сільського господарства щороку зазнають шкідливого впливу пестицидів. Цей вплив на людину полягає в ураженні та зміні функції печінки, захворюваннях центральної нервової, серцево-судинної та дихальної систем. Пестициди негативно впливають також на репродуктивну функцію людини. Дуже уразливі до дії пестицидів діти. Споживаючи продукти із їх залишками та забруднену ними питну воду, дитячий організм реагує структурними змінами систем і окремих органів. Накопичення пестицидів в організмі призводить до появи онкологічних захворювань. Особливо небезпечним є ефект спільної дії пестицидів та радіонуклідів на людину [3; с.115, 116, 159].

Людина щодня споживає значну кількість води. Під час усіх видів людської діяльності утворюється величезна кількість забрудненої води, що становить серйозну проблему, насамперед для здоров'я людини. На думку багатьох вчених, головною загрозою для водопостачання є не абсолютне збільшення витрат води, а прогресуюче забруднення водою. Шкідливим для здоров'я людини може бути не тільки вживання забрудненої води, а і вплив її через такі трофічні ланцюги, як вода – ґрунт – рослини – тварини – людина [5; с.232, 233].

Бактеріальне забруднення води може викликати такі серйозні епідемічні захворювання: як холера, черевний тиф, дизентерія. Вживання забрудненої води може спричинити інфекційний гепатит, а також захворювання, які зумовлюються такими паразитами, як амеба або гельмінти [3; с.126].

Нині в Україні спостерігається стабільне зростання серед населення захворюваності на гепатит. З 1975 року щорічне зростання захворюваності на цю хворобу відбувається на 1,9%. Лише за останні 3 роки економічні збитки від цієї інфекції становили для держави 300 млн. доларів США. Проведені дослідження свідчать про те, що вирішального значення в розповсюджені гепатиту В в Україні набуває водний фактор. Добре відомі випадки отруєння людей солями важких металів, що містяться у воді. Описано отруєння арсеном у Латинській Америці, коли його концентрація в питній воді становила 0,6 мг/л, у західній частині Тихого океану 0,24-0,96 мг/л [5; с.233-235]. Головні джерела забруднення водного середовища в Тернопільській області: підприємства молочної, цукрової, спиртової промисловості; тваринницькі комплекси. Значні обсяги стічних вод підходять у відкриті водойми з комунального господарства. В Заліщиках і Збаражі стічні води скидаються без очистки. В Підволочиську, Борщові очисні споруди не діють. Найзабрудненішими є річки Нічлава і Коропець. показники якості води в яких в 2 рази нижчі норми. Підземні води найбільш забруднені в районі міст: Збараж, Хоростків, Шумськ, Велика Березовиця. Системи оборотного використання функціонують на науково-виробничому об'єднанні «Ватра», заводів «Оріон», цукрових і спиртових заводах. Для поліпшення ситуації з очисткою стічних вод в області потрібно щорічно вводити станцію для очистки потужністю до 20 тис. м/куб на добу. На сьогодні у області не має гарантій належного захисту водних ресурсів і тому не готова відреагувати на ріст виробництва [2; с.154, 155].

З природних якостей води на стан здоров'я людей впливає її твердість, що визначається вмістом у ній солей магнію і кальцію. М'яка вода містить небагато цих речовин і вони виконують захисну функцію щодо серцево-судинної системи. Водночас у м'якій воді міститься багато кадмію, який не сприятливо впливає на серце і судини. Рівень серцево-судинних захворювань залежить також від вмісту в питній воді хлоридів. Збільшення їх кількості може викликати розвиток гіпетонічної хвороби. На початку XX століття людство знайшло найдешевший засіб боротьби з інфекціями, які передаються водою – хлор. Знадобилося ще півстоліття аби зрозуміти, що хлор – це не рятівний засіб, а отрута, оскільки хлорорганічні речовини здатні викликати онкологічні захворювання, зниження імунітету й дітородних

функцій у жінок і чоловіків, природжені дефекти і захворювання печінки, нирок, інших внутрішніх органів людини [3; с.154, 156].

Істотне природоохоронне значення має вдосконалення транспорту і дорожньої мережі, переведення автомобілів на використання скрапленого газу та газонейтралізаторів, пристроїв, що забезпечують роботу двигунів на суміші бензину з воднем, зниження вмісту шкідливих речовин у викидах та оздоровлення повітряного басейну. Сьогодні є актуальною розробка і вдосконалення технологій щодо знешкодження стічних вод з паралельним удосконаленням станцій очищення. Потрібно проводити заходи, спрямовані на запобігання забруднення середовища хімічними засобами. Необхідно організувати діяльність промислових підприємств згідно з регламентом у залежності від метеорологічних умов, розробляти комплекс заходів, спрямованих на знешкодження, знезараження та утилізацію відходів усіх категорій.

Таким чином, людям всього світу потрібно задуматися щодо раціонального використання ресурсів Землі, треба дбайливіше ставитися до природних багатств, тоді запанує гармонія, зменшиться кількість природних катаклізмів, які зараз набули загрозливих масштабів. Екологічна ситуація, яка склалася на нашій планеті, продовжує посилюватися. Тому перш за все варто звернути увагу на взаємини людства і біосфери. Забруднення біосфери – перша причина хвороб і передчасних смертей. Основне завдання нашого часу – не допустити незворотних змін, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища. Суспільство постійно розвивається, але разом з прогресом росте кількісний і якісний характер забруднення біосфери. Отже, не окремі країни, а людство в цілому повинно дбати про створення надійної багатофункціональної системи охорони навколишнього середовища, а інакше в далекому майбутньому настане крах нашої планети.

Література:

1. Злобін Ю.А. Загальна екологія: [2-ге вид.]. – навч.посіб. / Ю.А. Злобін, Н.В. Кочубей. – Суми: Наші книги, 2005. – 416 с.
2. Поліщук В.І. Основи екологічних знань / В.І.Поліщук, Л.П.Царик. – Тернопіль: Наші книги, 1995. – 224 с.
3. Ходаренко А.А. Дитяча енциклопедія природа екологія / А.А. Ходаренко, А.К. Запольський. – Харків: Фоліо, 2008 – 345с.
4. Батлук В. А. Основи екології: Підручник / В. А. Батлук. – К. : Знання, 2007. – 145с.
5. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Підручник / В. С. Джигирей. – К. : Знання, 2007. – 140с.

Науковий керівник:
кандидат біологічних наук, доцент Терещенко Сергій Іванович

Батима Тажигулова
(Астана, Казахстан)

ҚОҒАМДЫ ЭКОЛОГИЯЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕСІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

«Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігін сақтау тұжырымдамасында» экологиялық ахуалды жақсартудың жаңа технологиялық мүмкіндіктері айқындалып, еліміздің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жағдайындағы қоғамды экологияландыру мәселесі қамтылады.[1, б.2].

БҰҰ Қазақстанды экологиялық жағдайы өте нашар елдердің қатарына жатқызады. Қазіргі таңда табиғи байлықтарды пайдалану тонаушылықпен жүргізілуде. Қоршаған ортаны қорғау туралы, ерекше қорғалатын аймақтар туралы заңдар, қажетті нормативтік-құқылық базалар, экономикалық механизмдер болғанымен іс жүзінде ол заңдар, ережелер өз дәрежесінде жұмыс істемей жатыр. Мұның бір себебі, азаматтардың экологиялық мәдениеті деңгейінің төмендігі. Экологиялық мәдениет – бұл азаматтардың экологиялық сауаттылығы, ақпараттармен хабардар болуы, табиғатты тиімді пайдаланудың нормаларын күнделікті орындау белсенділігі мен сенімділігі.

Қоғамды экологияландыру – бұл адамның табиғатпен үйлесімділігіне қол жеткізуге бағытталған қоғам көзқарасының жаңа жүйесін қалыптастыру процесі. Тарихи тұрғыдан бағдарласақ, адамның өмір тіршілігінің, қызмет-әрекетінің негізі – табиғат заттары мен табиғи процестер. Олар адамзаттан әлдеқайда бұрын пайда болған, адам санасынан тыс және тәуелсіз өмір сүреді. Қоршаған ортаны танып білу, игеру барысында адам табиғат дүниесіне қуатты және ауқымды ықпал ете алатын құдіретті өзгертуші күшке айналады. Мұны ғылымда «екінші табиғат» деп атайды.

Қоршаған ортаны қорғау туралы пікірлерді біз көне дәуір оқымыстылары Эмпедокл, Гиппократ, Теофраст еңбектерінен көреміз. Олар өсімдіктер мен жануарлар тіршілігінің біріншіден морфологиялық, екіншіден физиологиялық бейімделушіліктің қоршаған ортаға тәуелділігін экологиялық тұрғыдан қарастырды.

Шығыстың екінші ұстазы, әл-Фарабидің пайымдауынша табиғаттың баға жетпес байлығы біріншіден адамды оқу-білім, тәлім-тәрбие, ізгілік сияқты қасиеттерге баулу үшін алдымен қоршаған дүниені, табиғат құбылыстарын танып-білу керек; екіншіден табиғатты аялау, ізгілікке баулу ұлттық

тамырдан нәр алады, үшіншіден табиғатқа деген адам көзқарасының дұрыс бағытта болуы оның ой-сезіміне әсер етіп, мінез-құлқын жетілдіру арқылы жүзеге асады.

Ұлы Абай да өзінің қарасөздерінде табиғат туралы философиялық ой-пікірлер мен табиғат заңдылықтарын терең пайымдап, табиғаттың бар байлығын адам баласының аузына тосып, таусылмас азық болып отырғандығын көрсете келе, «Кім өзіне махаббат қылса, сен де оған махаббат қылмағың парыз», – деп өскелең ұрпақты табиғат-ананы сүйе білуге үндегені белгілі. [2, б.38].

Білім беруді экологияландыру мәселелері В.М.Назаренко, Д.П.Ерыгина, Г.В.Мисичкина, Л.А.Коробейников, Г.М.Чернобельская, Н.Е.Кузнецова т.б. жұмыстарында қарастырылған.

Ғалымдардың зерттеу жұмыстарына жасалған талдау нәтижесінде, атап айтқанда: Ресейде (Голубец М.А, Захлебный А.Н, Иоганзен Б.Г, Кучер Т.В, Миронов А.В, Соломина С.Н, Тихонова А.Е,) Өзбекстанда (Тұрдықұлов Э.А, Хакимов Э.) және Қазақстанда (Аймағанбетова Қ, Бейсенова Ә.С, Бірмағанбетов Ә.Б, Жатқанбаев Ж.Ж, Жүнісова К.Ж, Чилдебаев Д.Б., Тілеубергенов С.Т, Торманов Н.Т., Сыдыкова З.Е., Турабаева Г., Қойбагарова Б.Х., Смирнова Г.М.) экологиялық білім мен тәрбие берудің теориялық негіздерін, мазмұнын, ұйымдастыру жолдары мен әдістерін қарастырғаны айқындалды.[3, б. 5].

Демек, философтардың, педагогтардың еңбектеріндегі ой-тұжырымдардан олардың экологиялық тәрбие беруді экологиялық сана, экологиялық таным, экологиялық қарым-қатынас; экологиялық іс-әрекет; экологиялық сезім; экологиялық қызығушылық; экологиялық көзқарас ұғымдарымен бірлікте қарастырғанын байқаймыз.

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінде экологиялық білім мен тәрбие беру тұжырымында «пәндерді экологияландыру дегеніміз – дәстүрлі пәндерді оқыту барысында тақырыптардың мазмұнын қосымша жаңа экологиялық мәліметтермен байыту» – деп көрсеткен.

Экология ғылымының негіздерін оқу пәндерінің мазмұнына өңдеу – бұл білімді экологияландырудың бірінші міндеті, екінші – пәндерді оқытудың тиімді әдістемелік жүйесін жасау.

Экологиялық сана – экология саласындағы мәселелерді шешу, ең алдымен адамның оған қатысты экологиялық санасын қалыптастыруды қажет етеді, экологиялық сана экологиялық білім, табиғатты және қоршаған ортаны қорғау заңдылығын бұзғандармен өздік қалауы бойынша белсенді күрес жүргізудегі талпынысы немесе әрекеті, сол себепті экологиялық сана қоғамдық сананың формасы ретінде маңызды қызмет атқарады.

Қоғамды экологияландыру – бұл адамның табиғатпен үйлесімділігіне қол жеткізуге бағытталған қоғам көзқарасының жүйесін қалыптастыру процесі. Оны жүзеге асыру экологиялық білім беру мен тәрбиелеуді дамыту, ғылыми қамтамасыз ету, экологиялық үгіт-насихат және жұртшылықтың қатысуы жолымен жүргізіледі.Қазіргі кезде экологиялық білім беру және тәрбие мәселелері жалпы тәрбие беру мен білім жүйелері дамуының өзекті бағыттарының бірі. Экологиялық білімсіз қоғамдық экологиялық сана құру мүмкін емес. Экологиялық білім беру – бұл табиғатты пайдаланудың дайындау, іргелі негіздері ретінде жалпы экологияның теориясы мен практикасын игеруге бағытталған оқыту жүйесі. Ол табиғатты қорғаудың теориясы мен практикасын игеруге бағытталған оқыту жүйесі – табиғатты қорғау білімімен тығыз байланысты.Экологиялық білім – қоршаған ортаны қорғау үшін қажетті білімді, әдетті, ептілікті, икемдікті қамтиды. Ол кәсіби мамандарды дайындауға ықпал етіп, кадрларға білім беру, оларды дайындау жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Заңдар бойынша экологиялық тәрбие мен білім берудің бәріне ортақ, кешендік және үздіксіз болуы қарастырылған.[4,б.14].

Қоғамдық экологиялық сана қоғамның экологиялық проблемаларымен күресуде мықты фактор болып табылады. Мысалы, Жапония – табиғатты қорғау саясатында үлкен жетістіктерге жеткен мемлекет. 60-шы жылдардың соңындағы үлкен экологиялық қарсылықтар мемлекеттік табиғат қорғау жүйесін құруға алып келді. Ол кездегі жүргізілген саясат тек экономикалық өсуді ғана алға мақсат етіп қойып, қоршаған ортаның жайы еш ескерілмеді. 70-ші жылдардың бас кезінде қоғамдық пікірлердің қысымымен Ұлттық экологиялық стратегия іске аса бастады. Қазір Жапония экологиялық саясаты жағынан дүние жүзі бойынша алдыңғы қатарлы мемлекеттердің бірі. 60-70-ші жылдардағы АҚШ-тағы осындай жағдай да үкіметті экологиялық проблемаларды шешуге мәжбүр етті. [5,б.13].

Адам мен табиғаттың қарым-қатынасын жақсарту бағытталған тағы бір шара – табиғат байлықтарын тұтынуды ақылға сиымды мөлшерде өзіне-өзі шек қою. Халықтың экологиялық санасын қалыптастыру міндетті экологиялық білім мен тәрбие берудің бірқатар комплексті мәселелерінен тұрады. Олар – экологиялық ғылыми сананы қалыптастыру, экологиялық этиканы, экологиялық психологияны және экологиялық құқықтық сананы қалыптастыру қажет. Аталған ғылыми негізделген мәселелерді жүйелі және кешенді түрде жүзеге асыру қоғамды экологияландырудың негізгі іргетастарының бірі болып есептеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігін сақтау тұжырымдамасы»// 2004-24 б.
2. Манкеш А.Е.// Автореферат. Үздіксіз білім беру процесіндегі экологиялық тәрбие сабақтастығының ғылыми-педагогикалық негіздері.Алматы; 2008.-98б.
3. Бұзаубақов К.Ж. //Мектептік экология негіздері. Оқу құралы: – Тараз;
4. ТарМУ, 2000-139б.
5. Бірмағамбетова Ә. //Табиғатты оқыту әдістемесі. Алматы-1991ж.-108б.
6. Қоянбаев Ж.Б. Қоянбаев Н.М.// Педагогика. Астана 1998ж.-218б.

Сергей Терещенко
(Мариуполь, Украина)

ОБ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ ПРИРОДООХРАННОЙ ПРОГРАММЫ ГОРОДА МАРИУПОЛЯ И РЕЗУЛЬТАТАХ ЕЕ ВЫПОЛНЕНИЯ

Загрязнение природной среды вредными веществами, истощение природных ресурсов, деградация экосистем приобрели угрожающие масштабы. Поэтому сегодня государственная политика в области охраны окружающей среды направлена на разработку необходимых мероприятий по охране и научно-обоснованному рациональному использованию земли и ее недр, водных ресурсов, растительного и животного мира, для сохранения чистоты воздуха, воды и почвы, улучшения окружающей человека среды [1].

Рассматриваемая «Программа охраны и оздоровления окружающей среды г. Мариуполя на 2012-2020 годы», которая была принята на сессии Мариупольского городского совета, способствует решению этих основных проблем и полностью соответствует требованиям времени. Она содержит перечень природоохранных мероприятий, необходимых для оздоровления экологической ситуации в г. Мариуполе. Руководствуясь решениями Орхусской конвенции (Закон Украины № 832-XIV) об участии общественности в разработке планов, программ и политики, связанных с окружающей средой, а также выполняя Закон Украины № 1264-XXII «Про охорону навколишнього природного середовища», статья 21 «Повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища» общественность Мариуполя предлагает дополнить существующую городскую программу конкретными мероприятиями, разработанными в рамках международного проекта «Мариупольская экологическая инициатива». В проектах социально-экономического развития города подписано четырехстороннее соглашение о сотрудничестве между городским советом, Группой Метинвест и двумя мариупольскими металлургическими комбинатами, входящими в холдинг. Среди разделов соглашения о сотрудничестве, одним из ключевых, является раздел «Охрана окружающей среды».

Ее стратегические направления – это повышение экологического сознания, чистый воздух, чистая прибрежная зона и поверхностные воды в Мариуполе, чистые грунтовые воды. Основными путями решения первого направления являются: создание системы информирования граждан об экологической ситуации в городе и на предприятиях; усиление общественного контроля; сотрудничество общественности с властями и представителями промышленности; совершенствование программ и методов экологического образования; разработка механизма реализации Орхусской конвенции. По второму направлению запланировано: снижение вторичного пыления; уменьшение выбросов от автотранспорта; снижение выбросов промышленных предприятий; создание системы мониторинга окружающей среды; увеличение доли кислорода в атмосфере города; уменьшение выбросов от коммунальных котельных источников отопления в частных домах. По третьему направлению предусмотрено: полный сбор и достаточная очистка хозяйственно-бытовых стоков; обеспечение достаточной очистки промышленных стоков, в том числе поступающих от предприятий малого бизнеса; уменьшение загрязнения вод по причине сельскохозяйственной деятельности; исключение попадания балластных вод в море; чистые ливневые стоки и их рациональное использование; улучшение рекреационных возможностей на побережье. По четвертому направлению предполагается решение следующих проблем: ликвидация неорганизованных свалок; устранение разливов нефтепродуктов на заправках; уменьшение объема канализационных стоков за счет рационального использования воды; устранение загрязнений из выгребных ям; отсутствие утечек из канализационных сетей.

По промышленному производству г. Мариуполь занимает первое место в области. Согласно информации о выполнении мероприятий, предусмотренных данной природоохранной программой, в 2012 году объемы выбросов загрязняющих веществ от стационарных источников составили порядка 330 тыс. тонн, в 2011 году – 382 тыс. тонн.

Мариупольской горсанэпидстанцией отобрано 6732 пробы атмосферного воздуха, из которых 1397 не отвечали санитарным требованиям (20,7%).

Основными загрязнителями атмосферного воздуха города являются пыль и оксид углерода, содержание которых в 60% исследованных проб атмосферного воздуха превышает ПДК, а также фенол и сероводород (38%). Так, на границе санитарно-защитной зоны промпредприятий и на территории жилой застройки в период неблагоприятных метеоусловий 1-й степени в 2012 г. выявлены факты превышения концентраций вредных веществ по отношению к ожидаемым уровням загрязнения (1,5 ПДК).

За последние пять лет выросло количество автомобильного транспорта и в 2012 году составляет более 100 тыс. ед. Наблюдается устойчивая тенденция роста численности автотранспортных средств. Обстановку осложняют выбросы от большегрузного транспорта (500 ед. автотранспорта в сутки осуществляют перевозку к морскому порту). Выбросы от передвижных источников за 2011 год составили 23,1 тыс. тонн.

Мариупольской горсанэпидстанцией проведен ряд подфакельных исследований в жилой застройке в зоне влияния выбросов ПАО «МК «Азовсталь». Сравнительный анализ подфакельных исследований показал существенное улучшение качества атмосферного воздуха, что подтверждается снижением концентраций загрязняющих веществ в атмосферном воздухе: по пыли с 1,9 ПДК до 1 ПДК, по оксиду углерода − с 2,3 ПДК до 0,9 ПДК, по сероводороду − с 1,5 ПДК до 0,9 ПДК.

Создана рабочая группа для проведения проверок промышленных предприятий при неблагоприятных метеорологических условиях, которая состоит из представителей контролирующих органов, исполкома и общественности.

Как первый этап расширения контроля состояния атмосферного воздуха, в жилищных районах приобретена передвижная лаборатория. Вторым этапом предусмотрена установка дополнительных стационарных постов с автоматизированной системой анализа и передачи данных наблюдений. Финансирование осуществляется из городского бюджета.

В 2012 году компанией «Метинвест» для города приобретено 2 трамвайных вагона, ПАБ «Азовмаш» – 4 троллейбуса, что будет способствовать снижению выбросов от автотранспорта.

Группой экспертов-экологов во главе с профессором Бранденбургского университета Михаэлем Шмидтом успешно выполняется международный проект «Чистый воздух для Мариуполя». Совместная работа группы, членом которой от МГУ представлен автор публикации, позволит значительно улучшить сложившуюся экологическую ситуацию в городе.

Основой программы сокращения загрязнения сточными водами водных объектов города является:

– повышение эффективности мероприятий по очистке стоков;

– обеспечение введения в действие достаточного количества очистных сооружений;

– реконструкция хозяйственно-бытовой канализации города.

В рамках проекта строительства водоотвода по Кленовой балке в Приморском районе введена станция очистки ливневых стоков – освоено 11,6 млн. грн. Этот объект предназначен для упорядочения, очищения и обеззараживания ливневых стоков перед сбросом в Азовское море.

В 2012 году проводились работы на аварийном участке напорного канализационного коллектора от КНС-2а до КНС-1а, канализационном коллекторе КНС-8, самотечном напорном коллекторе в Самариной балке от Володарского шоссе до КНС-9, участке напорного самотечного канализационного коллектора от КНС-5а, а также приобретено технологическое и насосное оборудование для канализационных систем (освоено 3 млн. 877,2 тыс. грн.).

Для улучшения качества санитарной очистки города обновляется материально-техническая база коммунальных предприятий. Приобретена техника для очистки пляжного песка, перевозки мусора и фекалий.

Для раздельного сбора ТБО в 2012 году запущен «пилотный» проект в Приморском районе. Собрано и сдано в переработку большое количество стекла и пластика. Приобретено 329 контейнеров, 90 бункеров для сбора твердых бытовых отходов, выполнено оборудование 44 площадок под контейнеры. Также введена первая очередь полигона ТБО в Орджоникидзевском районе (освоено 1,5 млн. грн.).

С целью предупреждения возгорания и последовательного решения экологических проблем на свалочных полигонах города компания «Тис Эко» выполняет в рамках Киотского протокола инвестиционный проект по сбору и утилизации биогаза на полигонах ТБО в этих районах города.

Благодаря финансовой поддержке «Тис Эко» начаты проектные работы по разработке и строительству системы дегазации на Орджоникидзевском полигоне ТБО. Полученный биогаз также планируется утилизировать на когенерационных установках.

За счет средств фонда охраны окружающей среды проводятся работы по благоустройству и озеленению парков Приморского и имени Лепорского, озеленению города. В 2012 году высажено более 20 тысяч деревьев и кустарников (освоение составляет 6 млн. грн.).

С 2012 года выпускается «Экологический вестник» в газете «Приазовский рабочий», освещающий основные экологические проблемы города и позволяющий своевременно принимать оперативные решения для улучшения экологического состояния в городе.

Согласно Закона о Бюджете Украины на 2013 год процент поступления в городской фонд, к досадному сожалению, уменьшился с 50% до 33,5%.

Таким образом, в 2012 году освоено порядка 29 млн. грн. экологического налога, которые направлены на городские природоохранные мероприятия в соответствии с принятой «Программой экономического и социального развития г. Мариуполя». На городские природоохранные мероприятия по обращению с отходами израсходовано порядка 5,5 млн. грн. [2].

В рамках выполнения природоохранной программы по снижению негативного влияния отходов и опасных химических веществ на окружающую природную среду и ликвидации угрозы здоровью населения выполнены работы по перезатариванию и вывозу непригодных или запрещенных к использованию химических средств на территории г. Мариуполя. В 2011 году было вывезено 21,6 тонны, а в 2012 году – оставшиеся вещества в количестве 1,6 тонны. В результате проведенных мероприятий, территория города полностью очищена от опасных отходов.

Выполнение природоохранных мероприятий позволяет экологически безопасно эксплуатировать объекты системы водоотведения, улучшает качество очистки сбрасываемых сточных вод после очистных сооружений города и стабилизирует экологическую ситуацию на побережье Азовского моря. За этот период на объектах водоотведения выполнено работ на сумму 17,3 млн. грн.

В целом, в 2012 году выполнено природоохранных мероприятий на сумму 216,5 млн. грн., что составило 172, 6% от запланированного (125,5 млн. грн.).

Литература:

1. Бедрій Я.І. Промислова екологія. Навчальний посібник / Я.І. Бедрій, Б.О. Білінський, Р.М. Івах, М.М. Козяр. − К.: Кондор, 2010. − 374 с.
2. Об основных направлениях природоохранной программы города Мариуполя и результатах ее выполнения: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// marsovet.org.ua

Наталія Щербина
(Маріуполь, Україна)

НЕОБХІДНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ НАСЕЛЕННЯ

Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є освіта людей в області навколишнього середовища, екологічне виховання всього населення, а особливо підростаючого покоління. Екологічна проблема виростає в проблему перетворення стихійного впливу людей на природу, в свідомо, цілеспрямовано, планомірно розвиваючу взаємодію з нею. Така взаємодія може бути здійснена при наявності в кожній людині достатнього рівня екологічної культури, екологічної свідомості, формування яких починається з раннього дитинства і продовжується все життя.

Сучасна молодь вступає в епоху не лише бурхливого розвитку науки і техніки, а й негативних наслідків науково-технічної революції та демографічного вибуху.

Екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів та студентів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності [1, с.32-37]. Екологічна освіта є сукупністю екологічних знань, екологічного мислення, екологічного світогляду, екологічної етики, екологічної культури.

Кінець XX і початок XXI століття стали переломними для жителів планети Земля: катастрофи природні та техногенні, поява нових хвороб, зникнення лісів, засихання річок і морів. Все це призвело до того, що проблема не тільки екологічної безпеки, а й екологічної грамотності встало на перше місце.

Наші пращури, особливо слов’яни, перебували в постійному контакті з природою, екологічні закони засвоювалися людьми в їх повсякденному житті, зв’язок з природою була гармонійною, оскільки людина відчувала себе її частиною. Наступ цивілізації, прагнення до збагачення обірвала зв’язок людини з природою. Змінилася поведінка людей: вони стали брати від природи все, нічого не даючи їй натомість.

Щоб відновити цей зв’язок, не одне покоління людства треба навчити відчувати природу, жити з нею в нерозривному зв’язку, і починати цю роботу треба з самого народження людини. Ось чому посилилася увага до екологічного виховання. Природа повинна стати для кожної дитини рідною, знайомою і зрозумілою. Діти сільській місцевості знаходяться в більш виграшному положенні по відношенню до дітей міст, особливо мегаполісів. Дитина живе в безпосередній близькості з природою, трудиться в ній разом з дорослими. Тому перед педагогами міських дошкільних освітніх установ стоїть завдання: створити відповідну розвиваюче середовище, в якій людина знаходився б з самого раннього віку. У цьому середовищі він повинен непросто жити, але спостерігати за явищами і подіями, що відбуваються в ній, здавати природі питання і отримувати на них відповіді.

Основний акцент в екологічному виховання повинен бути зроблений на спостереження, експерименти, продуктивну діяльність в природі [2].

Проблемою підвищення екологічної культури молоді займаються такі вчені, як І.Л. Абалкіна, О.К. Дрейер, І.О. Моткін, Л.Д. Курняк, В.А. Лось, Н.В. Науменко, В.А. Процюк, В.А. Сухомлинський та ін. Вони вважають, що необхідність виховання екологічної культури в молоді пов'язана саме з реакцією на глобальну екологічну кризу.

Фундамент почуття невід’ємного зв’язку з природою необхідно прищеплювати ще з самого дитинства – дитячого садку, створюючи кутки живої природи, інформаційні джерела. Вже тоді дитина не повинна займати пасивну позицію, а приймати активну участь. Метою таких заходів є формування розуміння того, що рослини і тварини є живими істотами, які вимагають певних умов життя, поняття про природу як спільну домівку для рослин, тварин та людину, яку треба оберігати і охороняти.

Накопичувати і вдосконалювати свої знання необхідно далі в початковій школі, де треба довести молодшим школярам, що в природі все взаємопов’язано; допомогти зрозуміти, для чого людина повинна знати природні зв'язки; навчити дітей будувати власну поведінку в природі на основі знань про взаємозв’язки в ній та відповідної оцінки можливих наслідків своїх вчинків.

Велика роль у формуванні знань і навичок з екології досягається позашкільними навчальними закладами безпосередньо через залучення дітей до гурткової роботи еколого-натуралістичного спрямування та участі в різноманітних заходах як форми організації позашкільної освіти [3, с.4-5].

Питання екологічного виховання доки ще не приймається більшістю людей як особисті, що перехрещуються безпосередньо з життєвим шляхом окремої людини і часто навіть визначають її долю. Причиною цього є, найперше, відсутність елементарної екологічної культури у вихователів – батьків та педагогів.

До недавнього часу розвиток людського суспільства і самоочищення навколишнього природного середовища від техногенних забруднень перебували в динамічній рівновазі. Проте останніми роками інтенсивне зростання чисельності населення планети, надзвичайно інтенсивний розвиток промисловості, сільського й комунального господарства та інші чинники антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, незважаючи на колосальні екологічні резерви біосфери та її самоочисну спроможність, призвели до різних негативних наслідків, з якими вона впоратися не здатна.

Особливо гостро ці проблеми стоять в Україні, зважаючи на екологічну й духовну кризу та низький рівень екологічної культури нашого суспільства. Правовий нігілізм, повсюдне нехтування чинних законів, корупція та хабарництво призвели до відчутної руйнації всіх інститутів, пов'язаних з охороною природи. Охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів та екологічна безпека ще не стали повсякденною турботою кожного мешканця нашої країни [4].

Екологічне виховання, освіта – єдиний процес впливу на свідомість людей і він повинен здійснюватися в комплексі, з врахуванням науково обґрунтованих методичних вимог.

У віці 5-6 років у дітей вже повинні бути сформовані уявлення про зв'язки між природними явищами, залежності не комфортності життя від екологічних умов, пов'язаних з діяльністю людей. Саме цей віковий період дуже важливий для подальшого виховання дітей, зокрема екологічного [5].

Сьогодні, як ніколи, перед людством стоїть питання про необхідність зміни свого ставлення до природи і забезпечення відповідного виховання і освіти нового покоління. У сучасному складному, різноманітному, динамічному, повному протиріччю світі проблеми навколишнього середовища (екологічні проблеми) придбали глобальний масштаб. Основою розвитку людства має стати співдружність людини і природи. Кожен повинен зрозуміти, що тільки в гармонійному співіснуванні з природою можливий подальший розвиток нашого суспільства.

Людині потрібні нові знання, нова система цінностей, які, безумовно, потрібно створювати і виховувати з дитинства. З дитинства треба вчитися жити в злагоді з природою, її законами і принципами.

Отже, можна зробити висновок, що природа – суспільна цінність, оскільки є джерелом пізнавальних, естетичних, комунікативних потреб. Людина є частиною природи – без неї життя неможливе.

Екологія – це наука про відносини між рослинними і тваринними організмами та навколишнім середовищем.

Розвиток людської цивілізації неможливий без раціональної взаємодії з природою. Людина отримує все необхідне для життя: енергію, продукти харчування, матеріали, бере від природи емоційну та естетичну наснагу.

Цілеспрямованість дії людини на природу зумовлює не тільки позитивний вплив, а й призводить і до негативних наслідків. Тому сьогодні вкрай необхідна стратегія охорони довкілля, широке екологічне виховання населення.

Екологічне виховання здійснюється не тільки в сім'ї, дитячому садку, школі, але і в рамках системи додаткової освіти.

Я вважаю, що екологічне виховання – складова частина морального виховання. Тому під екологічним вихованням треба розуміти єдність та гармонію людини з природою.

Література:

1. Курняк Л.Д. Екологічна культура: поняття і реальність. // Вища освіта України. – 2006. – №3. – С. 32-37.
2. Формы и методы экологического воспитания: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://neobionika.ru/ekologvospitanie/181.html
3. Половинко Г. Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів / Г.Половинко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – № 16. – С. 4-5.
4. Екологічне виховання населення: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.convdocs.org/docs/index-83203.html
5. Мягченко О. П. Основи екології: підручник / О. П. Мягченко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

Науковий керівник:

доктор географічних наук, доктор юридичних наук, професор, Кіндюк Борис Володимирович.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Ірина Адаменко
(Київ, Україна)

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Здійснення ефективної фінансової політики займає вагоме місце у процесі державного регулювання економічного зростання. Виважений підхід щодо формування фінансової політики є важливою передумовою дієвої соціально-економічної політики держави. Реалізація фінансової політики заслуговує відповідної уваги виходячи з необхідності підвищення ефективності та результативності управління фінансовими ресурсами державного сектору економіки в умовах їх обмеженості. Стратегічні цілі та завдання фінансової політики впливають на обґрунтованість соціально-економічних показників розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому. Основні напрямки фінансової політики визначають відповідні обсяги та структуру державних витрат.

Вагомий внесок у дослідження питань проведення державної фінансової політики зробили як зарубіжні вчені, так і вітчизняні науковці А. Вагнер, Д. Кейнс, К. Кембелл, К. Макконел, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, В. Танзі, М. Фрідмен, О. Богачова, А. Ілларіонов, С.Лушин, М. Ходорович; О. Василик, І. Запатріна, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніна, І. Лютий, В. Опарін, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій.

На даному етапі розвитку фінансової системи важливим є здійснення дієвих перетворень в державному секторі економіки шляхом використання обґрунтованих фінансових механізмів з метою покращення результативності використання фінансових ресурсів, надання якісних державних послуг. Доцільним є удосконалення системи стратегічного прогнозування соціально-економічної ефективності державних витрат за допомогою якісних та кількісних індикаторів, запровадження логічної вертикалі системи державного планування, підвищення прозорості бюджетного процесу та відповідальності органів державного управління за використання бюджетних коштів.

Зарубіжний досвід формування та реалізації фінансової політики як інструменту соціально-економічного розвитку суспільства доводить, що реформування фінансової системи передбачає, в першу чергу, підвищення ефективності державних інституцій. На даний час розвитку фінансової системи та її складових відмічається подальше впровадження методів бюджетування орієнтованих на досягнення конкретних результатів, що сприяє посиленню ефективності використання державних фінансових ресурсів через встановлення взаємозв'язку між затратами та досягнутими результативними показниками [1].

Разом з тим, фінансова політика розвинутих країн передбачає: вироблення науково обґрунтованих концепцій розвитку фінансів, які формуються на основі вивчення вимог економічних законів, всебічного аналізу економічних процесів, визначення перспектив розвитку продуктивних сил; здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей.

При виробленні фінансової політики слід враховувати специфіку кожного етапу розвитку суспільства, вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, економічні і фінансові можливості держави. Зокрема, на даний час в Україні подальша стабілізація державних фінансів передбачає: надання державних гарантій для реалізації інвестиційних проектів, що мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки; вжиття заходів щодо проведення активних операцій, пов'язаних з управлінням державним боргом; підвищення якості та ефективності здійснення витрат розвитку бюджету шляхом спрямування таких коштів на реалізацію пріоритетних інвестиційних проектів з урахуванням результатів оцінки їх економічної ефективності; забезпечення прямого зв'язку між соціальними пільгами та джерелами і механізмом відшкодування їх вартості надавачам, посилення адресності надання всіх видів пільгових послуг на підставі їх обліку та упорядкування переліку їх отримувачів і встановленням економічно та соціально обґрунтованих нормативів споживання відповідних послуг, визначення методики розрахунку обсягу компенсаційних виплат за пільговий проїзд окремих категорій громадян; подальше впровадження оцінки ефективності бюджетних програм та врахування її результатів у бюджетному процесі, насамперед для підвищення якості бюджетного планування; удосконалення фінансово-бюджетного законодавства в частині встановлення відносної величини граничних обсягів надання кредитів під державні гарантії та більш жорстких умов їх надання, а також упорядкування переліку головних розпорядників бюджетних коштів відповідно до підсумків проведення адміністративної реформи [4].

Важливою вимогою щодо забезпечення ефективності фінансової політики є дотримання комплексного підходу при її формуванні та реалізації. Комплексний підхід передбачає узгодження заходів, що здійснюються у всіх ланках фінансової системи, шляхом їх орієнтації на виконання стратегічних цілей певного етапу розвитку, а також забезпечення тісного взаємозв'язку між складовими частинами економічної політики [3].

Важливо відмітити, що провідні економісти виділяють три види фінансової політики: політика економічного зростання, політика стабілізації; політика обмеження ділової активності.

Під політикою економічного зростання розуміють систему фінансових заходів, спрямованих на збільшення фактичних обсягів валового внутрішнього продукту та підвищення рівня зайнятості. Економічне зростання переважно характеризує цілі економічної системи, передбачає стійке розширення масштабів економічної діяльності, що проявляється у збільшенні розмірів суспільної праці і виробленого

продукту – товарів і послуг. При розгляді економічного зростання головною стає проблема кількісного та якісного розвитку виробництва і поліпшення його структури. Механізм економічного зростання розглядають у чистому вигляді, абстрагуючись від конкретних соціально-економічних відносин виробництва. Крім території та природних ресурсів можна назвати такі загальні фактори економічного зростання: народонаселення, нагромадження і науково-технічний прогрес. Динаміка народонаселення безпосередньо впливає на загальні розміри трудових ресурсів, їх склад, а також на зайнятість. Разом з тим, населення в цілому є елементом сукупного попиту і споживання; зміни в ньому впливають на структуру й динаміку національного ринку і споживання, а через них на виробництво. З нагромадженням пов'язане зростання суспільного капіталу, а разом з тим і виробничого потенціалу, від розмірів і якісних характеристик, якого залежать випуск продукції, кількість та якість товарів і послуг. Таким чином, економічне зростання виявляється в конкретній динаміці кількісного збільшення та якісного удосконалення суспільного продукту і факторів його виробництва.

Політика стабілізації передбачає здійснення державних заходів спрямованих на зменшення рівня циклічних коливань розвитку економіки. Існує два типи політики макроекономічної стабілізації: стримування та експансії, і залежно від умов, що склалися, держава здійснює ту або іншу політику.

Сутність політики стримування полягає в здійсненні державних заходів спрямованих на обмеження сукупного попиту та використовується, коли економіка країни перебуває на стадії піднесення. Політика експансії передбачає здійснення заходів спрямованих на розширення сукупного попиту і використовується, коли економіка країни перебуває на стадії депресії.

Політика обмеження ділової активності спрямована на зменшення реального обсягу валового внутрішнього продукту порівняно з його потенційним рівнем, і застосовується в період зростання або буму з метою уникнення кризи перевиробництва та інфляції, яка виникає разом з надлишковим попитом.

За характером реалізації фінансова політика може бути дискреційною та недискреційною. Основними засобами дискреційної політики є: соціальні програми; державні закупівлі; державні інвестиції; зміна трансфертних видатків перерозподільного типу; громадські роботи; управління податковим навантаженням. Під недискреційною фінансовою політикою розуміють здатність податкової системи до самостійної стабілізації. Тобто, вона повинна мати такі особливості, які дозволять їй регулювати фінансово-економічну діяльність в країні без безпосереднього втручання будь-яких органів управління. Дані особливості податкової системи називаються убудованими стабілізаторами. Крім податкового, існують ще ряд важливих стабілізаторів, які у своїй сукупності сприяють забезпеченню економічної рівноваги в країні. Серед них можна виділити наступні: соціальні виплати, включаючи допомогу по безробіттю; благодійна допомога поза рамками системи соціального страхування; програми економічної допомоги.

Таким чином, заходи фінансової політики повинні спрямовуватись на забезпечення позитивного сальдо бюджету, якщо стратегічним завданням економічної політики є зменшення рівня інфляції.

В сучасних умовах доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації фінансової політики. Підвищення якості системи державного прогнозування та планування державних витрат як одного із інструментів управління економікою, створює передумови для досягнення основних завдань суспільного розвитку.

Література:

1. Запатріна І.В. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір / І. В. Запатріна // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 2. – С. 59–73.
2. Лютий І. О. Концептуальні засади та суперечності реалізації фінансової політики держави / І. О. Лютий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Економіка. – 2005. – Вип. 79. – С. 4–6.
3. Радіонова І. Ф. Фінансова політика як феномен інституціональної економіки / І.Ф. Радіонова // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 53–63.
4. Фінанси: / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611с.
5. Чугунов І.Я. Формування бюджету Української РСР у складі бюджетної системи СРСР / І.Я. Чугунов, М.Д. Пасічний // Вісник КНТЕУ. – 2013. – №3. – С. 56–72.

Тетяна Гавриляк
(Львів, Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Як відомо, фінансові ресурси, що акумулюються страховими компаніями, можуть слугувати джерелом інвестицій в економіку. Слід зазначити, що кожна страхова компанія притримується власної інвестиційної політики, яка виступає одним з основних чинників забезпечення ефективного функціонування компанії. Тому важливо визначити всі фактори, які впливають на її формування.

Дану проблему досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як С. Березіна, П. Алексєєв, Н. Внукова, С. Осадець, Т. Яворська, В. Базилевич, С. Реверчук та інші, але проблема ефективної інвестиційної політики вітчизняних страхових компаній за сучасних умов, потребує подальшого розгляду та вирішення.

Значення інвестиційної діяльності проявляється як на макроекономічному рівні, так і на рівні окремих страхових компаній. На мікрорівні ефективна інвестиційна діяльність характеризує можливості окремої страхової компанії стабільно виконувати свої зобов'язання при настанні страхових випадків. Це підтверджується наступними властивостями, що притаманні страховому бізнесу:

- інвестиційний дохід може бути джерелом приросту власного капіталу страховика, який використовується в надзвичайних ситуаціях для страхових виплат;
- успішна інвестиційна діяльність надає можливість страховій організації використовувати частину інвестиційного доходу для покриття збитків по страхових операціях;
- інвестиційна діяльність дозволяє страховій компанії залучати страхувальників до участі в прибутку через систему нарахування бонусів, премій, надання різних видів додаткових послуг. [2]

Недостатній розвиток страхової інвестиційної діяльності пояснюється багатьма причинами. По-перше, сьогодні фондовий ринок України працює неефективно, а вибір надійних фондових інструментів обмежений. Гарантовану мінімальну дохідність та відносну ліквідність забезпечують лише державні цінні папери, цінні папери природніх монополій та фінансових інститутів з державною участю.

По-друге, спостерігається неефективне державне регулювання інвестиційної діяльності і як наслідок – нестабільний інвестиційний клімат.

По-третє, вітчизняні страхові компанії не володіють значними обсягами страхових резервів, на відміну від західних, які мають великий досвід у страховому інвестуванні.

По-четверте, в наукових дослідженнях констатується лише наявність даної проблеми. Сьогодні необхідним є ряд заходів за участю органів державної влади, а також професійні кадри. [5, с. 263]

Як вже зазначалося вище, інвестиційна політика кожного страховика залежить від низки чинників, а саме від обсягу наявних страхових ресурсів, видів страхових операцій, ситуації на ринку. Відповідно, необхідно інвестувати ці ресурси так, аби отримати максимальний прибуток.

З огляду на це при інвестуванні таких коштів необхідно враховувати термін інвестування, а також їх структуру. Потрібно виходити з того, що резерви є коштами страхувальників і в разі настання страхового випадку мають своєчасно повертатися їм у вигляді страхового відшкодування, яке може бути й більшим порівняно з внесками за надання страхової послуги. Активи страхової компанії мають бути розміщені з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості. Варто зазначити, що це й є основні вимоги до управління активами. [2]

Безпечність вкладень активів страхової компанії свідчить про мінімальний інвестиційний ризик, вона може досягатися шляхом диверсифікованості коштів.

Що ж до прибутковості активів страховика, то вона істотна при визначенні загального фінансового результату. Адже іноді в кінці звітного періоду страховик компенсує збитки, пов'язані зі страховою діяльністю, за рахунок прибутку від інвестиційної діяльності. Тому в цілому по компанії може досягатися позитивний фінансовий результат.

Говорячи про ліквідність активів страхових компаній, мають на увазі можливість оперативної конвертації їх у готівкові платіжні кошти, за рахунок яких страховик дістає змогу виконати свої зобов'язання. Особливістю використання принципу ліквідності у страхуванні є те, що вимоги до ліквідності залежать від ризиків страховому портфелі страховика. Якщо страховик здійснює страхування високоризикованих (авіаційне, страхування і т. ін.) видів страхування, йому в короткий термін необхідно буде перетворити свої активи на готівкові кошти. Отже, страховикові з ризикових видів страхування доцільно мати високоліквідні активи.

Але безпечність, прибутковість, ліквідність активів не є взаємозамінюваними характеристиками. Так, за надійними активами (державні цінні папери) маємо низьку прибутковість. Збалансований портфель інвестування досягається за допомогою диверсифікації вкладень. Диверсифікованість – це розподіл інвестиційних коштів між категоріями активів інвестування. [3, с. 136]

Також, положенням про порядок формування, розміщення та обліку страхових резервів з видів страхування, відмінних від страхування життя, визначена величина окремих категорій активів, які беруться для представлення технічних резервів і обліковуються як розміщення технічних резервів у обмежених обсягах (у відсотках до обсягів наявних технічних резервів). Розглянемо ці активи.

• Банківські вклади (депозити) – в кожному банку не більш як 30;
• нерухоме майно – не більш як 10;
• права вимоги до перестраховиків – не більш як 50;
• цінні папери, що передбачають одержання доходів, – не більш як 40, утому числі:

акції, які не котируються на фондовій біржі, – не більш як 15, з них акцій одного емітента – не більш як 2;

акції, які котируються на фондовій біржі, – не більш як 5 одного емітента;

облігації – не більш як 5, з них облігацій одного підприємства – не більш як 2.

У разі, коли обсяги страхових резервів, сформованих в іноземних валютах, перевищують 10 % від загальної суми активів страховика для забезпечення ліквідності та безпечності розміщення резервів, не менш як 60 % їх мають бути представлені у цих самих валютах активами таких категорій: грошові кошти на розрахунковому рахунку в іноземній валюті; банківські вклади (депозити) в іноземній валюті.

Згідно Закону України «Про страхування», кошти страхових резервів повинні розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами таких категорій:

- грошові кошти на поточному рахунку;
- банківські вклади (депозити);

- валютні вкладення згідно з валютою страхування;
- нерухоме майно;
- акції, облігації, іпотечні сертифікати;
- цінні папери, що емітуються державою;
- права вимоги до перестраховиків;
- інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України;
- банківські метали;
- кредити страхувальникам – фізичним особам, що уклали договори страхування життя, в межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми. У цьому разі кредит не може бути видано раніше, ніж через один рік після набрання чинності договором страхування, та на строк, який перевищує період, що залишився до закінчення дії договору страхування;
- готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, встановлених Національним банком України. [5]

Станом на 30.09.2012 обсяг активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів становив 45 809 млн. грн. (на 18 622 млн. грн. більше, ніж на відповідну дату 2011 року), які в розмірі 11 595 млн. грн. використано з метою представлення коштів страхових резервів (рис. 1).

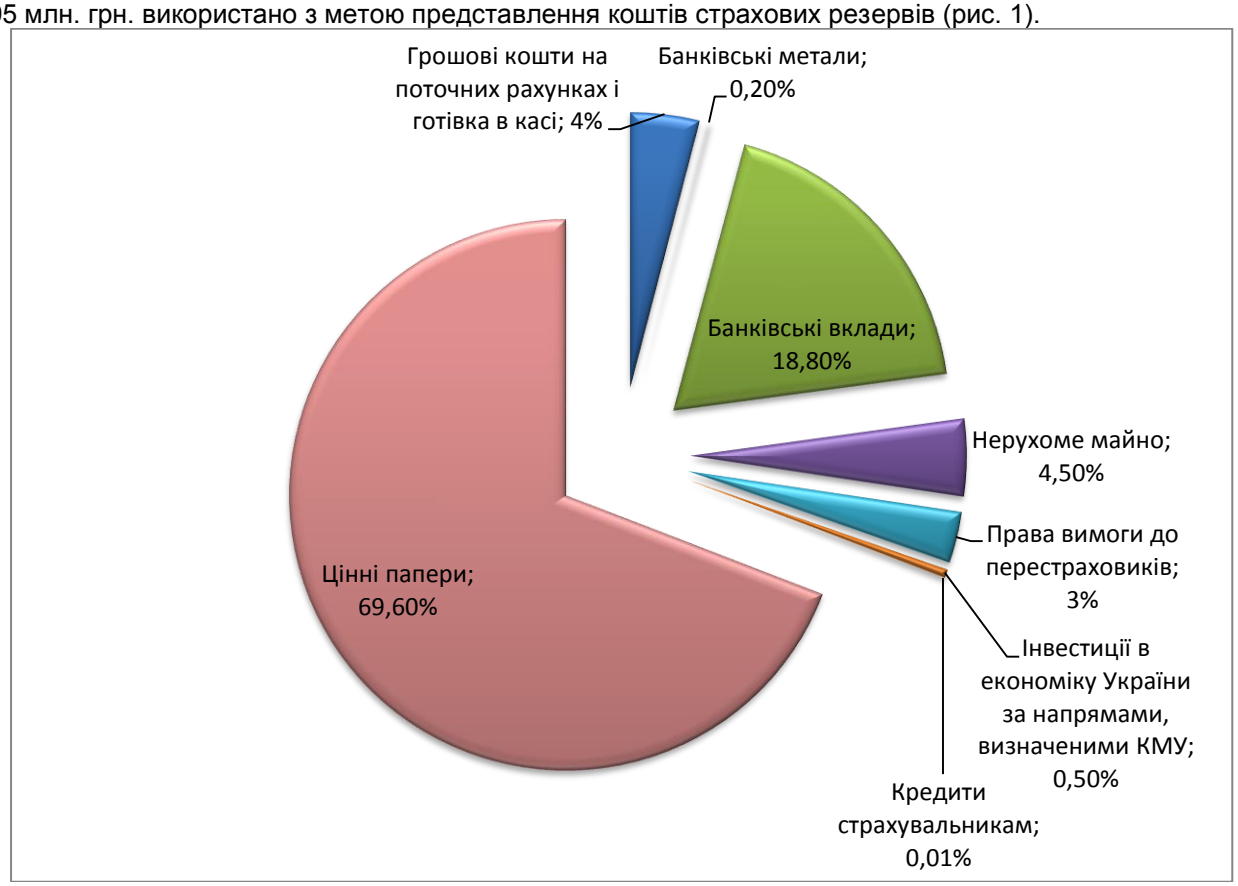

Рис. 1. Структура активів за категоріями, визначеними законом станом на 30. 09.2013 р.

Отже, як бачимо на рисунку, значну частку в структурі активів вітчизняних страхових компаній займають цінні папери, при чому, як свідчать статистичні дані, це акції вітчизняних страхових компаній.

Висновки: Отже, діяльність вітчизняних страхових компаній України у сфері інвестування не є активною, що пояснюється багатьма причинами, зокрема:

- недосконала нормативно-правова база у сфері страхування та неповна відповідність чинного законодавства європейським стандартам;
- низький рівень капіталізації страхових компаній;
- недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної інвестиційної політики;
- недосконале нормативно-правове урегулювання діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів.

Для подолання цих проблем, з метою реформування страхового ринку загалом та політики інвестування страхових компаній, необхідно здійснити такі заходи інформаційного, нормативно-правового та організаційно-методичного характеру:

- забезпечити формування інвестиційних інструментів для розміщення довгострокових страхових резервів за допомогою державних гарантій;
- сформувати чітку концепцію реформування галузі щодо вдосконалення державного регулювання ринку;
- створити правові умов для повноцінного впровадження інвестиційного та пенсійного страхування;
- створити незалежний інститут експертизи договорів і страхових випадків, а також удосконалити сучасну систему контролю над фінансовим станом страхових компаній;

- удосконалити моніторинг діяльності страховиків та посилити контроль за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, статутного капіталу та осіб, що мають значну частку капіталу страховиків;

Література:

1. Жабинець О. Й. Формування інвестиційних ресурсів страхових компаній та питання безпеки їх інвестиційної діяльності // Науковий вісник НЛТУ, 2012. – Вип. 22.12. – с. 178-183.
2. Махортов Ю.О. Вплив інвестиційного потенціалу страхових компаній на розвиток економіки // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2 (20). – с. 139-145.
3. Страхування : Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
4. Фурман В. Державне регулювання страхового ринку як чинник його стратегічного розвитку/ Фурман В.// Економіка і прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 114-126.
5. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96- ВР редакція від 16.05.2013

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Плиса Володимир Йосипович.

Станіслав Ішков
(Донецьк, Україна)

СПЕЦИФІКА ПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Важливість енергетичних ресурсів для розвитку національних економік окремих країн і світової економіки в цілому; міжкраїнова та міжрегіональна нерівномірність наділеності ними; вичерпність викопних енергоресурсів; висхідна тенденція цінової динаміки на світових енергоринках; загострення проблеми безпеки видобутку, постачання та споживання енергоресурсів зумовлюють необхідність формування глобального інституційного середовища у сфері енергетики.

Співпраця держав у сфері енергетики здійснюється на декількох рівнях, які формують сучасну архітектуру міжнародної енергетичної політики. Така співпраця здійснюється на міждержавному рівні, де встановлюються відносини в енергетичній сфері між окремими країнами, які можуть представляти собою країни-імпортери енергоносіїв, країни-експортери або країни-транзитери. Така класифікація країн-учасниць двосторонніх відносин дозволяє визначити пріоритетні напрями їх енергетичної політики та задачі, які вони мають вирішити в ході реалізації міжнародної енергетичної політики на двосторонньому рівні (табл. 1).

Зазвичай співпраця на міждержавному рівні не передбачає утворення спеціальних наднаціональних інституцій, а обмежуються взаємодією представників окремих держав, які ведуть переговори, спрямовані на досягнення консенсусу щодо захисту інтересів кожної зі сторін, що беруть участь у таких переговорах.

Таблиця 1 – Пріоритетні цілі та задачі міжнародної енергетичної політики на міждержавному рівні

Характеристики	Групи учасників глобального енергетичного ринку		
	Країни-імпортери енергоресурсів	Країни-експортери енергоресурсів	Країни-транзитери енергоресурсів
1	2	3	4
Представники	Країни ЄС-27; США; Японія; південна Корея; Тайвань; Китай; Індія	Російська Федерація, країни Близького Сходу та Північної Африки, Венесуела, Норвегія	Країни ЦСЄ,. Туреччина, окремі країни СНД (Україна, Білорусь, Молдова тощо)
Цілі міжнародної економічної політики	Забезпечення надійного постачання енергоресурсів за стабільними цінами	Ефективне використання наявних енергоресурсів та зміцнення позицій на світовому енергетичному ринку	Максимізація вигід від позиції країни-світових енергетичних ринках

Продовження табл.

1	2	3	4
Задачі міжнародної енергетичної політики	1. задоволення попиту на імпортні енергоресурси; 2. стабілізація цін на імпорті енергоресурси задля підтримки конкурентоспроможності національної економіки; 3. забезпечення надійності та безперебійності енергопостачання; 4. диверсифікація джерел імпорту енергоресурсів; 5. диверсифікація видової структури енергоресурсів через сприяння розвитку місцевих джерел енергоресурсів; 6. розвиток енергетичної інфраструктури через забезпечення її адекватного фінансування та підвищення безпеки її функціонування; 7. впровадження заходів з енергозбереження та раціоналізація використання енергоресурсів.	1. збереження контролю над стратегічними енергоресурсами; 2. закріплення позицій на експортних ринках із стійким попитом на енергоносії; 3. стабілізація цін на енергоресурси на рівні, що відповідає балансу між, з одного боку, відшкодуванням виробничих витрат та отриманням прибутку виробниками енергоресурсів та, з іншого боку, збереженням наявного попиту на експортні енергоресурси; 4. географічна диверсифікація експортних ринків; 5. забезпечення фінансовими ресурсами робіт з розробки енергоресурсів та удосконалення їх видобутку 6. розвиток енергетичної інфраструктури через забезпечення її адекватного фінансування та підвищення безпеки її функціонування; 7. досягнення стабільності транспортування енергоресурсів та їх транзиту за прийнятними цінами	1. максимізація ренти, отримуваної від транзиту енергоносіїв; 2. підвищення стабільності взаємозв'язків між виробниками (експортерами) та споживачами (імпортерами) енергоресурсів шляхом активізації посередницької діяльності транзитних країн; 3. розвиток інфраструктури, необхідної для транзиту енергоресурсів, через забезпечення її адекватного фінансування та підвищення безпеки її функціонування; 4. створення та розвиток інфраструктури, необхідної для формування енергетичних хабів (центрів), які виступали б місцем концентрації потоків з диверсифікованих джерел постачання та до диверсифікованих напрямів постачання

Джерело: складено автором на підставі [1; 2; 3; 4].

Натомість провадження міжнародної енергетичної політики на багатосторонньому (найчастіше – регіональному або субрегіональному) рівні супроводжується утворенням інститутів, які мають наднаціональний характер. При цьому такі інститути можуть мати як спеціалізований характер, будучи присвяченими вирішенню суто енергетичних проблем (наприклад, Європейська Енергетична Хартія), так і являти собою інститути загального характеру, для яких енергетична співпраця та формування та реалізація міжнародної енергетичної політики лише одним з численних аспектів діяльності (інтеграційні угруповання на кшталт ЄС-27, ASEAN, NAFTA, СНД; міжнародні регіональні та міжрегіональні організації типу ОБСЄ, Рада держав Балтійського моря (РДБМ), Північна Рада тощо).

Для міжнародної енергетичної політики, що реалізується на багатосторонньому рівні, характерним є врахування не лише інтересів в енергетичній сфері окремих держав-учасниць даного інтеграційного угруповання чи міжнародної організації, але й дотримання спільних інтересів даної інституції, досягнення її статутних цілей, а у випадку загального характеру такої інституції – ще і цілей у галузі енергетики з цілями, встановленими для інших напрямів її діяльності.

Нині у світовій економіці простежуються глобалізацій ні тенденції, а інтеграційні процеси прямують до виходу на глобальний рівень. Це ж стосується і світової енергетики, в якій поступово формуються інститути глобального рівня та створюються умови для провадження глобальної енергетичної політики.

Нині основною міжнародною організацією. Діяльність якої зосереджено на проблемах енергетики в цілому, є Міжнародне енергетичне агентство (International Energy Agency, IEA), створена на основі Міжнародної енергетичної програми 1974 р. та Програми довгострокової співпраці 1976 р. як автономна організація при Організації економічної співпраці та розвитку (OECP). Станом на початок 2013 р. IEA охоплювала 27 країн (Австралія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Південна Корея, Польща, Португалія, Словаччина, США, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція та Японія) та Європейську комісію, яка представляє інтереси ЄС в цілому [174]. Учасники IEA одночасно є членами OECP, але членство в OECP не означає автоматичного члениста в IEA. Також станом на

початок 2013 р. кандидатами на вступ до IEA є Чилі та Естонія [5]. Основною метою IEA є створення системи колективної енергетичної безпеки шляхом провадження скоординованої та взаємоузгодженої енергетичної політики. Зважаючи на склад учасників даної організації, можна стверджувати, що вона має на меті, передусім, захист інтересів країн-імпортерів енергоносіїв. Для цього IEA провадить діяльність за чотирма основними напрямами:

1) енергетична безпека (сприяння диверсифікації енергопостачання, підвищення ефективності та гнучкості енергетичних секторів національних економік країн-учасниць та світової економіки в цілому);

2) економічний розвиток (забезпечення стабільного енергопостачання до країн IEA та лібералізація енергетичних рівнів на національному, регіональному та глобальному рівнях задля сприяння економічному зростанню та подоланню економічних і соціальних труднощів, пов'язаних з нестачею енергоресурсів;

3) захист довкілля (популяризація інформації та вжиття практичних заходів щодо боротьби зі змінами клімату на основі раціоналізації використання енергоресурсів);

4) глобальне розповсюдження діяльності (співпраця з країнами, що не є членами IEA, особливо з основними виробниками та споживачами енергоресурсів; щодо вирішення енергетичних та екологічних проблем на глобальному рівні) [5].

Серед інших спеціалізованих міжнародних інституцій у сфері енергетик треба назвати ОПЕК, яка об'єднує країни, що є найбільшими експортерами нафти; Форум країн-експортерів газу (ФКЕГ); IEF, який є неформальною міжнародною інституцією, діяльність якої спрямована на вирішення проблем глобальної економічної безпеки; IRENA, діяльність якої присвячена розвитку та популяризації виробництва та споживання енергії з поновлюваних джерел; IPEEC, яке координує міжнародну співпрацю у галузі енергоефективності та раціонального використання енергоресурсів тощо.

Неспеціалізовані міжнародні організації глобального рівня, які беруть участь у формуванні та провадженні міжнародної енергетичної політики, представлені ООН та її різноманітними органами (специфічними щодо енергетичної проблематики, як, наприклад, МАГАТЕ, або неспецифічними, як ЮНКТАД чи ЮНІДО); СОТ (хоча енергоресурси не входять до числа товарів, торгівля якими регулюється угодами СОТ, але н неї розповсюджуються, наприклад, дія принципу найбільшого сприяння, принцип недискримінаційності,торгівлі, у т.ч. щодо транзиту тощо); "Великою Вісімкою" (G8) "Великою Двадцяткою" (G20) тощо.

Узагальнено сучасна архітектура міжнародної енергетичної політики представлена на рис. 1.

Рис. 1 – Інституційна архітектура міжнародної енергетичної політики

Джерело: складено автором на підставі [1; 2; 3; 4; 6; 7].

Таким чином, на сучасному етапі міжнародна енергетична політика здійснюється на міждержавному багатосторонньому (регіональному та субрегіональному) та глобальному рівнях. Основною метою діяльності міжнародних енергетичних інституцій, що діють на усіх вказаних рівнях і характеризуються специфічністю або не специфічністю щодо енергетичної проблематики є забезпечення енергетичної безпеки та подолання екологічних загроз, пов'язаних з виробництвом, постачанням та споживанням енергоресурсів, як на рівні країн, регіонів, так і у глобальному вимірі. Одночасно досягнення поставленої мети має супроводжуватися прискоренням економічного розвитку. підвищенням добробуту населення та підвищенням конкурентоспроможності національних економік на міжнародній арені.

Література:

1. Митрова Т.А. Фактор энергетической безопасности в экономическом развитии регионов мира [Электронный ресурс] / Т.А. Митрова // Научные труды международного союза экономистов и вольного экономического общества России. – 2008. – Т. 94 (24). – Режм доступа : http://www.eriras.ru/files/Mitrova-Factor_energeticheskoy_bezopasnosti-2008.pdf.
2. Жизнин С.З. Российская энергетическая дипломатия и международная энергетическая безопасность (геополитика и экономика) / С.З. Жизнин // Балтийский регион. – 2010. – № 1(3). – С. 8-21.
3. Шумило П.С. Регулирование мирового энергетического рынка на многостороннем уровне / П.С. Шумило // Российский внешнеэкономический вестник. – 2011. – № 5. – С.18-27.
4. Krauer-Pacheco K. Turkey as a Transit Country and Energy Hub: The Link to Its Foreign Policy Aims : [Forschungsstelle Osteuropa Bremen Arbeitspapiere und Materialien] [Electronic resource] / K. Krauer-Pacheco. – Bremen : Forschungsstelle Osteuropa an der Universitat Bremen, 2011. – 66 P. – Access mode : http://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/UserFiles/file/fsoAP118.pdf.
5. Офіційний сайт : International Energy Agency[Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.iea.org.
6. Турсунов К.В. Энергетика в обеспечении устойчивого мирового развития / К.В. Турсунов // Мировая экономика и международные экономические отношения. – 2012. – № 4(89). – С. 189-191.
7. Иванов А.С. Мировая энергетика в конце первого десятилетия XXI века / А.С. Иванов, И.Е. Матвеев // Российский внешнеэкономиеский вестник. – № 11. – С. 11-28.

Науковий керівник: д.е.н., проф., Чернега Оксана Богданівна

Б.Т. Касымова, А.А. Ахатова
(Қарағанды, Қазақстан)

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУ

Менеджмент – қоғамдық қажеттілікті қанағаттандыруға мүмкіншілік туғызатын және кәсіпорындардың қызметінің тиімділігін жоғарылатуға бағытталған басқару формалары мен әдістемелік құралдардың жинтығы. Басқарудың мақсаты – кәсіпорындардың тиімділігін жоғары деңгейге жеткізу және үнемі жаңа өнім түрлерін енгізе отырып сапалы өнімдер шығару немесе қызмет көрсету.

Медициналық қызметтер нарығы – бұл өте қажетті нарық, себебі адамдарға қажетті салауатылықты қанағаттандыратын және сапалы деңгейде, қажетті көлемде медициналық көмек алуға кепілдік береді. Мұндай нарықтық жүйенің қызмет етуін қамтамсыз ететін өзіндік инфрақұрылымы бар: емдеу-профилактикалық мекемелер, жоғарғы оқу орындары, медициналық ассоциациялар, медициналық сақтандыру компаниялары, т.б. медициналық орталықтар. Денсаулық сақтау жүйесі медициналық техникалардың нарық жүйесі, фармакологиялық өнімдердің нарық жүйесі, санитарлық-гигиеналық қызмет көрсетуге арналған аппараттық жабдықтардың нарық жүйесі т.б. болуы мүмкін. Қазіргі таңда Қазақстанның медициналық қызмет нарығын жоғары сапалы әлемдік деңгейге жеткізу үшін осы саладағы менеджментке көңіл бөлінуде. Осыған байланысты менеджер мамандарды оқытып дайындауда. Бұл саладағы менеджменттің басқа сала менеджментінен ерекшелігі тауар шығарумен емес, адамның денсаулығымен байланысты. Қазақстан Республикасында денсаулық саласына бөлінетін қаржы жыл өткен сайын артуда. Денсаулық сақтау саласының ерекшелігіне байланысты осы қаржылар тиімді басқарылуы керек. [1. б. 35]

Емдеу-профилактикалық мекемелерінің қызметін басқару жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде олардың қаржы ресурстарын басқару жүйесін. Емдеу мекемелерінің қаржысын басқару – бұл алға қойылған мақсаттарға жету үшін емдеу-профилактикалық мекемелерінің ресурстарын қалыптастыруға және оларды орынды пайдалануға бағытталған өзара байланысты іс-қимылдардың кешені болып табылады.

Денсаулық сақтау саласында қаржылық менеджмент күрделі, емдеу мекемелерінде әлі толығымен қолданылып үлгермеген басқару жүйесі болып саналады. Алайда бұл жүйені денсаулық сақтау мекемелеріне толығымен енгізу медициналық мекемелердің нарықтық жағдайдағы өмір сүру қабілеттілігінің артуына тікелей әсер ететін фактор болып табылады. [2.б. 83]

Егер емдеу-профилактикалық мекемелерін нарық жағдайында еркін қызмет ететін кәсіпорын ретінде қарайтын болсақ, қаржы менеджерлері сол кәсіпорынның қаржылық қызметін жүргізетін басқару органының субъектілері ретінде қаралады. Осы орайда қаржы менеджерлерінің функционалдық міндеттеріне төмендегілерді жатқызуға болады:

- емдеу мекемесінің қаржылық қызметін ұйымдастыру;
- емдеу мекемесінің қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жоспарларын жасау;
- емдеу мекемесінің негізгі және айналым капиталын басқару, олардың құрылуын және орынды пайдаланылуын ұйымдастыру;
- денсаулық сақтау мекемесінің қаржылық қызметінің жағдайына және көрсеткіштеріне талдау жасау;
- емдеу мекемелерінің медициналық қызметтерді тұтынушылармен және медициналық қызметтер нарығындағы басқа да субъектілермен болатын қаржылық есеп айырысуларын ұйымдастыру;
- медициналық мекемеге капитал тарту мақсатында жүргізілетін инвестициялық саясатын жүзеге асыру;

- емдеу мекемесінің бухгалтерлік есебін жүргізу және қаржылық құжаттармен жұмыс істеуді ұйымдастыру;

- денсаулық сақтау мекемесінің қаржылық қызметіне үнемі бақылау жасап отыру.

Қаржылық механизмді қолдану арқылы қаржылық менеджменттің объектілеріне әсер ету үшін қаржы менеджерлері әртүрлі қаржылық әдістерді қолданады. Бұл әдістердің негізгілеріне қаржылық жоспарлауды, қаржыландыруды (мемлекеттік бюджет немесе ерікті медициналық сақтандыру компаниялары арқылы, сондай-ақ ақылы медициналық қызмет көрсетуді ұйымдастыру арқылы), несиелеу мен инвестициялауды, сондай-ақ салық салуды жатқызуға болады. [3.б.18]

Кез келген кәсіпорындағы сияқты емдеу мекемелерінде де қаржы-шаруашылық қызметті жүргізу сол мекеменің активтерін басқарумен байланысты. Емдеу мекемесінің активтерін ұзақ мерзімді активтер және ағымдағы активтер деп екі топқа жіктеуге болады. Ұзақ мерзімді активтерді мекеменің негізгі капиталы, ағымдағы активтерді денсаулық сақтау мекемесінің айналым капиталын құрайды. Медициналық мекеменің негізгі капиталына мекеменің ғимаратын, емдеу процесінде бірнеше жылдар бойы қолданылатын медициналық техника мен құрал-жабдықтарды, аппараттарды, құрылғыларды, көлік құралдарын және басқа да жабдықтарды жатқызуға болады. Емдеу мекемелерінің негізгі құралдары медициналық қызмет көрсету барысында бірнеше жылдар бойы қолданылып, өздерінің құнын біртіндеп, тоза отырып, медициналық қызметтердің құнына амортизациялық төлемдер түрінде қосады.

Емдеу-профилактикалық мекемесінің айналым капиталы – бұл мекеменің медициналық қызметтерді көрсету үшін қажетті қорларды құруымен, сондай-ақ қызмет көрсету процесінде шығындарды аванстаумен байланысты болатын ресурстары. Негізгі капиталдан айырмашылығы айналым капиталы медициналық қызметтерді көрсету процесіне 1 рет қана қатысып, өзінің құнын көрсетілетін медициналық қызметтің бағасына толығымен қосады. Емдеу мекемелерінде дайын өнімнің қорлары болмағандықтан, айналым капиталын нормалау өндірістік кәсіпорындарға қарағанда әлдеқайда қиын болып келеді. Сондықтан, нормаланатын айналым капиталы ретінде тек медициналық қызметтерді көрсету үшін қажетті материалдар мен емдеу мекемесінің болашақтағы шығындарын ғана атауға болады. Жалпы, емдеу-профилактикалық мекемелерінің айналым капиталының құрылымын төмендегі сызбадағыдай етіп көрсетуге болады.

Айналым капиталының пайдаланылуының экономикалық тиімділігін анықтауда көптеген көрсеткіштер қолданылады. Солардың бірі – емдеу процесіне тікелей қатысатын және тікелей қатыспайтын айналым капиталының ара қатынасы. Айналым капиталының неғұрлым көбірек бөлігі медициналық қызмет көрсету процесіне тікелей қатысатын болса, онда емдеу мекемесінің айналым капиталы соғұрлым тиімді пайдаланылады деген сөз.

Емдеу-профилактикалық мекемелерінің қызметін жетілдіру үшін қосымша қаржы көздерін тарту мақсатында олардың инвестициялық қызметін дамытудың маңыздылығы өте зор.

Жалпы денсаулық саласына тартылатын инвестицияларды келесі топтарға жіктеуге болады:

1) инвесторлардың түрлеріне қарай:

а) мемлекеттік бюджеттің қаражаттарының есебінен жүзеге асырылатын мемлекеттік инвестициялар;

б) шет мемлекеттердің, шетелдік банктердің, компаниялардың, кәсіпкерлердің қаражаттарының есебінен жүзеге асырылатын шетелдік инвестициялар;

в) отандық жеке меншік фирмалардың, кәсіпкерлердің капиталының есебінен жүзеге асырылатын жеке инвестициялар.

2) салыну объектілеріне қарай:

а) өндірістік инвестициялар (жаңа объектілер салуға бағытталған және бұрынғы объектілерді қайта жөндеуге, кеңейтуге, техникалық қайта жабдықтауға бағытталған);

б) интеллектуалдық инвестициялар (интеллектуалдық өнімдерге, ноу-хау, ғылыми жобаларға салынатын инвестициялар). [4.б.28]

Бұл жерде ескере кететін мәселе, мемлекеттік инвестор үшін денсаулық сақтау саласына инвестициялар салған кезде пайда табу факторы негізгі анықтаушы фактор болып есептелмейді. Ал жеке инвестор үшін, керісінше, инвестициялық жобаға салған ақшаны қайтарып қана қоймай, сол жобадан пайда табу негізгі мақсат болып табылады. Осы орайда мемлекет пен жеке (соның ішінде шетелдік) инвесторлардың мүдделерін біріктіру үшін денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік-жеке меншік серіктестік жобасын дамытудың маңыздылығы зор болып табылады. Соған байланысты жеке және шетелдік инвесторларды денсаулық сақтау саласындағы қоғамдық маңызы зор инвестициялық жобаларды қаржыландыруға мемлекет тарапынан ынталандыру шараларын ұйымдастыру, сондай-ақ мемлекеттік бюджеттен жүзеге асырылатын инвестициялардың белгіленген мөлшерін жеке меншік денсаулық сақтау секторына бағыттау сияқты мемлекеттік шараларды жүзеге асыру қажет. Мемлекет денсаулық сақтау саласында қолайлы инвестициялық климат жасаған жағдайда ғана денсаулық сақтау саласы инвесторлар үшін ашық нарыққа айналып, медициналық қызметтерді өндірушілердің өндірістік және интеллектуалдық әлеуетін жаңартуға ынталары пайда болады.

Денсаулық сақтау мекемелерінің қаржы менеджерлерінің келесі функционалдық қызметі мекеменің әртүрлі қаржылық операцияларын жүргізумен байланысты. Сол операциялардың бірі – лизингтік операциялар. Бүгінгі күні емдеу мекемелері үшін лизингтік операциялардың маңыздылығы зор, өйткені еліміздің медицина мекемелерінің көпшілігі қымбат бағалы медициналық техника мен құрал-жабдықтарды лизингке алады.

Қаржыландырудың бұл нысанын коммерциялық банктер, лизингтік компаниялар, құрал-жабдықтарды өндірушілер және лизингтік операцияларды жүргізуге мемлекеттік лицензиясы бар басқа

да қаржы-несие институттары жүзеге асырады. Лизингтің «жалға алуды несиелеу» деген де атауы бар, себебі лизингтік операцияларды жүзеге асырған кезде лизингтік компания жалға алушы мен құрал-жабдықтарды сатушы арасында делдалдың қызметін атқара отырып, жалға алушыны несиелендіреді.

Жалпы әлемдік тәжірибеде лизингтің көптеген түрлері қолданылады. Солардың ішінде неғұрлым кең тараған түрлеріне оперативтік лизинг, қаржылық лизинг, қайтарылатын және левередж-лизингті жатқызуға болады.

Бүгінгі күні еліміздің емдеу мекемелері медициналық техниканы ұзақ мерзімді жалға алу кезінде көп жағдайда қаржылық лизингті қолданады, өйткені лизингтің бұл түрі емдеу мекемелері үшін неғұрлым тиімді әрі ыңғайлы болып табылады. Қаржылық лизингтің ерекшеліктеріне толығырақ тоқталып көрейік.

Қаржылық лизинг кезінде жалға алушы қажетті техниканы өзі таңдайды да, сол техниканы сатып алуға лизингтік компанияға тапсырыс береді. Лизингтің басқа түрлеріне қарағанда қаржылық лизингтің мерзімі ұзақ болады және лизингтік келісім шарт біткенге дейін жалға алынған медициналық техника толығымен амортизациялануы мүмкін. Қаржылық лизингтің тағы бір ерекшелігі жалға алынған құрал-жабдықтың бағасы лизингтік төлемдермен жабылып отырады. Мұндай жағдайда, яғни лизингтік келісім шарт уақыты біткеннен кейін емдеу мекемесі жалға алынған медтехниканы өте төменгі қалдық бағасымен сатып алуына болады. Ал емдеу мекемесі жалға алған медтехниканы табиғи немесе моральдық жағынан тозған деп есептейтін болса, онда лизингтік келісім шарт уақыты біткеннен кейін (лизингтік келісім шарт уақыты бітпестен лизинг алушының келісім шартты бұзуға құқығы жоқ) жалға алған объектіні лизингтік компанияға қайтарып беріп, жаңа медициналық техника таңдауға мүмкіндігі бар. Бұл тұрғыдан қарағанда да, емдеу мекемесі үшін лизингтік операциялардың қажеттілігі жоғары болып табылады.

Бүгінгі күні денсаулық сақтау мекемелерінің материалдық-техникалық базасын әлемдік стандарттарға сай жабдықтауда лизингтік операциялардың маңыздылығы өте зор болып табылады, өйткені еліміздегі медицина мекемелерінің көпшілігінің қазіргі заманғы озық медициналық техниканы сатып алуға қаржылық мүмкіндіктері жете бермейді. Бұл қаржылық операциялар әсіресе жеке меншік емдеу мекемелері үшін тиімді. Бұл мекемелер үшін мемлекеттік бюджеттен қымбат бағалы медтехника алуға қаржы бөлінбейтіндіктен және ол жабдықтарды сатып алуға жеке қаражаттары жетпейтін болғандықтан лизингтік операцияларды қолдану мекемені материалдық-техникалық жабдықтауға байланысты проблемаларды шешудің бірден-бір жолы болып саналады.

Қорыта келе, көптармақты, нарықтық денсаулық сақтау саласын қалыптастыру жағдайында саланы дамытудың негізгі алғышарттарының бірі оның қаржыландыру жүйесінің жетілдірілуімен байланысты екенін басып айту қажет. Ол үшін мемлекеттік деңгейде де, емдеу мекемелерінің деңгейінде де қаржыны басқару жүйесін, яғни қаржылық менеджментті дамыту керек. Нарықтық экономика жағдайында саланы білікті қаржы мамандарының-қаржы менеджерлерінің кәсіби басқаруы төмендегілерді қамтамасыз етеді:

- денсаулық сақтау мекемелеріне қосымша қаржы көздерін тарту;
- емдеу мекемелерінің қаржы ресурстарын тиімді пайдалану;
- денсаулық сақтау мекемелерінің негізгі (емдеу) қызметінен басқа қызметінің түрлерін (инвестициялық, қаржылық) дамыту;
- денсаулық сақтау саласында әртүрлі қаржылық операцияларды (лизингтік, сақтандыру т.б.) дамыту;
- денсаулық сақтау мекемелерінің құнды қағаздар нарығының еркін қатысушыларына айналуын қамтамасыз ету т.б.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Калыкулов.К.М Нарық жағдайында денсаулық сақтау саласын жақсартудың экономикалық тетіктері. – Алматы.- 2000
2. Доскеева Г.Ж. Финансовый менеджмент (учебное пособие). – Алматы. -2002
3. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. –М, 2001
4. Тайбек.Ж.Қ Денсаулық сақтау саласын басқарудың ұйымдастырушылық – экономикалық механизмдерін жетілдірі. – Алматы .-2001

Мирослава Конончук
(Дрогобич, Україна)

ОСНОВНІ ВИДИ ТА ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ ПО ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ

Розрахунки в міжнародній торгівлі – це система регулювання платежів по грошових зобов'язаннях та вимогах, що виникають між державами, юридичними особами та громадянами різних країн на основі економічних, політичних, науково-технічних, культурних та інших відносин. Більшість міжнародних розрахунків здійснюються через банки безготівковим шляхом. Для цього банки використовують свої закордонні відділення та кореспондентські відносини з іноземними банками.

Порядок здійснення міжнародних розрахунків регулюється міжнародними документами, які розробляються спеціально створеними організаціями – Міжнародною торговельною палатою, Комісією з права міжнародної торгівлі ООН та ін.

Охарактеризувати механізм міжнародних розрахунків можна наступним чином:

- імпортер купує у свого банка телеграфний переказ, банківський чек, вексель або інший платіжний документ;
- імпортер пересилає платіжний документ експортеру;
- експортер, який отримав від імпортера цей платіжний документ, продає своєму банку за національну валюту, необхідну йому для виробництва або інших цілей;
- банк експортера пересилає за кордон своєму банку-кореспонденту платіжний документ;
- отримана від продажу цього документу сума іноземної валюти зараховується банком імпортера на кореспондентський рахунок банку експортера.

Такий механізм дозволяє здійснювати міжнародні розрахунки через банки-кореспонденти шляхом зарахування зустрічних вимог та зобов'язань без використання готівкової валюти.

Для зв'язку протилежних інтересів контрагентів в міжнародних економічних відносинах і організації їх платіжних відносин застосовують різноманітні форми розрахунків.

Основними формами безготівкових розрахунків вітчизняних підприємств з фірмами і організаціями західних країн є акредитив, інкасо, банківський переказ, розрахунки чеками. Разом з тим, в кожній із зазначених форм є декілька різновидів. Частіше за все в розрахунках використовується платіжне доручення, рідше – готівка та акредитив, дуже рідко – інкасо.

Тарифи українських банків по переказу платежів коливаються від 0,1 % до 0,3 % від загальної суми, хоча в більшості випадків встановлений мінімум від 20 до 50 дол. США (найчастіше – 30 дол. США) за кожен платіж, але в залежності від валюти. Уточнення по валютному платежу обходиться підприємству в межах 100 дол. США. Обслуговування по клієнт банку має іншу тарифікацію у відповідності до тарифної сітки відповідної установи банку.

Найпоширенішою формою безготівкових розрахунків є банківський переказ, що зумовлюється технологічною простотою його здійснення, короткими строками розрахунків та порівняно невисоким розміром оплати послуг банку.

Банківські перекази проводяться в безготівковій формі. Однак комерційні або товаророзпорядчі документи (рахунки, транспортні й інші документи) при цій формі розрахунків направляються від експортера безпосередньо імпортеру, тобто обминаючи банки. Комерційний банк лише виконує заяви на переказ іноземних банків або оплачує відповідно до умов кореспондентських угод виставлені на нього банківські чеки по грошових (контрактних) зобов'язаннях іноземних імпортерів, а також виставляє платіжні доручення і банківські чеки на іноземні банки по грошових зобов'язаннях українських імпортерів.

Переказ коштів за кордон за дорученням клієнтів комерційних банків проводиться на основі заяви на переказ.

Найменування переказоодержувача і його адреса, а також технічні і спеціальні терміни у заяві на переказ зазначаються іноземною мовою, як правило, англійською, німецькою або французькою. Організації-переказоодержувачу слід звертати увагу на правильність реквізитів, тому що наслідком викривлення найменування фірми або її адреси навіть у одній літері може бути невиконання банківського переказу в банку переказоодержувача.

В заяві на переказ обов'язково зазначається спосіб передачі платіжного доручення за кордон – застосовується одна із загальноприйнятих форм переказу: поштою або каналами SWIFT.

На сьогодні переважна більшість міжнародних міжбанківських платежів здійснюється через Всесвітню систему міжбанківських фінансових телекомунікацій – SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications). Ця система зараз об'єднує понад 1800 банків – дійсних членів та близько 1500 банків на правах асоційованих членів у 88 країнах світу. Система SWIFT забезпечує найбільшу швидкість та велику надійність і безпеку здійснення міжбанківських розрахунків.

Заява на переказ підписується від імені організації уповноваженими особами і закріплюється печаткою.

Порядок виконання представлених заяв на переказ залежить від наявності у комерційного банку іноземних банків – кореспондентів. Існують два варіанти виконання представлених заяв на переказ: самостійне виконання через систему банків – кореспондентів за кордоном (при наявності генеральної ліцензії); через інший український банк, в якому відкрито кореспондуючий рахунок даному комерційному банку.

Кошти, які поступають на розподільчий рахунок банку, будуть зараховані , якщо у валютний відділ відповідного банку дано підтвердження про здійснення операції (контракт). У випадку авансів у контракті повинно бути вказано авансування та повна сума контракту.

Надання кредиту здійснює відповідний вплив на умови міжнародних розрахунків. Якщо міжнародні розрахунки здійснюються після переходу товару у власність імпортера, то експортер кредитує його, як правило, у формі виставлення тратти. Якщо імпортер оплачує товар авансом, то він кредитує експортера.

З 16.11.12р. існує обов’язковий продаж валюти, яка поступила від іноземного контрагента. У зв’язку з тим збільшуються комісійні витрати підприємства.

З метою забезпечення надійності надходження товарів від іноземного постачальника в разі здійснення авансових платежів покупець може виплачувати цю суму лише після отримання так званої гарантії авансу, що передбачає повернення авансу у випадку невиконання продавцем договірних зобов'язань по поставці. Сума гарантії автоматично знижується пропорційно до суми часткових поставок. В гарантії авансу повинно передбачатись її погашення із закінченням поставок по договору.

Гарантія авансу, як правило, виставляється перед отриманням авансу, але вступає в силу лише після його надходження. Відповідне застереження необхідно включати в текст гарантії.

Частка акредитивної форми в міжнародних розрахунках значно менша порівняно з банківським переказом, однак саме акредитив найповніше забезпечує своєчасне отримання експортної виручки, що максимально відповідає інтересам експортера.

Законодавством України передбачено здійснення вексельної форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності.

Резидент має право виписувати на користь нерезидента за імпортною операцією простий вексель. Поставка товарів (робіт, послуг) може проводитись після виставлення резидентом векселя. При цьому ввезення товарів (робіт, послуг) повинно бути здійснене не пізніше 90 календарних днів з моменту виставлення векселя на користь постачальника-нерезидента, тобто в зовнішньоекономічній діяльності використовуються короткострокові векселі.

При здійсненні вексельної форми розрахунків за експортними операціями строк зарахування виручки в іноземній валюті на рахунок резидента-експортера в уповноваженому банку не повинен перевищувати законодавче встановлений, тобто 90 календарних днів з дати митного оформлення продукції. На практиці виникають ситуації, через які сторони договору приймають рішення про його трансформацію, тобто переоформлення бартерного договору (контракту) на купівлю-продаж, інші види договорів чи навпаки.

У випадку такого переоформлення підприємство повинно подати до податкових органів за місцем своєї реєстрації копію договору (контракту), а також копії додаткових угод, якими передбачено зміни умов договору.

Вексель може бути виписаний на користь постачальника-нерезидента і після поставки товарів (робіт, послуг).

Вексельна форма розрахунків застосовуються при наявності заборгованості по податку на додану вартість станом на 01.01.2013р. Можливе використання вексельної форми розрахунків при бажанні підприємства, проте, виходячи з практичної точки зору небагато юридичних осіб подають відповідні заявки, оскільки невідомо, чи буде проводитись дисконтний продаж векселів.

Платежі за товари можуть здійснюватись у готівковій вільноконвертованій валюті шляхом внесення уповноваженим представником юридичної особи-нерезидента коштів до каси банку для подальшого їх зарахування на розподільчий рахунок резидента.

Це відбувається при виконанні наступних умов:

- наявність експортного договору (контракту), в якому передбачено повну або часткову оплату готівкою іноземною валютою;
- загальна сума, прийнята банком за одним договором (контрактом), не може перевищувати 10000 дол. США (з 01.09.2013р. отримано підтвердження про вказане підтвердження) або еквівалент даної суми в іншій вільно конвертованій валюті за офіційним курсом НБУ на день зарахування коштів.

Таким чином, форми міжнародних розрахунків відрізняються за ступенем участі комерційних банків в їх проведенні.

Узагальнення інформації про здійснення міжнародних розрахунків через рахунки в банках та готівкою здійснюється в Журналі № 1 та Відомостях 1.1, 1.2 до цього журналу.

У цілому використання конкретних форм міжнародних розрахунків залежить від розвиненості міжнародної торгівлі, ступеня валютного регулювання і валютного контролю, рівня розвитку, інтенсивності та надійності розрахункових операцій, що здійснюються комерційними банками.

Література:

1. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність", Київ, 1998.
2. Закон України "Про єдиний митний тариф ", К., 1996.
3. Нормативно-правові матеріали до законів України, постанов уряду та інші документи за напрямком вивчення.
4. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції: Підручник. Київ: ЦУЛ, 2003. – 616с.

Светлана Метлушко, Инна Ковальчук
(Гомель, Беларусь)

ОЦЕНКА КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ НА ОСНОВЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА

В современных условиях рост объемов кредитования приводит к необходимости уделять особое внимание организации системы комплексного подхода к предупреждению и снижению кредитных рисков. Исходя из реально сложившегося правового и финансово-хозяйственного положения кредитополучателя, банк должен принимать решение о начале, продолжении или прекращении кредитных отношений с клиентом, в связи с чем возникает необходимость дальнейшего совершенствования методики оценки его кредитоспособности.

В зарубежных странах и отечественной практике используются различные подходы к оценке кредитоспособности заемщика, которые представлены классификационными моделями и моделями на основе комплексного анализа [1].

И тот и другой подходы отражены в ряде методик, имеющих как свои достоинства, так и недостатки. К их достоинствам относится то, что, во-первых, они позволяют разбить

кредитополучателей на группы (классы) и являются вспомогательным инструментом при определении возможности удовлетворения кредитной заявки; во-вторых, в рамках анализа финансового состояния и кредитоспособности заёмщика позволяют оценить платежеспособность кредитополучателя, его имущественное положение, финансовую устойчивость и деловую активность; в-третьих, дают возможность учитывать различное число факторов и сопоставлять на основе количественных оценок их вклад в конечный результат; в-четвёртых, позволяют сразу выделить и обозначить проблемные области конкретной организации.

К недостаткам этих методик можно отнести замкнутость на количественных показателях, произвольность выбора системы этих показателей, субъективизм в оценке отдельных показателей качественных характеристик.

Действующая в ОАО «Белагропромбанк» методика относится к классификационным моделям рейтинговой оценки. При определении кредитного рейтинга изучается и оценивается деятельность организации по следующим направлениям: финансовое состояние, кредитная история, наличие признаков финансовой неустойчивости должника. Баллы, полученные по каждому показателю, суммируются. Исходя из общего количества набранных баллов, организации присваивается определенный кредитный рейтинг (А, В, С, Д). Данная методика позволяет вполне адекватно определить финансовое состояние организации, однако, имеет некоторые недостатки, к которым, на наш взгляд, можно отнести отсутствие мер стимулирующего характера для клиентов, которые по состоянию на отчетную дату характеризуются значительным улучшением или стабильностью значений показателей, а также – ограниченность дифференциации всей совокупности заемщиков по четырем группам без учета внутригрупповых особенностей. Но для функционирования системы кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей, которые являются основными клиентами ОАО «Белагропромбанк», требуется более гибкий подход на основе учета качественных различий в их финансово-экономическом состоянии. Преодолеть отмеченный недостаток позволила бы система оценки кредитоспособности сельскохозяйственных организаций, расширенная по числу групп заемщика.

Поскольку сельское хозяйство характеризуется длительным операционным циклом, здесь естественный процесс выращивания животных и растений обусловливает длительный кругооборот оборотных средств, в связи с чем большая часть продукции реализуется в конце года, что определяет неравномерность поступления выручки. Поэтому, на наш взгляд, целесообразно расширить существующую в банке методику оценки за счет включения в нее критерия, определяющего возможность обслуживания организацией текущей задолженности и покрытия краткосрочных обязательств. Использование коэффициента долговой нагрузки, рассчитываемого как отношение краткосрочной задолженности к выручке от реализации, позволило бы более дифференцировано подходить к оценке кредитоспособности организаций за счет распределения их по большему количеству групп.

Экономический смысл коэффициента долговой нагрузки заключается в том, что он показывает, какая часть краткосрочной задолженности приходится на 1 рубль годовой выручки от реализации продукции. Его использование требует чёткого определения граничных значений показателя, разделяющих смежные интервалы (группы) так, чтобы сельскохозяйственные организации внутри одной группы были более однородными. Так, высокий уровень качества погашения текущей задолженности характеризует значение коэффициента, меньшее, чем 0,5; средний уровень – от 0,5 до 1, и низкий уровень – более 1 [2].

В таблице 1 представлены варианты соотношения категории финансового положения организации и её уровня покрытия долга. Отметим, что цифрами идентифицируется уровень качества покрытия долга (1– высокий, 2 – средний, 3 – низкий).

Таблица 1 – Классификация сельскохозяйственных организаций в зависимости от их финансового положения и возможности погашения задолженности

Группа кредитополучателей	Наименование кредитополучателей в группе	Характеристика, отличительные особенности
1	2	3
A-1 A-2 B-1	Отличные кредитополучатели	Полностью кредитоспособные, финансово-устойчивые, не имеющие риска непогашения задолженности
A-3 B-2	Стандартные кредитополучатели	Кредитоспособные, финансово-устойчивые со средним уровнем задолженности либо кредитоспособные в удовлетворительном финансовом состоянии, не имеющие проблем с
C-3 D-1	Проблемные кредитополучатели	Некредитоспособные, финансово-неустойчивые, не способные покрывать текущую задолженность при сложившемся уровне эффективности производства, накапливающие долги, но имеющие перспективу развития за счёт сокращения материальных затрат, роста рентабельности, снижения задолженности
D-2 D-3	Безнадёжные кредитополучатели	Некредитоспособные (с отрицательной тенденцией), безнадежные организации-неплательщики

Предлагаемая методика носит более информативный характер и позволяет классифицировать сельскохозяйственные организации по 5 группам кредитоспособности: отличные, стандартные, удовлетворительные, проблемные и безнадежные кредитополучатели. Такой подход тем более важен, что на практике часто возникают ситуации, когда по результатам анализа в соответствии с принятой в банке методикой сельскохозяйственные организации, имеющие разный уровень покрытия долга, набирают одинаковое количество баллов и оказываются в одной группе.

Предлагаемая методика была апробирована на фактическом материале клиентов РКЦ г. Хойники Речицкого отделения ОАО «Белагропромбанк», которые в соответствии с существующей методикой имели кредитный рейтинг В, а по присвоенной по уточнённой методике группе кредитоспособности В – 2, В – 3 и В – 1 соответственно, что позволило четко выделить ту из них, у которой величина задолженности превысила доходы от основной деятельности.

Таким образом, применяя данную методику оценки кредитоспособности, банк может дифференцировано подойти к своим клиентам для определения мер их поддержки и необходимого набора элементов кредитной политики, проводимой в отношении каждого из них.

Литература:

1. Стрельников, Е. В. Проблемы оценки кредитного риска / Е. В. Стрельников // Финансы и кредит. – 2012. – №9. – С. 30-32.
2. Петухова, В. А. Совершенствование методики оценки банком кредитоспособности юридических лиц / В. А. Петухова // Проблемы экономической науки и практики в 21 в. : сб. науч. ст. магистр. и студ. экон. фак-та. – Гомель, 2008. – С. 64-66.

Научный руководитель:
старший преподаватель кафедры бухгалтерского учёта, контроля и АХД ГГУ им. Ф.Скорины
Метлушко Светлана Константиновна.

Анна Павлова
(Минск, Беларусь)

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Привлечение в Беларусь иностранных инвестиций является важным направлением внешнеэкономической деятельности страны в силу того, что «возросший объем международных связей, задачи интеграции белорусской экономики в систему современных мирохозяйственных связей и эффективного использования имеющегося отечественного научно-технического потенциала

настоятельно требуют обновления основных производственных фондов, внедрения новейших зарубежных технологий»

Для Беларуси – страны с переходной экономикой – тема привлечения иностранных инвестиций является весьма актуальной и в силу наблюдаемых сегодня тенденций в мировых инвестиционных процессах, где «растет приток прямых иностранных инвестиций в страны с переходной экономикой и развивающиеся страны; операции в сфере трансграничных слияний и поглощений играют первостепенную роль в политике мировых прямых иностранных инвестиций; возрастает значение частных фондов прямых инвестиций и других коллективных инвестиционных фондов в сфере трансграничных слияний и поглощений; отмечается рост производства товаров и услуг транснациональными корпорациями; прогнозируется возможное ухудшение инвестиционного климата, что во многом связано с мировым кризисом и усилением протекционизма в развитых странах» [1].

И в этой связи, как отмечает в Докладе о мировых инвестициях за 2011 год генеральный секретарь Организации Объединенных Наций Пан Ги Мун, именно «транснациональные корпорации все активнее взаимодействуют с развивающимися странами и странами с переходной экономикой, используя все более широкий спектр моделей производства и инвестиций, таких, как подрядное промышленное и сельскохозяйственное производство, перевод на внешний подряд (аутсорсинг) услуг, франшизинг и лицензирование. Эти относительно новые явления открывают перед развивающимися странами и странами с переходной экономикой возможности для углубления их интеграции в стремительно эволюционирующую глобальную экономику, для укрепления их отечественного производственного потенциала и повышения их международной конкурентоспособности» [2]. Словом, «прямые иностранные инвестиции являются не только балансирующей статьей в платежном балансе, но и источником мировых технологий, новых высокопроизводительных рабочих мест» [3].

Прямые иностранные инвестиции, играют большую роль в экономике. особенно в период экономических спадов и кризисов, когда они могут являться серьезным источником финансовой поддержки экономики. Статистика утверждает, что каждый вложенный доллар прямых иностранных инвестиций дает примерно такой же прирост величины внутреннего валового продукта. А каждое рабочее место, созданное за счет таких инвестиций, способствует появлению нескольких рабочих мест в сопутствующих сферах экономики, что только увеличивает занятость населения.

Есть и ряд других моментов положительного влияния прямых иностранных инвестиций на состояние экономики страны. Так, за счет инвестора, новым технологиям и системе менеджмента обучаются местные специалисты. Гораздо быстрее происходит вхождение экономики конкретного государства в мировые хозяйственные связи, что весьма позитивно сказывается на сокращении оттока квалифицированных кадров за пределы страны. Да и появление “мягкой” конкуренции для местных предприятий также способствует совершенствованию их деятельности на рынке [4, с. 53].

Впрочем, конкретная практика привлечения иностранных инвестиций в разных странах показывает и другую сторону данного вопроса. Речь в данном случае идет и об отрицательном влиянии подобных инвестиций на экономику того или иного государства. Имеются в виду случаи, когда иностранный инвестор может скупить местное предприятие с целью его ликвидации и устранения конкурента на рынке. Встречаются и такие примеры, когда иностранный инвестор, вложив средства в то или иное предприятие, затем резко сокращает количество его работников, создавая тем самым социальное напряжение и конфликт в обществе. Современная история знает такие случаи, когда политика некоторых государств контролировалась и полностью направлялась иностранными транснациональными корпорациями, когда в их руках оказывались ведущие отрасли экономики и, следовательно, ставилась под угрозу экономическая безопасность страны. Понятно, что разумный выход из подобных ситуаций должен быть в “золотой середине”: страна, нуждающаяся в иностранных инвестициях, должна стремиться к их привлечению, не оставляя при этом данный процесс без эффективного контроля со стороны государственных органов.

Что касается Беларуси, то приоритетной формой прямых иностранных инвестиций в белорусскую экономику является создание совместных и иностранных предприятий «для реализации инвестиционных проектов категории green field (green field инвестиционный проект, осуществление которого начинается в определённом месте "с нуля"), что будет способствовать использованию новых прогрессивных технологий и техники в производстве, внедрению маркетинговых и управленческих ноу-хау, выпуску товаров, отсутствующих на внутреннем рынке, более быстрому выходу на новые рынки с конкурентоспособной продукцией, сокращению нерационального импорта».

Еще одной формой привлечения иностранного капитала является реализация инвестиционных проектов brown field – продажа зарубежным инвесторам части акций предприятий, принадлежащих государству, за исключением стратегически значимых из них, связанных с безопасностью страны. В целом же Беларусь заинтересована в стратегических инвесторах, осуществляющих деятельность в сфере производства высокотехнологичных продуктов и услуг, а также в инвесторах, вкладывающих средства в увеличение активов организаций в этой сфере, продукция которых ориентирована на экспорт. И приоритеты здесь расставлены следующим образом: в высокотехнологичные секторы экономики – это фармацевтическая промышленность, индустрия био- и нанотехнологий, высокие технологии в промышленности, новые материалы, информационно-коммуникационные технологии; в создание и развитие кластеров – это объединенная на основе производственно-технологических, научно-технических и коммерческих связей и сосредоточенная на определенной территории группа организаций, обеспечивающая конкурентные позиции на отраслевом, национальном и мировом рынках; в традиционные виды экономической деятельности – это химическое производство, выпуск машин и

электрического, электронного и оптического оборудования, транспортных средств, транспорт и связь, строительство и производство строительных материалов, сельское хозяйство и переработка, инженерная и транспортная инфраструктура, легкая промышленность.

В целом для интенсификации процессов привлечения прямых иностранных инвестиций в белорусскую экономику, по мнению правительства страны, надо обеспечить выполнение двух условий: во-первых, гарантировать инвестору, что те правила игры, которые установлены на момент его вхождения в Беларусь, сохраняются на протяжении действия инвестиционного договора; во-вторых, должно быть желание министерств, областей, органов государственного управления привлекать инвестора и понимание того, что это необходимо для выхода страны на качественно иной уровень экономического роста.

Собственно, на реализацию этих положений и нацелена принятая в январе 2012 года Советом Министров и Национальным банком Республики Беларусь “Стратегия привлечения прямых иностранных инвестиций до 2015 года”, направленная на стимулирование притока прямых иностранных инвестиций в соответствии с потребностями структурной перестройки экономики и инновационным развитием страны, а также на расширение масштабов и повышение качества их использования на базе постоянного улучшения инвестиционного климата, реформирования государственной собственности и развития частно-государственного партнерства, которое сегодня можно охарактеризовать как еще незадействованный в должной мере механизм привлечения иностранных инвестиций в белорусскую экономику [5].

Как видим, в современных условиях существует немало механизмов и инструментов для активизации притока иностранных инвестиций в белорусскую экономику. Грамотное и целенаправленное использование их, в том числе и представителями международного сегмента национальной журналистики, позволит существенно усилить эффект и от других инструментов привлечения прямых иностранных инвестиций и достичь долгосрочных целей инвестиционной политики.

Литература:

1. Стратегия привлечения прямых иностранных инвестиций в Республику Беларусь на период до 2015 года [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: http://www.government.by/upload/docs/file56dfecd71d0dd538.PDF. – Дата доступа: 5.081.2013.
2. Доклад о мировых инвестициях, 2011 год [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/ investments2011.pdf. – Дата доступа: 15.09.2013.
3. Концепция сбалансированного развития экономики будет реализовываться в 2012 году [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа:http://www.government.by/ru/content/4126. – Дата доступа: 11.07.2013.
4. Соболев, В. Привлечение иностранных инвестиций и деятельность Белорусской торгово-промышленной палаты / В. Соболев // Меркурий. – 2011. – № 3. – С. 53–58.
5. Стратегия привлечения прямых иностранных инвестиций до 2015 года утверждена в Беларуси [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа:http://www.government.by/ru/content/4217. – Дата доступа: 11.07.2013.

Научный руководитель:
магистр экономических наук Абухович Юлия Константиновна

Тетяна Павлюк
(Ірпінь, Україна)

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ

В умовах жорсткої конкуренції сьогодення для прийняття управлінських рішень гостро постає питання про економічну доцільність витрат і визначення ефективності діяльності рішення повинні прийматися на основі ретельного аналізу ситуації, що мають бути чітко обґрунтовані.

Економічна наука вивчає поведінку людей і допомагає пояснити, як і чому приймаються різноманітні економічні рішення в суспільстві. Моделювання є однією з основних категорій теорії пізнання, що застосовується при дослідженні різних економічних процесів. Суть його полягає у дослідженні будь-яких явищ, процесів або систем об’єктів не безпосередньо, а шляхом побудови і їх вивчення. Модель – це абстрактне зображення об’єкта дослідження що відображає його характеристики, які є важливими для досягнення мети дослідження [2]. Моделі можуть будуватися для досягнення таких цілей: виявлення функціональних співвідношень, аналіз чутливості, прогноз, оцінка, оптимізація і порівняння. У точних науках математичні виклади перевіряються дослідом, експериментом і підтверджуються практикою. В економіці отримані висновки перевіряються статистичними даними, тобто відносно довгим вивченням практики економічних взаємовідносин. При цьому окремі економічні закони не проявляються у чистому вигляді, вони знаходяться під впливом різних об’єктів і явищ.

Представимо загальну схему математичних моделей, які в подальшому складуть основу моделювання економічних процесів (рис. 1).

Рис. 1 – Схема класифікації математичних моделей

Математичні моделі стали важливим інструментом теоретико-математичних досліджень, необхідним елементом прикладного економічного аналізу та управління.

За даними Держкомстату України розробити регресійну модель та зробити управлінські рішення щодо кількості студентів III-IV рівнів акредитації, тис. осіб. [1]

Таблиця 1.

Кількість випущених фахівців III-IV рівнів акредитації, тис. осіб та кількість студентів III-IV рівнів акредитації, тис. осіб [1]

Роки	Випущено фахівців III-IV рівнів акредитації, тис.	Кількість студентів III-IV рівнів акредитації, тис.
1990/91	136,90	881,30
1991/92	137,00	876,20
1992/93	144,10	855,90
1993/94	153,50	829,20
1994/95	149,00	888,50
1995/96	147,90	922,80
1996/97	155,70	976,90
1997/98	186,70	1110,00
1998/99	214,30	1210,30
1999/00	240,30	1285,40
2000/01	273,60	1402,90
2001/02	312,80	1548,00
2002/03	356,70	1686,90
2003/04	416,60	1843,80
2004/05	316,20	2026,70
2005/06	372,40	2203,80
2006/07	413,60	2318,60
2007/08	468,40	2372,50
2008/09	505,20	2364,50
2009/10	527,30	2245,20
2010/11	543,70	2129,80
2011/12	529,80	1954,80
2012/13	520,70	1824,90

Таблиця 2.

Регресійно-дисперсійний аналіз лінійної моделі залежності кількості випущених фахівців III-IV рівнів акредитації, тис. осіб від кількості студентів III-IV рівнів акредитації, тис. осіб у середовищі «Excel»

ВЫВОД ИТОГОВ

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,918334089
R-квадрат	0,843337499
Нормированный R-квадрат	0,83587738
Стандартная ошибка	61,3204175
Наблюдения	23

Дисперсионный анализ

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимость F*
Регрессия	1	425075,2874	425075,29	113,046	6,55162E-10
Остаток	21	78964,06564	3760,1936		
Итого	22	504039,353			

	Коэффициенты	*Стандартная ошибка*	*t-статистика*	*P-Значение*	*Нижние 95%*	*Верхние 95%*	*Нижние 95,0%*	*Верхние 95,0%*
Y-пересечение	-63,4510748	37,7343194	-1,6815216	0,10747	-141,92389	15,02173833	-141,924	15,0217
Кількість студентів III-IV рівнів акредитації, тис.	0,2427864	0,02283476	10,632315	6,6E-10	0,1952989	0,290273896	0,195299	0,29027

ВЫВОД ОСТАТКА

Наблюдение	*Предсказанное Випущено фахівців III-IV рівнів акредитації, тис.*	*Остатки*	*Стандартные остатки*
1	150,5165825	-13,616583	-0,2272818
2	149,2783719	-12,278372	-0,204945
3	144,3498079	-0,2498079	-0,0041697
4	137,8674109	15,632589	0,2609321
5	152,2646446	-3,2646446	-0,054492
6	160,5922183	-12,692218	-0,2118528
7	173,7269627	-18,026963	-0,3008979
8	206,041833	-19,341833	-0,3228451
9	230,3933092	-16,093309	-0,2686222
10	248,6265681	-8,3265681	-0,1389833
11	277,1539705	-3,5539705	-0,0593213
12	312,3822777	0,4177223	0,0069724
13	346,1053091	10,594691	0,1768418
14	384,1984958	32,401504	0,5408312
15	428,604129	-112,40413	-1,8761988
16	471,601601	-99,201601	-1,6558282
17	499,4734801	-85,87348	-1,4333612
18	512,5596673	-44,159667	-0,7370932
19	510,617376	-5,417376	-0,0904244
20	481,6529581	45,647042	0,7619197
21	453,6354071	90,064593	1,5033174
22	411,1477866	118,65221	1,980489
23	379,6098328	141,09017	2,3550132

ВЫВОД ВЕРОЯТНОСТИ

Персентиль	*Випущено фахівців III-IV рівнів акредитації, тис.*
2,173913043	136,9
6,52173913	137
10,86956522	144,1
15,2173913	147,9
19,56521739	149
23,91304348	153,5
28,26086957	155,7
32,60869565	186,7
36,95652174	214,3
41,30434783	240,3
45,65217391	273,6
50	312,8
54,34782609	316,2
58,69565217	356,7
63,04347826	372,4
67,39130435	413,6
71,73913043	416,6
76,08695652	468,4
80,43478261	505,2
84,7826087	520,7
89,13043478	527,3
93,47826087	529,8
97,82608696	543,7

Прийняття управлінських рішень після отриманих результатів моделювання полягають у наступному: результати дослідження показують, що коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює $0{,}8433$ це свідчить про те, що кількість випущених фахівців III-IV рівнів акредитації, тис. осіб залежать на 84,33 % від кількості студентів III-IV рівнів акредитації, тис. осіб і лише на 15,67 % від інших випадкових величин, включаючи стохастичну компоненту.

Загальноприйнятий текстовий запис отриманої регресійної моделі при правильному виконанні процедури матиме наступний вигляд:

$$Y = -63{,}4510 + 0{,}2428x_1$$

Отримана економетрична модель пояснюється наступним чином: при збільшенні кількості студентів III-IV рівнів акредитації, тис. осіб на 1 тис. осіб, величина випущених фахівців III-IV рівнів акредитації, тис. осіб збільшиться в середньому на 0, 2428 тис.

Література:

1. Держкомстат України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.ukrstat.gov.ua
2. Дудко В.С. Економіко-математичне моделювання : навчальний посібник для студ. вищ. навчал. закл. : в 2 частинах / [Дудко В.С., Краснова Т.Д., Лаговський В.В.]. – Ірпінь : НУДПСУ, 2010. – 448 с.

Валерія Палага
(Полтава, Україна)

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ НАРОСТАННЯ ЗАГРОЗИ БАНКРУТСТВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Сучасний розвиток економічних відносин у суспільстві ставить якісно нові вимоги до наукових розробок в цілому і, зокрема, у сфері антикризового управління. Активізація позитивних зрушень в економіці потребує запровадження ефективного антикризового моніторингу, який сприятиме фінансово-економічному оздоровленню підприємств та розвитку передбачуваності їх діяльності з метою запобігання ситуації банкрутства.

Вивчення причинно-наслідкових зв'язків розвитку кризових явищ як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями триває вже не одне десятиліття. Проблеми антикризового управління висвітлені у працях відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників: Бланка І.О., Богданова А.А., Брігхема Є.Ф., Ван Хорна Дж. К., Короткова Е.М., Лігоненко Л.О., Мозенкова О.В., Родіонової Н.В., Терещенка О.О., Уолша К., ін.

Найбільш серйозним наслідком фінансової кризи на підприємстві є його банкрутство. До головних причин банкрутства підприємств України можна віднести такі: кризові явища в економіці країни; інфляцію; зростання «тіньової економіки»; падіння обсягів виробництва; криза неплатежів; недосконалість законодавства у галузі господарського права і податкової політики; неефективність фінансового менеджменту на підприємстві; неефективність економічних реформ; зниження прибутковості підприємства наслідком чого є дефіцит власних оборотних коштів; виникнення заборгованості підприємства; незбалансованість протягом тривалого періоду грошових потоків підприємства, а також довготермінова заборгованість підприємства, внаслідок зниження ліквідності активів.

Зростання заборгованості промислових підприємств пояснюється, по-перше, стабільно низьким рівнем їх поточної платоспроможності, який протягом 2001-2011 рр. був нижчим за оптимальну величину (1,5) від 15% до 33%. По-друге, незадовільним станом самофінансування. Так, зростання дефіциту власних оборотних коштів підприємств промисловості набуло загрозливої швидкості. За 10 років дефіцит власних оборотних коштів підприємств промисловості збільшився більше ніж у дев'ять разів і на початок 2011 р. дорівнював близько 195 млрд. грн.

Внаслідок цього оборотні кошти промислових підприємств повністю були сформовані зобов'язаннями. Крім того, майже третина (29,6%) необоротних активів підприємств промисловості «змушена» брати участь у покритті заборгованості перед кредиторами [1].

До негативних наслідків, що спричиняють кризу підприємства є матеріало- та енергоємність виробництва промислової продукції. У зв'язку з цим собівартість продукції постійно перебуває під тиском цін на енергоносії, сировину та матеріали. У зв'язку з цим операційна рентабельність промислових підприємств є низькою, і обумовлює дефіцит самофінансування, а у подальшому і глибоку кризу. Крім того, високий рівень собівартості промислової продукції вітчизняних підприємств негативно позначається на її конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринках [2, с. 411].

Так, рівень операційних витрат підприємств промисловості останні сім років сягає за 85% обсягу реалізованої продукції, хоча і знизився за 2011р.

Збільшується кількість збиткових підприємств України. За підсумками 2011 р. 60,8% промислових підприємств одержали прибуток, а 39,2% – збиток. Навколо даного співвідношення (60%:40%) структура промислових підприємств коливається із 2001р. Це доводить, що в діяльності не менше як третини промислових підприємств існували фінансові проблеми ще до того, як хвиля чергової світової фінансової кризи докотилася до економіки України. Однак, у 1 кварталі 2012 р. кожне друге промислове підприємство було збитковим результатом став збиток в обсязі 5 млрд. грн.

Всі ці причини мають серйозні негативні наслідки, що призводять до погіршення стану підприємства:

- фінансово неспроможне підприємство може стати причиною виникнення серйозних фінансових ризиків для успішно діючих підприємств – його партнерів. Тим самим підприємство наносить шкоду своїм партнерам, а отже знижується загальний потенціал загального розвитку держави;
- фінансово неспроможне підприємство ускладнює формування дохідної частини державного бюджету та позабюджетних фондів;
- неплатоспроможні підприємства сприяють зниженню загальної норми прибутку на капітал, оскільки неефективно використовують надані їм ресурси в товарній та грошовій формі;
- підприємства-банкрути згортають свою діяльність і сприяють скороченню чисельності робочих місць та кількості зайнятих у суспільному виробництві [3, с. 57].

Всі вище перераховані наслідки банкрутства означають не тільки збитки для власників таких підприємств, а також кредиторів, партнерів, споживачів, а й значно погіршують соціальний клімат у державі.

До початку 90-х рр. XX ст. Україна не знала процедури банкрутства. Питання погашення заборгованості вирішувались на адміністративному рівні або в порядку виконавчого провадження по господарському судочинству. Обраний незалежною Україною у 1991 р. шлях ринкових перетворень зумовив необхідність реформування системи взаємовідносин і насамперед проведення змін у законодавчій базі та питаннях банкрутства.

У світовій практиці банкрутом вважають таке підприємство, неплатоспроможність якого має тривалий характер. Так, у Швеції процедура визнання банкрутства розпочинається тоді, коли підприємство не може протягом шести місяців оплатити пред'явлені йому вимоги. В Україні підставою порушення справи про банкрутство є письмова заява до господарського суду самого боржника або будь-кого з кредиторів, який протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку не отримав належної суми коштів. У Польщі для підприємств передбачені три варіанти санаційних заходів. Перший напрям санації підприємства здійснюється у межах цільових настанов економічних реформ та зводиться до об'єднання або розукрупнення підприємств, яке здійснюється як за поданням Ради трудового колективу, так і за поданням Міністерства фінансів. Другий та третій напрями санації підприємств спрямовані на підвищення якості та ефективності менеджменту на підприємстві.

Узагальнюючи світовий досвід подолання кризових процесів з метою недопущення масового банкрутства вітчизняних промислових підприємств, на нашу думку, необхідним є здійснення наступних заходів:

1. Потреба переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки країни актуалізує необхідність приведення законодавством в дію стимулів розвитку інновацій у промисловості, зокрема, через податковий механізм.

2. Реформування фінансових механізмів та забезпечення промислового розвитку, що обумовлено зростанням обсягів наявних фінансових ресурсів які б задовольняли потреби промисловості у фінансових ресурсах для оновлення виробничої та технологічної бази, а також несистемним їх розподілом та використанням у виробництві.

3. Розробка державного концепції фінансової стабілізації у сфері виробництва, яка спиратиметься на реалізацію стабілізаційних програм і конкретних заходів щодо стимулювання та підтримки економічного зростання підприємств, визначення базових принципів реформування глобальних інститутів з метою запобігання розвитку кризових процесів.

4. Зменшення залежності вітчизняної економіки від зовнішніх ринків на основі, насамперед, цінової конкуренції, а не конкурентної боротьби технологій та нововведень; перерозподіл інвестицій на користь експортних галузей, високу залежність внутрішньої економічної динаміки від зовнішніх чинників, що є значним ризиком для її стабільного функціонування та робить вразливою до будь-яких цінових «шоків».

5. Техніко-технологічна модернізація економіки згідно сучасних світових тенденцій яка здатна протистояти негативному впливу на економіку держави.

6. Відновлення інвестування промисловості, зростання інвестицій в основний капітал.

7. Розробка заходів щодо протидії інфляційних процесів. Низькі темпи інфляції сформували сприятливі умови для активізації процесу кредитування реального сектора економіки, оскільки основним джерелом інвестицій в основний капітал залишаються власні кошти підприємств. Вітчизняні підприємства адаптувалися до роботи у високоінфляційному середовищі і закладають високі інфляційні ризики у ціну продукції, що в свою чергу, живить інфляційні процеси та відкладає потребу у здійсненні модернізаційних процесів.

8. Посилення стимулюючої ролі держави щодо надання кредитів на цілі модернізації промисловості і оновлення основного капіталу.

9. Розробка плану антикризових заходів та оптимізація державної власності в банківському секторі, шляхом контролю за розростанням державних банків за рахунок бюджетних і адміністративних ресурсів та посилення інвестиційної спрямованості діяльності державних банків.

10. Розробки державних програм фінансування пріоритетних галузей економіки.

11. Покращення інвестиційного клімату в країні за рахунок таких змін:

- зниження рівня корупції в усіх сферах господарської діяльності та реформування судової системи яка буде належним чином виконувати свої функції;
- врегулювання механізмів захисту прав власності;

- удосконалення фіскального простору, що характеризується зниженням податкового навантаження і податкових платежів. У рейтингу за індексом сприятливості податкової системи, який розраховується на основі трьох показників (кількість платежів, час, необхідний для сплати податків, та загальний розмір податків), Україна посідає 181 місце серед 183 країн;

- підвищення регуляторної політики держави. За багатьма ключовими показниками якості бізнес-середовища країна займає найнижчі позиції (зокрема, отримання дозволів на будівництво, реєстрація власності, сплата податків, питання банкрутства) [4].

12. Стабілізація курсу гривні, що буде сприяти формуванню реальних фінансових планів промислових підприємств.

13.Запровадження процедури автоматичного повернення податку на додану вартість. У березні 2011 р. вперше проведено автоматичне відшкодування ПДВ 24 підприємствам, більшість з яких – підприємства металургійної та машинобудівної промисловості, на загальну суму 456,5 млн грн.

14. Підвищення конкурентоспроможності національних підприємств. На внутрішньому ринку України відбувається заміщення вітчизняної продукції імпортними аналогами.

15. Зменшення залежності вітчизняного виробництва від імпортної сировини, що дає змогу зменшити вартість готової продукції, зробить її конкурентоспроможною на внутрішньому ринку в умовах широкого вибору дешевих імпортних товарів.

16. Вжити заходів щодо оптимізації системи оптової та роздрібної дистрибуції товарів, що спрощує їх просування до споживача.

17.Зниження енергоємності промисловості, нераціонального енергоспоживання у ході виробничих процесів, що позитивно впливає на конкурентоспроможність промислової продукції, зменшить навантаження на зовнішньоторговельний баланс і зменшить енергетичну, економічну і політичну залежність України від країни –постачальника.

18. Розвиток науково-технологічного потенціалу промислового сектору веде до зручності застосування у виробничих процесах промисловості передових досягнень науки і техніки та розвитку патентно-ліцензійної діяльності промислових підприємств [5].

Таким чином, необхідно поєднати макроекономічні регулятори і ефективну промислову політику, розвиток і модернізацію конкурентоспроможних виробництв, стимулювати впровадження інноваційних технологій. Саме такий шлях дасть змогу подолати техніко-технологічну відсталість промисловості України.

Література:

1. Гудзь Т.П. Сучасні проблеми розвитку промисловості України / Т.П. Гудзь // Вісник соціально-економічних досліджень: Збірник наукових праць. Вип. №45. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – С. 332-339.
2. Державне антикризове управління національною економікою: світовий досвід та проблеми в Україні: матеріали наук. конф., 14-15 квіт. 2010р.: зб. наук. праць / відповід. ред. О.О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2010. – 502 с.
3. Костирко Р.О. Аналіз і оцінка перспектив забезпечення фінансової спроможності підприємств як основи фінансової безпеки держави / Р. О. Костирко, Н.В. Темнікова // Часопис економічних реформ. – 2011. – №3. – С. 57-64.
4. Островська, О. Антикризове фінансове управління в умовах економічної нестабільності / О. Островська // Ринок цінних паперів України. – 2009. – N5-6. – С.83-88.
5. Статистична інформація про промисловість Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

Науковий керівник:
кандидат економічних наук, Гудзь Тетяна Павлівна.

Надія Параниця
(Ірпінь, Україна)

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

В умовах жорсткої світової конкуренції промислових підприємств одним із найбільш перспективних напрямів розвитку промисловості є процес формування кластерів. Світова практика показує, що на сьогодні промисловий кластер являє собою один з найбільш ефективних способів організації взаємодії господарюючих одиниць. Кластерний підхід є важливим джерелом підвищення ефективності промислового виробництва.

Основоположником теорії кластерного підходу є Майкл Портер, який вперше розширив використання поняття кластера. Активне дослідження теоретичних аспектів кластерного підходу почалося на початку 1990-х років, що виразилося в появі значної кількості робіт із зазначеної тематики. Серед яких роботи таких дослідників, як: Т. Андерссона, Р. Брауна, М.В. Вінокурової, К. Кетельса, А.І. Кібіткіна, А.А. Кононова, Л.С. Маркова, М. Енрайта, С. Рузенфельта, Л.І. Юзвович та ін.

Потрібно використовувати зарубіжний досвід кластерного підходу для промислового сектору України. Необхідно застосовувати кластерний підхід з урахуванням специфіки просторової структури економіки України і окремих регіонів у взаємозв’язку з традиційними підходами.

Територіально-виробничі кластери (далі – кластери) – об'єднання підприємств, постачальників обладнання, комплектуючих, спеціалізованих виробничих і сервісних послуг, науково-дослідних і освітніх організацій, пов'язаних відносинами територіальної близькості і функціональної залежності в сфері виробництва та реалізації товарів і послуг. Наприклад, Е. Бергман і Е. Фезер визначають промислові кластери як об'єднання фірм і галузей за різними аспектами спільної діяльності, наприклад, за географічним положенням, джерелами інновацій, постачальниками, ресурсами тощо. Регіональні промислові кластери, на їх думку, – це промислові кластери, що сконцентровані географічно в межах окремого регіону [7].

Проаналізуємо сильні і слабкі сторони кластерного методу для промислового сектору України за допомогою SWOT-аналізу. В основу даної методології аналізу покладена теорія М. Портера про конкурентоспроможність організації у власній галузі [1]. Аналізу підлягають сильні сторони (Strength), слабкі сторони (Weakness) внутрішнього середовища, а також можливості (Opportunities) і загрози (Threats) зовнішнього середовища організації (табл.1).

В якості одного з механізмів керованої кластеризації розглядається створення особливих економічних зон, які є майданчиком для реалізації не тільки інвестиційних проектів, але і проектів вдосконалення транспортної та виробничої інфраструктури [6].

Таблиця 1

Аналіз факторів, які мають вплив на розвиток промисловості в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
Політичні фактори	
Наявність законодавчої бази з питань регулювання промислової політики	Недостатньо розвинене законодавство і нормативно-правова база регулювання з питань регулювання взаємодії влади і бізнесу
Зацікавленість регіональних гілок влади в кластерній стратегії	Непослідовна політика уряду щодо підтримки промислового сектору
Економічні фактори	
Наявність основних елементів інноваційної інфраструктури	Існуючі елементи інноваційної інфраструктури знаходяться в початковій стадії формування
Фінансові фактори	
Динамічний розвиток банківського сектору, стійке зростання основних показників діяльності банків, розширення банківської мережі, кількості та якості банківських послуг, зростання платіжної системи, збільшення обсягу платежів. Зростання капіталізації, ємності та обсягу угод на фондовому ринку	Недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази. Недолік тривалих ресурсів у кредитних організацій для великих інвестиційних проектів. Недостатній розвиток окремих видів банківських послуг (розвиток лізингу та факторингу)
Виробничі фактори	
Різноманітний природно-ресурсний потенціал. Наявність диверсифікованого промислового виробництва. Наявність потенціалу наукомістких виробництв і переробних виробництв. Досить високий науково-технічний і науково-дослідний потенціал.	Низька ефективність використання природних ресурсів. Недолік інвестиційних ресурсів для модернізації та технологічного переозброєння значної частини підприємств. Низька частка кінцевої продукції в загальному обсязі промислового виробництва. Високий моральний і фізичний знос значної частини основних виробничих фондів. Малорозвинена транспортна інфраструктура

Основним має стати підхід, що передбачає стимулюючий вплив як на процеси формування національного наукомісткого виробництва в цілому в рамках національного господарства, так і на розвиток її окремих ключових інститутів та їх взаємодія [5].

Тому до оцінки і формування конкурентного потенціалу промислових підприємств потрібно підходити з якісно іншої науково обґрунтованої економічної позиції, що враховує усі особливості функціонування підприємств галузі, як в країні в цілому, так і на регіональних ринках.

З аналізу проведеної кластеризації промислового сектору за обсягом промислової продукції на прикладі 2011 року можна зробити висновки, що регіони можна поділити на чотири кластери. Відхилення розрахункового значення ентропії від максимального можливого мінімальне і становить 10 %.

Кластеризація регіонів України за обсягом промислової продукції в 2011-му році подається в таблиці 2.

Таблиця 2

Кластеризація регіонів України за обсягом промислової продукції

Кластер	Характеристика рівня	Кількість областей у кластері	Область
1	Високий “A”	2	Донецька, Дніпропетровська
2	Середній “B”	14	м. Київ, Луганська, Полтавська, Харківська, Київська, Запорізька, Львівська, Черкаська, Одеська, Івано-Франківська, Сумська, Миколаївська, Вінницька, Автономна Республіка Крим
3	Низький “C”	9	Чернігівська, Рівненська, Хмельницька, Житомирська, Кіровоградська, Херсонська, Волинська, Закарпатська, Тернопільська
4	Найнижчий “D”	2	м. Севастополь Чернівецька

Підводячи підсумок дослідження, потрібно зазначити, що кластер ний підхід до промислового сектору України потрібно застосовувати. Це підвищить конкурентоспроможність промислової продукції. В Україні зроблені перші кроки до підвищення економічного зростання. Створення сприятливих умов для розвитку кластерних проектів дозволить більш корисніше використовувати потенціал промислового сектору України.

Література:

1. Портер Е. Майкл. Конкурентная стратегия: методики анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер; [пер. с англ.] 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с.
2. Лугінін О.Є. Економетрія: Навчальний посібник [2-ге видання, перероблене та доповнене] / О.Є.Лугінін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 278 с.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Про соціально-економічне становище України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.ukrstat.gov.ua – Назва з титул. екрану.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuportal.bank.gov.ua/ – Назва з титул. екрану.
5. Куц В.И. Механизм финансового обеспечения новых межотраслевых технологических кластеров в российской промышленности // Актуальные проблемы экономической науки и образования / Сборник научных статей. Под ред. проф. Стерликова Ф.Ф. Вып. 2. – М.: МИЭМ. 2008.
6. Леонова Ю.А. Формирование промышленного комплекса на основе использования кластерных технологий (на примере Хабаровского края) А.Е. Зубарев, Ю. А. Леонова // Вестник Тихоокеанского государственного университета. – 2010. – № 3 (18). – С. 169–176.
7. Bergman E., Feser E. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applies // http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman -Feser/chapter2.htm.

Віталій Передерко, Любов Гринів
(Івано-Франківськ, Україна)

МАРКЕТИНГ ТЕРИТОРІЙ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Сфера туризму є однією із галузей світового господарства, що найбільш динамічно розвивається. Завдяки розвитку цього виду діяльності досягається не тільки економічний ефект для приймаючої країни у вигляді надходжень до бюджету, створення нових робочих місць і загального розвитку економіки, але й здійснюється покращення рейтингу та престижу держави на міжнародному рівні. Також туризм характеризується позитивним соціально-економічним та культурним впливом на розвиток країн.

Україна має значні ресурси, які дозволяють розвивати сферу туризму, а для Івано-Франківської області туризм – стратегічний напрямок розвитку. Проте, розвивати туризм без популяризації неможливо. Відповідно постає питання дослідження та використання наукових здобутків з маркетингу територій (туристичних регіонів) з метою подальшого використання у практиці регіонального управління туристичною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості маркетингу в туристичній сфері висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: О.Джанджугазова, А.Дурович, Д.Ісмаєв, В.Квартальнов, В.Сапрунова, Ф.Котлер, Г.Папірян, Т.Ткаченко, Л.Шульгін та інші. Серед науковців, що

досліджують територіальний маркетинг, можна виділити Ф.Котлера, А.Лаврова, С.Мартова, А.Панкрухіна, А.Старостіну, В.Сурніна та ін.

Незважаючи на велику кількість публікацій щодо маркетингу та розвитку сфери туризму, недостатньо розробленими і поширеними є дослідження щодо можливостей використання інструментів маркетингу в діяльності туристичних регіонів України, зокрема Івано-Франківської області.

Виклад основного матеріалу. Ефективне використання туристичних ресурсів регіону можна забезпечити через створення дієвої системи комплексного управління. Туризм є важливою складовою регіонального розвитку, яка потребує державної підтримки, удосконалення національної туристичної інформаційної інфраструктури та її інтеграції із світовим інформаційним простором. Процес формування високоякісного туристичного продукту, його просування на ринку ускладнюється відсутністю повної і актуальної інформації стосовно наявних ресурсів, конкурентних переваг національного туристичного потенціалу та цільових туристичних ринків. Територіальний маркетинг дає змогу забезпечувати розвиток і стійке економічне зростання туристичної сфери Івано-Франківської області.

Країни, регіони і міста мають потенціал ставати не менш сильними і капіталізованими брендами, ніж Apple, Nike, Sony, IBM. Дослідження підтверджують, що країни та регіони з сильними брендами здатні ефективніше будувати економічну вартість і експортувати власні туристичні послуги; залучати інвестиції та будувати власні конкурентні переваги.

За визначенням А.Лаврова і В.Сурніна «регіональний маркетинг – це система економічних відносин узгодження економічних інтересів та цілей мезорівня з макро- і мікрорівнями, адаптація регіональної структури відтворення до зовнішнього та внутрішнього ринків на основі постійного моніторингу процесів, що відбуваються на них» [1].

Ф.Котлер ці види маркетингу об’єднує поняттям «маркетинг місць», тобто наприклад, туристичний маркетинг інтегруються ним в поняття «маркетинг місць відпочинку». За його словами, маркетинг місць – це діяльність, що здійснюється з метою створення, підтримки чи зміни відносин і/чи поведінки щодо конкретних місць, тобто діяльність, що здійснюється з метою привернення інвестицій, підприємств, жителів чи туристів в міста, регіони тощо [2].

За визначенням Л.Шульгіної, маркетинг туристичного регіону – це система формування атрактивних туристичних центрів, шляхом постійного визначення та розвитку існуючих і потенційних туристичних переваг, а також розроблення на їх основі шляхів диференціації та просування туристичного регіону [3].

Територіальний маркетинг – це маркетинг в інтересах території, її внутрішніх суб'єктів, а також тих зовнішніх суб'єктів, в увазі яких зацікавлена територія. У зв'язку з цим можна виділити: маркетинг території, об'єктом уваги якого виступає територія в цілому, – здійснюється як всередині, так і за її межами; маркетинг на (всередині) території, об'єктом уваги якого є відносини з приводу конкретних товарів, послуг тощо, – здійснюється в межах території.

Повноцінна реалізація маркетингу на території Івано-Франківської області – завдання як мінімум не одного десятиліття, хоча перші зрушення вже є. Маркетингові служби з'явилися на багатьох підприємствах; багатшим і професійніше стає інформаційна база маркетингу товарів і послуг; виникло деяке правове поле з питань поведінки на ринку; основ маркетингу стали вчити в багатьох освітніх закладах країни; з'явилося чимало літератури з маркетингу; змінюється ставлення до маркетингу з боку не тільки підприємців, але і громадян і навіть влади. Про це свідчить кількість заходів, які були реалізовані органами державної влади щодо популяризації сфери туризму та конкретних туристичних місць на території нашої області.

Так, протягом 2011 року з метою популяризації туризму проведено ознайомчі тури для туристичних фірм з Німеччини, Австрії, Польщі та Росії; туристичні пропозиції Івано-Франківщини представлені на 7-ми туристичних виставках в містах Києві (тричі), Харкові, Запоріжжі, Донецьку, Львові; видано кілька рекламно-інформаційних видань про область [4]. Популяризація туристичного потенціалу Прикарпаття є одним із пріоритетів діяльності облдержадміністрації, а тому протягом 2012 року кількість заходів щодо інформаційного супроводу розвитку сфери туризму Івано-Франківської області значно збільшилася:

- проведено ознайомчі тури для журналістів із семи областей України; представників туристичних організацій Сумської, Київської, Закарпатської, Полтавської, Волинської та Тернопільської областей; представників туристичних фірм, ЗМІ Люблінського воєводства (Польща) [4].
- туристичні пропозиції області були представлені на 11 міжнародних та міжрегіональних виставках у Херсоні, Києві (чотири виставки), Ополі (Польща), Одесі, Ужгороді, Львові, Кіровограді, Сучаві (Румунія) [4];
- 28 вересня 2012 р. з нагоди відзначення Всесвітнього дня туризму проведено міжрегіональну виставку-презентацію «Писанкове Прикарпаття», де було представлено туристично-рекреаційний потенціал Івано-Франківщини і регіонів-партнерів з Київської, Закарпатської, Полтавської, Сумської, Тернопільської областей, міста Луцьк;
- 01 березня по 30 червня з метою залучення туристів в область у період міжсезоння проведено всеукраїнську акцію «Туристичні рекорди України: Івано-Франківщина». Умови передбачали відвідування та фотофіксацію фізичної присутності туристів поблизу 23 визначених унікальних туристичних об’єктів області, перелік яких був розміщений у мережі Інтернет. Головний приз акції – безкоштовний уїк-енд у м. Яремче. У рамках акції видано проспект «Туристичні рекорди України: Івано-Франківщина» [4];
- із 06.05 до 31.08.2012 р. тривав цикл щонедільних безкоштовних екскурсій Івано-Франківськом. Всього було проведено 17 екскурсій [4];

- туристична Івано-Франківщина представлена в соціальній мережі Facebook – працює фан-сторінка «Туристичне Прикарпаття» (www.facebook.com/tourism.if.ua).

У 2013 році наразі взято участь у 9 туристичних виставках у Києві (двічі), Запоріжжі, Кам'янці-Подільському, Тернополі, Одесі, Чернігові, Сучаві (Румунія), Ужгороді. Проведено ознайомчий тур Івано-Франківщиною для представників туристичних фірм та ЗМІ Донецької області (08-11 квітня).

З 12 травня по 25 серпня 2013 року тривав другий цикл безкоштовних екскурсій Івано-Франківськом.

Спільно з ДНВП «Картографія» (м. Київ) видано Туристичну карту Івано-Франківської області.

На наше переконання, щоб підсилити привабливість сфери туризму Івано-Франківської області, місцеві органи державної влади повинні включити в стратегію маркетингу привабливості території, а саме у Стратегію розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 року [5], заходи щодо популяризації сфери туризму не лише на території країни, але й далеко за її межами.

Маркетинг привабливості – це стратегія маркетингу території, спрямована на підвищення привабливості цієї території для туристів, шляхом розвитку особливих рис, що гарантують конкурентні її переваги. Таким чином, механізм цієї стратегії маркетингу території досить простий: розвиток і популяризація особливих рис, що гарантують переваги в суперництві територій. Особливістю маркетингу привабливості є орієнтація на людину, з урахуванням стилів життя, поведінки і потреб окремих категорій. Треба зауважити, що на відміну від маркетингу іміджу, маркетинг привабливості служить основою для створення і розвитку конкурентних переваг території. Маркетинг іміджу ж пропагує вже створені переваги території. Маркетинг привабливості складається з безлічі компонентів, що створюють привабливий образ території в очах її жителів та іноземців. Різновиди маркетингу привабливості виділяються залежно від акценту на: економіку; географію; клімат; історію; архітектуру; конкретні пам'ятки; можливості медицини; індустрію туризму, відпочинку та розваг.

Висновок. На сьогодні інформація розглядається як стратегічний ресурс будь-якої країни, а її спеціалізація є важливою для визначення стану кожної зі сфер соціально-економічного життя суспільства, зокрема туристичної. Відтак, туристичну інформацію доцільно визначити як сукупність даних та відомостей про процеси, події та явища, що відбуваються у сфері туристичних відносин. А тому важливим є поширення інформації про туристичні ресурси нашого регіону за межі не лише області, але й держави.

Література:

1. Черчик Л. М. Маркетинг рекреаційних територій як інструмент становлення, розвитку та регулювання ринку рекреаційних ресурсів /Л. М. Черчик //Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1. – С. 45-52.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер; перевод с англ. – М. : Бизнес-книга, 1995. – 516 с.
3. Шульгина Л. М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу : монографія / Шульгіна Л. М. – К. : Київ. націон. торг.-екон. ун-т, – 2006. – 536 с.
4. Матеріали сайту Івано-Франківської облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.if.gov.ua/.
5. Стратегія розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://frtt.if.gov.ua/Ukr/turizm/strateg_do_2015.PDF.

Каламкас Сисенгалиева, Гульнара Ижанова
(Караганда, Казахстан)

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

Необходимость государственной поддержки малого бизнеса признается как учеными-экономистами, так и самими предпринимателями. Объектом научных споров являются вопросы о принципах, направлениях, и приоритетах государственного регулирования малого предпринимательства, особенностях региональной системы поддержки жизнеспособности малого бизнеса. Эти вопросы требуют не только глубокой теоретической проработки, важно, чтобы результаты научного анализа воплотились в реальных программах поддержки предпринимательства на региональном уровне.

Государственное вмешательство в рыночную экономику подразделяется на прямое и косвенное вмешательство. Следовательно, поддержка малого предпринимательства, являясь составной частью процесса государственного регулирования, также может быть подразделена на прямую и косвенную.

Прямая поддержка означает, что государство не ограничивается установлением общих «правил игры», не довольствуется ролью «арбитра», но само становится «игроком», берет на себя бремя конкретных хозяйственных решений. Это вариант широкого государственного регулирования деятельности малого бизнеса в сочетании с протекционистской политикой его поддержки. Выделяются дотации малым предприятиям, нуждающимся в помощи, создаются специальные государственные финансовые учреждения для кредитования малых фирм, устанавливаются верхние пределы для ставки процента по кредитам, выдаваемым малым предприятиям коммерческими банками и т.п.

Косвенная поддержка означает создание институциональной структуры, в рамках которой осуществляют свою деятельность предприятия малого бизнеса, определение «правил игры» для свободного рынка. Суть поддержки – это не прямые, безвозвратные инъекции в создание мелких

предприятий, а, к примеру, формирование правовой базы для эффективной деятельности частных банков, специализирующихся на кредитовании малого бизнеса.

Первый вариант, создавая «тепличные» условия для малого бизнеса, может иметь двойственный эффект. С одной стороны, прямая поддержка государства способствует становлению и развитию малых предприятий, позволяет им выжить в конкуренции с крупными предприятиями. С другой стороны, этот вариант снижает стимулы к производительному труду, проявлению инициативы и самостоятельности, в отличие от косвенной государственной поддержки, безусловно умножающая и укрепляющая экономическую свободу малого бизнеса. Поэтому второй вариант является естественной политикой государства в условиях развитого рынка.

Вместе с тем, протекционизм в отношении малого предпринимательства характерен, в той или иной степени, для всех стран развитой рыночной экономики. Об этом можно судить, в частности, по принятому в США еще в 1953 году специальному закону о малом бизнесе: правительству предписано «в той мере, в какой это возможно, оказывать поддержку предпринимателям малого бизнеса, консультировать, помогать и защищать их интересы с тем, чтобы сохранить свободное конкурентное предпринимательство».

На мой взгляд, в условиях продолжающегося экономического кризиса отказываться от прямой государственной поддержки (кредитной, налоговой и др.) малых предприятий не следует. Недостаток внимания к стимулированию предпринимательства, слабая помощь со стороны государства изменяют не в лучшую сторону внутреннюю структуру малого бизнеса, подталкивают малые предприятия к теневым формам жизнедеятельности.

При выборе предприятий, в котором, в первую очередь, необходима государственная поддержка, очевидно, следует рассматривать не столько их финансовое положение, сколько общественную значимость данных предприятий, экономические интересы, которые они выражают.

Владельцы малых предприятий перестают быть предпринимателями, если прекращают организовывать инновационные процессы в сфере производства, или обмена, прекращают заниматься рисковой деятельностью. Предпринимательство исключает рутинные методы хозяйствования, неконкурентоспособное производство. Эти обстоятельства важно учитывать при отборе предпринимательских проектов, которым должна оказываться государственная поддержка.

Отсюда следует необходимость мотивационной направленности государственной поддержки малых предприятий. Нужен мощный стимулирующий механизм привлечения инвестиций не просто в сферу малого бизнеса, а именно малого предпринимательства, осуществляющего инновационное воспроизводство.

Таким образом, механизм стимулирования малого предпринимательства, на мой взгляд, должен сочетать прямые и косвенные виды государственной поддержки, учитывать противоречивость становления слоя малых предпринимателей, иметь мотивационную направленность. Критериями же эффективности государственной поддержки следует, очевидно, считать возрастание удельного веса предприятий малого бизнеса в производстве валового национального продукта до уровня, достигнутого экономически развитыми странами, вовлечение трудовых, интеллектуальных и иных ресурсов, которые остаются невостребованными крупными экономическими структурами.

По моему мнению, регулирование малого бизнеса со стороны государства должно включать обоснование трех важнейших сторон деятельности малых предприятий:

1) экономического статуса

2) финансового статуса малых предприятий;

3) правового статуса.

Определение экономического статуса малого предприятия подразумевает:

а) обоснование сущностных характеристик и классифицирование малых предприятий по различным признакам и уровням приоритетов;

б) разработку методологии прогнозирования развития субъектов малого бизнеса и их взаимодействия с другими экономическими субъектами;

в) разработку системы оценочных показателей деятельности малых предприятий.

Второй важнейший компонент государственного регулирования малого бизнеса заключается в определении финансового статуса малых предприятий. Это включает:

а) регулирование отношений малых предприятий с бюджетами различных уровней (налоговое регулирование);

б) определение стратегии, источников и конкретных объектов финансовой поддержки малых предприятий через бюджетную сферу, фонды поддержки малого бизнеса, страховые компании и т.п.;

в) регулирование механизма взаимоотношений малых предприятий с банковской системой.

Считаю необходимым подчеркнуть, что перспективы малых предприятий в Казахстане во многом зависят от отказа, либо продолжения государственной политики фискального изъятия через сверхвысокие налоговые ставки большей части доходов предпринимателя.

Третий компонент стратегии регулирования малого бизнеса заключается в определении правового статуса малых предприятий. Это подразумевает разработку, принятие и выполнение специального законодательства, регулирующего комплекс вопросов функционирования малых предприятий, включая его права, обязанности и ответственность перед обществом, а также юридические гарантии государства развития малого предпринимательства

В соответствии с конституционным положением: «Каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной

предпринимательской деятельности». Поэтому государство гарантирует свободу предпринимательской деятельности и обеспечивает ее защиту и поддержку. Так, 4 июля 1992 года был принят Закон Республики Казахстан «О защите и поддержке частного предпринимательства, 19 июня 1997 года был принят Закон «О государственной поддержке малого предпринимательства. В целях реализации Послания Президента народу Казахстана «Об основных направлениях внутренней и внешней политики на 2003 год» Правительство Республики Казахстан Постановлением от 7 августа 2002 года образовало Комиссию при Правительстве Республики Казахстан по вопросам малого и среднего бизнеса, а Постановлением Правительства РК от 19 августа 2002 года утверждено Типовое положение об Экспертных советах по вопросам поддержки и развития малого и среднего предпринимательства. Государственная поддержка малого предпринимательства осуществляется на основе государственных, отраслевых и региональных программ и представляет собой комплекс мер, направленных на развитие и поддержку малого предпринимательства.

В то же время законодательное регулирование предпринимательской деятельности еще далеко от совершенства, нормативные документы по вопросам приватизации, налогообложения, банкротства предприятий и развития малого бизнеса зачастую противоречат друг другу. В этом, на мой взгляд, проявляется один из стратегических просчетов реформ, поскольку для создания новой модели экономики в нашей стране необходимо прежде всего формирование условий для появления действительных собственников, обладающих всеми факторами производства: землей, капиталом, квалифицированной рабочей силой и предпринимательским талантом.

При этом главное состоит не в количестве, а в качестве собственников, которые призваны повысить эффективность и придать экономике социальную направленность. Вот почему не столько надо устранять государственную собственность, сколько ее монопольное положение, в том числе и способствуя развитию малого бизнеса.

На мой взгляд, перспективы малого бизнеса в Казахстане зависят в большей мере не от деятельности властей, а от того, какие условия для предпринимательства будут созданы в регионах.

Литература:

1. «Основы предпринимательской деятельности» под редакцией Осипова Ю.М., М., 2007
2. Доклад Председателя Правления АО «Фонд развития малого предпринимательства» Амрина Г.К. 03.03.2008, www.mit.kz
3. Business.zakon.kz Программы поддержки малого бизнеса

Борис Супіханов
(Київ, Україна)

ГЕОЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА

Стрімкий розвиток усіх сфер життя сучасної спільноти, фактичне замикання інформаційного простору внаслідок формування системи мас-медіа на новій технічній базі комп'ютерних технологій, формування глобального економічного простору, системи світової торгівлі, коли не тільки кожна країна, а й кожне мале підприємство, включаючи фермерське господарство, має можливість приймати участь у господарсько-торговельних відносинах в будь-якій точці земної кулі, посилення цивілізаційних зв'язків і міграційних потоків, становлення глобального ринку праці з елементами віртуальності призвело до надшвидкого порівняно зі створенням класичних наук формування нової над- і міждисциплінарної науки – глобалистики.

Історичні аспекти її створення з описом методології оцінки глобальних процесів і поглядів на глобальні зміни багатьох вітчизняних і закордонних дослідників, які намагаються дати оцінку змінам, що відбуваються як на локальному, так і на глобальному рівнях, в пошуках відповідей щодо розвитку людства в умовах постійно виникаючих глобальних проблем достатньо повно розкриті в першій у світі, за оцінкою лідера української школи глобалістів академіка НАН України О.Г. Білоруса [1, с. 775-795], двотомної монографії В.І. Власова «Глобалістика: історія, теорія» [2].

В межах глобалістики значну роль грає напрямок досліджень у сфері геоекономіки при майже відсутності досліджень щодо геоекономіки аграрної сфери, головної, на наш погляд, сфери життя як людства в цілому, так і кожної людини. Але, насамперед, слід окреслити поняття геоекономіки, коротку історію її становлення як науки.

На думку російської дослідниці О. Сапір, цілком вирогідно пов'язати початок формування геоекономіки як науки з дослідженнями американських учених, які сформували свою школу, що займалася пошуком нової парадигми світового розвитку [2, с. 437-460].

Але оскільки геоекономіка є міждисциплінарною наукою, що виникла при всепроникненні у сферах економіки та геополітики, то, ймовірно, родоначальником цієї комплексної науки слід вважати, на нашу думку, німецького вченого-економіста Ф. Ліста, який сформулював низку ідей що прямо відносяться до сучасних геоекономічних досліджень [3].

По-перше, він обгрунтував ідею про те, що держава повинна проводити активну економічну політику, спрямовану на розвиток відтворювальної потужності країни. По-друге, така економічна політика повинна повністю відповідати суспільно-економічному устрою держави за часи реалізації цієї економічної політики.

До родоначальників науки геоекономіки слід також віднести Р. Челлена, який у своїх дослідженнях використовував поняття «екополітика», як економічну політику [4].

При цьому слід зазначити, що вагомий внесок у дослідження з геоекономіки був зроблений також французьким дослідником П. Лоро, який сформулював тезу про те, що геоекономіка у своєму предметному полі аналізує економічні стратегії захисту національної економіки як у цілому, так і окремих її галузей, допомагаючи національним виробникам не тільки в отриманні новітніх технологій, а й в оволодінні конкретними сегментами світового ринку, захоплення контролю над ними для зміцнення національного економічного та соціального потенціалу і, як наслідок, підвищення своєї міжнародної могутності [5, p. 29].

Першим серед американських дослідників, а можливо, й у світі, в широкий науковий обіг термін «геоекономіка» ввів М. Пармелі (M. Parmelee), коли у 1949 році опублікував монографію «Geoeconomic Regionalism and World Federation» [6]. Він визначив задачу своєї монографії таким чином: «Ця книга є першою спробою окреслити регіон відповідно до географічних й економічних принципів. До тих пір, поки ці принципи не зрозуміють і не застосують до організації світу, даремно намагатися запобігти війні. Ця книга – невеликий внесок у становлення всесвітньої федерації, що народжується, здатний запобігти війні та гарантувати процвітання людства» [6, p. 5].

Згідно його поглядів щодо геоекономічної організації світу, він не підміняє і не відміняє його політичний устрій за державними і національними принципами, відповідно до яких за національними урядами зберігаються адміністративні та законодавчі функції. Водночас геоекономічний регіон це не держава, оскільки він може охоплювати частини двох або декількох країн, або тільки частину країни. При цьому в межах кожного геоекономічного регіону здійснюється управління та існує внутрішня організація, яка враховує характеристики всіх складових частин георегіону та їх єдиний економічний інтерес.

Разом з тим, М. Пармелі, як засновник терміну «геоекономіка», не був першопроходцем у сфері регіональної економіки, оскільки у своїх дослідженнях спирався на результати етнографічної теорії геоекономічних регіонів Г. Тейлор, який виділив 76 регіонів світу за комплексом географічних, етнічних та економічних факторів [7], а також на дослідження Ч. Колбі, згідно поглядів якого з урахуванням факторів природного, техногенного, громадських інституцій та політичної діяльності, а також впливу ідей та ідеалів було виділено сім головних регіонів [8].

Разом з тим вважається, що назву геоекономічній теорії дав Е. Люттвак, який заснував американську школу геоекономіки і чітко визначив майбутній злам у відносинах на глобальному економічному просторі у боротьбі за технологічне та економічне панування, під впливом яких геоекономічні пріоритети й наміри стають домінуючими у діяльності держав, хоча в ті роки Е. Люттвак вважав, що світова політика поки ще не поступилася перед світовим бізнесом.

Головне, що Е. Люттвак у своїй монографії чітко виокремив геоекономіку від таких традиційних напрямів досліджень, як світова економіка, політична економія, економічна географія і географія світового господарства та обгрунтував, що головними геоекономічними акторами на світовому економічному просторі є держави [9].

Американські вчені пішли далі у своїх дослідженнях, коли зробили спробу викласти їх у вигляді фундаментального підручника «Міжнародні відносини: геополітичний та геоекономічний конфлікт і співробітництво», у передмові до якого автор пише, що підручник є спроба нового підходу до вивчення міжнародних відносин, подолати традиційний дисбаланс на користь геополітики за рахунок геоекономіки. Міжнародні відносини – це не війна всіх проти всіх. коли країни або воюють, або готуються воювати. У реальності більшість держав більшу частину часу знаходяться у мирі. Більшість з них мотивовано залучені до геоекономічної боротьби сильніше, ніж до геополітичної. Центральна роль у міжнародних відносинах все ще належить суверенним державам, але вони мають виклик з боку ще більш потужніших сил, таких як: міжнародне право і мораль, міждержавні і приватні міжнародні установи, багатонаціональні корпорації і глобальна мережа, що поширюється і породжує всезагальну геоекономічну взаємозалежність [10].

Головними атрибутами цього підручника є те, що він є не стільки підручником щодо міжнародних відносин, скільки підручником про війну і мир, в якому автор розвиває ідею геоекономічного і геополітичного конфлікту як єдиного рушійного фактора світового розвитку, коли перший – це сперечання щодо територій, виключаючи релігіозне підгрунтя, для рішення яких сторони можуть застосувати силу, тоді як геоекономічні конфлікти, що включають спірні питання торгівлі, інтелектуальної власності, економічного розвитку, дій ТНК, промислової політики, оточуючого середовища можуть бути вирішені без застосування сили.

Через деякий час після публікації посібника У.Нестера світ ознайомився з дослідженнями спеціаліста з проблем глобалізації П. Дікена, який оприлюднив їх у монографії «Глобальний зсув: трансформуючи світову економіку» [11], показавши, що як абсолютні, так і відносні просторові зміни відбувалися і відбуваються (треба додати «і відбуватимуться» – Б.С.) всередині світової економіки при водночас зрушенні центру ваги світової системи і фундаментальних змін глобального економічного простору, що, на його думку, можна назвати новою геоекономікою.

Однією з перших російськіх робіт, присвячених геоекономіці, була публікація Е.Г. Кочетовим статті у журналі «США: економіка, політика, ідеологія» [12] щодо геоекономічної моделі системи міжнародних господарських зв’язків, в якій він для Росії виділив три головних блока проблем, що стосуються виходу країни на світову арену.

Разом з тим в умовах постійно змінюючогося світу незмінним є тільки одне – забезпечення населення продовольством, яке б за обсягами та якостями відповідало потребам будь-якої людини,

зумовлюючи її нормальний фізичний та психологічний розвиток.

Підходячи до питань геоекономіки аграрної сфери людства, нами сформовани основні позиції концептуального підходу до розвитку аграрної сфери, її економічної потужності на теренах планети, як складової загальної геоекономіки світу:

- Критерії – сукупність різноманітних організаційних та інституційних форм аграрного виробництва з урахуванням особливостей георегіонів;
- Цілі – випереджаючий розвиток аграрного виробництва порівняно з темпами зростання чисельності населення з метою постачання людині харчові продукти для її нормального фізичного і психічного розвитку у будь-якому віці, будь-якої країни чи георегіону;
- Зміни у ланцюгу відтворювального процесу – врахування змін потреб населення конкретних країн внаслідок зростання паритету купівельної спроможності та структури населення за національною ознакою під впливом гіпертрофованої хвилі міграції;
- Зовнішньоекономічна діяльність – співпраця країн у межах положень СОТ з урахуванням вимог країн, що розвиваються, щодо доступу їх аграрної продукції на ринки розвинутих країн;
- Прогнозування аграрного виробництва – можливість планування перерозподілу продовольства при виникненні критичних ситуацій внаслідок стихійного лиха та ін. при створенні світового продовольчого фонду;
- Інформаційне забезпечення – постійний аналіз прогнозів можливого врожаю по країнах і регіонах світу. Щотижневе інформування ФАО країнами-експортерами та імпортерами аграрної продукції щодо їх обсягів з метою уявлення реального стану ринку аграрної продукції та ліквідації статистичного дисбалансу експорт-імпорт.

Література:

1. Білорус О.Г. Проблеми теорії і політичної економії світ-системи глобалізму //В.І. Власов. Глобалістика: історія, теорія [т.2]. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». – С. 775–795.
2. Власов В.І. Глобалістика: історія, теорія : монографія [в 2 т.] /Власов В.І. наук. ред. акад. НАН України О.Г. Білорус і чл.-кор. НААН України В.А. Вергунов. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД».
3. Лист Ф. Национальная система политической экономии /Ф. Лист , С.Ю. Витте, Д.И. Менделеев. – М. : Европа, 2005. – 383 с.
4. Челлен Р. Государство как форма жизни /Челлен Р. – М. : Росспэн, 2008. – 319 с.
5. Lorot P. De la Geopolitique a la geoeconomic // Revue francaise de geoeconomic. – №1, Mars, 1997. – P. 29.
6. Parmelee M. Geoeconomic Regionalism and World Federation.– N.-Y. : Exposition Press, 1949. – 137 p.
7. Taylor T.Gr. Environment, Race and Migration. – University of Chicago, 1937. – 234 p.
8. Colby Ch. Regional Aspects of World recowery ?? The Annals of the American academy of social science, Nov., 1941, Vol.218.
9. Luttwak Ed. From Geopolitics to Geoeconomics // The National Interest. – N.-Y. : Harpercollins College, 1990. – №20.
10. Nester W. International relations: geopolitical and geoeconomics conflict and coopetation. – N.-Y. : Harpercollins College, 1995. – 550 p.
11. Dicken P. Global Shift. transforming the world economy. – (3 ed). – London : Paul Sharman, 1998. – 496 p.
12. Кочетов Э.Г. Система международных хозяйственных связей: геоэкономическая макромодель / Кочетов Э.Г. // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – №5. – С. 11-22.

Вероніка Ткач, Юлія Каширна
(Ірпінь, Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АПК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Агропромисловий комплекс є важливим сектором економіки України. У ньому зосереджена майже третина основних виробничих фондів , працює четверта частина населення, зайнятого у народному господарстві, виробляється понад 20% валового суспільного продукту та третина національного доходу, формується 70 % роздрібного товарообігу.

Однак, на сучасному етапі розвитку фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств, та їх соціальної сфери є незадовільним. Сільське господарство країни є проблемною нестабільною галуззю, яка практично не забезпечена сучасною технікою та новими технологіями, що призводить до низької продуктивності виробництва та не конкурен-тоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Така складна ситуація, що склалася в аграрному комплексі пояснюється наступними чинниками:

- невиконанням завдань стратегічних напрямів розвитку агропромислового комплексу та аграрної реформи в Україні;

- фізичним, технологічним та моральним зношенням основних виробничих фондів сільськогосподарських підприємств;

- наявністю значного диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію та промислові засоби виробництва і предмети праці, що зумовлюють постійну нестачу фінансових ресурсів та обмежують діяльність і розвиток сільськогосподарських товаровиробників;
- нераціональним використання земельних, трудових та фінансових ресурсів аграрної сфери;
- зниженням родючості ґрунтів, малоефективним використанням наявного потенціалу земель сільськогосподарського призначення;
- недостатнім рівнем розвитку інфраструктури аграрного ринку;
- відсутністю необхідної підтримки сільськогосподарських виробників на державному рівні, що проявляється у недосконалості цінової, фінансової, кредитної та інвестиційної політики держави по відношенню до аграрників;
- низьким рівнем життя мешканців села, мізерними заробітними платами осіб, зайнятих у сільському господарстві, безробіттям, поглибленням демографічної кризи, міграцією у пошуках роботи, руйнуванням трудового потенціалу села[1, с.124].

В умовах глобалізації економіки розвиток агропромислового комплексу й сільського господарства в цілому має базуватися на:

- створенні умов для розвитку агропромислового комплексу, інтенсифікації в сільському господарстві та раціональній державній фінансовій підтримці сільського господарства;
- поліпшенні доступу до ринків збуту та посиленні конкурентоспро-можності сільськогосподарського виробництва шляхом зростання обсягів вітчизняних та іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс при умові гармонізації чинного законодавства до норм і вимог світової організації торгівлі;
- покращенні соціальної сфери шляхом створення розвиненої інфраструктури на селі [2, с. 9].

Для виведення агропромислового комплексу із кризового стану в умовах глобалізації економіки передбачається посилення державного регулювання щодо фінансового стану підприємств, яке повинно бути спрямоване на створення економічно ефективного агропромислового виробництва, поглиблення ступеня переробки та покращання зберігання сільськогосподарської продукції. А саме:

- формування ринку землі та нерухомості, запровадження системи іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників;
- фінансування організаційних заходів щодо здійснення аграрної реформи на регіональному рівні, післяприватизаційна підтримка розвитку реформованих господарств, створення спеціалізованої консалтингової інфраструктури щодо інформаційного забезпечення;
- розвиток мережі інфраструктури сервісного обслуговування, заготівель, оптової торгівлі;
- формування ринків матеріальних ресурсів і капіталу;
- ефективне використання наявного земельного фонду;
- реформування соціальної сфери села та розбудови її інфраструктури [3,с.392].

Основними принципами розвитку аграрного сектора мають бути такі:

1. У сфері організації аграрного виробництва:

1.1. Багатоукладність при пріоритетності формування селоутворюючих господарств;

До селоутворюючих відносяться наступні форми господарювання:

- сімейні господарства, які базуються переважно на власній праці, ведуть товарне виробництво, орієновані на збільшення загального доходу господарства (сім'ї), а тому більше мотивовані до виробництва працемісткої сільськогосподарської продукції;
- сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, включаючи фермерські господарства, які зареєстровані за місцем здійснення господарської діяльності, їх власники проживають в громаді, базуються на переважно найманій праці односельчан;

1.2. Збалансованість розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями;

1.3. Формування зацікавленого в довгостроковому ефективному господарюванні відповідального виробника/користувача (власника) землі.

2. У сфері формування та здійснення державної аграрної політики:

- пріоритетність аграрного сектору у загальнодержавній економічній політиці;
- упередження загроз продовольчій безпеці та забезпечення її в умовах глобалізації;
- застосування інструментівстратегічного управління розвитком аграрного сектору та оперативного впливу на кон'юнктуру ринку;
- диференційованість підходів до формування умов державної підтримки сільськогосподарських виробників залежно від встановлених критеріїв їх діяльності;
- орієнтація на підтримку розвитку кооперації та кластерної організації виробництва;
- розвиток саморегулювання в аграрному секторі, делегування частини повноважень держави щодо регулювання аграрного ринку, в тому числі контролю якості та безпечності продукції;
- формування позитивних довгострокових очікувань сільськогосподарських виробників;
- створення умов для запровадження найкращих за продуктивністю, ресурсомісткістю та енергоефективністю засобів виробництва та технологій;
- стимулювання раціонального аграрного природокористування;
- урахування регіональних умов у розвитку сільського господарства[4].

Виходячи з цього можна зробити висновок, що для успішного розвитку АПК країни в умовах глобалізації економіки, необхідно проводити державну політику постійного підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора. Збільшення обсягів інвестування стримується, значною мірою, недосконалістю чинного законодавства та нестійкою політичною ситуацією країни. Без впровадження нових енергозберігаючих технологій та використання сучасної техніки неможливо вивести сільське господарство із кризового стану та й країну в цілому.

Література:

1. Бальманн А. Сільське господарство в умовах мінливих ринків, інституцій та політики. Виклики і Стратегії. – К., 2006. – 208с.
2. Деревичко М. АПК в умовах глобалізації // Урядовий кур'єр №9 – 2009. – 23с.
3. Качана Є. П. Регіональна економіка / за ред. . – К. : Знання, 2011. – 670 с.
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України – стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. – офіційний web-сайт.

Науковий керівник:
кандидат економічних наук, викладач вищої категорії, Городенко Світлана Володимирівна.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

К. Ж. Абдрахманова, Н. А. Мейрамова,
А. К.Тұрғанбаева
(Қарағанды, Қазақстан)

ЖАСТАРДЫҢ САЙЛАУҒА ҚАТЫСУ БЕЛСЕНДІЛІГІН КӨТЕРУДЕГІ ӘДІСТЕР МЕН ФОРМАЛАР.

Біздің ойымызша, жастарды тек қана бар нәрселердің біреуін ғана таңдау керек деген ойдан алшақтату керек. Таңдау ол тек қана бір ғана қызметтің айналасында ғана жасалмайды, ол адамның өзінің өмірлік позициясын таңдауы: адам достарды, жұмысты, қарым – қатынас түрлерін, өзін-өзі көрсету жолдарын таңдайды. Азаматтық қоғамда адам өз үкіметін таңдайды. Таңдау жасай алатын адамды ғана азамат әрі тұлға деп атай аламыз.

Сарапшылар жастардың электралды белсенділігіне байланысты сұрақтарға жауап бере отырып, саяси мінез-құлыққа әсер ететін жастардың сайлауға қатысуының екі түрлі дәлелін көрсетеді. Біріншіден, бұл прагматикалық дәлелдемелер. Бұл мінез-құлық дәлелінің мақсаты, өз жағдайларын қоғамдық институттарға әсер ете отырып жақсарту. Ал екінші дәлел ол идеологиялық. Мұнда жастардың бойын олар өмірін қиюға дайын идея билейді. [1. б. 10]

Жастарды сайлауға қатысуға шақырудың ең көп тараған екі түрін ажыратуға болады: ауызша және жазбаша.

Жазбаша формасы кітапханада жұмыс жасау, әртүрлі әдебиеттерді оқу, кең таралған саяси әдебиетті оқу сияқты тәсілдермен айқындалады, яғни біз жазбаша және электронды құралдармен жұмыс жасаймыз. Ауызша форманы біз есту мүшесі арқылы қабылдау, теледидар көру, радионы тыңдау, алуан түрлі талқылауларға қатысу т.б. арқылы білдіреміз.

Әрине, сөз жоқ, бірінші кезектегі шаралар жас адамдардың құқықтық санасына бағытталуы керек: бұл қоғамның электоралді белсенділігі олардың құқықтық мәдениетінің төмендігін көрсетеді, сондықтан олардың сапалы және түбегейлі жоғарылату керек.

Ортақ мәдениетті жоғарылату және тәрбие беру жалпы сыртқы ортадан ақпарат алу көмегімен болады, осылайша құқықтық мәдениет те жоғарылайды. Бірақ, жас адам сайлау жүйесі туралы не біледі, егер де оған ешкім айтпаса өз бетімен ешкім де ақпарат қарап ізденуге тырыспайды. Сондықтан, тәрбие мен білім алуда бұрмаланулар болмас үшін, олармен кәсіби мамандар айналысулары қажет. [2. б. 17]

Ол үшін, алуан түрлі саяси жүйе туралы, сайлау жүйесі туралы айтатын жастарға арналған ұйымдар, сайлау комиссиялары мүшелерімен, басқа да адамдармен сұхбаттасуға арналған клубтар мен мекемелер құру керек.

Негізінде, балаларды тәрбиелеу барысында жетекші рөлді жанұя мен мектеп ойнайтыны жалпыға мәлім. Сондықтан да, ата-аналардың құқықтық тәрбиесін жоғарылататын шараларды көбірек өткізу қажет. Осылайша, жастардың сайлау учаскесіне барып дауыс беруге қызығушылығын оятқан сұрақтарға жауап бере отырып, респонденттер басты фактор ретінде «ата-аналары мысал болғандықтан сайлауларға араласу» (респонденттердің 85% дауыстары), яғни жастардың саяси социализациясының маңызды факторы ата-аналары мысал ретінде болатын фактор.

Саяси социализацияның маңызды институты жоғарғы мектеп болып табылады. Қазіргі кездегі жастардың саяси мінез-құлықтарына әсер етіп жатқан студенттердің әлеуметтік құрылымының өзгеріске ұшырап жатқандығын ескермеуге болмайды. Бұл қаншалықты маңызды?

Біздің ойымызша, біріншіден, өткір қоғамдық сұрақтарын қарқынды талқылауда және сұрақ жауаптар ұсынылатын әр түрлі саяси күштерарқылы осы сұрақтарға жауап беретін жастардың саяси санасының ортақ активизациясы байқалады.

Екіншіден, өздігінен шындыққа көз жеткізуге тырысу, бұрын жаңа қажеттіліктер мен қызығушылықты тудыратын ойлар ер балалар мен қыздардың саяси ойлауымен қиылысады.

Үшіншіден, саяси процестерден хабардар болуының жоғарылауы жас адамдардың әрекетінде тікелей білінеді: конформизм азаяды, қоғамдық қайшылықтардың түсіндірмесінің дәстүрлі сұлбаларын қайта бағалайды, пайда болатын сұрақтардың жаңа батыл шешімдерін қарқынды ізденістер арқылы қабылдайды.

АҚШ – та волонтерліктің тәжірибесі кең таралған, яғни жастардың риясыз әр түрлі ерікті және қоғамдық жобаларға қатысуы. Қазақстанда бұл тәжірибе мемлекеттік, саяси ұйымдарда әлі үлгі ала алмады, сондықтан, жастар қоғамы саясатқа деген көзқарастары едәуір шала. Нәтижесінде, жастар қоғамының әлеуметтік қуаты қоғамға қарсы форманы қабылдайды.

Сайлау алдындағы уақытта адамдарға ақпараттың зор ағыны келіп түседі, бұл сайлау жүйесі туралы білмейтін адамға үлкен қиындықтар туғызады. Сондықтан да оны жүйелендіру керек. Ал ол үшін жүйелі ағарту жұмыстарын жүргізу керек. Белгілі жайт, жас адамдар (90% шақты) сайлаулар туралы ақпараттың едәуір бөлігін бұқаралық ақпарат құралдары арқылы алады, әсіресе теледидар бағдараламаларын көру арқылы алады. [3. б. 15]

Сондықтан, жүйелі апта сайын болатын, мемлекеттік құрылым мәселелерін, сайлаулар, құқықтық жүйені талқылайтын, және азаматтың міндеті, сайлаушымен манипуляциялау әдістері, «қара Пиар» түрлері және тағы басқа мәселелерді талқылайтын арнаулы теле жоба құру керек. «Білім – күш» деген мақал бар емес пе, егер адам білімді болса, өзін манипуляция жасап, алдауға жол бермейтіні баршаға аян.

Сонымен қоса, студияға белгілі кәсіби саясатшылармен шоу-кәсіпкерлік әртістер, спортшылар, ғылым қайраткерлерін шақыру керек, өйткені жас адамдардың әрқайсысы белгілі бір адамды үлгі тұтатыны белгілі, әрі олар табынатын адамдарға қарап өз пікірлерін құрады. Осылайша, ақпарат алу барысында жинақталған білім бір жүйеге келтіріледі, және ол білім сарапталады.

Біздің ойымызша, жастарға заң шығару бастамасына құқық беру керек. Бүгінгі таңда, олар өз күштеріне сенбейді және олардың саясатқа, сайлауларға деген көзқарасы негативті.

Тәрбиелік жұмыс тұлғаның дара құқықтық санасын, жұртқа белгілі заңды қағидаларды және қоғамды, мемлекет жауап беретін талаптарға деген қызығушылықтың барлығын түсінушілікке дейін көтереді. Құқық сарынымен, заңдылық, құқықтық білім берумен, позитивті заңға, құқыққа көзқарас қалыптастырумен тәрбиелеу, құқықтық мәдениетте, құқықтық мемлекетті құруға мүмкіндік туғызған тұлғаның құқықтық белсенділігінде өз соңын табады. [4. б. 23]

Түрлі векторлық үрдістердің жастар ортасында әсер етуі: бозбалар мен қыздар қоғамының бір бөлігі топтасып, өз мәселелерін наразылық жолымен шешуге тырысады, көп бөлігі өз қызығушылықтарын билік органдарына көрсету үшін саясатқа барады, ал бір бөлігі неофашисттердің қатарына қосылады.

Әрине, кез-келген қоғам азаматтардың эмоционалды реакциялары бойынша динамикалық болып келеді. Дегенмен салыстырмалы үрдіс талдауында өздері туралы анық мәлімдейді: жастар әлеуметтік, азаматтық және саяси белсенділікті жетілдіреді. Жастардың ойын, шабытын, өмірдегі нақты бағытты таңдауы мен сезімдерінің құрылуы үшін, олардың серпінді уақыт ішінде өзгеріп отыратын мәселелерін үнемі зерттеп отыру керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ромашов Р. А. Правовая культура молодежи и правовой нигилизм в молодежной среде/ Ромашов Р.А // История государства и права. – 2006.– № 2.
2. Зубок Ю.А, Чупров В.И О формировании правовой культуры молодежи в России и Беларуси/Ю.А Чупров, Ю.А Зубок// Социологическое исследование.– 2006.- №6
3. Межуев В.М. Выступление на «круглом столе» по теме «Власть, демократия, привилегии» // Вопросы философии. 2005. № 7
4. Ивойлов И. В. Управление правовой социализацией молодежи/И.В Ивойлов// Право и образование. – 2003.– №5.

Александр Евтушенко
(Конотоп, Украина)

ВАХТА ПАМЯТИ – 2012 НА КОНОТОПЩИНЕ (О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОНОТОПСКОЙ ГОРОДСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ “ПОСЛЕДНИЙ РУБЕЖ”)

Читая боевые документы периода Великой Отечественной войны касающиеся безвозвратных потерь Красной Армии первых месяцев войны, зачастую наталкиваешься на простую, на первый взгляд, формулировку определения судьбы человека – “остался лежать на поле боя”. Перелистывая и перечитывая значительное количество донесений о безвозвратных потерях, порой, просто перестаешь обращать внимание на главное значение этих слов: “остался лежать”! Ведь со временем, когда волей судьбы будут обнаружены останки того кто “остался лежать”, он, скорее всего, останется неизвестным…

Количество погибших в боях за Конотопщину в годы Великой Отечественной войны до сих пор остается неизвестным. Не смотря на многочисленные, на первый взгляд полные списки тех, кто отдал свои жизни на поле боя защищая (в сентябре 1941 г.) или освобождая (в сентябре 1943 г.) наш город и наш край от фашистских захватчиков, тем не менее, эти данные являются далеко не точными в определении действительного количества потерь. Особенно это касается периода 1941 г.

Конотопской городской общественной организацией “Последний Рубеж”, главной целью деятельности которой является изучение истории боевых действий на территории Конотопского р-на Сумской обл. в период Великой Отечественной войны, поиск не захороненных останков воинов Красной Армии, погибших в боях за Конотопщину, установление их личностей, за период 2006 – 2012 гг. найдены не захороненные останки 36-ти военнослужащих РККА. Личности 10-ти установлены, 26 – остаются неизвестными.

В 2012 г. КГОО “Последний Рубеж”, в ходе исследований проводимых в полосе обороны 3-го воздушно-десантного корпуса 40 А Юго-Западного Фронта (сентябрь 1941 г.) и в полосе наступления подразделений 143-й стрелковой дивизии 60 А Центрального Фронта (сентябрь 1943 г.), найдены не захороненные останки 16-ти военнослужащих РККА.

с. Лызогубовка Конотопского р-на Сумской обл.

(полоса обороны подразделений 5-й ВДБр 3-го ВДК 40 А в сентябре 1941)

В середине мая 2012 г. к одному из магазинов г. Конотоп прибыла машина с песком. Во время разгрузки машины, в песке были обнаружены кости левой руки и левая лопатка человека, граната Ф-1, два магазина винтовки СВТ, фляга, индивидуальный медицинский пакет военнослужащего РККА. 19.05.2012 г. поисковики КГОО “Последний Рубеж” провели исследование в месте находки – песчаный карьер, находящийся в 0,5 км восточнее с. Лызогубовка. В результате исследования были обнаружены, поврежденные во время работы экскаватора, останки военнослужащего РККА, при них: ремень кожаный поясной солдатский, пуговицы гимнастерки с изображением пятиконечной звезды с серпом и молотом внутри (2 шт.), компас Адрианова, противогаз, элементы знаков воинского различия военнослужащего РККА – четыре треугольника с эмалью малинового цвета (два на усиках, два на гайке). По состоянию тлелой ткани под креплениями треугольников можно говорить о расположении их на двух разных петлицах попарно (соответственно, воинское звание погибшего – сержант). Личность погибшего не установлена.

Можно предположить, что погибший принадлежит к одному из подразделений 5-й воздушно-десантной бригады 3-го воздушно-десантного корпуса 40 А, которая в сентябре 1941 г. вела на этих рубежах тяжелые оборонительные бои.

6 октября 2012 г., на Мемориале Славы с. Хижки Конотопского р-на, останки неизвестного солдата преданы земле.

с. Прилужье Конотопского р-на Сумской обл.

(полоса обороны подразделений 6-й ВДБр 3-го ВДК 40 А в сентябре 1941)

Неожиданной кульминацией тактического мероприятия военно-исторической реконструкции “Дорогами 1941-го”, проводимого 13 – 15 июля в черте сел Жолдаки, Новомутин, Прилужье, Хижки, стало обнаружение забытого братского захоронения солдат Красной Армии, погибших в боях за Конотопщину в сентябре 1941 г.

Направляясь на дневку к берегу Сейма, остановившись в с. Прилужье напоить лошадей, реконструкторы услышали рассказ местных жителей о боях в этой местности в 1941 г.: “На лугу за селом, в копнах сена, прятали наших раненых солдат. Узнав об этом, немцы подожгли копны, а потом, смеясь, расстреливали разбегающихся и расползающихся раненых “как куропаток”. Убитых сбросили в братскую могилу на лугу”.

17 – 18 июля поисковики КГОО “Последний Рубеж” провели исследование в месте предполагаемого захоронения, в местности, называемой “Бычок” или ”Остров”, находящейся в 1,5 км северо-восточнее центра с. Прилужье. В месте предполагаемого захоронения была проложена траншея размером 1Х3 м. На глубине 1,8 м, друг на друге, кто лицом в низ, кто вверх, кто на боку, вперемешку лежали останки 14-ти военнослужащих РККА.

При погибших обнаружены: пуговицы гимнастерок (12 шт.) и шинелей (15 шт.) с изображением пятиконечной звезды с серпом и молотом внутри, пуговицы костяные (7 шт.) и кожаные (5 шт.) с нижнего белья, фрагменты кожаных (3 шт.) и брезентовых (3 шт.) поясных ремней, прорезиненные клапаны (2 шт., предназначение не определено), фрагменты зеркалец (2 шт.), кружка эмалированная зеленого цвета, противогазы (2 шт.), ботинки красноармейские (1 п.), шнурки кожаные (ботиночные), пряжки “Ш”-образные прорезные (8 шт.). При одном погибшем обнаружен вскрытый медальон. Личности погибших не установлены.

Можно предположить, что в братскую могилу были сброшены тела военнослужащих 6-й воздушно-десантной бригады 3-го воздушно-десантного корпуса 40 А, которая в сентябре 1941 г. вела на этих рубежах тяжелые оборонительные бои.

6 октября 2012 г., на Мемориале Славы с. Хижки Конотопского р-на, останки 14-ти неизвестных солдат преданы земле.

с. Хижки Конотопского р-на Сумской обл.

(направление наступления подразделений 143-й сд 60 А в сентябре 1943)

30.07.2012 г. поисковики КГОО “Последний Рубеж” провели исследование на территории усадьбы жительницы с. Хижки Дорошенко Марии Андриановны (1920 г. р.), находящейся на ул. Козырева. В месте предполагаемого захоронения, указанном Дорошенко М. А., была проложена траншея размером 1Х2 м. На глубине 1 м обнаружены останки военнослужащего РККА. Скелет сориентирован головой на юг, руки скрещены в области живота, при нем: пуговицы костяные (3 шт.) с нижнего белья, ремень кожаный брючный, на груди, в районе левого кармана, насадка к шомполу.

Из воспоминаний Дорошенко М. А.о погибшем: “Наші солдати зайшли в село, слали на постой. Командира звали Михайло Григорович, фамілії не знаю. Всі його називали Григоровичем. У них була станція (рация, радиостанция – А. Е.). Налетіли два німецькі літака, начали бомбить. Командир і ще один солдат загинули відразу. Їх поховали на сусідньому дворищі у вишеньках. Одного солдата ранило

в живіт. Три дні ми його з моєю мамою виховували, але він помер. Він розповідав про себе. Звали його Ігор, фамілію і звідки він – казав, але я вже не помню. Говорив, що його батько загинув у Севастополі, два брати загинули на Дніпрі (1941 г. – А. Е.), осталась дома одна мати. Говорить – "Навєрно, ми з нею так і не побачимось!" Йому було років 18 чи 19, молодий, дуже красивий. Поховали його на межі біля яблуні. Після війни хотіли його забрати перепоховати, але ми з мамою не дали, бо він наш, наче родич."

6 октября 2012 г., на Мемориале Славы с. Хижки Конотопского р-на, останки неизвестного солдата преданы земле.

Б.К. Қыздарбеков, Г.А. Мухатаева
К.Ж. Абдрахманова, Г.Г. Алиева
(Қарағанды, Қазақстан)

ҚАЗАҚТАРДЫҢ ТАРИХЫН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ, АНТРОПОЛОГИЯЛЫҚ, ЭТНИКАЛЫҚ (ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ) ЖӘНЕ ТАРИХИ ДӘУІРЛЕРГЕ БӨЛУ

Түркілердің соның ішінде қазақ халқының тарихын зерттегенде, олардың көне ата-мекенінде сан мыңдаған жылдарға созылған күрделі тарихи үдерістерді анықтауды жеңілдету үшін, ғалымдар оны дәуірлерге бөліп қарастыруды дәстүрге айналдырған.

Ғылымда қабылданған тәсіл бойынша, еліміздің көне тарихын археологиялық, антропологиялық, этникалық (лингвистикалық) және тарихи дәуірлерге бөледі. Археология ғылымында еңбек құралдарының және мәдени ескерткіштердің қандай материалдан жасағанына байланысты оны тас, қола және темір дәуіріне бөледі. Аталған дәуірлердің әрқайсын өз кезегінде хронологиялық ірі кезеңдерге бөледі. Тас ғасыры үш кезеңнен: палеолит, мезолит және неолиттен тұрады. Оның хронологиялық шеңбері, шамамен б.з.д.

1 милл. жылдан-б.з.д. II мың жылдықты қамтиды.

Қола ғасыры б.з.д. II мың жылдықтан-б.з.д. VIII ғ. дейін, ал темір ғасыры б.з.д.VIII ғ. – қазіргі (XXI ғ. дейінгі) кезеңді қамтиды. Қазақстан территориясындағы қауымдастықтардың дамуының төмендегідей жүйелі тізбегін анықтауға (белгілеуге) болады:

Антропологиялық тұрғыда: 1) протоевропеоидтық; 2) европеидтық – монғолоидтық; 3) монғолоидтық-европеоидтық кезеңдерге бөлінеді.

Қазақтардың негізгі ата-мекенінде, Алтайдан Еділ-Жайыққа дейінгі ұлан-байтақ жерде мекендеген тайпалардың антропологиялық типі европеоидтық нәсілге жатқан. Көне тұранның ежелгі халықтарының физикалық типі (бейнесі) алғашқы европеоидтарға (протоевропеоидтарға) тән болған. Б.з.д. I ғ.-б.з. VI ғ. дейін, түркілердің екінші Отаны – Алтай, Солтүстік Қытайдан (Шығыс Түркістан) келген түрік тілдес хұндардың (сюнну және ғұн тайпалары) және Алтай түркілерінің ықпалымен турлардың, сақтардың ұрпақтары европеоидтық нәсілге жататын, үйсін және қаңлы тайпаларында монғолоидтық элементтер үстем бола бастайды.

Түркі-монғол шапқыншылығынан кейін, (XIII ғ. басы) әсіресе қазақ хандығы құрылуына (XV-XVI ғғ.) байланысты, қазақ халқының шығуы нәтижесінде монғолоидтық тип үстем болады, бірақта европеоидтық бет-пішіні кескіні бар адамдарда сақталып қалды. Қазіргі қазақтардың 70% монғолоидтық, ол 30% европеоидтық нәсілге жататыны белгілі [1].

Этникалық (лингвистикалық) тұрғыда дәуірлерге бөлінгенде, ғылымда үстем болған евроцентристік көзқарасқа байланысты, яғни қазақтардың шығуының автохондық тұжырымдамасына сәйкес, түркілердің, соның ішінде қазақтардың ата-бабалары –Көне Тұранның байырғы тұрғындары үнді-иран және сақ-скиф тайпалары үндіевропалықтар болған, олардың түркілерге мүлдем қатынасы болмаған, о бастан олар үнді-иран тілінде сөйлеген деген тұжырым үстем [2].

Біздер, бұл евроцентристік ұстанымға, түркілердің, соның ішінде қазақтардың ата-бабалары – энеолит тайпалары және олардың ізбасарлары, андронов мәдениетін құрған арий, тур, хьон, сайрим, даха (даи), олардың заңды мұрагерлері сақ (скиф), сармат тайпа одақтарына кіретін массагет, исседон, аргиппей, аримаспы, ишкүз тайпалары, пратүркі тілінде сөйлеген деген өз көзқарасымызды ұстанамыз [3].

Этникалық (лингвистикалық) тұрғыға сәйкес түркілердің, соның ішінде қазақтардың ата-бабалары о бастан пратүркі этносына жататынын, металдың құпиясын меңгерген энеолит тайпаларының, табиғатта ашық кездесетін мысқа (жезге), табиғатта сирек кездесетін, қалайыны қосып қоланы шығарғанын айтуға тиіспіз. Көне грек, көне-еврей, санскрит, тілдерінде металлды «jes» (яғни жез), «қалайы» деп атаған [4].

Евроцентристер, оның ішінде орыс-кеңес және отандық тарихшылар, лингвистер қазақтардың ата-бабаларының тек үндіевропалықтар (түркілер емес) болғанын және олардың үнді-иран тілінде сөйлегенін дәлелдегісі келді.

Егер қазақтардың ата-бабалары үндіевропалықтар болса сол кезде үнді иран тілінде сөйлегенінің дәлелі ретінде олардың сөздік қорында, ең болмаса бір -екі сөз қалуы керек еді ғой. Шын

мәнінде, оның жұрнағы да қалмаған. Қазіргі қазақ тіліндегі парсы сөздер кейінгі тарихи-мәдени және ғылыми байланыстар арқылы кірген кірме сөздер деп ұғуымыз керек.

Түркі халықтарының ықпалында 2000 жылдай болған славян халықтарының мәселен, орыстардың тілінде «айқын» түркі сөздерінен басқа да, «көзге көрінбейтіндер» («невидимые тюркизмы») ондап, жүздеп сақталғанын білеміз [5].

Бұдан шығатын қорытынды, энеолит, қола дәуірінде өмір сүрген қазақтардың ата-бабалары үнді-иран тілінде сөйлемеген. Олай болса қазақтардың көне тарихында «үндіевропалық» кезең болды деген орыс-кеңес. тарихшыларының идеологиялық ұстанымдарынан бас тартуымыз керек.

Жалпы тарихи тұрғыдан қазақтардың тарихын: 1) ежелгі (көне) дәуір (б.з.д. 1 млн. – б.з. V ғ.); 2) орта ғасыр (б.з. V ғ. – XVIII ғ. 30 ж.ж.); 3) жаңа заман (XVIII ғ. 30-шы жж.-1917 ж.); 4) ең жаңа заман (1917-1991жж.), соның ішінде, Тәуелсіз Қазақстан кезеңі (1991 желтоқсан-2013жж.) деп төрт кезеңге бөлуге болады.

Тарихқа дейінгі дәуір деп аталатын ежелгі (көне) дәуірде, қазақтардың ата-бабалары мекендеген жерлерде өмір сүрген тайпалардың кімдер екендігін, олардың осы жердің байырғы тұрғындары ма, әлде келімсектерме деген сұрақтарға ғалымдар нақты жауап беруге қиналады.

Ежелгі (көне) дәуірге, басқаша айтқанда, көшпенділер немесе сақ (скиф) кезеңіне, сақ (скиф) тайпаларын, тайпа одақтарын (тиграхауда, хаомоварга және парадарайя), Алып Ер Тұнга құрған Сақ мемлекетін, үйсін, қаңылы және хұндар (сюнну құрған мемлекеттерді) жатқызамыз.

Қазақ жерінде Ортағасырлар дәуірін (б.з.д. VI-XVIII ғ. 30-шы ж.ж.) шартты түрде: ерте, орта және дамыған деп, үш кезеңге бөлеміз. Ерте және орта немесе классикалық кезеңге хұнн (ғұн, сюнну) державасының ізбасары Алтайда құрылған, Ашын әулетінен шыққан қағандар билеген Ұлы Түркі қағанатын (Батыс және Шығыс (II-Шығыс) қағанаттарын), Ұлы Болгария және Хазар қағанатын, Дунай және Еділ (Кама) Булгариясын, Түргеш, қарлұқ, оғыз, қимақ, найман, керей, кидан (қара-қытай), қарахан мемлекеттерін, қыпшақ бірлестіктерін, сондай- ақ Шыңғысхан мен оның ұрпақтары құрған Жошы, Шағатай және Үгедей хандардың басқаруындағы (Қазақ ұлыстарын және Батый хан (Ер Сайын) құрған Алтын Орда (Қыпшақ хандығы немесе Ұлығ Ұрыс) мемлекетін жатқызамыз.

Алтын Орда, жер иеліктері Европа мен Азия қамтитын ортағасырдағы ең ірі мемлекеттің бірі, тіпті бірегейі болатын. Оның әскери қуаты барлық Европа мемлекеттерін, сондай-ақ көршілерін тұрақты үрей жағдайында ұстаған. Алтын Орданың провинциясы саналатын Киев Русіне, түркі –монғолдарың езуі 240 ж. созылды. Түркі халықтары мекендеген Қырым, Хорезм, Еділ Булгериясы, Батыс және Шығыс деп бөлінетін, Алтайдан Дунайға дейін созылып жатқан, Дешіт-иҚыпшақта, Алтын Орда хандарының билігі жүріп тұрған. Осы атаушылы Алтын Орда ыдыраганнан кейінгі, қазақтардың жерінде пайда болған Ақ Орда, Ноғай Ордасы, Әбілқайыр, Астрахань және Сібір хандықтарын, Шағатай ұлысы территориясындағы Моғолыстан мемлекетін, сондай-ақ Қазақ хандығының құрылуын, Қазақ халқының пайда болуын біз дамыған Ортағасыр кезеңіне жатқызамыз.

Евразияның далалық кеңістігі, соның ішінде Сыр-Дария қалалары үшін Шайбанидтермен, және басқада Орта азиялық хандықтармен ұзаққа созылған соғыстардың нәтижесінде бірінғай Қазақ хандығының құрылуы және нығаюы; 1457-1758 жж. орын алатын ойрат-қазақ, жоңғар-қазақ соғыстары, қазақтардың ұлт тәуелсіздігі үшін ұзаққа созылған ерлік үшін күрес, Қазақ тарихының ортағасырлық кезеңін аяқтайды.

XVIII ғ. 30-шы жж. – 1917 ж. желтоқсанға дейін созылған, ұзақ кезеңді Жаңа тарих кезеңіне немесе, отарлық дәуірдің бірінші кезеңінде жатқызамыз.

Отарлық дәуірді екі кезеңге бөлуге болады. Бірінші кезеңді шартты түрде XVIII ғ. 30-шы ж.ж. – XX ғ. нақты айтқанда 1917 ж. дейінгі кезеңді жатқызамыз. Бұл кезеңде «Ақтабан шұбырынды.....» немесе «Отан соғысы» жылдары жоңғарларға қарсы күрестің нәтижелі аяқталуы, патшалық Рессейдің қазақтардың жеріне экспансиясының басталуымен дәлме-дәл келеді. Қалыптасқан саяси ахуалдың нәтижесінде, Кіші жүздің ханы Әбілқайыр Ресейдің қамқорлығына (1731 ж.), ал XVII ғ. 40-шы жж. Орта жүздің бір бөлігі Рессейдің қола астына кіреді. Қазақ жерін отарға айналдыруды патшалық Ресей, 1822-1824 жж. Орта және Кіші жүзде хандық билікті жоюдан бастайды. XIX ғ. 60-шы жж. Жетісуді және Онтүстік Қазақстанды орыс әскерлерінің жаулап алуы және 1867-1868 жж., 1886 және 1891 жж. патша үкіметінің жүргізген әкімшілік реформалары, қасиетті қазақ жерін орыстардың жеке меншігіне және Ресейдің отарына айналдырды.

Қазақ жері түгел отарланып, халық бодандыққа ұшыраған соң, кең байтақ қазақ даласын экономикалық және идеологиялық жағынан меңгеру мәселесін патша үкіметі күн тәртібіне қояды. Отарланған кең өлкеге орыс шаруаларын, казактарды қоныстандыра бастады.

Осы кезеңде қазақтардың патшалық Ресейдің отарлық саясатына қарсы бағытталған ұлт-азаттық қозғалысы кең етек алды.

Отарлық дәуірдің соңғы кезеңі – 1917-1991 жж., яғни кеңестік дәуірді қамтиды. Сонымен бірге, бұл кезең әлемдік тарихта қалыптасқан дәуірлерге бөлуге сәйкес, оның төртінші кезеңіне, яғни «Ең жаңа заман» дәуірінің хронологиялық шеңберіне кіріп кетеді.

XX ғ. 20-30 жж. социалистік құрылыстың тұжырымдамасы бойынша Кеңес Одағында, соның ішінде Ресейдің құрамында Қазақстанда индустриализация, ауыл шаруашылығын ұжымдастыру және мәдени құрылыс іске асады. Кеңес үкіметі, өзінің мәні жағынан патшалық Ресейдің отарлық саясатын

жалғастырушы болғанын, біріншіден отарланған халықтарды орыстандырудың ең ұрымтал буыны, олардың ғасырлар бойы қолданып келе жатқан жазу таңбаларын, яғни алфавитін өзгертуінен оны кириллицаға ауыстыру саясатынан байқауға болады. Екі жазуды өзгерту-олардың тарихи есінің сақталу дәстүрімен тарихынан қол үздіру арқылы идеологиялық мәңгүртке айналдырудың бір жолы екіні анық. Кеңес билігі кезінде алфавитті үш рет өзгертудің, қазақтарға негативті әсер еткенін айтпаса да түсінікті. 1917-1919 жж.., 1921-1922 жж. және 1931-1933 жж. қолдан жасалынған аштықтың нәтижесінде 7 млн. жуық қазақтың 4 млн қаза болды. Оған 1937-1938 жж. қазақ қоғамының кілегейлерін репрессиялауды қоссақ, қазақтар үшін нағыз Ақырзаман орнағанын байқаймыз. II-дүниежүзілік («Ұлы отан соғысы») соғыс жылдарында ерлік пен қаза болған, хабар-ошарсыз кеткен боздақтарымызды, бұған тың және тыңайған жерді игеру кезіндегі (1954-1956 жж.) 2 млн. жуық келімсектердің келуімен қазақтардың еліміздегі үлесінің 29%-на дейін азайғанын ескерсек, сондай-ақ, демографиялық, экологиялық және оқу-білім саласындағы негативтік өзгерістердің, жеріміздің атом полигонына айналғанын қоссақ, онда Кеңес билігінің, қазақтар үшін позитивті рөлі тым төмендейтіні сөзсіз.

Бұрындары патшалық Ресей халықтардың түрмесі, ал Кеңес Одағы кезіндегі-тең халықтардың семьясы, соның ішінде, Қазақстан -«Халықтар достастығының лабораториясы» деген насихаттық штамп пайдаланылды.

Билік басындағы КПСС іс жүзінде ұлттық саясатты ұлы державалық шовинизм саясатымен ауыстырды. Шовинизмді интернационализм деп, ал ұлттық мәдениетті дамыту, ұлттық кадірлерді дайындау сияқты маңызды мәселелерге көңіл бөлуді және ұлттық сана-сезімге қамқорлық көрсетуді ұлтшылдық деп ұқты. Тоталитарлық режим халықты тұғырыққа тірей бастады.

Рухани-құлықтылық саладағы ауытқулық, әлеуметтік-әділеттілік принциптің беделін түсірді, адамдар арасында бұрынғы идеяларға түңілу орын алды. Өмірге немқұрайлық және енжарлық тудырды. 1986 ж. Алматыдағы Желтоқсан көтерілісі Кеңес Одағындағы саяси өмірді демократизациялаудың катализаторына айналды. Кеңес одағының ыдырап, ТМД құрылуына алғышарт болды. Сөйтіп, 1991 ж. желтоқсанда Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін, қазақтардың тарихында елеулі, дүниежүзілік маңызы бар оқиға –Тәуелсіз Қазақстан дүниеге келіп, оның салтанатты шеруі басталады. Бұл қазақтардың ең жаңа тарихының алғашқы кезеңі еді.

Ескерте кететін бір жай, өзіміздің отандас тарихшыларымыз, елімізде қалыптасқан қоғамдық-саяси ахуалдың ұстанымдарына сәйкес, өз еркімен «ең жаңа заман» дәуірін тәуелсіз, егеменді Қазақстанның пайда болуымен байланыстыратынын айтқымыз келеді. Ол ол ма, тарихшылар қауымдастығына ұсынылып отырған тарихи емес мамандықтарға (бакалавриат) арналған Жалпы білім беру пәндері бойынша Типтік оқу бағдарламасында жаңа заманды 1917 жылдан бастауды ұсынғанына таңданбасқа болмайды. Сонда ортағасырдың «ну орманы» («дремучее средневековье») XX ғ. басына дейін созылған болып шығады.

Әдебиеттер:

1. Исмагулов О. Ата-баба (тек). Жоғарғы оқу орындары студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы, 1994.
2. Этнические проблемы народов и народностей Центральной Азии в древности. Материалы международного симпозиума тюркологов –Душанбе, 1977.;
3. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Государства и народы евразийских степей. Древность и средневековье. 2-издание. Исправленное и дополненное – СПБ., 2004.;
4. Ундасынов И.Н. История казахов и предков I-ая часть. Наши предки (II тыс. до.н.э- II в.н.э.). – Москва, 2002.
5. Қыздарбеков Б.К., Қыздарбеков Е.К. Көне Русь (Ежелгі және орта ғасырлық тарихы). -Қарағанды, 2004.
6. Қыздарбеков Б.К. Қазақтардың көне тарихына Кіріспе (Жаңаша көзқарас). Монография. – Қарағанды, 2012.
7. Сүлейменов О.С. Тарихқа дейінгі түркілер. – Алматы, 2002.

Олександр Приказюк
(Кам'янець-Подільський, Україна)

ГРИГОР'ЄВЩИНА: ПИТАННЯ АНТИСЕМІТИЗМУ

Соціально-економічні, релігійні та культурні відмінності протягом тривало часу закладали основи для конфлікту між українським селянством та єврейськими громадами. Особливо гостро з кровопролиттям та жертвами цей конфлікт виявлявся у часи соціальних потрясінь. Не була винятком і українська національна революція 1917 – 1921 рр. Властиві вибухи антисемітизму були і для антибільшовицького повстання військ 6-ї радянської дивізії під командуванням Н. Григор'єва, які складалися в основному з селянства. Проте, вивчення опублікованих і архівних документів, свідчень сучасників дозволяє засумніватися у кліше жорстокого «погромщика», привласнених Н. Григор'єву

радянською історіографією. Тому постає необхідність з'ясувати причини і обставини єврейських погромів ти чисельність їх жертв.

Американський дослідник Р. Пайпс "миттєве і заразливе поширення антисемітизму" у результаті революції 1917 р. пояснює низкою внутрішніх факторів. Так, прихід чималого числа євреїв до владних структури викликав у селянства, яку складало більшість населення України, враження, що революція "принесла розорення всім, і тільки одні євреї виграли від неї" [1, с. 286].

Починаючи з березня 1919 р. відзначається поширення серед селянства антиурядових та радикально опозиційних настроїв, актів громадянської непокори та селянських виступів [2, с. 187-188]. Спостерігаються гострі розбіжності між політикою КП(б)У на селі та прагненнями селянства, особливо в аграрному та продовольчому питаннях. «Настрої селян формулюються словами: ще дочекалися – чекали більшовиків, а тут якась жидівська комуна», – підсумовував свої враження від сприйняття селянством політики КП(б)У М.Н. Полоз в листі Й. Сталіну 15 лютого 1919 р. [Цит. за: 3, с. 113].

Протягом березня – квітня 1919 р. в Україні відбувався перехід селянства до активного опору, до збройних форм і методів боротьби, що було переломним етапом громадянської війни. Поряд зі швидким кількісним зростанням антиурядових виступів селянства, відбувається розвиток більш радикальних та організованих форм опору та відновлення і активізації отаманського руху. За даними Д.Ю. Михайличенка, у частинах Червоної армії в Україні у квітні – травні 1919 р. відбулися десятки антикомуністичних виступів, значна частина яких пройшла під юдофобськими гаслами [4].

Діяльність великих повстанських озброєних формувань та їх лідерів – отаманів у цей період стає одним з провідних чинників політичної ситуації на селі. На думку вищезгаданого Д.Ю. Михайличенка, травнева криза, що поставила УСРР на межу катастрофи, була спричинена виступом військ підпорядкованих комдиву Н.О. Григор'єву, Її передумовою було зростання антикомуністичних настроїв в переформованих на регулярні партизанських частинах Червоної Армії, а саме повстання супроводжувалося масовими виступами селянства і активізацією повстанських формувань по всій території УСРР.

З багатьох місць комісари повідомляли про "погромні й антирадянські" настрої. Наприклад, ще 16 квітня 1919 р. – за 3 тижні до початку повстання – надійшло повідомлення з Єлизаветграда: "Прибув загін григор'євців, налаштований надто антисемітськи... Більшість тримає себе надто зухвало, отже, неминучі великі ексцеси..." [5, с. 101].

Велика військово-політична активність українського селянства поєднувалася з перебудовою селянського господарства, спрямованою на збереження його господарської самостійності та зменшення державної економічної експлуатації. З такої позиції колишній член партії боротьбистів Г. Клунний визначає, що головною причиною антисемітизму села є традиційний вид діяльності євреїв – торгівля. "Оскільки торгівлю селянин не вважає працею, то і всіх євреїв не вважає трудящими. Такими озлоблення селянства "комісарськими жидами" і популярна на Україні фраза: "Жиди з нас раніш тягли, та й тепер хотять сісти на шию"..." [6, с. 315-316].

Варто нагадати слова колишнього начальника штабу Н. Григор'єва Ю. Тютюнника: "Сам Григор'єв не був погромщиком, свідченням цього може бути припинення погрому в Одесі... Але після виїзду в район Єлизаветград-Олександрія він дав свободу антисемітській пропаганді" [7, с. 43-44].

Командуючий Укрфронтом В. Антонов-Овсієнко, який 22 або 23 квітня 1919 р. побував у штабі дивізії Н. Григор'єва у с. Верблюжка, констатував, що григор'євці розлючені діями продзагонів [4, с. 132-133]. Перебуваючи на відпочинку солдати-григор'євці втягнулися у збройну боротьбу своїх земляків проти ЧК і продзагонів. Солдати 2-го Херсонського полку навіть розстріляли відповідального за продовольчу роботу на Півдні О. Якобсона [5, с. 102].

3 травня 1919 р. григор'євці влаштували погром на станції Знам'янка, вбивши понад 50 осіб. Голова комісії Вищої військової інспекції Віллер зазначав: "Усі єврейські магазини і квартири пограбовано. По всій лінії Знам'янської ділянки проводиться агітація – "бий жидів і комуністів!" [5, с. 129]. 4-5 травня григор'євці почали обеззброювати міліціонерів в Єлизаветграді і провели трус у будинках євреїв. Офіційно ж було висунуто вимогу до місцевої ради – негайно розформувати ЧК.

Як протидію зростанню активності повсталих загонів Н. Грогор'єва 7 травня 1919 р. командуючий 3-ї Української радянської армії М. Худяков надіслав до отамана ультиматум з вимогою негайно навести порядок у полках і виступити проти румунських військ або здати командування дивізією. У разі невиконання цих вимог він обіцяв визнати Н. Григор'єва як контрреволюціонера [5, с. 130-131]. У відповідь на цей ультиматум було оголошено "Універсал отамана Григор'єва", в якому був заклик до українського народу брати владу в свої руки, формувати повстанські загони. В тексті універсалу також наголошувалося: "Всякі вбивства без суду народного, мародерство, безчинство, вторгнення в чужу оселю, незаконні реквізиції, агітація проти окремих національностей присікатися будуть на місці силою народу і зброї".

Зауважимо, що селянський рух не обмежувався збройною боротьбою, він характеризувався поєднанням і політичних, і економічних форм протесту. Збройні виступи супроводжувалися гострою політичною боротьбою в низових органах влади. Вже з квітня 1919 р. повстанці створювали стійкі військово-політичні структури, що організовували опір та утворювали владу на місцях, здійснювали

реалізацію волі селянства.

Хвиля селянського невдоволення дозволила військам Н. Григор'єва швидко і відносно легко захопити Олександрію, Кременчук, Бобринську, Черкаси, Катеринослав, Єлизаветград (вдруге – 15 травня), П'ятихатки, Миколаїв, Херсон. Майже в усіх цих містах тилові частини Червоної армії перейшли на бік повстанців.

Один із сучасників тих подій М. Дорошенко згадував, що після бою під Єлисаветградом григор'євці захопили в поло1н чимало євреїв, проте не допустили самосуду над комісарами-євреями. "Вигравши бій в полі Григоріїв легко заволодів містом Єлисаветградом. Там він виявив наслідки жорстокого терору большевицького над заможнішим населенням. В тюрмі повно трупів. Нищили перед відступом противників большевизму. Кращі мешкання спалені, заможніші будинки пограбовані, люди з жахом ховалися. Григоріїв дав суворий наказ своїм воякам, під карою смерті, нічого в приватних мешканнях не чіпати. А щоби це мародерство припинити отаман зробив облаву, впіймав двох мародерів-грабіжників мирного населення і на площі перед натовпом розстріляв" [8, с. 34].

Через кілька днів після взяття Єлисаветграду М. Дорошенко відвідав григор'ївський військовий табір на станції Хировка. "Побачив цілковиту руїну. Переважна більшість тих, які понабивали свої мішки мануфактурою, пішли з награбованим по домах. Інші сиділи в лісі, в холодочку, по трудах пиячили та горланили, а частина ідейних сиділи у великому крузі й сумували" [8, с. 35].

Яскравий опис влаштованого частиною повстанців єврейського погрому в Черкасах 16-20 травня 1919 р. залишив голова Черкаської міської думи В. Петров. Зокрема, він згадував: "Солдати (григор'євці), а потім і місцеві жителі ходили з будинку в будинок, запитували "християни живуть або євреї" і відповідно до почутого проходили повз або входили в квартири і двори – вбивали євреїв, переважно чоловіків, грабували майно, одяг, білизну та ін. Попереду йшли місцеві жителі, часто хлопчики, які вказували, де єврейські квартири, позаду йшли натовпи баб з кошиками і мішками підбирати залишене" [9, с. 143].

За оцінками американського дослідника Н. Гергеля, з усіх погромів в Україні з грудня 1918 по грудень 1919 рр. на частку григор'євців припадає 52 погроми (близько 4% усіх погромів), під час яких було вбито григор'євцями 3471 особу (11,2%). Число померлих від ран, отриманих під час погромів, було таким самим або ж перевищувало число вбитих [1, с. 276 -277]. У статті "Погроми" віртуальної єврейської бібліотеки стверджується, що отаман Григор'єв зі своїми людьми був відповідальним за погроми в 40 громадах і загибель близько 6000 євреїв влітку 1919 р. [19]. Стосовно, наприклад, чисельності жертв погрому в Єлисаветграді різні автори подають дані від 1,5 до 3-4-х тисяч осіб. У той же час у Державному архіві Одеської області вдалося виявити поіменні списки жертв цього погрому, які налічують 336 осіб [11].

Наразі не виявлено архівних документів, що вказували б на офіційний наказ отаман Н. Григор'єва знищувати майно чи самих осіб єврейського походження. Навпаки ж віднайдено матеріали про заборону погромів та покарання за недотримання. Феномен масових селянських рухів в їх стихійності та відсутності організації, тому й вияви накопиченого селянського гніву контролювати дуже складно. Таким чином, в умовах затяжних військових дій на всій території України можемо констатувати, що учасниками єврейських погромів була не лише частина повстанців-григор'євців, але й місцеві мешканці-мародери, звільнені з в'язниць кримінальні злочинці. На наш погляд, чисельність жертв погромів, які приписуються григор'євцям різними істориками є неточною, перебільшеною та потребує подальшого уточнення.

Література:

1. Будницкий О.В. Российские евреи между красными и белыми (1917-1920) / О.В. Будницкий. – М: РОССПЭН, 2005. – 552 с.
2. Михайличенко Д.Ю. Селянський рух опору політиці «воєнного комунізму» в Україні, січень – серпень 1919 р. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: 36. наукових праць. – Вип. V. –Х., 2000. – С. 184–191.
3. Михайличенко Д.Ю. Селянський повстанський рух в Україні та проблема його політичної реалізації (січень – серпень 1919 р.). // Збірник наукових праць. Серія "Історія та географія". / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2002. – Вип. 9. – С. 111 – 120.
4. Михайличенко Д.Ю. Травнева військово-політична криза в УСРР, 1919 р. / Д. Ю. Михайличенко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Сер. Історія України. Вип. 5. – Х., 2002. – С. 130-138.
5. Горак В. Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.). Історичне дослідження. / В. Горак. – Фастів, 1998. – 224 с.
6. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918– 1920 рр.) / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України / В.Ф. Солдатенко. – К., 1999.

Генерал-хорунжий Армії УНР. Невідома автобіографія Ю.Тютюнника / Публікація Божка О. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 24-56.

7. Дорошенко М. Стежками холодноярськими: Спогади. 1918-1923 / Михайло Дорошенко. – Філадельфія: Накладом автора, 1973. – 222 с.
8. Книга погромов. Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны. 1918-1922 гг.: Сборник документов. – М.: РОССПЭН, 2007. – 1032 с.
9. Pogroms // Jewish virtual Library: A Division of the American-Israeli Cooperative Enterprise: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0016_0_15895.html
10. Державний архів Одеської області, ф.Р-5275, оп.1, спр. 54, 55, 56.

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, професор Трубчанінов С.В.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Татьяна Осадчая, Линь Тенфей
(Одесса, Украина)

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ УПРАВЛЕНИЯ ХОРОМ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

Проблема качества образования в начале XXI века встаёт со всей остротой в условиях социально-экономических перемен и модернизации системы образования. На современном этапе приоритетным становится вопрос о роли преподавателя в управлении качеством образовательного процесса в вузе. Успех внедрения системы менеджмента качества и обеспечение высокого уровня подготовки обучающихся в первую очередь зависит от качества труда педагога.

Вопросы качества образования в профессиональной подготовке студентов представлены в трудах таких учёных, как С.Я. Батышев, В.П.Беспалько, З.Н. Курлянд, Г.В. Мухаметзянова, А.М.Новиков; проблемы мониторинга качества освещены в работах таких учёных как А.А.Макаров, В.П.Панасюк, Н.А.Селезнева, С.Е.Шитов, Ю.К.Чернова и другие.

Изучение вопросов управления качеством в музыкальной педагогике связано с исполнительским процессом (А.Козырь, М.Малинковская). Процессы управления хоровым коллективом являются наиболее важными в хоровом творчестве и в искусстве дирижёра. Наиболее фундаментальным трудом по вопросам управления хором считается работа П.Г.Чеснокова «Хор и управление им»; более современной работой, посвященной этим вопросам, является «Хороведение и управление хором» Г.А.Дмитриевского, « Управление хором как показатель профессионального мастерства» (А.Козырь). В научной музыкально-педагогической мысли как украинских, так и китайских авторов отражены многие аспекты исполнительской подготовки будущих учителей музыки на кафедрах хорового дирижирования. Это такие учёные, как А.Егоров, Е.Канерштейн, С.Козачков, А.Козырь, Н.Колесса, Линь Хао, Ма Ге Шунь, А.Мархлевский, И.Мусин, А.Пазовский, Сюй Дин Чжун, Цио Ли, Ян Хун Нянь и другие.

Среди китайских авторов большее внимание уделено вокальной составляющей хоровой подготовки: работа над вокально-хоровой интонацией (Ян Хун Нянь), распевание хора (Чень И Синь), проблемы руководства деятельностью певца (Сюй Дин Чхун), и другое.

Будущий учитель музыки в процессе профессионального обучения осваивает всё многообразие исполнительской деятельности, в том числе и в области дирижёрско-хоровой подготовки (пение в хоре, техника дирижирования, чтение партитур, хоровая аранжировка, работа с детскими хоровыми коллективами). Отдельного педагогического внимания требуют процессы управления хоровым коллективом, так как являются наиболее важными в хоровом творчестве и в искусстве дирижёра.

В литературе по проблеме формирования навыков управления как категории музыкальной педагогики, управление определено как наука и практика перевода управляемой системы в новое более высокое качественное состояние на основе целевой ориентации коллектива, разработки адекватных планов и их осуществление. В контексте нашей статьи, управление в музыкальном исполнительском процессе рассматривается в отношении вокально-хоровой работы. Этот процесс имеет свои особенности, поскольку инструментом для дирижёра становится некоторая совокупность человеческих голосов, которые управляются не столько дирижёром, сколько самим артистом. Дирижёрско-хоровое исполнительство учитель музыки реализует с помощью коллектива учащихся класса на уроке, хора во внеклассной работе, вокально-хорового ансамбля во внешкольных организациях. Также учитель музыки как дирижёр должен знать, что коллектив, в котором находится воспитанник, является педагогическим инструментом и одной из форм организации воспитания.

Таким образом, мы видим, что в научно-методической литературе вопрос управления хоровым коллективом рассматривается в контексте комплекса вокально-хоровой подготовки студентов. Между тем, методически важно выделить именно управленческий сегмент дирижёрско-хоровой подготовки, поскольку он занимает важное место и требует отдельного педагогического внимания. Всё это обусловливает необходимость не только овладения некоторым техническим комплексом дирижерских умений, но и психологическими качествами, среди которых воля, целеустремлённость, дисциплинированность. Отдельно оговариваются такие творческие качества как коммуникативность, эмпатия, художественно-образное мышление. На

основании изучения и анализа психологической и методической литературы можно выделить три основных компонента, необходимых для управленческой деятельности руководителя хора: коммуникативно-организационный, деятельностно – волевой и сценически – исполнительский.

Многие учёные говорят об особом типе умений и навыков управлять хоровым коллективом. Задание дирижера заключается в том, что он должен увлечь участников хорового коллектива своими чувствами; добиться того, чтобы переживание и отношение хористов к музыке стали аналогичными его собственному психическому состоянию. Поэтому его информационно-коммуникативные навыки очень важны. Это и владение необходимым запасом знаний в области хорового искусства и управления

хором, и степень развитости художественно-коммуникативных вербальных умений (навыки пояснения исполнительских задач).

Деятельностно – волевой компонент включает следующие навыки: волевой концентрации творческих ресурсов, самоорганизации и самодисциплины, т.е. саморегуляции управленческого поведения, которые выражались в целенаправленности действий, чёткости постановки исполнительских задач, пунктуальности и ответственности, умении слушать других, обсуждать и показывать пример собственным исполнительством, степени компетентного владения партитурой.

В процессе самостоятельной работы студентов с хором нами были выявлены навыки, составляющие сценическо-исполнительский компонент: преодоление волнения, художественно-образная самонастройка, эмоционально-энергетическая устойчивость; навыки мимики и пантомимики, соответствующие образу произведения и его характеру. Они проявлялись в качестве и скорости реагирования на возникающие проблемы в исполнении коллектива во время выступления; владение артистическими навыками (мимика, пантомимика), способствующими выразительности исполнения хористов. Такими выступлениями были отчётные концерты хоровых курсовых коллективов.

В нашей работе мы использовали методы опроса, анкетирования, оценки экспертов, педагогического наблюдения в процессе репетиционной работы и во время концертных выступлений. Студенты получали творческие задания на занятиях хора и в условиях педагогической практики. Кроме того, мы беседовали с участниками ансамбля по вопросу их оценки управленческих навыков у студента-дирижёра в его присутствии. Такой метод публичной оценки показал, что участники не готовы выступать откровенно, поясняя это тем, что сами также не совершенны в управленческой технике. Студенты больше оценивали действия дирижёра не с точки зрения управления хором, а с точки зрения его технической подготовки.

Шкала оценивания результатов предполагала три уровня, поэтому она была «3 –балльной». Суммируя полученные данные, мы выявили следующее распределение студентов по уровням: высокий уровень – 20%, средний – 30%, низкий – 50%. Мы объясняем большое количество студентов, соответствующих низкому уровню тем, что одним из условий диагностики была педагогическая практика, на которой студенты-китайцы и показывали компетенцию творческого взаимодействия со школьниками. Однако, уровень знания языка во многом ограничивал результаты их показателей. Что касается практической дирижёрской работы, то эти показатели были выше.

На основании полученных данных нами были разработаны методические рекомендации по формированию навыков управления хоровым коллективом. В их основе – рекомендации П.Г.Чеснокова. В связи с тем, что система хормейстерской подготовки носит индивидуальный характер, да и в классе дирижирования не предусмотрены занятия непосредственно с хоровым коллективом, целесообразно на уроках в классе дирижирования организовать работу студентов в парах. Таков метод, предложенный К.А.Ольховым, Е.А.Петелиной (парная работа над школьным репертуаром). Мы же считаем возможным его модифицировать и использовать дирижерский класс одного педагога. Часто мы наблюдаем, как на занятиях в классе у вокалистов присутствуют несколько студентов. Аналогично можно проводить работу и в классе дирижирования. Авторские мини-уроки дадут возможность студенту почувствовать себя руководителем хорового коллектива. Поэтому, нами выделено три педагогических условия формирования навыков управления хоровым коллективом.

Первое условие – создание художественно-творческой хоровой лаборатории, где подготовка студента-дирижёра должна проводиться по лабораторному сценарию. Здесь формируется его музыкальное мышление и накапливается будущее мастерство; здесь студент делает первые попытки проявить себя как художественная личность. Именно в творческой лаборатории возможно формирование навыков управления у будущего дирижера хора. Существующая практика курсовых хоров приближена к этому условию, но не имеет полного соответствия с лабораторной организацией и с полной самостоятельностью студентов.

Второе педагогическое условие сформулировано как активизация компетентностного подхода в работе над партитурой (от предварительного ознакомления с музыкальным произведением учитель переходит к следующему этапу – изучению хоровой партитуры). Исследователь данного вопроса Е.А.Дыганова обращает внимание на работу с партитурой. Это очень важный момент: без знания партитуры невозможно управлять хоровым коллективом. В процессе исполнения на фортепиано и голосом хоровых партий, дирижер осознает все трудности и находит методы для их преодоления, что в будущем будет отмечено в плане работы с хором над партитурой. Следующий элемент изучения партитуры – ее анализ.

Третье педагогическое условие – стимулирование самостоятельных интерпретационных и организационных действий в работе с партитурой, а затем и с хоровым коллективом. Самостоятельное изучение хоровой партитуры предусматривает определение плана дирижерского управления исполнительством.

Таким образом, процесс управления качеством образования является одним из наиболее актуальных аспектов модернизации образования. В музыкальной педагогике это категория также находит своё отражение. Особым образом соотносится теория и практика управления качеством в дирижёрско-хоровой подготовке. Это единственная область музыкального исполнительства, в котором

понятие «управление» было введено в теорию и методику хоровой подготовки еще в 1940г. Чесноковым П.Г. Управление хором как концертной единицей обусловливает необходимость овладения будущими учителями музыки не только комплексом хормейстерских умений, но и управленческими навыками. Условия, перечисленные нами, будут способствовать повышению уровня их формирования. Дальнейшей областью исследования может стать рассмотрение представленных групп навыков сквозь призму индивидуального подхода в контексте теории педагогического непрямого управления.

Литература:

1. Дыганова Е.А. Самостоятельная подготовка студентов-музыкантов к практической работе с хором: учебно-методическое пособие / Е.А.Дыганова. – Казань: ИФИК (П) ФУ, 2011. – 52 с.
2. Живов В.Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика: Учебное пособие для высших учебных заведений. М.; Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
3. Ольхов К. А. Вопросы теории дирижерской техники и обучения хоровых дирижеров / К.А.Ольхов. Лен.: Музыка, 1979.–200 с.
4. Петелина Е.А. Актуализация воспитательного потенциала хорового коллектива [Электронный ресурс]/ Елена Анатольевна Петелина: режим доступа: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/MusicaAndLife/43170.doc.htm.
5. Чесноков П.Г. Хор и управление им: Учебное пособие / П.Г.Чесноков. – М., 1961. – 240 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Dennis Soltys
(Almaty, Kazakhstan)

LINKING DIGNIFIED STATUS OF FACULTY TO THE IMPLEMENTATION OF REFORMS AT THE TECHNICAL CORE OF UKRAINE'S UNIVERSITIES

The CIS and former-socialist ministries of education that signed for the Bologna Process (BP) of university reform did so without thinking deeply about the implications of what they had done. Some ministries signed for political or symbolic reasons [1], and most assumed that the BP requirements could be implemented with simple bureaucratic measures [2].

The main conceptual shortcoming of former-socialist policymakers is that they have not sufficiently reflected upon the legitimizing premises of the Soviet regime and educational system, and have uncritically maintained bureaucratic habits that are inappropriate under conditions of national independence and globalization. Policymakers have also greatly underestimated the depth of cultural and institutional changes that are necessary, especially at the technical core (see below) of universities.

The first purpose of this paper is to illuminate briefly the political and legitimizing basis of Soviet education, for on this basis crucial assumptions were made about human nature and institutional organization. The second purpose is to show how institutional functioning can be changed according to new assumptions.

Conceptual Premises of Education Policies – Past and Future

The straightforward but essential point to grasp is that the USSR was an empire, whose government's main concern was to control territories and peoples. To this end the content and methods of education were strictly controlled through an elaborate ideological apparatus. The government considered this apparatus necessary lest people engage in social criticism and entertain thoughts of territorial separatism, as in fact occurred in 1917-1918 and in 1989-1991. That is, the legitimacy of the regime was not based on popular consent; people could not be trusted to manage their local affairs; and human nature was considered to be fundamentally bad. These features required an authoritarian pedagogy and detailed bureaucratic controls. In this, the education system never had a social development aspect [3, p. 52].

Ukraine's national independence, based on a free referendum and civic accord, changes completely what is possible in education system functioning; while the requirements of modernization and challenges of globalization change what is necessary. Pedagogically, this means that people do not need to be guarded from their own intellects; governmentally, this means that academic communities and university faculty not only can, but must, be allowed to manage the local institutions that are closest to them. The latter proposition follows from the fact that state bureaucracies cannot micro-manage universities effectively, and that knowledge is "socially distributed" [4] and cannot be comprehended or "codified" [5] by slow-moving ministries of education. This was always well understood in Western countries, where universities are considered to be "community trusts" and enjoy full academic and intra-institutional freedom.

University Autonomy and Dignified Status for Faculty

On the institutional level the main shortcomings of the post-socialist ministries of education are that these ministries have not granted autonomy over internal operations to universities and have not accorded the status of a "dignified profession" to faculty. Thus universities remain controlled in detailed and inappropriate things like hiring and promotion of faculty, in the kinds of programs and courses they must teach, and even the student assessment criteria that faculty use. Faculty remain overworked and underpaid; they must teach classes that are larger and are expected now to conduct research (which is necessary) and to publish, even though they have insufficient time and incentives for these activities. By their nature and choice of profession, faculty are idealists and would like to serve their students and institutions well [see 6], but are constrained by practices and rules that have not pedagogical rationales but remain in place from the previous political regime because of habit. The result is that faculty have either not wanted or, more often, have not been able to implement the detailed reform directives sent down by ministries of education because of lack of time and cross-pressures [7]. Consequently, elite-initiated policy changes have not achieved penetration into the technical core (the classrooms and research libraries) where the basic work of universities is done.

The key people at the technical core are the department-level faculty. It is faculty who understand best the needs and abilities of their students, and understand best the latest knowledge in their disciplines. Obviously education reforms cannot proceed effectively without the willing participation of faculty; and effective partnerships among civic communities, universities, and ministries of education will not occur without an empowered and motivated faculty. A key aspect of faculty empowerment and motivation is to accord it the status of a dignified profession.

Five conditions are necessary for dignified status [8, p. 181-2]:

- The profession should be full time. This implies adequate financial security for the individual.
- The profession should have training schools within a university setting. This affirms that its members have special knowledge and competencies not possessed by others, and that state agencies defer to this knowledge and these competencies.

- The profession should have its own association or union, for its members' defense and advancement of their interests. This enables practitioners to obtain social and political allies, and to work for their own benefit while also benefitting the broader society.
- The profession should have legal protection, including the right to set its own standards of competence and to exclude outsiders who do not meet these standards. Accordingly, a state agency does not interfere into substance of the profession's functioning.
- The profession should have a code of ethics, by which the profession is licensed to regulate and police the behaviour of its members. Consequently a state agency does not conduct the disciplining of the profession's members.

The converse of these points is an impoverished and powerless faculty; but such a faculty cannot serve its society well.

An Example of University Autonomy and Dignified Status in Action

The premises that people are competent, seek responsibility, and can be trusted, and that autonomous universities should possess a dignified faculty, were applied to good effect within the author's home institution, KIMEP University (KU), in Almaty. Since its inception in 1992, KU has operated along the principles of a Western liberal arts institution, being transparent to inside and outside stakeholders. KU followed international pedagogical methods and content in its academic programs; hired and remunerated faculty as it saw fit; and left it to faculty professionals to design and teach courses, and to keep up with the latest advances in their disciplines and to create new knowledge through research. At the same time, KU meets the BP requirements and has recently received full program and institutional accreditation by international agencies.

The most remarkable thing about these accomplishments is that they have been essentially unproblematic. To be sure, these accomplishments required considerable effort by all faculty and staff; but another remarkable thing is how forthcoming this effort was. The ministry of education or university upper management were not the initiators of quality improvements and efforts towards accreditation, for the faculty themselves perceived the need for these. Still, faculty goodwill aside, certain sound practices of practical organization needed to be followed.

First, upper management understood that for accreditation requirements to be implemented, some "slack" or released capacity within the organization was necessary. Thus a dean and several particularly interested faculty members, who were deployed to do the overseeing and coordinating of reforms, were given reduced teaching loads and relief from other duties. But beyond providing the resources for redeployment and incidental administrative costs, upper management mostly stood aside from the reform process.

The dean was widely respected and chosen by the consensus of the faculty and management. It is important to note that the dean, as such, held only an intermediate-level position within the university; accordingly he was close enough to the technical core to understand students, curricula, and faculty, but was also ranked highly enough to have access to, and to inform, upper management. In his position the dean was able to mediate vertically among the higher and lower levels of the university, as well as horizontally among departments and colleges. Thus, upper management deployed a realistic amount of resources to support reforms; while at the same time the coordination and forward movement of reforms were not left to drift, but were vested with a specific and highly motivated individual, who worked with others similarly motivated and unencumbered by excessive duties.

The dean's style was not of a boss, but a coach and listener. Faculty who were afraid that they might be at a disadvantage under the reforms were given the opportunity to re-profile or upgrade their qualifications, or were given the funding and time to conduct research, if a greater research output was to be expected of them. That is, one important principle was that no one should be hurt by the reforms; and because of this principle internal resistance was avoided. Because a willing constituency for reforms was created inside the technical core, administrative pressure from above – which would have failed anyway – was not required.

In sum, KU's experience highlights several features that are necessary for internal university governance and reform implementation. Most generally, an "open systems" and democratic model of governance is required, in which personnel of a dignified profession are assumed to be intelligent, wanting to take on responsibilities, and capable of being trusted. However, major institutional defects in BP reform implementation in the former-socialist countries have been the lack of autonomy for universities and the lack of academic freedom and dignified status for faculty. These defects are premised on a mean view of human nature characteristic in an elite-governed and illegitimate state. But since Ukraine's statehood is now based on popular consensus, inappropriate habits and structures of rule can and should be discarded and replaced by modern and effective ones.

1. Soltys, D. (2013) "Progress in Implementing Bologna: Tendencies and Implications," in John Dixon and Dennis Soltys, eds., *Implementing Bologna in Kazakhstan: A Guide for Universities* (Almaty: Academpress). Available at: http://www.academia.edu/3741936/Implementing_Bologna_in_Kazakhstan_A_Guide_for_Universities.
2. Caddick, S. (2008) "Back to Bologna. The Long Road to European Higher Education Reform," *EMBO Report*, 9 (1), 18-21. Retrieved from www.ncbi/nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2246620.

3. Tomusk, V. (2011) “The Geography and Geometry of the Bologna Process: Central Asian Higher Education in the New Global Periphery,” in Silova, I. (ed.), *Globalization on the Margins: Education and Postsocialist Transformations in Central Asia* (Charlotte, N.C.: Information Age Publishing).
4. Gibbons, M. (1998) *Speech Delivered at the World Conference on Higher Education,* UNESCO, Paris, October.
5. Bloom, D. (2005) “Raising the Pressure: Globalization and the Need for Higher Education Reform,” in Glen A. Jones, Patricia L. McCarney, and Michael Skolnik, eds., *Creating Knowledge, Strengthening Nations* (Toronto: University of Toronto Press).
6. Rumyantseva, N. and T. Caboni (2012) “Are Academics in Kazakhstan Capable of Self-Regulation? A Study of Faculty’s Normative Structures in the Midst of Higher Education Decentralization Reforms,” *Tertiary Education and Management*, Vol. 1.
7. Shaw, M., D. Chapman, and N. Rumyantseva (2011) “The impact of the Bologna Process on academic staff in Ukraine,” *Higher Education Management and Policy*, Vol. 23, No. 3, 71-91, OECD. Filatreau, S. (2011) “Ukraine’s Participation in the Bologna Process: Has it Resulted in More Transparency in Ukrainian Higher Education Institutions?” *International Research and Review: Journal of Phi Beta Honor Society of International Scholars*, Vol. 1 No. 1.
8. Harris-Van Keuren, C. (2011) “Influencing the status of teaching in Central Asia,” in Silova, op. cit.

Назгуль Аужанова, Ринат Айтбеков
(Талдыкорган, Казахстан)

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Баланың психикалық даму үрдісінде ойын әрекетінің тағлымдық және тәрбиелік маңызы осы заманғы тәлім-тәрбие психологиясында өзекті мәселе болып саналады. Ойын әрекетінде баланың денесімен ақыл-ойы дамып, өзін қоршаған ортаның заттарымен құбылыстарын танып біледі.

Жоғары сатыда дамып жетілген сана-сезім мен ақыл-ой иесі – адам баласының ойын әрекеті бір жағынан, тіршілік етудің негізгі формасы болып саналатын болса, екінші жағынан, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыратын өмір тәжірбиесінің нәтижесі болып саналады. Міне, осы тұрғыдан алғанда адам баласының ойын әрекеті, негізінен балдырған кезінде кеңінен дамып, баланың өсіп жетілуіндегі басты және жетекші факторға айналады.

Ойынды психологогиялық дамудың әр жағдайында коррекциялық бағытта қолдану мәселесінің теориялық және әдістемелік негіздері: А.Фрейд, К.Роджерс, Д.Леви, Д.Торф және т.б. еңбектерінде ғылыми позицияларға байланысты әрқилы сипатталынады.

Ойын әрекетінің бала психологиясының дамуына шешуші қызмет атқаратындығы жайында Ж. Аймауытов, Т. Тәжібаев, М. Жұмабаев, С. Торайғыров, Ш. Құдайбердіұлы т.б. қоғам кайраткерлерінен бізге мұра болып қалған еңбектерінде айрықша атап өтілген [1, 2].

«Ойын арқылы бала дүниені таниды» – дейді Т. Тәжібаев. Шынында да, бала үшін ойын өмір сүрудің белсенді формасы сол арқылы ересектерге еліктейді, олардың іс-әрекетін, қарым-қатынастарын үйренеді, еңбектің мәнін түсініп адамгершілік нормаларын игереді, әлеуметтік рөлдер атқарады.

Ойын арқылы бала өздігінен жұмыс істеуді үйренеді, ойлау кабілеті дамиды, сөздік қоры байиды. Ойынның негізгі мақсаты – баланы қызықтыра отырып, лексико-фонетикалық материалды берік меңгеру. Сондай-ак ойын үстінде балалардын тілін дамытып, ойын жүйесін айта беруге үйрету – мұғалімнің басты парызы. Ойын үстінде баланың түрлі қасиеттері дамып, қабілеті мен белсенділігі артатынын көрнекті педагог А.С.Макаренко кезінде атап көрсеткен.

Оқушыларды дидактикалық ойындар арқылы әлемдік ізгілік пен әдептілік негіздерімен тәрбиелеуге болады. Бұл үшін әлемдік тәрбиенің озық үлгілерін, өмір тәжірибесінен өткен тәрбие көздерін биологияны оқыту барысында тиімді қолдану қажет.

Оқушылармен сабақ уақытынан тыс жүргізілген көпшілік жұмыстардың бірі – биологиялық дидактикалық ойындар.

Дидактика – бұл ежелгі грек сөзі, яғни didaktikos – үйретуші, diddaskalos –мұғалім деген ұғымды білдіреді. Дидактика – білім беру мен оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін зерттейтін педагогика ғылымыныг саласы [4].

Қазіргі оқу үрдісінде дәстүрлі емес сабақтар, кештер, дидактикалық ойындар, әр түрлі әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылып жүр. Ұстаз қандай әдіс-тәсіл қолданса да мақсат біреу, ол оқушыға тиянақты да сапалы білім беру және оны әр түрлі қосымша материалдар мен оқушының тиянақты да сапалы білім беру және оны әр түрлі қосымша материалдар мен оқушының есінде қалатындай етіп ұйымдастырып бекіту. Ұстаз оқушылардың пәнге қызығуын арттыру мақсатында өз тарапынан шығармашылық ізденістер жасап, әр түрлі дидактикалық кештер ұйымдастыруы керек.

Биология пәнінің дидактикалық ойын кештерінің мазмұны тіршіліктің құндылығын, биологиялық мәселелердің маңыздылығын жете түсінуге, оқушылардың өмірге деген көз қарастарын жан-жақты

дамыту, оқытудың теориялық бағытын, практика жүзінде іске асыру, қоршаған ортамызды аялай білуге үйрету және оқушыларға өмір сүру заңдылықтарын терең сезініп, оны дұрыс қабылдауына мүмкіндік береді [5, 6].

Оқушылардың сабақтағы белсенділігі олардың сабаққа деген қызығуларының артуымен тығыз байланысты. Әсіресе, дидактикалық ойындар оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін жетілдіріп, өз пікірін дәлелдеуге, сыныптастарымен еркін пікірлесуге ықпалын тигізеді. Дидактикалық ойындар оқушыларды биологиялық материалдарға қызықтыруымен қатар алған білімдерін бекіту, тереңдету үшін де тиімді. Өйткені, дидактикалық ойындар оқушылардың танымын кеңейтіп, оның ойлау қабілетін ізденімпаздығын еңбекқорлығын жетілдіруге, олардың жеке тұлғалық қабілеттерін тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады.

Ойын әрекетінің философиялық негіздерін ғылыми тұрғыдан қарастырған К.Гросс, Г.Спенсер, И.Хейзинга, И.Кант, В.Демин т.б. ғалымдар ойын теориясының қалыптасуы мен дамуын, ойын іс-әрекетінің әлеуметтік тұрғыдан маңызды жақтарын айқындап, оның бала қиялы мен ойлау қабілетіне оң әсер ететінін анықтаған.

Дидактикалық ойындар және қызықты жаттығулар арқылы теориялық білімді нақтылап, білім-білік дағдыларды қайталап және бекітуге арналған.

Қазіргі кезде ойын мәселесі бірқатар ауқымды зерттеулерде қомақты орын алып, оның баланы дамытудағы мәні анықталды. Оқушыларды дидактикалық ойындар арқылы әлемдік ізгілік пен әдептілік негіздерімен тәрбиелеу қолға алынды. Бұл үшін әлемдік тәрбиенің озық үлгілерін, сыннан өткен тәрбие көздерін биологияны оқыту барсында тиімді қодану қажет. Осы бағытта:

1.Идеялық-саяси, адамгершілік және эстетикалық тәрбие беру;

2.Дүниеге дұрыс көзқарас қалыптастыру;

3.Отанымыздың мейлінше бай, көркемдікті бағалай ілуге, елін, жерін қадір тұтып, сүюге тәрбиелеу;

4.Балалардың алған білімдері мен оқу дағдыларын, шеберліктерін жетілдіру, тілін онан әрі дамыта түсу;

5.Еңбекке қызығу, еңбекқорлыққа тәрбиелеу керек.

Демек, биология сабақтарында дидактикалық, ойындарды оқушыларды жан-жақты тәрбиелеуге негіздеу қажет. Осыған орай биологияны дидактикалық ойындар арқылы меңгерту жұмыстарының мынандай мақсаттары болуы керек:

а) дидактикалық ойындарды тәлім-тәрбие көздерімен ұштастыруда биологиялық биологиялық жұмбақтарды, сауалғыларды, сөзөрімдерді сөзжұмбақтарды оқыту барысында ойындар арқылы кеңінен қолдану;

ә) көркем шығармаларды дидактикалық ойын түрінде беру арқылы оқушылардың мәдениет пен әдебиетке дұрыс көзқарасын қалыптастыру;

б) дидактикалық ойындар арқылы оқушыларға шешендік сөздерді үйретіп, олардың биологиялық тілін қалыптастыру керек.

Ойынның маңызы туралы В.А.Сухломинский: «Ойын дегеніміз – орасан зор жарық терезе, осы терезе арқылы баланың рухани дүниесіне қоршаған дүние туралы түсініктерін, ұғымдардың ширақ тасқаны келіп құйылады. Ойын дегеніміз – бұл ынталық пен құмарлықтың отын жағатын ұшқын».

Биологиялық кештерде, КТК (көңілдер, тапқыштар клубы), брейн-ринг өткізу барсында, сабақты бекіту кезеңінде, үй тапсырмасын сұрау кезеңінде, үйірме жұмыстарында биологиялық жұмбақтарды қолдануға толығымен болады.

Дидактикалық ойын кеші – эмоциональды өте қызықты өтетін тәрбие жұмыстардың бірі. Өткізілетін дидактикалық ойын кештері тек тыңдаушы, көрермендерді ғана емес қатысушылардың қызығушылығына үлкен әсер етеді.

Биологиялық кештерде ойналатын ойын түрлері

1. *«Жапалақ» ойыны.*

Алаң шетінде бір бала жапалақ болып тұрады. Қалған балалар көбелек, құс, шегіртке кейіпін келтіреді. Мұғалім «күн батты» деген белгі бергенде барлығы тынышталады. Жапалақ аңдып жүреді. Кім қозғалса, жапалақ соны ұстап алады. «Күн шықты» дегенде барлығы тіріліп, әртүрлі жәндіктерге тән қимылын жасайды. Ойын бірнеше рет қайталанады. Ойын ән әуенімен ойналады. Ән күшейсе, күн бәсеңдесе, түн болады [3].

2. *«Допты домалату» ойыны*.

Балалар шеңбер жасап тұрады да, допты бір-біріне береді. Шеңбер ішіндегі бала допты ұстауға тырысады. Доп кімде болғанда ұсталса, сол доп иесі ортаға шығады. Ойын жалғаса береді.

3. *«Белгіні тыңда» ойыны.*

Ойын алдын-ала, сыртта немесе бөлмеде ойналады. Балалар екі топқа бөлінеді. Мұғалім бұйрығымен «тоқта», «тізелеп отыр», «жүгір» жаттығуын жасайды. Бұйрықты тындамаған бала ойыннан шығады немесе айып төлейді (ән айту, би билеу, жұмбақ т.б.). Қай топта көп бала қалса, сол топ жеңіледі.

4. *«Шеңбер» ойыны.*

Шеңбер ішіне әртүрлі заттар қойылады. Ойнаушылар кеглимен (доппен) сол заттарды ұрып шығарса, сол жеңіпаз атанады (4 зат тұрғызылып 4 зат жатқызылып қойылады).

5. *«Қағаз таяқпен қатысу» ойыны*.

Газеттен он таяқ жасалады. 5 жұп бала таяқпен бір-бірімен сайысады. Кімнің қағаз таяғы бірінші майысса, сол бала ойыннан шығады. Ойынды осылай бірнеше рет қайталауға болады. Салауатты өмір салтын насихаттауда дене шынықтыру ойындары балаларды қазақтың спорт өнерін меңгеруге, ой-өрісін кеңейтуге, бір-бірімен жақсы қарым-қатынаста болып, тапқырлыққа, шеберлікке үйретеді.

«Брейн-Ринг» өткізу әдістемесі

Оқушылардың дүние танымын кеңейітіп, танымдық қабілетін өрістетуге «Брейн-ринг» зерделік-танымдық ойынын қолдану тиімді әрі қызықты болмақ. Бұл ойын мынандай мақсатты көздейді.

1. Жалпы білім беретін орта мектепте оқылатын пәндердің жекеленген тақырыптары мен мәселелері бойынша балалардың танымдық қызығуын ояту, ғылыми-мәдени білімін арттыру.

2. Оқушыларды бағдарламалық материалдарды тереңірек меңгеруге, қосымша ақпарат көздерін пайдалануға тарту. Ойынға көбірек қатыстыру.

Қажетті құрал-жабдықтар: жүргізуші мінбері, 2 ойын үстелі, 12 орындық, 2 жалаушы не электірлік дыбыс сигналы, 3 микрофон, ассистент бақылаушылар үстелі.

Қатысушылар. Ойынға кем дегенде 4 топ (6 ойыншыдан) қатысады. Олардың аталуы және өз капитандары болуы тиіс. Жүргізуші сұрақ береді, жауап беруге рұқсат етеді, ұпай беруге, немесе дауды реттеуге шешім қабылдайды, ойын барысында ассистент-бақылаушылармен кеңеседі. Ассистент-бақылаушылар уақытты есептейді, топтардың жинаған ұпай санын қадағалайды.

Ойын ережесі. Ойын екі бөлімнен тұрады: бастапқы кезең және финал. Кезеңде мезгілде екі топ қана қатысады да, 3 ұпай жинағаны (финалдық кезеңде − 5) жеңімпаз болады. Ойын алдында жеребе тасталып, ойын әдістеріне («Айналмалы», «Олимпиадалық» т.б.) қарай топтардың қайсысы қайсысымен сайысатынын анықтайды.

Топтарға сұрақ беріледі, оны талдауға бір минут бөлінеді. Топ жауапқа дайын болса, капитан жалаушаны көтеріп, белгі береді. Жалаушаны жүргізушінің «уақыт бітті» деген сөзінен бұрын көтеріп қойған топ «фальстарт» алып, жауап беру құқынан айырылады. Бұл жағдайда ойлануға қарастырылған 10 секунд уақыты бар, біріншінің берген жауабы қате болғанда да солай.

Жүргізуші сұрағына екі топ та қате жауап берсе, келесінің «құны» бір ұпайға артады. Екі топ үш сұраққа бірдей қате жауап берсе, кезең тоқтатылады. Олардың орнына басқа топтар келіп, жаңа кезең басталады.

Финалдық кезеңде әрбір сұрақтың құны бір ұпайға ғана тең. Мұнда жүргізуші дұрыс жауаптарды міндетті түрде естіртеді.

Ойын барысында қатысушылардың көрермендермен байланысуына тайым салынады, көмек беріліп қойған жағдайда, көмектесуші залдан қуылады.

Барлық даулы жағдайда жүргізуші шешеді.

Ойнау әдістері.

1. *«Айналмалы».* Мұнда барлық топтар өзара кезектесіп ойнап шығарылады. Мысалы 1-2, 3-4, 1-3, 2-4, 1-4, 2-3.

2. *«Олимпиадалық».* Топтар жұптарға бөлінеді де, одан жеңгендері тағы да жұп құрайды. Топтардың саны тақ болса, жеребе бойынша олардың біреуі келесі айналымға ауысады. Ұтылған топ ойынан шығады. Ең соңында үздік екі жұп (анықталады). Финалға шығуы тиіс.

3. *«Жеңімпазды табу».* Топтардың арасынан жеребе бойынша бірінші жұп анықталады. Кезең біткенде ұтылған топтың орнын келесі кезектегі топ басады. Бастапқы кезеңдерді өткізуге уақыт белгілеу керек, әдетте, оған 45-60 минут қажет. Содан соң ең көп жеңіске жеткен**,** немесе көп ұпай жинаған топтар өзара финалдық сайысқа түседі.

Әдебиет:

1. Аужанова Н.Б. Внеклассная работа по биологии. Учебное пособие. –Алматы: Даир, 2008. – 240 с.
2. Аужанова Н.Б. Дидактические игры по биологии и экологии. Методические рекомендации. – Алматы: Даир,2008. – 88 с.
3. Аужанова Н.Б. Игра как средство развития интереса к биологии. Методическое пособие для учителей – биологов. – Алматы: Даир, 2009. – 90 с.
4. Большая энциклопедия природы для детей. – Бельгия: Шантеклер, 1994.
5. Биология в вопросах и ответах. – М.: Межд. отношения, 1994.
6. Энциклопедический словарь юного натуралиста. – М.: Педагогика, 1981.

Катерина Бакановська
(Одеса, Україна)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ НАД ХУДОЖНІМ ОБРАЗОМ СТУДЕНТА-МУЗИКАНТА У ВИКОНАВСЬКОМУ ПРЦЕСІ

Художній образ називають живою «клітиною» мистецтва, безпосередністю естетичного споглядання істини, оскільки і саме мистецтво визначається як мислення в образах. За допомогою осягнення образу ми пізнаємо природу мистецтва. Не випадковим є і те, що поняття *художній образ* перетинається з поняттями *відображення, зміст і форма твору мистецтва*. Художній образ має відношення до творчого процесу, починаючи від образно-смислового задуму і завершуючи втіленням його в опредмечуваних знакових структурах, а також репродукуванням під час сприйняття мистецтва. Художній образ співвідносять зі специфікою пізнавальної функції мистецтва у порівнянні з науково-понятійним аналізом, особливим емоційно-споглядальним станом людини, талантом митця в образно-метафоричному творенні**.** [1,с.76]

Феноменологія *образу* представлена в різних аспектах: як суб'єктивний феномен, що виникає в результаті предметно-практичної, сенсорно-перцептивної, мисленнєвої діяльності, що зумовлює цілісне інтегральне відображення дійсності, в якому водночас представлені основні явища дійсності, позначені через категорії *простір, рух, колір, форма, фактура* тощо; як чуттєва форма психічних явищ, які входять до ідеального та суто індивідуального плану різноманітних просторових організацій, зокрема в мистецтві, та часову динаміку; через зазначене образ інколи визначають як суб'єктивну картину світу чи її окремі фрагменти, що включає і самого суб'єкта, а також інших людей, тобто, просторове оточення і часову послідовність подій.

Образи, що відображають у нашій свідомості дійсність, не є статичними, незмінними, мертвими речами; вони становлять динамічні утворення. Відомим є стани, під час яких ми намагаємося зафіксувати певний образ, щоб переконатися в тому, як він кожного разу на наших очах видозмінюється, зрушується, якоюсь мірою трансформується: то одні його сторони виступають на передній план, то інші; ті, що виступають, водночас і відступають, затінюються наступними. Доречним буде нагадати цикл з 30 картин К.Мане «Руанський собор» як доказ постійно змінюю чого образу не лише в уяві художника, а й в дійсності.

Отже, у процесі пізнання довкілля образи-уявлення посідають проміжне місце між образами сприйняття та образами уяви. Вони становлять свого роду мінливі динамічні утворення, які кожного разу за певних умов знову відтворюються, але вже в зміненому вигляді, з іншої точки зору, що зумовлено складністю особистості та стохастичними явищами її життя.

С.Рубінштейн підкреслює значущість означених образів насамперед для внутрішнього життя людини, адже саме ці образи створюють той план, на якому воно розгортається. Образи-уявлення безпосередньо пов'язані з попереднім досвідом людини, оскільки це процес відтворення раніше сприйнятих предметів, явищ тощо [2]. Таким чином, вони виконують функцію *перетворення* результатів минулого досвіду, його трансформацію; це передусім психічний процес, який полягає у створенні нових образів-уявлень шляхом переробки сприйнятого матеріалу і уявлень, одержаних у попередньому досвіді. Образ – це універсальна людська здатність до побудови нових цілісних образів дійсності шляхом переробки змісту практичного, чуттєвого, інтелектуального та емоційно-смислового досвіду.

Отже, образ уяви виконує чотири функції: 1) побудова образу засобів і кінцевого результату предметної діяльності суб'єкта; 2) створення програми поведінки, коли проблемна ситуація є невизначеною; 3) продукування образів, які не програмують, а заміняють діяльність; 4) створення образів, які відповідають опису об'єкта.

В підготовки майбутнього вчителя музики уявлення відіграють дуже важливу роль. Вони стають основою творчої переробки художнього твору завдяки: аглютинації – поєднання несумісних реально якостей, ознак, частин предметів, наприклад, уявлення музичного пейзажу К.Дебюссі «Сади під дощем» викликають образи, які реально не співпадають з кожнім музичним фрагментом, фразою тощо; гіперболізація – збільшення чи зменшення предмета, зміна якості його властивостей під час, наприклад, педагогічного процесу, коли вчитель навмисно перебільшує звучання якоїсь теми відповідно до її пояснення; загострення – підкреслення певних ознак, як лейтмотив, або тема, що проходить крізь увесь твір; схематизація – згладжування відмінностей предметів та виявлення рис подібності між ними, що в музичному мистецтві та в педагогічному процесі інколи застосовується під час аналізу творів одного жанру, стилю; типізація – виділення суттєвого, неповторного в однорідних явищах та втілення його в конкретному образі, що допомагає художньо-адекватному виконанню твору певного композитора завдяки уявленням про типові властивості його художнього методу. Обидва види образів (уявлення та уява) включені до мисленнєвих процесів, вони стають атрибутами художньо-образного мислення.

Важливою особливістю наочно-образного мислення є встановлення незвичайних, неможливих поєднань предметів та їх якостей. Стосовно музично-виконавського процесу це яскраво виявляється під час співвідношення ремарок, термінів та їх озвучування. У цьому випадку наочно-образне мислення практично наближається до уяви. Визначення відповідності графічного знаку та звукового еквіваленту

вимагає спочатку сформованих уявлень, що ґрунтуються на музичній грамотності; потім вже виникає уява, яка діє на основі закономірностей асоціативної пам'яті. Відтак, психологічний зміст означеного терміна полягає в позначенні мислиннєвого процесу як з боку наочно-образного (звукового) уявленнями, так і з боку уяви, що виникає на основі попереднього досвіду (життєвого, художнього, музичного).

У значній мірі мислити образно – означає мислити асоціативно, метафорично. Значення асоціацій з погляду розвитку образного мислення визначається тим, що через них ніби виявляються певні ціннісні орієнтації, смисли, настанови тієї чи іншої особистості. Асоціації опосередковують зв'язок образу з об'єктивною дійсністю, встановлюючи його співвідношення з різноманітними явищами. У процесі образного мислення асоціації виконують роль посередника між первинним образом (образом сприйняття) та наступними етапами його осмислення, становлять ніби перехідний момент від чуттєвого ступеня засвоєння образного змісту предмета чи явища до раціонального [2;с.368].

Конкретизуємо сутність уявлення та уяви як психологічних процесів, що входять обов'язковими атрибутами в художньо-образне мислення, і на які має бути звернена увага викладача музичного мистецтва в роботі з дітьми.

Учених звертають увагу на те, що психологічним механізмом образного мислення є діяльність уяви (Л.Виготський, С. Рубінштейн,Г.Сельє, Л.Шрагіна, інші науковці). Уява є психічним процесом, який полягає у створенні людиною нових образів, уявлень, думок. Вони повністю індивідуальні, але в процесі музичного навчання варто формувати їх в певному ракурсі відповідно до стилю, програми твору, композиторського методу.

С.Раппопорт виділяє два основних напрямки, в яких спостерігається активна робота з формування уявлень . Перший напрямок характерний для повсякденної свідомості людини , другий – для спеціалізованої (найбільш характерні з них : художнє та наукове) .

Як пише С. Раппопорт, художні уявлення стоять ближче до повсякденних, ніж до наукових. І в повсякденних і в художніх уявленнях збережені два формувальні центри: понятійний та емоційний, але їх співвідношення підпорядковується своєрідним завданням художньої свідомості. Саме художня свідомість передає головну роль у формуванні необхідних уявлень емоціям, але вже не повсякденним, а художнім. І в повсякденних, і в художніх емоціях закріплений певний досвід відносин, відображається цінність явищ навколишнього світу і внутрішнього стану суб'єкту в системі особистісних смислів, цінностей. Але, безумовно, художні емоції значно глибші, впливовіші, ніж повсякденні. Мистецтво створює особливі емоції, які здатні ефективно слугувати суспільній практиці розвитку людини, формування повноцінної людської особистості. Людина, так саме як і художник вкладає свої враження в певний цілісний синтезований образ, який включає найрізноманітніші зв'язки. [3]

Уявлення – це чуттєво- наочний образ, який зберігається і відтворюється в свідомості на основі безпосереднього впливу самих предметів на органи почуття. Уявлення є важливим структурним матеріалом у функціонуванні уяви, як процесу, оскільки уявлення дають перш за все художньо інформацію, на основі якої й виникає уява. Вони забезпечують створення образів, оперування ними, перекодування їх у потрібному напрямку.

Л.Виготський звертає увагу на те , що мистецтво викликає своєрідну " центральну емоцію ", або емоцію , яка виникає , зароджується в корі головного мозку , емоції мистецтва є розумними емоціями . Художнім емоціям властиво те , що психологи називають перетворенням почуттів і дають назву катарсис (очищення). Адже емоції також виконують особливу функцію в образно- творчому мисленні.

Основним змістом образного мислення є оперування вже наявними образами. Доцільно підкреслити, що запас створених образів є важливою умовою успішного оперування ними . Не можна оперувати тим, чого не маєш. Тому, чим багатший запас накопичених образів , чим повнішій їх зміст , тим більше можливостей для різних видозмін , варіантів , перетворень .

Потрібно вказати , що за способом оперування запасом накопичених образів , вчені виділяють такі різновиди образного мислення:

- предметно-наочне;
- варіативно-образний;
- синтетично-образне;
- символічно-образне;
- асоціативно-образне

Наведений розподіл в якійсь мірі відображає якісний характер процесу образного мислення , його зростання , хоча асоціативно – образне мислення і символічно-образне мислення органічно і одночасно включають в собі попередні , відносно більш прості . У педагогічному процесі , формуючи образне мислення , можна мати на увазі дану низку для дотримання принципу послідовності та доступності [4].

Розрізняють уяву довільну (активну) та мимовільну (пасивну), а також відтворюючу і творчу. Уяву, яка відтворює , називають процесом створення образу предмета за його описом, або малюнком. Так вчитель музики під час вербальної інтерпретації твору може звертатися до малюнків, живопису, віршів тощо, що збуджує уяву у відповідному напряму. Творчою уявою називають самостійне створення нових образів. Так, наприклад, під час роботи над виконавським твором можна уявляти різні образи,

інколи, навіть наочні. Між тим, уява може мати й прикладний, навіть технічний характер. Так, наприклад, у процесі роботи над фортепіанним твором завжди виникає проблема звукоздобування. Якість звуку зумовлена дотиком пальців до клавіш. Від того, які уяви-відчуття цього дотику виникають у виконавця, залежить і якість звуку. Так, наприклад, Ф.Лист застосовував метафору і радив своїм учням « місити клавіатуру як тісто руками». В творах композиторів-імпресіоністів навпаки уява-відчуття підпорядковано іншим образам: світло-тінь, простір, повітря, шум дощу або хвиль тощо. Це вимагає вже іншого дотику, іншого звукоздобуття, які можуть бути викликані іншими метафорами: «пальці нібито падаючи краплі», «відчуття повітря між партіями рук» тощо.

Таким чином, з методичного погляду, як уява так й уявлення відіграють значну роль не лише в створенні образу, його інтерпретації, а й в його звуковому втіленні. Це потребує спеціальних настанов на: дотримування звукового еквіваленту відповідно до наочно-графічних позначень, термінів, ремарок у тексті; рефлексію фізіологічних та психологічних якостей виконавського процесу, спрямування їх у відповідність образу, настрою твору; на емоційне ставлення до твору в поєднанні з осмисленням його художніх, історичних, культурологічних передумов та особливостей художнього методу композиторської творчості.

Література:

1. Левчук Л. Т., Кучерюк Д. Ю., Панченко В. І.; За заг, ред. Л. Т. Левчук.– К-Вища шк., 1997.– 399 Естетика: Підручник /
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. [2-е изд.] (1946г.) – СПб.: 2002 – 720 с. (Серия "Мастера психологии")
3. Раппопорт С.Х. О природе художественного мышления /Эстетические очерки, вып 2.-М., 1967;
4. Выготский Л.С. Психология искусства 2 –е изд. М.6 1968., С.312-317

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент Реброва О.Є.

Наталія Бандрівська
(Дрогобич, Україна)

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У ВИЩИЙ ШКОЛІ

Економічні, політичні і соціальні зміни, які відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність прискорення реформування системи освіти.

Перш за все це стосується задоволення освітніх потреб громадян протягом всього життя, забезпечення доступу до освітньої і професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності і адекватну підготовку.

Тому, передбачено запровадження у навчально-виховний процес новітніх педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти, входження України у міжнародну систему комп'ютерної інформації.

Найбільш ефективному рішенню вказаних проблем сприяє дистанційне навчання, тому запропонована тема є актуальною.

Мета статті – розглянути особливості, переваги, труднощі та перспективи дистанційної форми навчання для системи вищої освіти України у сучасних умовах.

Дистанційне навчання (ДН) (англ. distant learning) – новий засіб реалізації процесу навчання, в основі якого використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, які дозволяють навчатися на відстані без особистого контакту між викладачем і студентом. Дистанційна освіта – це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному за технологіями дистанційного навчання.

Характерними рисами такого навчання є:

- гнучкість – учні, студенти, слухачі, що одержують дистанційну освіту, в основному, не ведуть регулярних занять, а навчаються у зручний для себе час та у зручному місці;
- модульність – в основу програми дистанційної освіти покладається модульний принцип; кожний окремий курс створює цілісне уявлення про окрему предметну область, що дозволяє з набору незалежних курсів – модулів сформувати навчальну програму, що відповідає індивідуальним чи груповим потребам;
- паралельність – навчання здійснюється одночасно з професійною діяльністю (або з навчанням за іншим напрямком), тобто без відриву від виробництва або іншого виду діяльності;
- велика аудиторія – одночасне звернення до багатьох джерел навчальної інформації великої кількості учнів, студентів та слухачів, спілкування за допомогою телекомунікаційного зв'язку студентів між собою та з викладачами;

– економічність – ефективне використання навчальних площ та технічних засобів, концентроване і уніфіковане подання інформації, використання і розвиток комп'ютерного моделювання повинні призвести до зниження витрат на підготовку фахівців;

– технологічність – використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню людини у світовий інформаційний простір.

Дистанційне навчання в Європі набуло інтенсивного розвитку на початку 70-х років минулого століття і пов'язане зі створенням низки відкритих університетів (університетів дистанційної освіти). Нині кожна європейська країна має групу навчальних закладів, що реалізують дистанційні програми.

Методики такого навчання досить добре відпрацьовані. Значний інтерес викликають програми навчання із застосуванням нових інформаційних технологій -

технології опосередкованого активного спілкування викладачів зі студентами з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи студентів з навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді.

Інформаційні технології є важливим інструментом покращення якості освіти, оскільки дозволяють необмежено розширити доступ до інформації, урізноманітнюють технології, тощо. Застосування інформаційних технологій докорінно змінює роль і місце педагога та учня в системі «учитель – викладач – інформаційна система – учень і студент». Інформаційні навчальні технології – це не просто зв'язна ланка між учителем та учнем, вони сприяють особистісно зорієнтованому підходу в навчанні.

Розвиток дистанційного навчання в Україні почав прискорюватися з ухваленням Законів "Про Національну програму інформатизації", «Положення про дистанційне навчання» та впровадженням кредитно-модульної системи навчання[3].

Ці документи передбачають розвиток освіти на основі нових прогресивних концепцій, впровадження в навчально-виховний процес новітніх педагогічних технологій і науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти, входження України в трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації.

При створенні системи дистанційної освіти необхідно у повному обсязі використати накопичений у вищій школі України науково-методичний потенціал, інформаційні ресурси та технології, досвід у здійсненні дистанційного навчання, існуючу спеціалізовану телекомунікаційну інфраструктуру та мережу вищих навчальних закладів України. При цьому потрібно забезпечити ефективне об'єднання зусиль Українського центру дистанційної освіти, вищих навчальних закладів та інших освітніх установ і організацій.

В Україні створена така система дистанційної освіти, яка реалізує наступні принципи:

- безперервність – забезпечення в дистанційній освіті всіх рівнів, які прийняті в системі безперервної освіти в Україні: початкової, загальної середньої, професійної підготовки, вищої, додаткової, післядипломної освіти;
- демократизація – надання рівних можливостей всім закладам освіти у рішенні нормативно-правових, навчально-методичних, фінансово-економічних питань;
- інтеграція – створення віртуальної електронної бібліотеки навчальних дистанційних курсів, банків даних та баз знань із захистом авторських прав;
- глобалізація – відкритість інформаційних ресурсів та організація, навчальних процесів з використанням телекомунікаційних мереж, включаючи мережу української академії наук; не перешкоджати самостійній діяльності навчальних закладів і сприяти розвитку різноманітних форм дистанційної освіти, що забезпечують державні стандарти освіти; не руйнувати існуючих регіональних центрів, інших об'єднань навчальних закладів та їх підрозділів, які здійснюють дистанційну освіту.

Система дистанційної освіти має ряд переваг і значно розширює коло потенційних студентів. Одержати освіту дистанційно має можливість молодь, яка не може поєднувати навчання з роботою або проживає у віддаленій від обласних центрів місцевості; військовослужбовці; домогосподарки; керівники; бізнесмени або студенти, що бажають паралельно одержати освіту. Дистанційна форма навчання підходить майже всім, тому що дає можливість гармонійно поєднувати навчання та повсякденне життя.

Варто відзначити, що дистанційна освіта – доступна можливість одержати освіту за кордоном з мінімальними фінансовими витратами при великому виборі спеціальностей, оскільки більшість ВНЗ Європи та США ввели таку зручну для студентів форму освіти набагато раніше, ніж Україна.

Більш широкому розгортанню дистанційного навчання сприяє кредитно-модульна система, де самостійна робота студентів є провідною.

В наш час дистанційне навчання стає одним з пріоритетних напрямків діяльності багатьох університетів.

Основними видами навчальних занять при дистанційному навчанні в процесі кредитно-модульного навчання є: лекція, семінар, практичні заняття, лабораторні заняття, консультації. Усі названі види занять ґрунтуються на самостійному вивченні навчального матеріалу. Самостійне вивчення передбачає використання навчальних дистанційних курсів, які студент отримує через Інтернет або на іншому носії інформації (флеш-карта) [1].

На лекції в системі дистанційного навчання студенти отримують аудіовізуальну інформацію лекційного матеріалу через засоби телекомунікаційного зв'язку. Семінарське заняття також проводиться в синхронному режимі з використанням телекомунікаційної мережі. Результати виконання практичних та лабораторних завдань надсилаються студентами електронною поштою.

Дуже важливим у дистанційній системі кредитно-модульного навчання є проведення консультацій, де студенти дистанційно отримують відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень та аспектів їх застосування.

Проте [5] організація навчального процесу в системі дистанційного навчання має свої психолого-педагогічні особливості, а саме:

• зміщення акцентів на самостійну діяльність студентів;

• необхідність формування навичок дистанційної взаємодії (обов'язкова комп'ютерна грамотність викладачів і студентів, зокрема володіння навичками застосування різноманітних телекомунікаційних технологій, ресурсами Інтернет і професійне володіння письмовою формою мови);

• зміна способів взаємодії між викладачами та студентами завдяки новим інформаційним технологіям;

• гнучкість навчання незалежно від проживання кожного із суб'єктів та часу проведення занять, що дає можливість організувати навчання в зручний для кожного час.

Так, дистанційне навчання в кредитно-модульному процесі завдяки вільному та гнучкому часу й доступу до навчальної системи, активної взаємодії студента з комп'ютером і можливості вести діалог з викладачем та різноманітним поданням навчальної інформації, наявності звукового та візуального супроводження забезпечує високий рівень мотивації навчальної діяльності студентів.

Також можна виділити певні проблеми, які виникають при навчанні за дистанційною формою. Серед них:

1) подолання психологічної ізольованості;

2) проблема ефективного керування навчальною діяльністю студентів та ефективного зворотного зв'язку;

3) проблема психологічної непідготовленості студентів до самостійної роботи.

Але не дивлячись ні на що, інтерес до системи дистанційного навчання зростає, і з часом (за прогнозами аналітиків – до 2017 року) понад 70% – більшість освітніх установ зосередять свої зусилля саме на дистанційній формі освіти. І, започаткована в університетах робота по створенню курсів ДН, вже за декілька років змінить традицію – дарувати книгу, на традицію – дарувати пароль реєстрації на освітньому порталі.

Отже, підводячи підсумки, слід ще раз відзначити, що створення системи дистанційної освіти в Україні забезпечить:

- розширення кола споживачів освітніх послуг;
- підвищення якості навчання слухачів, студентів і школярів незалежно від їхнього місцезнаходження;
- створення додаткових робочих місць для громадян України;
- створення спеціальних курсів ДН, які спрямовані на підвищення кваліфікації і перепідготовку кадрів;
- створення програм і курсів психологічної підтримки;
- можливість одержання освіти за українськими програмами громадянам зарубіжних країн;
- реалізацію системи безперервної освіти "через все життя";
- індивідуалізацію навчання при масовості освіти.

Саме на ці перспективи вказує Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні.

Література:

1. Антипина О. Н. Дистанционное обучение на основе Интернет-технологий / О. Н. Антипина // Высш. образование сегодня. – 2003. – № 4. – С. 50 – 53.
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г.Кременем 20 грудня 2000р.) http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html
3. Нормативні документи з дистанційного навчання : зб. док. / уклад. : М. А. Семенов. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 53 с.
4. Татарчук Г.М. Институционализация дистанционного обучения: социологический аспект // Образование. – 2000. – № 1. – С. 63-72.
5. Хмель О. В. Психолого-педагогічні особливості системи дистанційного навчання / О. В. Хмель // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2005. – № 11. – С. 181 – 190.

Алла Гринченко
(Одесса, Украина)

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО САМОКОНТРОЛЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В ПРОЦЕССЕ ФОРТЕПИАННОЙ ПОДГОТОВКИ

Одной из проблем, касающейся фортепианной подготовки будущих учителей музыки, является **осознанное** овладение комплексом знаний, слуховых умений и навыков слухового анализа, которые, являясь творческим потенциалом музыканта, способствовали бы повышению исполнительского уровня, развитию личностных качеств и возможности применения в практической деятельности. Таким значительным компонентом не только учебного, но и музыкально-исполнительского процесса, является самоконтроль.

В широком смысле понятие «самоконтроль» можно обобщить, как способность осознанно контролировать свои действия, поступки и состояния в соответствии с определенными нормами и представлениями (С.Головин, В.Мижерина, С.Ожегов, М.Ярошевский). Это понятие широко представлено в работах по физиологии, психологии, социологии, педагогике, музыковедении. Но учитывая специфику предмета, а именно, фортепианную подготовку, следует уточнить формулировку. В данном случае речь идет о профессиональной разновидности самоконтроля – «исполнительском самоконтроле». Ссылаясь на анализ литературы и раннее мною сформулированное определение, исполнительский самоконтроль – это осознанный, целенаправленный процесс концентрации музыкального слуха, внимания, воли, регуляции двигательного аппарата на соответствие исполнительского процесса с поставленными художественными задачами интерпретации музыкального образа. И его составляющими являются слуховые представления, концентрация внимания, регуляция технических действий пианистического аппарата, музыкальная память.

Исследование феномена самоконтроля в музыкальном аспекте указывает на его причастность к психологическому обеспечению исполнительского процесса (Л.Баренбойм, Л.Бочкарев, П.Михель, В.Петрушин, Г.Цыпин) и механизма концертного состояния (Л.Бочкарев, Г.Коган, Н.Корыхалова, Я.Мильштейн, Ю.Цигарелли); а также рассматривается как музыкальная способность (И.Гейнрихс, С.Майкапар, Е.Назайкинский, Б.Теплов, Ю.Цигарелли), как умение концентрировать волю (Л.Бочкарев, Я.Ильин), как компонент познавательных процессов (В.Бардас, Г.Гофман, Г.Коган, В.Петрушин, Г.Цыпин).

Ссылаясь на опыт корифеев фортепианного искусства (Л.Баренбойм И.Браудо В.Гизекинг, А.Гольденвейзер, Й.Гофман, Г.Коган, А.Корто, Е.Либерман, С.Майкапар К.Мартинсен, Н.Метнер, Я.Мильштейн, В.Натансон, Г.Нейгауз, А.Николаев, Г.Прокофьев, Л.Ройзман, А.Рубинштейн, И.Рабинович, Н.Перельман, Г.Прокофьев, С.Савшинский, С.Фейнберг, А.Щапов), мы находим ответы на многие вопросы исполнительского мастерства: проблемы интерпретации, звуковой культуры, стилистических особенностей, подготовки к концертному выступлению. Значительная часть этих трудов посвящена изучению компонентов исполнительского процесса, а именно, работе над звуком (Г.Коган, Г.Нейгауз, Н.Метнер, В.Гизекинг), оркестровым мышлением и тембровым колоритом (К.Игумнов, Я.Зак, С.Фейнберг) тонкой педализацией (Н.Голубовская, Г.Нейгауз), преодоление технических элементов (А.Корто, Е.Либерман, Г.Нейгауз, С.Савшинский). Педагоги – пианисты, анализируя процесс собственного исполнения, а также возникающие проблемы с интерпретацией музыкального образа, обращали внимание на слуховой контроль, определяя его понятием «самоконтроль». Они отмечают, что руководствуясь слуховыми представлениями самоконтроль позволяет корректировать качество игры на инструменте. Но для этого музыкант должен обладать максимальной слуховой активностью и развитым внутренним слухом, чтобы слух мог «направлять пальцы» и «слышащие пальцы» воспроизводили музыку. И только «систематическая тренировка слуха» способствует формированию внутренних слуховых представлений, которое можно представить следующим образом: «фиксирующее слышание – частные слуховые представления – конкретные звуковые задачи – слуховое выучивание деталей – внутренние слуховые представления – звуковой замысел произведения» [6, с.185].

Очень важно, чтобы на всех этапах работы над произведением: разбор, выучивание наизусть, поиск интерпретации, присутствовал сознательный слуховой контроль. Если в проработке деталей музыкальной ткани присутствует фиксирующее слышание, то в крупных построениях происходит активное вслушание и формирование в сознании исполнителя внутренних слуховых представлений. Здесь важно не только слушать себя, но и, критически относясь к собственной игре, оценивать каждый момент своего исполнения, уметь сопоставлять свою действительную игру с внутренним звуковым образом. При этом студент должен ясно знать и понимать, чего он ждет от самого себя, когда уже изучен нотный текст. Внимательное вслушивание в свою игру не позволит музыканту оставаться внутренне равнодушным, таким образом, активизируя исполнительское начало в личности. Поэтому работа пианиста, по словам К.Игумнова, – это «процесс бесконечного вслушивания»

[5, с.85]. Следует отметить, что если в процессе работы над произведением присутствует сознательный контроль, то в момент концертного выступления «свехконтроль» должен нивелировать и остаться на уровне подсознания, чтобы не нарушить автоматизированный процесс.

Сложность в воспитании навыка слухового самоконтроля заключается в том, что слушание своей игры требует концентрации внимания, а это дается студентам нелегко. В.Гизекинг отмечал, что «…постижение выразительности требует интенсивнейшей концентрации и вместе с тем точного знания буквально каждой ноты…», « …количество часов затраченных на упражнения, имеет гораздо меньшее значение, чем интенсивность и внимание во время работы»[1, с.227-228]. Концентрация внимания и его устойчивость необходимы как при исполнении музыкальных произведений, так и при воспитании эстрадного самообладания. Научить слушать себя возможно только посредством установки конкретных звуковых задач. Так Е.Либерман, в работе над техническими произведениями идет по принципу: «услышать ошибку – осознать ее – исправить» [3, с.130]. По словам Ф.Листа: «упражняться» – это значит анализировать, обдумывать, изучать, приходить к принципам [4, с.253]. Й.Гофман предлагает четыре способа работы над произведением: с нотами за инструментом – с нотами без инструмента, без нот за инструментом – без нот и без инструмента. К.Игумнов рекомендовал играть через «увеличительное стекло»[5, с.80]. Преувеличенная игра музыкального материала позволяет вслушаться в звучание. Дает возможность сконцентрировать слуховое восприятие на деталях авторского замысла, уточнить слуховые представления.

Формирование навыка самоконтроля исполнительской деятельности является сложным и длительным процессом. Требует системной, целенаправленной педагогической работы с учетом индивидуальной подготовки студента, и носить характер постепенно возрастающей сложности.

Опираясь на данные методической литературы можно предложить следующие рекомендации:

- регулярное пение с листа с сольфеджированием вслух нот. Это поможет студенту развивать «зрительный» слух (слышать музыку, глядя в ноты, проверяя себя потом за инструментом). Петь с листа и при этом аккомпанировать себе. Данные упражнения необходимо постепенно усложнять.
- заниматься чтением с листа незнакомых произведений с и их транспонированием;
- называть вслух каждый звук до его извлечения, а не после – способствует фиксированному и сознательному усвоению элементов музыкального материала;
- игра с педагогом с остановками, через такт, чередование игры «вслух» и «про себя» помогают развитию внутреннего слуха и концентрации внимания.
- мысленное изучение произведения (вне инструмента). Это может быть игра, не глядя на клавиши: игра в темноте, закрыв глаза, с завязанными глазами, закрыв клавиатуру, на столе, на крышке рояля. Такой способ активизирует игровые ощущения, внутренний слух, музыкально – слуховые представления.
- целесообразно чередовать приемы мысленной игры – с работой за инструментом (студент имеет возможность сопоставить и проконтролировать воображаемое с действительным). Занятия в «представлении» в сочетании с беззвучной игрой развивают у студента внутреннее слышание музыки.
- изучение музыкальной структуры произведения в контексте музыкальной семантики наполняет слуховой анализ особым смыслом и способствует развитию мышления.
- транспонировать выученных произведений активизирует слуховой навык, внимание, придает уверенность в концертном исполнении.
- дирижирование мысленной игрой «собирает» произведение, дает возможность услышать произведение на едином дыхании.
- запись на диктофон – это лучший самоконтроль студента и возможность услышать себя со стороны – то к чему стремиться каждый музыкант.

Если брать во внимание сценический самоконтроль, то здесь важно уметь концентрировать собственное внимание и контролировать свое состояние. В данном случае эффективен прием моделирования сценических ситуаций: отвлекающие звуки, внезапное вхождение в аудиторию во время репетиции, присутствие слушателей, изменение порядка в исполняемых произведениях, непривычное освещение, выход на сцену в незапланированное время.

Таким образом, музыкально – исполнительский самоконтроль – важный элемент успешности и результативности роботы над музыкальным произведением, его концертно-публичного озвучивания и внедрение в учебный педагогический процесс.

Литература:

1. Гизекинг В. Как артисты занимаются / В. Гизекинг //Исполнительское искусство зарубежных стран. Вып.7. – М..1975.
2. Гофман И. Фортепианная игра: Ответы на вопросы о фортепианной игре / И.Гофман.– М.,1961. – 225 с.
3. Либерман Е. Работа над фортепианной техникой: Учеб.пособие. / Е.Либерман. – М.: Музыка, 1985. - 136 с.
4. Мильштейн Я.И. Вопросы теории и истории исполнительства / Я.И.Мильштейн. – М.: «Советский Композитор»,1983.

5. Пианисты рассказывают / Сост. М.Соколов. Вып. 2. – М.: Музыка, 1984. – 239с.
6. Цыпин Г.М. Психология музыкальной деятельности. Учеб. Пособие / Г.М.Цыпин. – М.: Академия, 2003.

Научный руководитель: кандидат педагогических наук, доцент Реброва Елена Евгеньевна.

Раиса Демиденко, Вера Омарова
(Павлодар, Казахстан)

СОДЕРЖАНИЕ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Профориентационная работа предусматривает поэтапное решение задач в каждом возрастном периоде; носит ступенчатый характер, расширяя сферы и способы взаимодействия с окружающей средой.

В начальной школе, когда учебно-познавательная деятельность становится ведущей, то есть определяющей развитие школьника, важно расширять его представления о различных профессиях. Некоторые элементы профессиональной деятельности ему еще трудно понять, но в каждой профессии есть область, которую можно представить на основе наглядных образов, конкретных ситуаций из жизни, историй, впечатлений работника.

На этой стадии создается определенная наглядная основа, на которой базируется дальнейшее развитие профессионального самосознания. Именно поэтому очень важно создать максимально разнообразную палитру впечатлений о мире профессий, чтобы затем, на основе этого материала, ребенок мог анализировать профессиональную сферу более осмысленно и чувствовать себя более уверенно.

В исследовании Л.А. Головей было выявлено, что основой для адекватного профессионального выбора является формирование познавательных интересов и профессиональной направленности личности [1, с.204].

Младший школьный возраст не является малозначимым с точки зрения профессиональной ориентации. Дело в том, что существует ряд показателей, нравственно-волевых и мотивационных характеристик, для формирования которых именно этот этап возрастного развития оказывается сензитивным. Если это обстоятельство не учитывается, нарушается преемственность между этапами профориентационной работы, и у довольно значительной части школьников так и не удается в учебно-воспитательном процессе достичь необходимых результатов.

Для младшего школьника характерен высокий уровень любознательности, учитель, взрослые пользуются у него большим авторитетом. Младший школьник эмоционально реагирует на все новое, легко подвергается влиянию внешних обстоятельств. Он с желанием выполняет трудовые поручения, стремится к активной деятельности. Следовательно, учитель начальной школы должен отбирать те формы и методы профориентационной работы, которые в наибольшей степени соответствуют психологическим особенностям учащихся младшего возраста, вносить в них элементы игры, романтики, творчества. Вполне закономерно, что чем шире и глубже осуществляется на этом этапе подготовка к труду и выбору профессии, тем эффективнее процесс становления трудовой активности и профессионального самоопределения в подростковом и старшем школьном возрасте [2, с.8-9].

Допрофессиональное развитие включает в себя стадию овладения учебной деятельностью (период младшего школьного возраста) – с 6-8 до 11-12 лет. Оно подразумевает начальное ознакомление с содержанием различных сфер жизнедеятельности человека, проявление первичных интересов к труду и игровой деятельности, моделирование элементов трудовой деятельности, развитие способностей самоконтроля и самооценки, воображения, планирования, самоанализа, усвоение новых социальных норм, развитие чувства личной и коллективной ответственности за порученное дело, осознание понятия и чувства долга [3, с.189].

Психологические особенности младших школьников находят свое отражение в компонентах профессиональной направленности как, подражание взрослым, а поэтому им свойственна ориентация на профессии значимых для них взрослых: учителей, родителей, родственников, близких знакомых семьи. Наблюдается своего рода профессиональная индукция. Другая важная особенность детей этого возраста – ориентация на достижение успеха в учебной деятельности. Осознание ребенком своих способностей и возможностей на базе уже полученного опыта учебной, игровой и трудовой деятельности приводит к формированию представления о желаемой профессии.

Развитие познавательных способностей к концу младшего школьного возраста приводит к значительному возрастанию индивидуальных различий между детьми, что влияет на существенное расширение спектра профессиональных предпочтений. Учебная и трудовая деятельность способствует развитию воображения детей как воссоздающего, так и продуктивного (творческого). На основе этой способности происходит обогащение представления о содержании различных видов труда, формируется умение понимать условность отдельных событий, воображать себя в

определенной профессии. У ребенка появляются профессионально окрашенные фантазии, которые окажут в будущем большое влияние на профессиональное самоопределение личности [4, с. 109].

Рассматривая развитие профессиональной направленности как сложный, непрерывный и целостный процесс, можно определить путь психолого-педагогического сопровождения у младших школьников с учетом их возрастных и психологических особенностей. Для младших школьников – это развитие нравственного отношения, интереса к профессиональному труду на основе практического включения учащихся в различные виды познавательной, игровой, общественно полезной, досуговой деятельности.

С 1-го года обучения проводится определённую работу по расширению представлений о труде (в том числе и об учебном), знакомству с наиболее популярными профессиями в промышленности, сельском хозяйстве, сфере обслуживания следующего содержания: диалог «Мы уже не просто дети, мы уже ученики» (гигиена рабочего места); «В гостях у Айболита» (техника безопасности, гигиена сна, способы взаимоконтроля); «Условия успешной учебы» (формирование положительной мотивации – беседа); «Береги секунды» (рациональное использование времени, режим дня – тренинг); «Чтобы лучше читать и красиво писать, надо знать…» (рекомендации для ускорения темпа чтения и письма, тренировочные упражнения); «Учись слушать» (формирование умение слушать, воспринимать учебную информацию – аудио классный час); «Как работать дома?» (условия для домашней работы – обмен опытом); «Целый год работали, надо отдохнуть» (гигиена отдыха – экскурсия на природу); экскурсия на школьный участок; беседа «Уважение к людям труда» (рассказы родителей о своём труде); экскурсия на почту, знакомство с работниками почтового отделения; беседа «Весенние работы в саду, огороде, поле»; беседы на тему «Бережное отношение к природе»; выращивание цветочно-декоративных растений, экскурсия в парк [5, с. 19].

Во 2-м классе продолжается знакомство школьников с трудом окружающих людей, углубляется представления о разных профессиях.

Второклассники учатся устанавливать отношения в трудовых группах, осваивать различные умения и навыки трудовой деятельности: условия для успешной работы в школе (классный час); рациональное использование рабочего времени (способы планирования – беседа); «Как работать дома?» (домашний отдых, условия для выполнения домашней работы – обмен опытом); «Как правильно готовить письменные домашние задания?» (беседа-диалог); «Как готовить устные домашние задания» (тренинг); «Я умею слушать» (практическое занятие); «Как работать с книгой?» (практикум); «Я и мой товарищ» (рефлексия); «Труд людей осенью» (беседы о профессиях тракториста, шофёра, комбайнёра, овощевода); работа автоинспектора; знакомство с профессией портнихи; работа технического персонала школы (оказание помощи в уборке школы, территории); «Профессии наших пап» (встреча-беседа); «Знакомство с профессиями наших мам» (праздник); «Работа библиотекаря» (экскурсия в библиотеку –беседа).

В 3-м классе продолжается развитие общетрудовых знаний, умений и навыков, школьники знакомятся с трудом окружающих людей и их профессиями, развивают навыки организации своей работы и работы товарищей. Воспитывается чувство ответственности за качество выполняемой работы. Учащиеся проявляют активность и инициативу в поисках полезных социально значимых дел.

Примерная тематика занятий с детьми:

- «Что такое иллюстрация?» (практикум);
- «Путешествие в страну знаний» (игра);
- «В стране невыученных уроков» (турнир);
- «Как работать со справочной литературой?» (тренинг);
- «Учение и труд рядом идут» (беседа);
- «Мои интересы» (презентации);
- конкурс сочинений «Мои увлечения»;
- работа на пришкольном участке. «Профессия цветовода» (беседа);
- «Строительные профессии» (беседы о профессиях каменщика, штукатура, маляра, плотника);
- экскурсия в школьную мастерскую. «Профессии слесаря, токаря, шлифовщика» (диалог);
- просмотр видеофильма «Будь осторожен с огнём» (беседа о профессии пожарного);
- «Наши магазины. Работники магазина» (ролевая игра);
- проект «Календарь профессий»;
- «Я бы в повара пошел...» (праздник).

В 4-х классах обобщаются и развиваются представления о труде, полученные учащимися в 1-3 классах, воспитывается уважительное отношение к труду, к людям труда, расширяются и углубляются представления о различных профессиях:

- «Умеешь ли ты организовывать себя?» (тренинг);
- «Искусство читать» (беседа, презентация);
- «Искусство читать» (презентации);
- конкурс творческих проектов;
- «Приучить своих драконов» (беседа);
- «Какой я организатор?» (диалог и монолог, тренинг);
- «Портфолио моих достижений» (презентация);

- «Профессия моих родителей» (встречи, беседы);
- «Чем я могу помочь дома» (беседа);
- «Что такое профессия, какие бывают профессии» (диалог);
- «Кем я хочу быть» (диалог);
- знакомство с профессией шофёра (классный час);
- экскурсия в школьную столовую;
- «Мир профессий» (устный журнал);
- «Новые профессии» (беседа);
- конкурс рисунков «Мое будущее»;
- проект «Подарок профессии»;
- альбом «Люди разных профессий».

Формы работы на профориентационных занятиях с учащимися начальных классов используются самые разные: игры познавательные и ролевые, упражнения, утренники, устные журналы, беседы, экскурсии, презентации, защиты проектов, знакомство с представителями той или иной профессии и др.

С учащимися 3-4 классов проводятся первые психологические игры.

Младшие школьники осваивают навыки труда на уроках технологии, при проведении работ на пришкольном участке, при уборке территории.

Уже в начальной школе ребятам предоставлена возможность выбора собственной образовательной траектории. Развивать свои творческие способности учащиеся выбирают уровень изучения иностранного языка, занятия по интересам, кружковые занятия; могут выбрать определенный тип специализированного класса или школы.

Обобщающей формой профориентационной работы в начальной школе может стать содержание факультативного курса «Экономика» в 4-ом классе.

В начальной школе каждый ребёнок совместно с учителем может оценивать свои результаты с помощью «Листа личных достижений». Это позволяет видеть успехи и проблемы самому ученику, учителю и родителям, а также делать первые пробы в выборе модульных курсов по интересам.

Литература:

1. Психология подростка. Полное руководство./ Под ред. А.А.Реана.- СПб.: ПраймЕВРОЗНАК, 2003. – 432 с.
2. Яковлева С. Путешествие в Страну профессий // Начальная школа. – 1998. – № 29. – С.8-9.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов.- 2-е изд., перераб., доп.- М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003.– 336 с.
4. Психологическое сопровождение выбора профессии: Научно-метод. пособие / Под ред. Л.М. Митиной. – 2-е изд., испр. – М.: МПСИФлинта,2003. – 184 с.
5. Омарова В.К., Лозинская Н.В., Тимченко, Т.М. Примерные программы формирования социальной компетентности школьников (учебно-методическое пособие). – Павлодар, ПГПИ, 2012. – 185 с.

Ая Дрижирук
(Маріуполь, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Сучасна освіта характеризується широким впровадженням технологічного підходу. І це є об'єктивним процесом, новим етапом в еволюції освіти, на якому будуть переглянуті підходи до супроводу і забезпечення процесу природного розвитку дитини. Одним з головних завдань сучасної системи освіти є турбота про здоров'я зростаючого покоління, виховання в учнів культури здоров'я, усталених звичок здорового способу життя.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю вирішення проблеми навчання здорового способу життя та розроблення новітніх методів в вищих навчальних закладах, що передбачає систематичний комплекс заходів, спрямованих на усвідомлення здорового способу життя як однієї з основних соціальних цінностей. Метою концепції є розвиток фізичногоздоров'я, психологічної комфортності, стабільності та соціального благополуччя через пріоритетність здорового способу життя, відновлення здоров'я, його збереження та зміцнення, утвердження свідомого громадянського ставлення до власного здоров'я; виховання особистості, що шляхом досягнення позитивних змін у поглядах і поведінці підтримує і зберігає власне здоров'я.

Важливим принципом формування відношення учнів до здоров'я є принцип домінанти в здоров'язберігаючій основі навчального процесу. Сучасні уявлення про домінанту, які базуються на дослідженнях А. Ухтомського, були сформовані І. Аршавським, який ввів в її обґрунтування нові результати досліджень по фізіології нервової системи. Суть нововведення полягає в тому, що домінанта – це не тільки фізіологічний механізм цілісності організму як системи, а й фізіологічний

механізм, що зумовлює можливість реалізації кожного наступного поводження. Педагогічна майстерність вчителя полягає в тому, щоб він, опираючись на знання про закономірності розвитку домінанти, реалізував її в процесі навчання, або хоча б враховував, що таке явище існує, впливає на вивчення учнями мови, і що його можна застосовувати як засіб додаткової мотивації [1, с. 54–55].

Значна частина провини, що полягає в проблемах зі здоров'ям учнів, сьогодні цілком закономірно покладається на систему освіти. Це причину об'єктивного характеру: неможливо скласти такий розклад занять, який би повністю відповідав вимогам вікової фізіології і шкільної гігієни, не вистачає комфортного обладнання, складно створити і підтримувати оптимальний повітряно-тепловий і світловий режими, не можливо забезпечити повноцінне харчування, що включає гарячі перші страви, у зв'язку з недостатністю шкільного фінансування. Але, варто зазначити, що достатньо часто причини погіршення здоров'я дітей в процесі їх перебування в школі часто мають не об'єктивний, а суб'єктивний характер, тобто прямо пов'язані з неправильними діями вчителя при вирішенні завдань охорони здоров'я учнів або з їхньою бездіяльністю [2, с. 69].

Під здоров'язберігаючими технологіями вчені пропонують розуміти сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання), оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), повноцінний та раціонально організований руховий режим [3, с. 2]. За визначенням ЮНЕСКО, педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що своїм завданням вважає оптимізацію форм освіти [5, с. 2].

Для досягнення мети здоров'язберігаючих освітніх технологій застосовуються такі групи засобів:

- рухової спрямованості (фізичні вправи, фізкультхвилинки, динамічні перерви, лікувальна фізкультура, рухливі ігри та ін.);
- оздоровчі сили природи (сонячні та повітряні ванни, водні процедури, фітотерапія, інгаляція, вітамінотерапія та ін.);
- гігієнічні (виконання санітарно-гігієнічних вимог; особиста та загальна гігієна, дотримання режиму дня та режиму рухової активності, режиму харчування та сну та ін.) [6].

Більшість сучасних учнів не мають можливості присвячувати спорту достатню кількість часу, якщо не мають на меті займатися ним професійно. Тому виникла проблема впровадження здоров'язберігаючих технологій під час вивчення інших дисциплін, зокрема новогрецької мови.

Зняти втому, підвищити працездатність на заняттях з новогрецької мови вчителю допоможуть засоби релаксації, багаторазові фізкультхвилинки, на які можна відводити 3-5 хвилин. Проведення фізкультхвилинок повинно вирішувати завдання зменшення втоми та зниження негативного впливу одноманітної робочої пози, активізації уваги учнів та підвищення можливостей до сприйняття навчального матеріалу, звільнення учня на деякий час від інтелектуального напруження. Це можуть бути різноманітні рухи, гра, співи, щось нове та незвичне. Після фізкультхвилинки учні стають більш активними, їхня увага активізується, з'являється зацікавленість у подальшому засвоєнні знань [5, с. 3].

Фізкульхвилинка являє собою невеликий комплекс рухливих вправ, який складений так, щоб задіяти усі групи м'язів. Таке фізичне навантаження зніме втому, дасть відпочинок м'язам, органам слуху, відновить сили дитини, підніме настрій. У склад фізкультхвилинки треба вводити комплекси з чотирьох-шести вправ, дві з яких спрямовані на формування правильної постави, інші дві для плечей, поясу, тулубу. Необхідно, щоб це були різні вправи, бо велика кількість повторів зменшує зацікавленість у їх виконанні. Фізкультхвилинка може проводитись з речами (м'яч) або без них, у музичному супроводі, під лічбу або римований текст. Вчитель повинен володіти культурою рухів та образно демонструвати вправи, вміти поєднувати рухи з музичним супроводом, знати основні терміни фізичних вправ [6].

На протязі уроку можна проводити зорову гімнастику, особливо, коли учні працюють з комп'ютером, або коли їхня увага довгий час зосереджена на певному об'єкті, такому як дошка, екран проектора. Недовга гімнастика – близько однієї хвилини, простаі доступна кожному. Наприклад, сидячи за комп'ютером, учень підіймає очі доверху і, уявляє, що там летить пташка або метелик, слідкує за їх польотом з одного кутка класу в інший, не повертаючи при цьому голови – рухатися повинні лише тільки очі. До більш складних варіантів відносяться вправи, що супроводжуються повторенням рядків вірша чи музичним оформленням. Наприклад:

Τώρα λίγο σταματάμε,
Συκωνόμαστε, μιλάμε.
Ένα, δυο, εκατό,
Ξεκουράζει το μυαλό.
Ρίχνω βλέμμα μακριά,
Και στα δέντρα τα πουλιά.
Στο τραπέζι τα βιβλία,
Στον πίνακα – κιμωλία.
Γράφω κύκλο με τα μάτια,
Δεν είναι χρήσιμα τα χάπια.
Зупинімось на хвилинку,
Зробим для очей розминку.
Два, чотири, десять, сто -
Не спиняєтьсяніхто.
Вдалечінь глянь за вікно,
Де пташки сидять давно.
На столі лежать книжки,
Білядошки – полички.
Очівправно круг малюють,
Ліки нам не імпонують!

Повторюючи ці рядки, клас за указівками вчителя має повторювати відповідні вправи. На перші два припадає інтенсивне моргання на кожні два склади. Наступні два рядки відзначаються горизонтальним рухом очних яблук з одного кутка класної кімнати в інший. На п'ятому-шостому рядках учні мають зосередитися на якомусь віддаленому предметі, наприклад, на дереві за вікном. Сьомий рядок – переведення погляду на предмет прямо перед собою (книжка чи зошит на парті), на восьмому рядкові учні мають поглянути на дошку. На останніх двох рядках виконується вправа візуального описування кола зіницями ока. Цей невеликий комплекс вправ представляє доволі дієвий спосіб розслаблення м'язів органів зору.

Таким чином, впровадження в навчання здоров'язберігаючих технологій призводить до зниження показників захворюваності дітей, до покращення психологічного клімату в колективах. Учителям, що опанували дану технологію, легше і цікавіше працювати, оскільки зникає проблема навчальної дисципліни, відкривається простір для педагогічної творчості.

Життя та здоров'я людини є найвищими соціальними цінностями, і саме вчитель має формувати навики турботи про власне здоров'я. Держава і школа повинні забезпечити реалізацію цих цінностей, виховуючи здорове, активне, творче покоління як майбутні продуктивні сили країни, які мають добре розвинутий інтелектуальний і духовний потенціал.

Література:

1. Белова С. Аргументация в пользуценности "здоровье" / С. Белова // Учитель. – 2003. – № 4. – С. 54–57.
2. Яцун С. Мотивация – на здоровый образ жизни. Медико-педагогические проблемы здоровъя школьников / С. Яцун // Учитель. – 2001. – № 2. – С. 69–70.
3. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим / Т. Бойченко // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – №2. – С. 1–4.
4. Ващенко О. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі / О. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8. – С. 1-6.
5. Матвієнко П.І. Інноваційні педагогічні технології в практиці роботи сучасного загальноосвітнього навчального закладу / П.І. Матвієнко, А.І. Бардаченко, С.Ф. Клепко // Постметодика. – 2007. – №4(75). – С. 2–6.
6. Хребтищева Е.Ю. Здоровьесберегающие технологии на уроках русского языка и литературы [Электронный ресурс] / Е.Ю. Хребтищева. – Режим доступу : www.openclass.ru.

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри грецької філології, Проценко Олена Борисівна.

Хе Ивень
(Одеса,Украина)

ФОРТЕПИАННАЯ ИНТОНАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

Профессия будущего учителя музыкального искусства предусматривает, в частности, систематическое овладение новыми музыкальными произведениями и их интерпретацию. Проблема качественного выполнения фортепианных произведений является одной из наиболее сложных из-за субъективности и многомерности этого вида профессиональной деятельности. Исполнительская интерпретация учителя должна производить глубокое эстетичное влияние на школьников, вызывать в них соответствующие эмоции, формировать музыкальный вкус. Вот почему так важно владеть не только теоретическими знаниями о музыке, но и исполнительской интонационной культурой, чтобы полноценно передавать характер музыки и ее эмоциональное содержание, создавать музыкальные образы, обогащая их звуковыми красками, оттенками и т. п.

В музыкальном искусстве интонация выражает сущность музыки и воспринимается синкретично, как целостность составных элементов, находящихся в определенной взаимосвязи. По В. Медушевскому, вообще все искусства являются интонационными, поэтому диалог с каждым из них возникает на уровне интонации. Современный учитель музыкального искусства может одновременно (через интерпретацию музыкального произведения, слово, жест, мимику и т. д.) интонационно обозначать смыслы разных художественных образов. Наличие семантического смысла является одним из оснований преобразования звуковых комплексов в элементы музыкального искусства. Именно семантика наделяет первичные элементы музыкального языка содержательной и формообразующей функцией, предопределяя художественную образность. В музыкальной практике закрепились отдельные звуковые обороты, ритмоинтонации, которые являются своеобразным «строительным» материалом музыки, носителями «эмоционально-смыслового тонуса» (Б. Асафьев) и эстетической значимости.

Г. Арановский, Г. Коган, А. Малинковская, Г. Ципин и др. интонацию характеризуют с разных позиций, но в определениях научных работников есть одно общее – наличие в обозначенной категории эмоциональной сути. Исследователи утверждают, что большое значение в процессе работы над созданием характерной интонации приобретает формирование у исполнителей эмоциональности. Воспитание у будущих специалистов именно эмоционального отношения к музыкальным

произведениям будет содействовать специфическому развитию их психической деятельности (внимания, воображения, образной и логической памяти, языка, мышления и т. п.). Раскрытие смыслового напряжения музыкальной мысли возможно благодаря эмоционально-идейному произношению звуковых конструкций. Процесс образования музыкальной интонации большинство ученых трактует как систему музыкальных звуков, где каждый звук не просто вызывает у исполнителей и слушателей определенный эмоциональный отклик, но действует в системе других звуков, между которыми сознание устанавливает соответствующие связи.

Музыкальную интонацию большинство ученых определяют как единство таких взаимосвязанных компонентов: мелодика, интенсивность, продолжительность, темп, тембр, музыкальная пауза и т. п. По мнению Н. Очеретовской, это понятие музыкальной науки, являющееся ядром (элементом) музыкального образа, который в звуковой форме несет определенное образно-эмоциональное содержание. Музыкальная интонация является элементарной художественной целостностью, синтезирующей все средства выразительности, принимающие участие в создании данного звукового момента. Бывают мелодические, гармонические, полифонические интонации, интонации-тембры, ритмо-интонации и т. п. [2,с.46].

Процесс кристаллизации и закрепления музыкальных интонаций чрезвычайно динамичен, потому что звукосмыслы обновляются, находятся в постоянном изменении, на основе их образовываются новые. Этот процесс происходит одновременно с развитием музыкального искусства, с обогащением и усовершенствованием интонационной семантики. Большинство интонаций являются многозначными, а круг выразительно-смысловых возможностей каждой из них чрезвычайно широк. Конкретизация семантической значимости интонации зависит от интонационного состава художественного целого и его образного порядка. В пределах этого целого интонация находится под влиянием всех элементов музыкального языка. Рассмотрение музыкальной интонации с точки зрения функционирования в фортепианном произведении позволяет определить ее действенную природу: содержательную и формообразовательную. В частности, выразительно-смысловая значимость, образованная звуковыми комплексами во время интерпретации, является основой содержательного элемента. В музыкальном произведении общая значимость объединяется с индивидуальным выразительным содержанием, которое закрепляется интонацией в контексте художественных задач и особенностей стиля композитора. Именно консолидацией интимной субъективности эмоций с интерсубъективностью и общезначимостью интонационных звукокомплексов достигается правдивость выражения музыкальных образов.

Итак, интонация в музыкальном искусстве является очень важным средством формирования музыкального высказывания, раскрытие авторского замысла, передачи образно-эмоционального содержания музыкального произведения.

Интонирование в пианистической сфере исполнительства не принадлежит к теоретически оформленным или эмпирически установленным понятиям. Выдающиеся пианисты-исполнители и педагоги-музыканты, в частности И. Браудо, О. Гольденвейзер, К. Игумнов, Н. Любомудрова, Г. Нейгауз и др., используют понятие «исполнительское интонирование» в контексте раскрытия образного содержания и выявления логики развития мелодии посредством распределения ее на мотивы и фразы, динамико-агогическое нюансирование с подчеркиванием наиболее выразительных, опорных тонов и поворотов, ладовых предпочтений, альтераций и т.п.

А. Малинковская вкладывает более широкий смысл в определение понятия «исполнительское интонирование». Исследовательница характеризует его как процесс осмысленно-выразительной звуковой реализации музыкального произведения, направленного на восприятие слушателями. Такая реализация состоит из выявления и оформления связей между элементами и сторонами музыкальной формы на всех уровнях их системной организации. Условием этого процесса является целостное взаимодействие компонентов конкретного инструментально-пианистического комплекса и художественных средств и приемов выразительности [1,с.77].

Сущность фортепианной специфики исполнительского интонирования лежит в сфере структуры фортепианно-инструментального комплекса, особенностей оперирования его компонентами и их отношений.

Научный анализ педагогической практики свидетельствует, что в профессиональной подготовке будущих учителей музыкального искусства значительное место занимает развитие фортепианной техники, однако недостаточно внимания отводится формированию у студентов мастерства создавать высокохудожественные интерпретации, обогащая и наполняя их интонационной содержательностью.

Значительное стимулирование интонационного осмысления интерпретации фортепианных произведений будет происходить, если привлекать будущих специалистов к определению способов убедительного произношения отдельных интонаций и их звуковых характеристик. В частности, для качественного течения обозначенного процесса может пригодиться словесная подтекстовка фортепианного произведения. Шкала наиболее часто используемых обозначений качественных характеристик звука имеется, почти, у каждого композитора. Она, безусловно, помогает найти нужные звуковые характеристики музыкального образа. При этом, по мнению Г. Когана, каждая «мертвая» музыкальная фраза позитивно оживает после того, как подберешь к ней интонационно соответствующие слова.

Эффективному выявлению студентами интонационной содержательности фортепианной интерпретации будет содействовать привлечение к процессу определения лирического героя музыкального произведения. Видение живого человека в образе героя содействует пониманию его

поведения и созданию определенной логической субъективно-эмоциональной программы. Задача исполнителя состоит в объединении своего видения художественной сути с видением героя произведения. То есть привлечение интеллектуального и жизненного опыта студента для определения интонационной содержательности фортепианной интерпретации будет содействовать познанию им личностного смысла музыкального произведения.

В процессе интонационного осмысления художественного образа интерпретируемого фортепианного произведения артистическое воображение будет помогать в поиске необходимых для его звукового воплощения исполнительских движений. Для того чтобы определенная нота, аккорд, пассаж или фактурная комбинация прозвучали именно так, как хотелось бы студенту, преподаватель должен помочь будущему специалисту представить не только определенную звуковую окраску или тембр, но и соответствующий, необходимый для качественного интонационного воплощения, пианистический прием.

Итак, проблема формирования у будущих учителей музыкального искусства мастерства создавать высокохудожественные фортепианные интерпретации, обогащая и наполняя их интонационной содержательностью, является актуальной и важной.

Интонация выражает сущность музыки как искусства и воспринимается синкретично, как целостность составных элементов, которые находятся в определенной взаимосвязи. Каждый интонационный компонент является важным носителем художественной образности, содержательности и средством их воспроизведения во время интерпретации фортепианных произведений.

Качественный процесс привлечения студентов к выявлению интонационной содержательности фортепианной интерпретации будет происходить во время личностной «включенности» в исполнительское интонирование и эмоционального «проживания» будущими специалистами образа музыкального произведения.

Література:

1. Малинковская А. В. Класс основного музыкального инструмента. Искусство фортепианного интонирования: [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 039700 «Музыкальное образование»] / А.В.Малинковская. – М.: ВЛАДОС, 2005. – 381 с.
2. Очеретовська Н.Л. Український словник музичних термінів: [наукове видання] / Н.Л.Очеретовська, Н. М. Цицалюк, К. П. Черемський. – Харків: Атос, 2008. – 178 с.

Научный руководитель:
кандидат педагогических наук, доцент Демидова Марина Григорьевна.

Лу Чен
(Одесса, Украина)

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ МУЗЫКАЛЬНО-АРТИКУЛЯЦИОННЫХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В ФОРТЕПИАННМ ОБУЧЕНИИ

Музыкально-выразительное исполнение произведений учителем на уроке является фактором, повышающим влияние музыки на школьников, усиливающим их интерес к музыкальному искусству, обеспечивающему процесс понимания музыкального смысла произведения. Поэтому в фортепианной педагогике приоритетными становятся навыки и умения выразительного исполнительства. Особое место среди них уделено интонационному комплексу, владению его разнообразными атрибутами, среди которых существенную художественно-образную роль играет артикуляция.

В нашей концепции музыкальная артикуляция становится основой для будущего учителя музыки объединяющий феноменом художественно-стилевого, перцептивно-слухового, технически-исполнительского аспектов фортепьянной подготовки.

Проблема музыкальной артикуляции важна практически для всех музыкальных исполнительских специальностей, про что свидетельствуют научно-методические руды в этой области исполнительства (В. Апатский, В.Вальтер, Б. Диков, Т. Докшицер, Ю. Должиков, Й. Гат, М. Зеленин, , И. Лесман, Е. Либерман, Т. Маттеи, И. Мозговенко, И. Пушечников, К.Флеш, А.Ширинский, И. Штепанова-Курцова, А. Юрьев, другие). Практически все музыканты-инструменталисты, представители исполнительского искусства игры на различных инструментах в вопросах артикуляции обращаются к трудам Й.А.Браудо «Артикуляция: О произношении мелодики», В.Синицина «Артикуляция как предмет изучения», Б.Л. Яворского «Артикуляция». Среди последних работ выделяем также монографию А.Сокола «Сокол А. Теория музыкальной артикуляции».

«Артикуляционная избирательность музыкального звучания составляет один из существеннейших показателей артистизма профессионала, поскольку включает жестово-пластическую обусловленность музыкального выражения, установку на мимику-позу музыкального звуковедения», – пишет Е.Маркова [2, с.87]. Принимая позицию учёной, убеждаемся в актуальности и многоплановости артикуляционного феномена в профессионализме учителя музыки. Артикуляция в психологическом смысле – координация действий речевых органов при произношении звуков речи, которая осуществляется речевыми зонами коры и подкорковыми образованиями головного мозга, во время чего реализуется слуховой и кинестезический, или речедвигательный, контроль. Таким образом, любой вид

интерпретации (вербальная, художественная, исполнительская, педагогическая) для учителя музыки актуализирует наличие ярко-выраженного артикуляционного комплекса.

Подтверждение этому находим в работе А.Сокола [5]. Как пишет учёный, творческая деятельность исполнителя основывается на широчайшем взаимодействии всех сфер экспрессивно-речевой (в том числе – артикуляционной) системы в неразрывной связи с языково-речевыми и языковыми средствами музыки. Определяющими элементами всей системы музыкального произношения являются интонационно-художественные образы. В восприятии и деятельности композитора, исполнителя и слушателя они предстают, прежде всего, как целостные феномены "выражения жизни в звуковом процессе " [5, с.31]. Таким образом, учитель использует всё многообразие артикуляционного комплекса: музыкально-исполнительский, вербальный (выразительность и убедительность произношения речи, поясняющей музыку), жестовы (в процессе управления пением, хором) и другие виды артикуляции.

В тоже время, следует указать, понятие «произношение» не всеми музыкантами связывается с артикуляцией. Так, например, Н.Кислицын [1, с.182] приводит понимание артикуляции Г.Риманом в «Музыкальном словаре». Артикуляция интерпретируется им как сугубо «техническое понятие», означающее способ соединения (разновидностями legato и staccato) отдельных тонов голосом или на струнных инструментах движением смычка вверх или вниз. При этом Риман первым ввёл впрактику понятие «произношение» , акцентируя внимание на его речевых функциях, которые реализуются в различных видах музыкально-исполнительской деятельности [Там же].

В своём исследовании мы рассматриваем артикуляцию в фортепианном обучении будущих учителей музыки в контексте их подготовки к исполнительской и педагогической деятельности в школе. Для этого мы ввели понятие «художественно-исполнительская артикуляционная компетенция», которая определяет степень владения артикуляционным комплексом исполнительской подготовки учителя музыки.

Определяя теоретическую модель музыкально-исполнительских артикуляционных умений мы учитывали как состав артикуляционного компонента, так и сущность художественно-исполнительской артикуляционной компетенции, обеспечивающей его функционирование в учебном, исполнительском и п6едагогическом процессах. Так, артикуляционный компонент в исследовании представлен:

– *знаниями* смысла графически-изобразительных знаков, терминологических обозначений различных средств музыкального произношения (они классифицированы как долготные динамические, тембровые, звуковысотны, агогические [2, с.12-13]); стилевых, жанровых особенностях артикуляции;

– *умениями,* охватывающими сферу музыкально-исполнительского воспроизведения знаковых и терминологических указаний в комплексе и соответствии с другими средствами выразительности, обеспечивающими подачу и понимание художественной информации, с чем связан следующий элемент артикуляционного компонента;

– *коммуникативной деятельностью,* обеспечивающей художественную интерпретацию музыкального текста: процессы анализа, обобщения, диалога, передачи эмоций, отношений, представлений и другое, что усиливает мотивацию на художественный диалог, желание быть услышанным, понятым, а главное – оцененым;

– *творческой автономностью*, подчёркивающей индивидуальный характер исполнительского произношения, понятого и переданного художественного замысла.

Такова теоретическая модель артикуляционного компонента исполнительской подготовки учителя, который на практике обеспечивается художественно-исполнительской артикуляционной компетенцией. Относительно данного профессионального новообразования мы выделили факторы, которые его формируют, и, непосредственно, структурные аспекты. Среди факторов обращаем внимание на: *историко-культурологический* (эволюция развития инструмента и влияние этого процесса на фортепианное искусство, в том числе, и технику пианизма); *художественно-стилевой* (влияние стиля и жанра на артикуляцию и весь интонационный комплекс в целом); *интонационно-речевой или лингвакультурный* (возможная зависимость музыкальной артикуляции от этно-национальной принадлежности композитора, исполнителя); профессионально-методический (влияние школы, традиций, методики преподавания). Последние факторы играют существенную роль в поликультурной среде образовательного процесса (Е.Реброва [4]), поскольку влияние традиций китайского народного искусства, философии может оказывать влияние на звукоизвлечение, интонирование в игре на фортепиано китайских студентов во время исполнения европейской музыки. В поликультурной среде обучения формируются «транскультурные интенции» (Е.Реброва) на освоение иннокультурного искусства. Это актуализирует необходимость компаративистского и лингвакультурного подходов к формированию художественно-исполнительской артикуляционной компетенции будущего учителя музыки [3].

Ориентируясь на выделенные аспекты артикуляционного компонента в фортепианной подготовке студентов и соответствующей ему компетенции, в исследовании была акцентирована проблема музыкально-исполнительских артикуляционных умений. Такие умения интерпретируются как процесс и результат освоения игровых тактильных приёмов звукоизвлечения, определяющих характер музыкального произведения, основанных на осознанном отношении к интонационной, фразеологической, семантической, художественно-стилевой дифференциации, осуществляемых под воздействием слуховых представлений и самоконтроля. Их структурная модель представлены четырьмя компонентами:

– *операционально-образный*, который включает артикуляционную грамотность как атрибут художественно-образного мышления и оперирования звуко-артикуляционными представлениями;

– *жанрово-стилевой*, который обеспечивает художественно-историческую поддержку процессу исполнительской артикуляции включая: умения различать стилевые особенность артикуляционных средств выразительности, их образный смысл; жанровое соответствие выбранной артикуляции композиторской художественной идеи;

– *технико-штриховой,* обеспечивающий непосредственное исполнение артикуляционной гаммы средств выразительности, в основе которой лежит понятие «штриха»; в данном компоненте выделяются два элемента: владение штрихом и владение звукоизвлечением как *туше*;

– *интонационно-коммуникативный,* который включал умения интонационной артикуляционной выразительности как средства передачи осмысленной и эмоционально прочувственной художественной информации, что оказывает влияние и на убедительность исполнения; в тоже время, данный компонент предполагал в своём составе и обратную связь – умения адекватно понять и прочувствовать исполнительскую артикуляцию в процессе восприятия произведения и в процессе самоконтроля.

Таким образом, построенная модель охватывает все аспекты артикуляционного компонента и соответствует намеченной структуре художественно-исполнительской артикуляционной компетенции будущего учителя музыки в фортепианном обучении.

Литература:

1. Кислицын Н.А. Произношение, артикуляция, штрих – метаморфозы понятия в науке и музыкальной практике / Н.А.Кислицын // Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 35 (173).Филология. Искусствоведение. Вып. 37. С. 182–186.
2. Маркова Е.Н. Вопросы теории исполнительства. Материалы к курсу теории исполнительства для магистров и аспирантов / Е.Н.Маркова.– Одесса: «Астропринт»,2002. – 128с.
3. Реброва О.Э. Особливості вивчення слов'янської музики зі студентами китайцями у фортепіанному класі / О. Э. Реброва // Художньо-педагогічні читання: Матеріали IУ Міжнародної науково-практичної конференції СПДМ (XI «ЕРТА»), вип.. III.-Харків, 2008. С.117-120.
4. Реброва Е.Е. Художественно-ментальный опыт будущего учителя в реалиях поликультурного университетского образования [Электронный ресурс] / Е.Е.Реброва // Academic science – problems and achievements. USA: CreateSpace, 2013. – С.108-111: URL :http://acad.science-publish.ru/maket.pdf
5. Сокол А.Теория музыкальной артикуляции [Монография] / А.Сокол. – Одесса: ОКФА,1995. – 208с.

Научный руководитель:
кандидат педагогических наук, доцент Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. Реброва Елена Евгеньевна,

Наталья Митина
(Талдыкорган, Казахстан)

БЕСЕДА В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Музыкальное воспитание – понятие емкое и многогранное. Объем понятия и, связанный с этим спектр направлений воспитания учителя-музыканта, определяет самую главную особенность его образования: он должен обладать широким кругозором, ориентироваться в самых различных областях музыкальной культуры. Подготовка учителя музыки определяется не только содержанием профессии и спецификой самого предмета – музыка, как живое образное искусство, но и использованием различных форм воспитания и обучения в педагогическом вузе. Поступив в вуз, студент сталкивается с разнообразными формами вхождения в музыку. Одной из таких форм является беседа о музыке, возможности которой в музыкальном воспитании используются не в полном объеме. Включение детей в активную беседу о музыке способствует интенсивному развитию их интеллектуальной и эмоциональной сферы, творческих способностей, формированию адекватных общечеловеческих норм и критериев оценки явлений действительности.

Еще древние философы, размышляя о беседе, считали, что беседа – это средство снискания расположения другого человека в процессе общения. Софокл и Эпикур говорили о беседе как о философской дискуссии, в процессе которой человек умножает свои знания. Сократ в свою очередь пользовался системой специально подобранных вопросов беседы, доводил до абсурда неправильные ответы учащихся, наталкивая их на правильный путь рассуждения и подводя к самостоятельным выводам.

В психологии понятие «беседа» рассматривается как «полноценное общение, в процессе которого идет считывание информации» [1]; как реконструкция в сознании внутреннего мира друг друга [2]. Таким образом, общение в процессе беседы позволяет открывать внутренний мир человека, а также получать информацию извне.

По мнению А.К. Маркова, полноценная беседа становится возможной, только если люди, вступающие во взаимодействие, могут оценить уровень взаимопонимания, дать себе отчет в том, что представляет собой собеседник по общению [3].

В педагогике за применение беседы в обучении и воспитании высказывались В.А. Сухомлинский, В.Я. Стоюнин, В.И. Водовозов, В.П. Острогорский, А.И. Незеленов и др. В их исследованиях «беседа» рассматривается как вопросно – ответный метод обучения, применяемый учителем с целью активизации умственной деятельности учащихся в процессе приобретения новых знаний или повторения полученных ранее.

В свою очередь В.И. Водовозов на уроках со школьниками рекомендует использовать беседу, как активное средство воспитания духовности и нравственности [5,с.333]. Он утверждает, что «лучше пройти немного, да с теми подробностями, которые оставляют в душе живое вечное знание» [5,с.335]. Автор в свою очередь подчеркивает, что ценность беседы в ее познавательности и доступности для обучающихся.

По мнению В.П. Острогорского, беседа – это фактор сближения учителя и учащихся, в процессе которой у учеников должно быть сформулировано особое душевное настроение, названное им «этико-эстетическим». По словам педагога, это, с одной стороны, направит и укрепит волю ко всему доброму; с другой – при развитии критического ума и эстетического вкуса, поможет ученикам правильно и разумно относится и к явлениям жизни и к произведениям литературы. Он возрождает традицию литературных бесед, сближающих, по его мнению, учителя и учащихся и способствующих «оживлению классного урока» [6].

А.И. Незеленов также важное место отводит проведению с детьми литературных бесед. Он считает, что беседа – это «форма нравственного общения с учащимися»[7,с.420]. По мнению В.А. Сухомлинского беседа учителя с учащимися – «ничем не заменимый инструмент воздействия на душу воспитанника». Искусство воспитания включает, прежде всего, искусство говорить, обращаясь к человеческому сердцу» [8, с.12].

Использование бесед о музыке в эстетическом воспитании школьников признано в современной музыкальной педагогике перспективным направлением. За активное использование беседы процессе музыкального воспитания и обучения и развитие лекторских качеств у будущего учителя музыки высказывались Д.Б. Кабалевский, Л.Г. Арчажникова, К.С. Тюребаева и др.

Под термином *«беседа о музыке»* мы обычно подразумеваем контакт слушателей с «живой» музыкой, по поводу которой и ведется беседа; иногда это короткий заключительный разговор о прослушанном произведении, о впечатлении, какое произвело данное произведение на учащихся. Многолетнее общение Д.Б.Кабалевского с детской аудиторией дало ему возможность для создания определенной системы сначала в беседах с ребятами, затем в статьях, радиопередачах, в книгах. По мнению Д.Б. Кабалевского, беседа – это способ заинтересовать слушателей, эмоционально увлечь их, «заразить их своей любовью к музыке». Он утверждает, что многое должно быть учтено при выступлении с беседой. Но, разумеется, думать обо всем во время выступления невозможного, да и вовсе не нужно. Вместе с опытом приходит постепенно и овладение различными приемами ораторского искусства, которое, кстати, слишком индивидуально для того, чтобы пытаться подгонять его под какую – то единую для всех схему[9, с. 97].

На основе высказываний Д.Б. Кабалевского, можно выделить принципы проведения беседы о музыке: уважительное отношение к аудитории, вера в слушателей. «Слушатели с удивительной чуткостью каким – то особым чутьем угадывают, как относится к ним разговаривающий с ними лектор [23, с.]; актуальность и значимость темы беседы; направленность на размышление и обогащение внутреннего мира личности. В своей педагогической и лекторской работе Д.Б. Кабалевский придавал вышеуказанным принципам очень большое значение. Он высказывался, что при каких бы обстоятельствах мы не беседовали с детьми о музыке – в зале во время концерта, беседы или лекции, – ни на секунду не должны забывать о главной задаче: заинтересовать слушателей музыкой, эмоционально увлечь их, «заразить» своей любовью к музыке [9]. Это должно быть сверх задачей всей музыкально – воспитательной работы, как с детьми, так и со студенческой молодежью. Интерес к музыке, увлеченность музыкой, любовь к ней – обязательное условие для того, чтобы она широко раскрыла и подарила детям и юношеству свою красоту, для того, чтобы она могла выполнить воспитательную и познавательную функции.

С помощью беседы организуется поэлементное усвоение музыкально-теоретических знаний и действий, в процессе которого реализуется несколько функций беседы, а именно:

- *обучающая функция* заключается в том, что с ее помощью учитель вводит учащихся в содержание и задачи темы, связывая музыкальный материал с ранее изученным, выясняет смысл нового;

- *закрепительная функция* реализуется в вопросах, которые актуализируют уже знакомый учащимся материал, выявляют его новые аспекты, возможность применения и тем самым углубляют усвоение знаний;

- *контрольно – проверочная функция* раскрывается в вопросах, выясняющих уровень усвоения темы;

- *систематизирующая функция* состоит в выявлении с помощью вопросов системы связей между знаниями.

Тематика бесед о музыке для детей и юношества практически не имеет границ, особенно если представить себе, какие широчайшие горизонты открываются при рассмотрении музыки в ее сочетании с другими искусствами, с различными событиями истории человечества, короче говоря, – во всех ее жизненных связях.

Беседа о музыке должна быть направлена на организацию поисковой деятельности, то есть, поэлементное обучение творческому поиску при решении музыкально-творческих и проблемных задач. Главная функция беседы заключается в том, что педагог с помощью специально подобранных вопросов, путем рассуждений подводит обучающихся к определенным выводам, которые при этом воспроизводят раннее полученные знания, сравнивают и сопоставляют их и т. д. Педагог ставит проблему и расчленяет ее с помощью вопросов, то есть, чтобы каждый вопрос вытекал из предшествующего, а в совокупности они вели к решению проблемы. В такой беседе раскрывается логика движения поиска, формируются поисковые умения учащихся.

Беседу можно продумывать заранее, но нужно быть готовым к проведению ее экспромтом. При этом от учителя музыки требуется широта кругозора, учет возрастных и индивидуальных особенностей и уровня умственного и общемузыкального развития учащихся, быстрая и точная реакция на их ответы. Проводя беседу, учитель управляет познавательной деятельностью учащихся. Вопросы учителя условно можно разделить на репродуктивные (воспроизводящие) и продуктивные (поисковые, творческие). Б.В. Асафьев в свое время обосновал едва ли не все важнейшие принципы массовой музыкально-просветительской работы с детьми и подростками. Разрабатывая принципы и методику музыкально-воспитательной работы с учащимися, он писал, что «музыка – искусство, то есть некое явление в мире, создаваемое человеком, а не научная дисциплина, которой учатся и которую изучают» [6,с.88].

Любая форма общения с музыкой подразумевает, прежде всего, умение по-настоящему слушать ее. Умение слушать и, тем более, понимать музыку – итог большого опыта, накапливаемого годами. Каждую беседу о музыке саму по себе надо рассматривать как частицу накапливаемого опыта слушания музыки, как частицу нового ее познания и, следовательно, понимания. Беседа о музыке открывает доступ к глубокому восприятию тех произведений, которые могут расширить их кругозор, обогатить общую культуру, воспитать высокие нравственные качества.

Перед проведением беседы рекомендуется тщательно продумать вопросы и метод ведения беседы, стараясь при этом предвидеть вопросы, которые могут быть заданы и заранее подготовиться к ответам на них. При этом необходимо исходить из того, что содержание получаемой школьниками информации будет зависеть от правильности и целенаправленности задаваемых вопросов, которые нужно подготовить заблаговременно. Наряду с этим, необходимым условием проведения бесед о музыке, является творческий подход учителя к составлению вопросов. Мы считаем, что задать правильный и ясный вопрос, доступный детям и, вместе с тем, достаточно высокого уровня трудности – дело совсем непростое. Беседу желательно начинать с незначительных вопросов, формулируя и задавая их по ходу разговора. В настоящее время в музыкально-педагогической литературе определены основные требования к вопросам, которые сводятся к следующему:

- формулировки должны быть ясными, краткими, четкими, логически изложенными, посильными; разнообразными и творческими;
- умело воздействовать на эмоции и чувства школьников; повышать их интерес и отзывчивость на музыку.

Кроме того, для успешного проведения бесед о музыке особенно важна культура речи педагога, предусматривающая правильность и выразительность языка.

Частью общей процедуры планирования беседы является распределение времени в зависимости от значения, придаваемого отдельным ее аспектам. При этом необходимо стремиться к тому, чтобы правильно определять время, нужное для достижения намеченной беседой цели.

При проведении бесед о музыке необходимо следующее: 1) использовать музыку не как иллюстративный материал, а как один из важных и содержательных компонентов всего мероприятия; 2) создавать особую атмосферу вслушивания в музыкальный материал; учитывать возрастные и психологические особенности детей; 3) адаптировать для детского восприятия информационно-теоретический материал, который ложится в основу беседы; 4) слово должно чередоваться с музыкой, чтобы внимание детей сохранялось в течение всего времени.

Итак, беседы о музыке помогут детям прислушаться к огромному потоку музыки, который сопровождает их ежедневно, разобраться в этом потоке и суметь самостоятельно сделать выбор. Увлечь, заинтересовать, вызвать к музыке интерес – вот к чему всегда нужно стремиться учителю музыки в своих беседах с детьми и молодежью. И только тогда эти беседы всегда будут попадать в цель, приносить желаемые плоды.

Литература:

1. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии.- М.: Изд. АПН СССР 1983.- 423с.
2. Леонтьев А.М. Педагогическое общение,- М.: Знание, 2004.- 480с.
3. Марков А. К. Психология профессионализма,- М.: Знание, 2006.- 309с.
4. Водовозов В.И. Тезис по русскому языку.- М.: Педагогика, 1991.- 346с.
5. Острогорский В.П. Беседа о преподавании словесности.- М.: Педагогика. – 1995.- 320с.
6. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. Музыка – Л.: Просвещение, 1993. – 452с.
7. Незеленов А.И. История русской словесности,- М.: Просвещение, 1993.- 420с.
8. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М.: Политиздат, 1995.- 134с.
9. Кабалевский Д.Б. Как рассказывать детям о музыке? М.: Просвещение, 1999.- М.: Педагогика, 191с.

Наталья Митина
(Талдыкорган, Казахстан)

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ КАЗАХСКОГО ХОРОВОГО ИСКУССТВА И ЕГО ВОЗМОЖНОСТИ В ВОСПИТАНИИ ШКОЛЬНИКОВ

На современном этапе истории эстетической мысли исходным понятием в анализе красоты и других эстетических свойств реального мира и искусства служит понятие «ценность». Поскольку носителем эстетической ценности является содержательная форма объекта, поэтому данным качеством обладают высокохудожественные произведения искусства. Отражая и познавая окружающую жизнь и общественные человеческие отношения, искусство, в частности казахское хоровое искусство, выявляет их эстетическое значение, т.е. эстетические ценности жизни выступают как важный источник и его эстетической ценности. Обращение к хоровому музыкальному искусству композиторов Казахстана как средству эстетического воспитания личности базируется на прочной методологической основе.

В Казахстане в последнее десятилетие появились специальные педагогические исследования по использованию казахского музыкального творчества в нравственном и эстетическом воспитании и образовании учащихся (С.А.Узакбаева, Т.А.Кишкашбаев, А.А.Калыбекова, Ш.Б.Кульманова, Р.К.Дюсембинова, З.Р.Ахметова, А.В.Алимбеков, Н.А.Набиева, и др.

Отражение эстетических ценностей в искусстве предполагает не только их познание, но и оценку. Выражая свое субъективно-оценочное отношение, свои вкусы и идеалы, композиторы Казахстана «подключают» к создаваемым произведениям свой духовный мир, т.е. в произведениях воплощается их уникально-неповторимая личность. Другими словами, эстетическая ценность хоровой музыки композиторов Казахстана складывается из эстетической ценности самой действительности, творческой деятельности человека, человеческой личности, духовный мир которой воплощен в искусстве.

Формирование эстетической культуры школьников имеет свои особенности, связанные с возрастом, спецификой жизнедеятельности, в которой доминирует познавательная деятельность, а также с уровнем музыкальной подготовки. Особенности эстетического развития обучающихся в значительной степени определяют воспитательные меры и мероприятия, проводимые в школе. Эти особенности составляют основу эстетической культуры школьников, которую В.Ф. Передерий определяет как «относительно устойчивое образование, характеризующее достигнутый (к периоду изучения) уровень развития» [1].

Характер и особенности распространения культурных ценностей в школьной среде зависят от ряда факторов, в частности от воспитательного воздействия на школьников и управления таким воздействием. Однако существенную роль в этих процессах играет личность школьника, его активность и избирательность в ходе восприятия эстетических ценностей посредством учителя музыки. Так, выбирая произведения для разучивания, учитель музыки должен думать и об их художественно-эстетической ценности. В этом смысле проще всего обстоит дело с хоровыми обработками казахских народных песен Б.Байкадамова, Г.Жубановой, М.Тулебаева, М.Мангытаева, Е.Брусилосвского, высокая эстетическая ценность которых бесспорна.

Наряду с использованием техники классического хорового письма, композиторы Казахстана трансформировали традиционные формы различных обрядовых и бытовых народных песен – жар-жар, жоктау, толгау, жыр, айтыс и, наиболее активно, терме. Важным достижением хорового творчества явилось применение композиторами приемов, создающих национальный колорит посредством обращения к специфичным казахским междометиям и распевным слогам, к передаче нюансов народного говора и поэтической речи, к имитации домбрового наигрыша, к диссонансным интервалам (секунда, септима) и голосоведению (кварто-квинтовому), свойственным домбровым пьесам и казахским народным песням, несущим в себе эстетическое начало.

В лирических песнях казахского народа нашли свое отражение тема любви и дружбы, красота женщины, эстетика природы, прекрасное в человеческих отношениях, принципы морали. Идеальным образом, воплощающим в себе народное представление о красоте, является для казахов природа. Казахское народное музыкальное искусство пронизано чувством единства с окружающей природой, ее эстетическое богатство является источником эмоционально-образного воспроизведения. Многообразными были и обрядово-бытовые песни. В песнях-играх и забавах для молодежи, песнях-наставлениях раскрываются проблемы морали, общественных и семейных отношений, высмеивается излишнее хвастовство и щегольство («Мақтаншақ» – обработка для хора Л.Хамиди), осуждается неравный брак и т.д. В целой серии песен для детей выразились любовь родителей к детям и ответственность за их судьбу. Здесь, следует отметить женский хор из оперы «Кыз Жибек» Е.Брусиловского, где припев песни «Гакку» звучит как эхо, как вечная песнь о прекрасной любви Жибек и Тулегена.

Исторические песни знакомят молодежь с историческими событиями в жизни народа, воспитывают уважительное отношение к народным героям, восхищавшим своей храбростью и мужеством, призывают к справедливости. Так, песня «Елимай» (обработка для хора Л.Хамиди), ставшая выражением общенародного горя, печали и тоски по родной земле, связанные с джунгарскими нашествиями в 1723 году. В песнях социального протеста содержался призыв к борьбе за справедливость, за светлое будущее, за право самостоятельно решать свою судьбу. Так звучит кюй Курмангазы в опере «Алпамыз». В песенно-хоровой трактовке Е.Рахмадиева этот инструментальный

шедевр отражает многоголосную звучность, которая олицетворяет героизм и огромную волю народа к свободе. Довольно интересен хоровой прием, используемый Рахмадиевым в первом действии оперы «Алпамыз», где он через полифоническую форму (хоровое фугато) очень ярко и образно изображает чувство страха придворных перед своим грозным безжалостным ханом.

Патриотическая тема раскрывается во многих хоровых полотнах Е.Рахмадиева: «Торжественная кантата», «Алстан», «Приветственная кантата». Музыкальный материал написан автором мастерски и высоко профессионально, идущий от чистого сердца и души и по сей день сохраняет свою высокую эстетическую ценность.

Среди многочисленных хоровых сочинений особое внимание привлекает сюита на темы казахских народных песен Б.Байкадамова, написанная для хора а капелла в четырех частях, отрывки из которой считаем возможным использовать в музыкально-эстетическом воспитании учащихся. Довольно много высокохудожественных хоровых обработок казахских песен создано Л.Хамиди: «Харарау», «Ақсаусақ», «Қарақол», «Айттым сәлем қаламқас».

Образные средства казахского песенного искусства помогают зримо восстанавливать давние исторические события, пробуждают чувства огромного эмоционального накала, такие, как сочувствие, сострадание к трагедии народа, тем самым способствуя сближению людей, вырабатывая чувства гуманизма и коллективизма. Особо следует отметить хоровое письмо С.Мухамеджанова – выразительное по музыкальному языку, изобретательное по многоголосной фактуре, особо поэтичное и образное по звучанию. Это хоровые сцены из оперы «Айсулу». Хоры народа из оперы «Садыр-Палван» К.Кужамьярова ассоциируются с хоровыми полотнами из оперы М.Мусоргского «Борис Годунов». В опере «Алпамыз» Е.Рахмадиев преподносит народную тему в своей первозданной красоте (хор во дворце Тайшык хана). Вышеизложенное свидетельствует об огромном эстетическом потенциале казахского хорового музыкального искусства.

Итак, хоровые произведения композиторов Казахстана обладают огромной эстетической ценностью и возможностями в эстетическом воспитании учащихся, а именно: обогащают духовный мир личности; способствую рождению тяги к прекрасному, чистому, доброму; приобщают к казахской национальной музыкальной культуре; формируют и развивают эстетический вкус; развивают эстетические потребности и чувства; дают представления о некоторых особенностях исполнительского мастерства, богатстве музыкального наследия казахов.

Что касается сочинений, созданных сравнительно недавно, тут оценки носят чаще всего субъективный характер и не могут быть безусловными.

Тем не менее, художественный вкус учителя музыки подчас подсказывает ему правильный выбор произведений, даже впервые исполняемых. Кстати, класс, как хорошо развитый музыкальный коллектив, должен всегда принимать участие в оценке произведений. Для этого совсем не обязательно устраивать официальное обсуждение – сам ход разучивания произведения, рост интереса к нему (или спад) – прекрасный барометр его художественной ценности. (Нередко появляются такие произведения, которые по-настоящему воспринимаются не только слушателями, но и даже исполнителями лишь после второго, третьего исполнения). Включение в репертуар классики и обработок казахской народной музыки – обязательное условие творческого роста любого хорового коллектива и в исполнительском отношении, и в формировании их эстетической культуры.

К классике в данном случае мы относим произведения Л.Хамиди, Б.Байкадамова, Абая Кунанбаева, Г.Жубановой, М.Мангитаева и др. Они были выразителями эстетических взглядов своего народа, своей эпохи.

Так, в операх «Абай» А.Жубанова и Л.Хамиди, и «Биржан и Сара» М.Тулебаева реалистично показан возвышенный образ казахского народа в обобщенном философском, психологическом плане. Народ участвует во всех событиях, являясь активно действующей силой, поддерживающей главных героев. В связи с этим, народные хоровые сцены в операх приобретают различное драматургическое значение.

Интересны творческие находки Е.Брусиловского при создании хорового многоголосия в опере «Дударай», где наряду с традиционным унисонным изложением композитор использует и полифонические приемы развития хорового письма («И так, где пустыня дичала»), а в хоровых частях «К оружию, казахский народ» отражена специфика домбрового двухголосия.

В классических произведениях композиторов Казахстана в опосредованном виде передаются педагогические идеи и мысли народа, его богатейший нравственно-эстетический опыт, изучение которого позволяет формировать у школьников глубокое уважение и любовь к Родине, к истокам своего народа, развивать в них нравственные чувства, общечеловеческие ценности и убеждения.

В процессе приобщения к их творениям у учащихся формируются эстетические взгляды, выступающие как совокупность осознаваемых ими представлений об эстетических ценностях казахского хорового искусства. Хоровые произведения композиторов Казахстана формируют навыки эстетического восприятия, которое не означает только пассивное его созерцание. Ибо воспринимая произведение, школьники сами становятся творцами – мобилизуют свою фантазию, мысленно обогащая и дополняя услышанное. Вместе с тем эстетическое восприятие казахского хорового искусства побуждает учащихся к творчеству, раскрывая заложенные в каждом из них музыкальные способности. В свою очередь, восприятие хоровых произведений композиторов Казахстана позволяет учащимся глубже и всесторонне понимать образцы национальной музыки других народов, так как формирование эстетической культуры учащихся средствами казахского хорового искусства прививает и развивает интерес и потребность в прекрасном, что является важным условием понимания и восприятия всей мировой культуры.

Возможности казахского хорового искусства в формировании эстетического вкуса, на наш взгляд, заключается в том, что в процессе его освоения у школьников вырабатывается способность чувственно-разумного восприятия.

Выражая активную устремленность личности школьника, ее направленность на постижение эстетических ценностей казахской хоровой музыки, вкус создает определенную системность в музыкально-эстетическом восприятии и выступает в качестве свойства, способного объединить такие категории эстетики как эстетический идеал, эстетические чувства, взгляды, способности, потребности. Кроме того, эстетический вкус, выполняя функцию отбора и оценки хоровых произведений, направляет музыкально-эстетическое развитие школьников по линии все более осознанного эстетического отношения к казахскому хоровому искусству.

Так, вышеизложенные эстетические ценности казахского хорового искусства, а также его свойства, как напевность, доступность, философская направленность, предельная правдивость, сохранение казахских народных песенных традиций, раскрывают его большие возможности в эстетическом воспитании школьников. Освоение хоровых песен композиторов Казахстана способствует формированию следующих подсистем эстетической культуры школьников:

- научно-теоретической (эстетические взгляды, суждения, чувства, идеалы);

-эмоционально-психологической (эстетические чувства, эмоции, восприятие, переживания, потребности и т.д.).

Это повышает ответственность учителя музыки за способы и результаты использования данных богатств в эстетическом воспитании школьников.

Литература:

1. Передерий В.Ф. Эстетическая культура молодежи.- Киев: Вища школа, 1996.- 123с.

Олена Новська
(Одеса, Україна)

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Сучасні тенденції розвитку професійної мистецької освіти ґрунтуються на підходах, що виводять на перший план створення умов, завдяки яким буде відбуватися становлення особистості суб'єкту навчання і виховання, формування його духовного світу, будуть сформовані індивідуально-особистісні та професійні компетенції майбутніх викладачів мистецтва, одною з яких є, безумовно, рефлексія. Загалом, рефлексія, будь-якої мірою, притаманна людині, але високі рівні рефлексії, необхідні для опанування складності сучасного світу та необхідні в контексті професійних вимог, потребують окремого розгляду.

З процесом розвитку професіональної рефлексії викладача музики пов'язані можливості рішення багатьох питань – творчої самореалізації, усвідомлення сенсу та змісту обраної професії, формування мотивації саморозвитку, створення системи актуальних вимог до себе та критичного ставлення до різних аспектів своєї діяльності. Рефлексія може стати найважливішим показником майстерності сучасного педагога, завдяки якої формується новий стиль професійного мислення, що передбачає високий рівень розвиненості «самості» студента, тобто самооцінки, самокорекції, самоаналізу, самопроектування, що відповідає потребам сучасного підходу до мистецької освіти. Отже мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності розвитку професійної рефлексії в процесі підготовки магістрів музичної освіти.

Рефлексія була предметом досліджень та обговорень з часів античної філософії, коли в перше з'являється це поняття. В довідковій літературі рефлексія (від лат. reflexio – повернення назад, відображення) пояснюється як акт пізнання, предметом якого є власний духовний світ.. Рефлексія обговорюється з часів античності, та подальшого розглядання проблема набуває з XVII ст. (Декарт, Локк, Кант, Гегель, Тейяр де Шарден, Гуссерль, Ладенко І.С., та інші). Багатогранні аспекти рефлексії досліджувалися такими вченими, як Дж. Дьюї, Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн. Музично-педагогічні дослідження з кінця XX ст. підкреслюють необхідність актуалізації проблеми рефлексії в процесі професійно-творчої діяльності учителя музики, та в процесі підготовки майбутніх фахівців. Шляхи рішення цієї проблеми розглядалися такими вченими, як Ю.Б.Алієв, Л.Г.Арчажникова, Г.М Ципін та ін.

Не зважаючи на довгий час досліджування рефлексії різними науками, залишається проблема недостатності рівня розробленості наукової концепції розуміння сутності поняття рефлексії учителя мистецтва та недостатність знань про оптимальні умови та шляхи розвитку професійної рефлексії в процесі вищої музично-педагогічної освіти.

Проблема рефлексії є багатоаспектною та багатогранною. Узагальнюючи велику кількість позначень у різних науках, з урахуванням різних підходів, можна пояснити рефлексію як осмислення і переживання власної діяльності (особистісної, професійної або соціальної), усвідомлення себе в контексті соціальних умов та власної програми існування. Рефлексія є інструментом самопізнання та пояснюється як інтроспекція власної психіки, аналіз та усвідомлення життєвих та професійних установок і цінностей. Щодо розуміння рефлексії в педагогічному контексті, Захарченко М.В. пропонує розрізняти поняття, стосовно даної проблеми, такі як: педагогічна рефлексія (акцент на якісному зазначенні, як,

наприклад, філософськи або соціологічна рефлексія), рефлексивна діяльність педагога (тобто, позиція викладача), та застосування принципу рефлективності в процесі взаємодії з учнями. Педагогічна рефлексія – це реалізація загальнолюдських законів в специфічної діяльності. Таким чином, ми розглядаємо рефлексію, як загальний вид діяльності, та особливий характер предмета цієї діяльності як відображення специфіки педагогічного буття. Специфіка педагогіки в умовах гуманізацій них процесів орієнтується на розкриття внутрішнього потенціалу суб'єктів – учасників педагогічного процесу, на відміну від прямого впливу суб'єкту на пасивний об'єкт [1].

Педагогіка рефлексії вивчає шляхи та можливості реалізації цих гуманістичних ідей. Тобто рефлексія не є кінцевою метою, а стає засобом життєдіяльності. Професійна рефлексія – це постійний процес внутрішніх сумнівів, обговорень з самим собою співвідношень своєї діяльності та своїх можливостей з потребами обраної професії та власною уявою про неї.

Рефлексивні принципи гуманістичної педагогіки є особливо актуальними в сфері мистецької освіти, що викликане необхідністю розуміння, інтерпретації та втілення художнього образу, що неможливо без рефлексії. Вона проявляється в усвідомленні власних психічних станів та процесів у зіставленні з переживаннями, відтвореними в художньому образі, заглиблення до власних почуттів у зв'язку у зіставленні об'єктивного змісту образу та результатами аналізу власного досвіду та внутрішнього світу [4] .

Рефлексія викладача мистецьких дисциплін відрізняється поєднанням емоційного, когнітивного та творчого компонентів. У зв'язку з наявністю цих компонентів можна виявити напрямки рефлексивної діяльності: особистісно-творча рефлексія, націлена на власну педагогічно-творчу діяльність – створення власної професійної Я-концепції, професійної орієнтації, мотивації, усвідомлення якості та доцільності своїх методів, ставлення до них об'єкту професійної діяльності – учнів; музично-виконавська рефлексія: усвідомлення процесу самопізнання через розуміння та відтворення художнього образу, постійний слуховий самоконтроль, аналіз та корекція методів роботи над музичними творами, саморегуляція емоційних станів та інтелектуального контролю як на сцені так і на репетиційному етапі; педагогічна рефлексія – осмислення шляхів та методів рефлексії на основі аналізу власного досвіду та в результаті формування власних рефлексивних умінь з метою передачі цього досвіду і умінь учням в процесі професійної діяльності.

З метою ефективного вивчення педагогічно-мистецької рефлексії доцільно відокремити процес підготовки магістрів музичної освіти, соціальні функції якої полягають, на думку О.Єременко, в удосконаленні вищої музично-педагогічної освіти в сучасних умовах гуманітарно-інноваційних змін та підготовці фахівців яки будуть мати змогу сприяти розвитку музичної культури та естетичного виховання в країні, які будуть володіти високим рівнем професійної мобільності з урахуванням потреб подальшого життя.

Основним фактором ефективної підготовки магістрів музично-педагогічної освіти вважається здійснення творчої взаємодії музично-фахового, педагогічно-практичного та науково-дослідницького напрямів навчання, яке відбувається на основі консолідаційного підходу. Цей підхід, на думку автора забезпечує поєднання зусиль всіх напрямів навчання з умовою збереження змісту кожного з них. Розвиток фахової компетентності, на таких умовах, розглядаються не просто як процес набуття фахових знань, умінь і навичок, а й як єдність знань і емоційних переживань, на основі зв'язку між збагаченням мистецької обізнаності та розвитком емоційної культури особистості [2]. Акмеологічна спрямованість магістерської підготовки розуміється як процес глибокого усвідомлення культурного досвіду людства в умовах розвитку мотивації, що націлена на самовдосконалення.

Процес самовдосконалення та розуміння його необхідності нерозривно пов'язаний з рефлексією, яка пронизує всі етапи підготовки магістра музичної освіти. Це реалізується як при опануванні теоретичними знаннями так і в процесі педагогічної практики, яка відіграє визначну роль в підготовці магістра. Та і на цьому шляху можна розрізняти 3 рівні рефлексії: 1 – усвідомлення своїх здібностей та методів викладання, розуміння ставлення до них учня; 2 – налаштування учня на рефлексію шляхом власного прикладу та створення комфортних умов для цього, пояснення йому процесів рефлексії та її методів; 3 – Аналіз результатів власної роботи з учнем з метою самопізнання, самовдосконалення, тобто рефлексії через аналіз результатів своєї діяльності. Також важливо відмітити ще один особливий вид рефлексивної діяльності в процесі підготовки магістра музичного мистецтва: музично-виконавську рефлексію, яка характеризується рівновагою структурних та змістових компонентів виконавської діяльності, збалансованістю між емоційно-образним та аналітично-когнітивним компонентом, та є стимулюючим фактором професійного розвитку.

Таким чином, ми бачимо, що весь процес підготовки магістра музичного мистецтва не може бути ефективним без активної участі рефлексії. Беручи до уваги те, що рефлексія є якістю, яка буде розвиватися при умовах націленої уваги на цей процес, а також передбачає достатню зрілість суб'єкта, можна зробити висновок, що доцільно створювати особливі умови в процесі підготовки магістрів з метою формування у студентів теоретичної базу щодо розуміння рефлексії, її важливості в діяльності, привернення уваги до розвитку мотиваційного компоненту щодо власного самовдосконалення, спрямованого розвитку за допомогою методичних розробок рефлексивних умінь студента в особистісному та професійному напрямках, адже впровадження в музично-педагогічну діяльність принципу рефлективності є необхідним шляхом організації музичного навчання.

Література:

1. Вульфов Б.З. Педагогика рефлексии / Б.З. Вульфов, В.Н. Харькин. – 2-е издание. – М. : «Издательство Магистр», 1999. – 112 с.
2. Єременко О.В. Підготовка магістрів музичного мистецтва: теоретичні основи реалізації в педагогічних університетах / О.В. Эременко // Наукові записки НДУ ім. Н Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – №6
3. Олексюк О.М. Музично-педагогічний процес у вищій школі / О.М.Олексюк, М.М.Ткач. – К. : Знання України, 2009. – 124 с.
4. Падалка Г.М. Актуальні проблеми професійної підготовки вчителя музики / Г.М.Падалка // Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. пр./ [ред. О.П.Щолокова та ін.]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. – Вип. 1. – С. 9 – 21.

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент Білова Наталія Костянтинівна.

Вера Омарова, Раиса Демиденко
(Павлодар, Казахстан)

СОДЕРЖАНИЕ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

Младшие подростки (5-7 классы) уже обладают некоторым запасом знаний общественно-политического характера, имеют опыт коллективной работы на общую пользу, становятся увереннее и самостоятельнее. У них начинают проявляться склонности к самоанализу и самооценке, стремление определиться как личность.

Характерной особенностью учения младших подростков является его тесная связь с игрой и трудом ребят. Эту взаимосвязь важно использовать и для формирования нравственных мотивов сознательного и положительного отношения школьников к учебным и трудовым обязанностям.

Именно к 5-му классу ребенок начинает задумываться: «Зачем он учится?» Ребенок в этом возрасте стремится самореализоваться¸ и если у него идет раннее профилирование, то эта самореализация будет проходить не только в виде дружбы, хобби, но и в виде стремления к определенной деятельности, к определенной профессии. Для этого проводятся: профориентационные игры; беседы о профессиях; встречи с профессионалами; викторины о профессиях, показываются видеофильмы о профессиях; показывается связь учебы с практической жизнью.

Тематика примерных профориентационных занятий с учащимися 5-7 классов: «Условия успешной учебы» (формирование положительной мотивации – обмен опытом); «Рациональное использование рабочего времени» (способы планирования – тренинг); «Умеешь ли ты организовывать себя?» (способы самоорганизации – тестирование и анализ); «Стажеры-инопланетяне» (профориентационная игра)»; конкурс эрудитов; «За страницами учебников» (брейн-ринг); «Какой я организатор?» (Подготовка и проведение КТД); игры-занятия на развитие системного мышления (игротехники); презентация « Портфолио моих достижений»; «Моя будущая профессия» (презентация); «Новый город» (фестиваль); «Открытие фирмы» (деловая игра); По морям профессий» (классный час); «Человек-техника» (устный журнал); «Чтобы люди были красивыми» (экскурсия в парикмахерскую); « На страже закона» (встреча); «Мир профессий» (книжная выставка); «Электронные помощники» (презентация) «Когда на весах лекарства» (экскурсия в аптеку).

В 5-7 классах учащимся создаются условия для включения их в различные виды деятельности (познавательную, коммуникативную, общественно полезную, производительный труд) с целью развития интересов и склонностей к определенным профессиям, умений и навыков. Для этого им организуется определенная «проба сил» в учебных мастерских, кружках, группах, клубах по интересам. На уроках технологии учащиеся получают углубленную общетрудовую подготовку политехнического характера, представление об отраслях народного хозяйства и промышленности.

Учащиеся делают первые шаги в проектной деятельности. Под руководством педагогов каждый обучающийся ведёт «Дневник юного исследователя», в котором анализирует и оценивает своё продвижение в различных видах деятельности. Такая работа способствует развитию умения учиться, формированию рефлексивных и самооценочных навыков обучающихся.

К концу же 7-го класса можно говорить о выборе направления (но еще не профиля) дальнейшего обучения. Школьники уже опробовали свои силы практически во всех предметных областях.

Учащиеся 8-9 классов – это *старшие подростки***.** По сравнению с младшими подростками они поднимаются на более высокую степень физического и психологического развития. Существенные изменения происходят в познавательной деятельности старших подростков, в развитии их способностей, творческой активности.

Интересы подростка в этом возрасте становятся более глубокими и устойчивыми, выходящими за рамки учебных предметов. Старший подросток не просто интересуется научными открытиями и интересными фактами из области литературы, медицины, техники, искусства, но и пытается их осмыслить, дать им собственную оценку, проявляя при этом незаурядные знания. Он охотно и много читает, с удовольствием делится мыслями о прочитанном, принимает активное участие в кружках и спортивных секциях, посещает выставки, музеи, библиотеки. Под влиянием учебно-воспитательной

работы у старших подростков интенсивнее развивается способности, проявляется творческая активность. Они нередко достигают значительных успехов, музыке, живописи, больше увлекают занятия математикой, химией, физикой, литературой. Вместе с тем педагогам следует учитывать, что если интересы подростков не направляются взрослыми, то они могут принять нежелательное направление.

Развитие интересов способствует формированию у подростков активного отношения к окружающему миру, творческого мышления, потребности создавать что-то оригинальное, а к концу этого возраста начинают формироваться интересы к определенной профессии.

В этом возрасте получают достаточно полное выражение особенности развития школьника: формирование самосознания, ответственное отношение к общественным требованиям, стремление определить свое место среди окружающих.

В 8-9 классах внимание школьников акцентируется на самовоспитании, формировании общественно значимых мотивов выбора профессии, реальной самооценке ими своих потенциальных возможностей, развитии профессионально важных качеств, необходимых для овладения рядом специальностей в соответствии с потребностями современного общества, путях продолжения образования и получения профессии.

К 8-му классу подростки серьезно задумываются над выбором профессии, поэтому их учебные интересы продолжают дифференцироваться. Однако нередко интересы учащихся зависят от случайных обстоятельств: прочитанной книги, просмотренного фильма, даже отметки по предмету. Это обязывает педагогов систематически развивать интересы и интересы подростков. При отсутствии внимания взрослых интересы подростка остаются неустойчивыми или приобретают характер односторонних увлечений, которые обычно мешают гармоническому развитию школьника. Для воспитания старших подростков особое значение имеет формирование общественно значимых интересов.

Ряд образовательных учреждений предлагает, начиная с 8-го класса, обучение в классах и группах предпрофильной подготовки. При распределении учащихся целесообразно опираться на выявленные интересы учащихся, проявленные ими успехи в учебе и пожелания родителей.

Оправданным является предоставление школой 8-9-класснику возможности перехода (смены) класса (группы) предпрофильной подготовки. Хотя, безусловно, отсутствие подобных пожеланий, высказанных учащимися, может выступать подтверждением грамотно проведенного распределения учащихся по классам предпрофильной подготовки.

Учебный план внутри одной параллели 8-9-ых классов уже может иметь выраженные отличия. Однако, учитывая, что выбор профиля окончательно учащимися этого возраста еще не сделан, большая часть предлагаемых предметов и количество часов на их изучение совпадают в расписании разных классов параллели.

Начиная с 8-го класса в рамках профилизации в учебный план, помимо общих предметов, могут вводиться спецкурсы и элективные курсы (курсы по выбору), отвечающие направлению профильной подготовки.

Как правило, каждый из них непродолжителен (1-2 часа в неделю в течение учебного года или полугодия). Хорошо, если в образовательном учреждении элективные курсы организованы на всю классную параллель и непродолжительны по времени. Это делает возможным посещение каждым школьником в течение учебного года нескольких программ, исходя из личных предпочтений и интересов (а не профиля класса или группы предпрофильной подготовки). Собственная образовательная траектория школьника еще более индивидуализируется.

Предпрофильная подготовка – целенаправленная педагогическая поддержка выбора обучающимся основного среднего образования индивидуальной образовательной траектории [1, с. 2].

Суть предпрофильной подготовки – создать образовательное пространство, способствующее самоопределению учащихся девятого класса, через организацию курсов по выбору, информационную работу и профильную ориентацию. Задачи предпрофильной подготовки 9-классников – комплексная подготовка школьника к жизненно важному выбору.

Компонентом предпрофильной подготовки являются: информационная работа, которая включает: информирование учащихся и их семей об образовательных возможностях территориально доступной им региональной образовательной сети; проведение школьных и межшкольных олимпиад, дней открытых дверей, издание информационных материалов, знакомящих школьников со спецификой требований и особенностями профильного обучения в различных учреждениях; распространение «образовательной карты», в форме буклета среди 9-классников; ознакомительные мероприятия с руководителями образовательных учреждений (профильных школ и лицеев, техникумов и др.); внутришкольную информационную работу.

Профильная ориентация – это специально организованная деятельность, направленная на оказание учащимся психолого-педагогической поддержки в проектировании вариантов продолжения обучения в профильных и непрофильных классах старшей школы, в учреждениях профессионального образования.

Профильная ориентация должна рассматриваться не только как помощь в принятии школьником решения о выборе направления и места дальнейшего обучения, она предполагает работу по повышению готовности подростка к социальному, профессиональному и культурному самоопределению в целом.

Подготовка учащегося к ситуации выбора профиля обучения осуществляется поэтапно. Условно эти этапы можно обозначить:

– *пропедевтический* (при завершении обучения в 8 классе) – выявление образовательного запроса учащихся;

– *основной* (в период обучения в 9-ом классе) – моделирование видов образовательной деятельности, востребованных в профильной школе, и принятие решения в различных образовательных ситуациях;

– *завершающий* (при окончании 9-ого класса) – оценка готовности школьника к принятию решения о выборе профиля обучения в старшей школе.

Каждый этап профильной ориентации сопровождается соответствующими содержанием, формами и методами.

На пропедевтическом этапе осуществляется: презентация «образовательной карты» территории; предварительная диагностика образовательного запроса школьников с учетом мнения их родителей, основных мотивов предстоящего выбора, интересов и склонностей.

Пропедевтический этап позволяет дифференцировать массив учащихся, в соответствии с их потребностью в различных вариантах предпрофильной подготовки.

На основном этапе предусматривается: обучение способам принятия решений о выборе индивидуального маршрута образовательной деятельности; организация процедур психолого-педагогической диагностики и самодиагностики, позволяющих строить версии о предрасположенности к тем или иным направлениям образовательной деятельности в условиях профильного обучения; анализ образовательных ситуаций, в которых создаются условия для выявления основных ограничителей (затруднений, проблем) свободы выбора профиля обучения.

Оказание помощи в правильном выборе призвана осуществить предпрофильная подготовка учащихся 9-х классов через посещение *элективных курсов.*

На завершающем этапе реализуются «пробы выбора профиля обучения», серии эвристически ориентированных заданий, прогнозирующих соответствие личностной заинтересованности школьника в обучении на данном профиле, а также возможностей школьника требованиям избираемого профиля; используются «матрицы» и «схемы» альтернативного выбора, позволяющие формулировать, ранжировать и наглядно, «количественно» соотносить аргументы «за и против» совершаемого выбора профиля.

Примерными критериями готовности учащихся 9 классов к выбору профиля обучения в старшей школе могут выступать:

– выраженность ценностных ориентаций, связанных с профилем обучения и соответствующими ему направлениями послешкольного образования;

– наличие индивидуально выраженных целей профильного обучения;

– информационная подготовленность в отношении значимости профильного обучения для дальнейшего продолжения образования, жизненного, социального и профессионального самоопределения;

– наличие опыта приложения усилий по освоению образовательного материала, освоению ключевых компетенций, востребованных в профильном обучении.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.10.2011 г.). – Астана: Акорда, 2011. – 90 с.

Виталий Семенюк, Алексей Белохвостов
(Витебск, Беларусь)

РОЛЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ХИМИИ

Жизнь требует от людей умения приспосабливаться к изменениям в окружающем нас мире, постоянно повышать уровень собственных знаний. Теперь для человека, желающего получить высшее образование, стало необязательным посещение лекций и семинаров. Многие студенты, независимо от места жительства, могут учиться по программам западных университетов, не выезжая при этом за рубеж: высшее образование стало доступнее из-за появления его новой формы – дистанционного обучения (ДО). Эксперты прогнозируют, что в конце этого века такой вид образования будет на пике популярности.

Изначально ДО задумано для повышения квалификации людьми, имеющими очное образование. Одним из первых вузов, в котором появилась дистанционная форма обучения, стал University of South Africa (с 1946 г.), а одним из самых крупных университетов считают британский Открытый университет (основан в 1969 г.). В 1974 г. в Германии основан FernUniversitat. В середине 60-х гг. XX в. американцы начали использовать телеканалы для трансляции учебных курсов сотрудникам нескольких корпораций. Успех этой программы был ошеломительным. Через некоторое время началась трансляция передач по спутниковому ТВ на территории Соединенных Штатов, Европы, Австралии, Китая [1].

Существует несколько понятий дистанционного образования. Дистанционное образование – особая, совершенная форма, сочетающая элементы очного, очно-заочного, заочного и вечернего

обучения на основе новых информационных технологий и систем мультимедиа. Современные средства телекоммуникаций и электронных изданий позволяют преодолеть недостатки традиционных форм обучении, сохраняя при этом все их достоинства.

Дистанционное образование – комплекс образовательных услуг, предоставляемых широким слоям населения в стране и за рубежом с помощью специализированной информационной образовательной среды, базирующейся на средствах обмена учебной информацией на расстоянии (спутниковое телевидение, радио, компьютерная связь и т. п.).

Дистанционное образование является одной из форм непрерывного образования, которое призвано реализовать права человека на образование и получение информации [2]. Процесс получения знаний, умений и навыков с помощью специализированной образовательной среды, основанной на использовании ИКТ, обеспечивающих обмен учебной информацией на расстоянии, и реализующей систему сопровождения и администрирования учебного процесса.

Дистанционные образовательные технологии (ДОТ) – образовательные технологии, реализуемые в основном с применением средств информатизации и телекоммуникации, при опосредованном или не полностью опосредованном взаимодействии обучающегося и педагогического работника в области химии. Дистанционные образовательные технологии могут быть реализованы в виде кейс-технологий, сетевых и ТВ-технологий.

Кейс-технология – вид дистанционных образовательных технологий, основанный на использовании наборов (кейсов) текстовых, аудиовизуальных и мультимедийных учебно-методических материалов по химии и их рассылке для самостоятельного изучения обучаемыми при организации регулярных консультаций у преподавателей-тьюторов традиционным или дистанционным способом.

Сетевая технология – вид дистанционных образовательных технологий, основанный на преимущественном использовании локальных сетей образовательных учреждений и Интернета. При использовании сетевых технологий можно разработать учебно-методические комплексы по химии.

Учебно-методический комплекс по химии должен включать: учебный план и программа курса по химии; практическое пособие по химии с тестовой системой для контроля качества усвоения материала; методические рекомендации по самостоятельному изучению курса по химии, организации самоконтроля, текущего контроля. Содержание учебного плана и программы курса по химии должно соответствовать требованиям профессиональной части государственных образовательных стандартов. Учебно-методический комплекс по химии может быть дополнен справочными материалами, глоссарием (словарем), хрестоматией для дополнительного чтения, периодическими отраслевыми изданиями, научной литературой, ссылками на сетевые ресурсы.

ТВ-технология – вид дистанционной технологии обучения, базирующийся на использовании систем телевидения для доставки обучающемуся учебно-методических материалов и организации регулярных консультаций у преподавателей-тьюторов. ТВ-технология основывается на модульном принципе, предполагающем разделение учебной дисциплины (химии) на логически замкнутые блоки, называемые модулями [3].

Сущность высшего дистанционного образования по химии. Место нахождения компьютера не играет никакой роли, потому возможно обучение дома, на рабочем месте, в аудитории центра дистанционного обучения, везде, где есть ПК с подключением к сети Интернет. Студенту высылают материалы по химии в виде файлов, после изучения некоторого объема сведений он отвечает на вопросы, а затем либо переходит к следующему блоку химического материала либо повторно прорабатывает материал. Так обучающийся проходит всю программу по химии, а затем сдает экзамены по химической дисциплине.

У каждого студента индивидуальный план курса химии, который составлен и согласован с преподавателем. Задача преподавателя в таком случае сводится к организации основных этапов обучения химии учащегося. Студент задает преподавателю вопросы, тот проверяет тесты, контрольные работы.

В дистанционном обучении используют такие IT-технологии: пересылку материалов для изучения через сеть Интернет; учебники по химии в электронном виде; семинары, веб-семинары; голосовую почту; видео- и телеконференции [4].

Основные отличия дистанционного обучения от заочного:

1. Дистанционное обучение проводится без отрыва от работы и семьи. Бытовой комфорт. Как известно, даже при заочном обучении временные затраты могут составлять до 40-50 дней в год. В этом смысле дистанционное образование еще более удобно, чем заочное.
2. Приступить к учебе можно в любое время. Освоение материала по химии может происходить в индивидуальном темпе. Иногда предлагается гибкий график сессий.
3. Экономия на стоимости обучения и накладных расходах.
4. Приобретение студентом навыков обучения – самостоятельного поиска информации и работы с ней.
5. Возможность осуществлять разнообразные совместные проекты с учащимися из других регионов.

Преимущества ДО. Дистанционное образование представляет собой новый этап развития всей образовательной системы. Сама технология уже сегодня позволяет дистанционному образованию быть не менее, а в некоторых случаях и более качественным, чем очное. К примеру, в то время как студенты дневных отделений впустую тратят время, разыскивая нужную информацию в библиотеках, слушатели дистанционных курсов молниеносно находят эту же информацию в закрытых электронных базах.

Очники, пытаясь совместить работу и учебу, прогуливают лекции и семинары, а «дистанционщики» имеют возможность самостоятельно планировать свое время, нарабатывая необходимый опыт параллельно с получением качественного образования. Кроме того, пока еще всегда только платное дистанционное образование оказывается для многих студентов более доступно: его стоимость в разы ниже стоимости обучения на аналогичном очном отделении, а конкурс при зачислении отсутствует в принципе.

Продолжая тему преимуществ дистанционного образования, Андрей Волков отмечает, что, во-первых, оно способно в определенной степени компенсировать тот огромный дефицит профессорско-преподавательского состава, на фоне которого и во всем мире, и в нашей стране наблюдается рост массовости образования. Во-вторых, благодаря этой форме многим, а не только тем, кто находится в аудитории, оказывается доступна наиболее передовая экспертиза, лучшие знания от ведущих мировых специалистов, обучение в престижных вузах. «При всем этом трудно себе представить, что такое образование полностью вытеснит традиционное, несмотря на все свои преимущества. Дистанционное образование, наоборот, расчищает возможность для подлинного контакта преподавателя и студента, освобождая то время, которое иначе было бы потрачено на простую трансляцию учебного материала, как это часто сейчас происходит на лекциях», – говорит Андрей Волков [5].

Дистанционная форма позволяет учиться в столичных вузах и учебных заведениях крупных городов жителям отдаленных поселков (в почтовых отделениях которых есть интернет). Кроме того, подобная форма позволяет учиться инвалидам, испытывающим различные трудности при передвижении или в процессе изучения материала. К примеру, онлайн-методы дают возможность получать полноценное образование людям со слабым слухом или с дефектами опорно-двигательного аппарата, а кейсовые аудиометоды включают в активный жизненный процесс людей с ослабленным зрением. Также постепенно начинают практиковать дистанционное образование и в местах лишения свободы, что, безусловно, идет на пользу не только слушателям, но и всему обществу в целом.

Основной недостаток дистанционного обучения по сравнению с заочным – отсутствие «живого» общения с преподавателями. Кроме того, в некоторых регионах определенные трудности связаны с низким качеством интернет-соединения. Как известно, дистанционное обучение предполагает необходимость получения объемных графических, аудио и видеофайлов.

При дистанционной форме студенты получают круглосуточный доступ в виртуальную среду обучения, в которой размещены все учебные материалы по химии (тестовые, практические, контрольные задания), библиотека и ссылки на открытые интернет-источники по изучаемой теме. Как правило, на сайте создается персональная страница студента – с подробными инструкциями, электронным учебным планом и электронной зачетной книжкой. Студенты имеют возможность слушать и читать лекции, переписываться и общаться on-line с преподавателями и сокурсниками, получать консультации персонального куратора.

Различные вузы используют те или иные информационные системы (например, международные Moodle или Campus), в том числе и собственные разработки. Большинство учебных заведений предлагают возможность ознакомиться с демонстрационной версией системы. Специальных технических требований нет. Необходимы лишь компьютер, веб-камера и выход в Интернет. Сдача контрольных работ по химии может происходить через Интернет. Работа оценивается преподавателем или отправляется на исправление. Оценка сопровождается комментариями и рекомендациями. Зачеты и экзамены проводятся в виде электронного тестирования и в форме видеоконференции. Главное организационное отличие от заочного образования состоит в том, что не требуется приезжать на сессию [6,7].

Дистанционная форма обучения дает сегодня возможность создания систем массового непрерывного самообучения, всеобщего обмена информацией, независимо от временных и пространственных поясов.

Кроме того, системы дистанционного образования дают равные возможности всем людям в любых районах страны и за рубежом реализовать права человека на образование и получение информации. Именно эта система может наиболее адекватно и гибко реагировать на потребности общества и обеспечить реализацию конституционного права на образование каждого гражданина страны.

Литература:

1. Борисова Н. В. От традиционного через модульное к дистанционному. – М.: Домодедово: ВИПК МВД России 2000. – 276 с.
2. Дистанционное обучение: Учебное пособие / Под ред. Е. С, Полат, –М.: ,ВЛАДОС,1998. – 345 с.
3. Лавров О. А., Агапоиов С. В. Выбор программной платформы для дистанционного обучения как проблема// Educational Technology & Society. – 2004. – № 7(1) – С. 146-154.
4. Андреев Л. А., Солдатки и В. И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – М,: МЭСИ, 1999.
5. Хотулева Е. Дистанционное обучение / Е. Хотулева // [Электронный ресурс]. – http://gzt.ru/ (газета – «Городские заметки" №195 от 18.10.2007г.) Информационный портал «Городские заметки» GZT.ru. – Режим дотсупа: 24.09.2013
6. Бершадский А. М., Кревский И. Г, Дистанционное образование: региональный аспект // Дистанционное образование, – 1998. № 1. – С. 14-16.

7. Бершадский А. М., Кревский И. Г. Дистанционное обучение– форма или метод // Дистанционное образование. – 1998, – №4. – С. 21-27.

Жуматай Таубалдиева, Карлыгаш Таубалдиева
(Талдыкорган, Казахстан)

МҰҚАН ТӨЛЕБАЕВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Қазақ музыкасының негізін қалаушылардың бірі – М.Төлебаевтың шығармалары өзіне тән идеялық мазмұндылығымен, көркемдік құндылығымен, асқан шеберлік тілімен классикалық маңызға ие болып, халқымыздың асыл мұрасына айналып отыр. Оның асқақ әуенді музыкасы азаматтық үнімен, әдемі лирикалық сарынымен, эпикалық серпінмен, өзіне ғана тән айшықты бояуымен ұртшылық жүрегіне жол тауып, өнер өлкесінде өзіне лайықты бағасын алды [1,5б].

Әлем жүзіндегі классикалық музыка мектебі әртүрлі және мол. Батыс Еуропа музыкасында Гайдн, Моцарт, Бетховен, бастаған Вена классиктері, орыс классикасында Глинкадан, Чайковский одан Прокофьев, Шостаковичке дейін жалғасып келсе, Қазақ музыкасында профессионалдық классикалық музыка Мұқан Төлебаевтан басталады.

Өйткені Мұқан ұлттық музыкадағы профессионалдық жанрды баршасын жаңалығымен жасаушы болды. Әрине оның түпкі тамыры халықтың ән-күйі, жыр тармағы, терме, желдірме, айтыс өнерімен тамырлас жатады.

Бұлардың қай-қайсысы болсын қазірге дейін республикалардың жер жеріндегі көркемөнерпаздар репертуарынан берік орын алып келеді. Өйткені бұл әндердің тақырыптық ауқымы зор, өмірлік нәрі мол дүниелер. Композитор әуенге қоспаған жай кемде-кем. Оның бәрі шындықтан бастау алып, жүрекке жол тауып жатады. Бұл сөз жоқ, композитор туындыларының ұлттық қасиетінің күштілігі болу керек [1,10б].

Мұқан Төлебаев өзінің бір сөзінде: «Менің ұстазым композитор профессор Р.Глиэр – жақсы ән жазу тек қана мелодия жасау емес, сондай-ақ маңызды, мәнерлі гармониялық сүйемелдеуді табу» – деп отыратын. Бұл сөз композитордың творчестволық кредосы еді.

Сондықтан да болар М.Төлебаевтың халық әні негізінде жазған «Ақ марал сұлу еркем», «Ақ мақта», «Қырман жыры», «Шахтер әні», «Дала толқыны», «Домбыра сазы» әндерінде бүтін бір үйлесім, сүйкімді жарасым бар. М.Төлебаев әндерінің бәріне тән ерекшелік – қай салада болсын, еңбек адамдарының жан-дүниесін ашып көрсету, солардың ой-арманын, қуаныш сезімін сипаттау айрықша байқалып тұрады.

1950 жылдардан бастап композитор көп білімді хор-поэма, сюиталар, капеллалық шығармалар, Кантата – ораториялық жанрға ерекше көңіл бұрды. Композитор бұл салада көп еңбектенді. Жемісті еңбектенді. Күрделі тақырыптарды тез игерді. Сөйтіп ол ел туралы, жер туралы, Отан-ана, бейбітшілік, достық, жастық жайында көсіле жырлады. Әсіресе композитордың «Отан әні» ерекше көркемдігімен, әуен байлығымен назар аударады, мол қуатымен, шабыттылығымен айрықша естіледі, есте қалады. М.Төлебаев егеменді Қазақстанның мемлекеттік әнұраны-гимн авторларының бірі екені белгілі.

1992 жылы маусымның 4-і күнгі мәжілісіндегі Жоғарғы Кеңес сессиясы республика өміріндегі мәні ерекше мәселе қарады. Бұл күні парламент Қазақстан Республикасының Мемлекеттік туымен Елтаңбасын және Әнұранын қабылдады. Мемлекеттік Әнұран, музыкасы осыдан шарты ғасыр бұрын Мұқан Төлебаев, Евгений Брусиловский және Латиф Хамиди дүниеге әкелген нұсқасы сол қалпына қалып бекітілді.

Қазақ музыкасының симфониялық жанрының жалпы аспаптың профессионалдық музыкасының үдере дамуына М.Төлебаевтың асқақ үнді, лирикалық сезімді, кең танысты, терең ойлы музыкасы үлкен үлес қосты. Симфония жанрымен ерте айналысқан композитор бұл жанрда да өзіне тән табиғи талантымен ерекшеленеді. Оны «Қазақ әндері тақырыбына фантазия», «Лирикалық поэма», «Қазақ увертюрасы» шығармаларының бірден байқаймыз. Композитор халық әндерінің негізгі әуендерінің өзек етіп алғанда «Оның бірін жамау, бірін құрау» үшін пайдаланбайды, қайта әуен айқындылығына жету, оны байыту арқылы халықтың музыкалық мұрасын жаңғыртып, түлетіп, жетілдіруді мақсат тұтады. Композитордың бұл игілікті тәсілі «Қазақстан» атты симфониялық поэмасында айқын аңғарылады. Поэмада нақтылы алынған халық әндерінің, тақырыбы жоқ. Бірақ оның құлақ күйінен соңғы аккордына дейін жан дүниеңізді ерекше баурап алатын құлақ құрышын қандыратын, бойыңызды балбыратып, рухани нәр беретін тылсым да құдіретті үнмен қауышып кетесіз. Тыңдаған сайын елти түсесіз. Музыка құдіреті, композитор шеберлігі дегенінің өзі міне, осы болса керек. Халықтық ұрықпен тамырланған сол қасиеттен нәр алған нағыз ұлттық музыканың жан шымырлатар толғауы деген осы.

Опералық жанр-қазақ музыкасының осы ғасырда өріс алған өркенді, жаңа саласы. Ұлттық музыка өнерімізде бұл саланың өркен жаюына, профессионалдық дамуына үлес қосып, оны бастаушылардың бірі болған да Мұқан Төлебаев.

Композитордың Е.Брусиловсий мен бірлесе жазған «Амангелді» операсы, аяқталмаған «Нияз бен Раушан» (1952 ж.)» бітпей қалған «Қозы Көрпеш-Баянсұлу» (1960 ж.) операларының үзінділері қалды. Ал өзінің әйгілі «Біржан-Сара» операсы арқылы композитор бүкіл қазақ музыкасына опералық өнердің төрінен орын алып берді. Бүкіл елдің Мемлекеттік сыйлығына ие болып, лауреаттық құрметті атақ алған бұл опера Совет Одағының халық артисі Мұқан Төлебаевтың композиторлық талантын жарқырата ашып көрсетіп, қайталанбас өрнегін, өнершеңдігімен, ұлттық өнеріміздің асыл қазынасына айналып отыр.

М.Төлебаевтың: «Біржан-Сара» операсы, – деп дұрыс айтылған «Қазақ музыкасы» тарихи очеркінде, – ұлттық музыка арқылы және халық өмірін шынайы шеберлікпен көрсеткен көркемдік жаңалығымен халық құрметіне бөленді. Ол қазақ опера өнерінің мақтанышпен бетке ұстарлық ұлттық классикалық шығармасы.

1934 жылы – Алматыда Бүкіл қазақстандық халық өнерпаздарының слеті ашылды. Онда ғасырлар бойы ұмытылмас шығармалар жасап, оны сақтап келген халық өкілдері композиторлар, ақын-жыршылар, небір ғажап іскерлер мен суретшілер, жезтаңдай әншілер, алуан түрлі аспапта ойнайтын домбырашы, қобызшы, сыбызғышылар бас қосты.

Осы слетке Талдықорғанның Бөрлітөбесіндегі колхоз-совхоз театрын тұңғыш ұйымдастырушы Мұқан Төлебаев халық арасынан шыққан өнерпаз әнші-күйші ретінде қатысып, ән салып, өнерін танытқанның бірі болды. Слетті жыр алыбы Жамбыл бастады. Өнерлі жандардың астанада бас қосуы өлең-жырды, ән-күйді жастайынан мият тұтқан Мұқанға айрықша әсер етті. Әсіресе Жәкеңнің «Жастар алдындағы сөз» деген ақсақалдық ақылы Мұқанның жігерін жанып, өнерін өсірді. Осы әсерді ол Москвада оқуда жүргенде де ұмытқан жоқ.

«Москва консерваториясында Мұқан белгілі профессор, совет композиторының ағасы Р.М.Глиэрден оқыды, – дейтін академик Ахмет Жұбанов. – тәжірибелі педагог, Мұқанның әуелден зор қабілетін иесі екенін сезіп, оны қатты бағалады, баулыды».

«Қазақфильм» киностудиясы 1952 жылы шығарған «Жамбыл» атты толық метражды көркем фильмге музыка жазуы, «Туған елім» өлеңі бойынша «Отан туралы баллада» шығаруы, сол секілді Жәкеңнің «Бесік жыры», «Көктем», «Жаз» өлеңдеріне жан сүйсіндірер лирикалы әндер туындатуы Мұқанның сезімінде жас кезінен ақын ата қалдырған ғажайып әсер болса керек.

Композитордың әйгілі операсының арқауы болған «Біржан-Сара» дастанында «Сал Біржан домбырасын көкке сермеп, қалдырды түрлендіріп әннен өрнек», – деп келетін өлең жолдары бар. Дәл сондай-ақ әннен өрнек салған Мұқан өмірі үлгілі әрі өнегелі, өнерлі өтті. 1936 жылы М.Төлебаев алғаш Москваға оқуға барып, өнер жолында музыка мұрасына алғаш қол созып, оған бекем бел байлағаннан бастап, өнердің өрелі жолымен жүрді.

1948 жылы Қазақстан Композиторлар одағының I съезі болды. Осы съезде өзіндік қолтаңбасы айқын аңғарылған жас композитор М.Төлебаев Қазақ ССР Композиторлар одағы басқармасына мүшелікке өтті. Композитордың творчестволық еңбегі мен қоғамдық-қайраткерлік жолының ұштасуы осыдан басталды.

Қазақ ССР-інің өнер қайраткері құрметті атағына ие болғаннан кейін композитор енді тек қана өз творчествосымен қанағаттанып қоймай, қазақ музыкасының өрелі өрісінің өркендерінің барлығына да күнбе-күн атсалысып, тікелей творчестволық көмек көрсетті.

Е.Брусиловскиймен қосылып жазған «Аманкелді» операсы көрсетіліп, «Біржан-Сара» ұлттық театр сахнасының мақтанышы ретінде одақтық көлемде қойылатын опералық спектакльдер қатарына шыққан. Ал, Мұқан болса, осында зор табыстарының творчестволық жетістігімен қатар Абай атындағы Қазақ академиялық опера және балет театрында, Құрманғазы атындағы Мемлекеттік консерваторияда, Жамбыл атындағы Мемлекеттік консерваторияда, Жамбыл атындағы Мемлекеттік филармонияда еңбек етіп, өмірінің соңғы кезіне дейін Қазақстан Композиторлар одағының секретары боп, әрқилы еңбек жолын абыроймен атқару Мұқан бойындағы үлгілі өмірдің өнегесі болды. . Қазақ музыкасының жанашырлары туралы әрқашан арнаулы пікірлер айтып, жиі еске алып отырар еді. Оның ішінде өзі дәмдес, қаламдас болып ұстаз тұтқан Р.Глиэр, Н.Мясковский, В.Белый, Б.Шехтер, В.Фере секілді Москва консерваториясының профессор-педагог музыканттарын ылғи еске алатын еді.

- Достар – деп бастайтын әдетте сөзін Мұқан Төлебаев, – сіздер мен біздер, қазақ музыкасын әлемге танытқан А.Затаевичтің мына бір қағидалы сөзін еш уақыт ұмытпасқа тиіспіз. Ол аталы сөз әрқашан ойда жүргені жөн, -дей келіп, Затаевичтің «Қазақ халқының 1000 ән-күйі» жинағында қазақ еліне арнаған алғы сөзінің мына бір арнауын тебірене келтіретін еді: Сендерге арнаймын, сүйікті достарым, жігіттерім, аш-жалаңаш күндерде өздеріңмен тізе қоса отырып, жарыққа шығарған бұл еңбегімді сендердің өздеріне ұсынамын... Сақтаңдар, зерттеңдер, көбейте түсіңдер бұл сияқты рухани байлықтарыңды. Дамытыңдар, көркейтіңдер, қол созған жер-жүзілік мәдениет дәрежесіне жеткізгендер! Халық тудырған, жаңарған; гүлденген қазақтың ұлт музыкасы өркендей берсін!».

Мұқан бұл соңғы жылдарды дауысын көтеріңкіреп, жалпыға жетсін дегендей қайталап оқып, қағидадай қадап, қадап айтатын.Академик Ахмет Жұбанов суреттегендей «... ат жақты, шаршы бетті, торы жігіт болатын. Оның бетіндегі ерте түскен әжім сызықтары «себепсіз» деп тұрған сияқтанатын. Аузынан шыққан сөздері үнемі дәйекті келетін, қарағанда сенің ішіне бойлауға тырысатын ойлы көздері, қайғырғанда адам қолының ығына жығылмайтын қалың қара шашы бұл жігітте ойдың да, күштің де бас қосып тұрғанын дәлелдейтін. Атап айтқанда, Бетховеннің Ромен Роллан сруеттеген бет-әлпеті көз алдыңа елестейтін»[2, 10б].

М.Төлебаев әсіресе 40-жылдары жемісті еңбек етті. Қазақ халық аспаптары оркестрінің бас дирижері және көркемдік жетекшісі бола жүріп (1942 1944), ол осы оркестрдің репертуарын байытты, оның әсерлілік мүмкіндіктерін кеңейтіп, оркестрлік жазбаның әрлілігін жетілдіре түсті. Ол бірқатар өңдеулер мен оркестрге ыңғайланған шығармалар жазды. Олардың ішінен «Венгр тақырыбына фантазия», «Таня туралы ән», «Тос, мені тос», «Кестелі орамал», «Сүйген жарға» шығармаларды, сондай-ақ дауыс пен фортепианоға арнап жазылған жаңа әндерді («Қыздар-ай», «Бесік жыры»), халық әндерін өңдеулерді («Өтебай», «Әудемжер», «Ботагөз»), симфониялық оркестрге түсірілген «Қобыланды» увертюрасын, «Біржан-Сра» лирикалық-эпикалық сарындағы операсын және т.б. атап өтуге болады.

Мұқан Төлебаев сонымен бірге жеке дауыс, хор мен үлкен симфониялық оркестрге арнап кантаталар, драмалық спектакльдер мен көркемфильмдерге музыкалар, хорға арналған шығармалар, романстар жазды. Бұл шығармалар сол кездің өзінде-ақ орта және жоғары музыкалық оқу орындарының оқу-тәрбие процесінде кең көлемде пайдаланылды.

Мұқанның музыкасының халықтығы терең де санқырлы. Оларда ұлттық сипат шығармаларының жанрлары мен формаларынан, образ бен ойлау логикасынан, музыкасының барлық құрылымы мен сезім нақыштарынан айқын аңғарылады.

Әдебиттер тізімі

1. Төлебаева Ж. «Мұқан Төлебаевтың музыкалық мұрасының педагогикалық негіздері». Автореферат канд. доц.
2. Жұбанов А.Қ. Ғасырлар пернесі. -Алматы: Жазушы, 1978-198 б.
3. «Музыка әлемінде» Республикалық әдістемелік журнал. Алматы 2004 №1-12

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Каріна Міхеєва, Оксана Росоловська
(Харків, Україна)

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО

Останнє десятиріччя XX ст. увійшло в історію насамперед суттєвими та геополітичними змінами. Серед нових політичних реалій було утворення Української незалежної держави. Поява на політичній мапі світу незалежної України, яка розташована в центрі Європи, започаткувала глобальні трансформації не лише в даному регіоні, а й в усьому світі.

Відомий американський дипломат Строуб Телботт схарактеризував незалежну Україну як ключовий елемент у новій Європі після холодної війни, зважаючи на її геополітичне становище та природні ресурси.

Підписанням Україною на початку 1992 року Гельсінського заключного акта-документа, що визначав стандарти міжнародної поведінки та врегулював відносини між державами-учасницями, було увінчано самовизначення і визнання державності українського народу іншими країнами. Водночас це дало змогу України розпочати діяльність у міжнародних структурах на правах рівного партнерства.

Геополітичний простір України характеризується нині трьома векторами орієнтації: західним, північно-східним і південно-західним. Для суверенної України важливим геополітичним чинником є загальноєвропейський процес, входження до європейського і світового загалу на засадах цінностей західної демократії. Особливо актуальним це питання стало напередодні підписання Україною асоціації, яка відбудеться 28-29 листопада 2013 року.

Ідучи шляхом європейської інтеграції Україна 9 листопада 1995 р. стала 37-м членом Ради Європи; в 1994 р. лідери Євросоюзу й України уклали угоду про партнерство та співробітництво (УПС). У лютому 1996 р. набула чинності тимчасова угода про торгівлю між Євросоюзом і Україною. У наступні роки були підписані галузеві угоди між Україною і ЄС, зокрема про торгівлю текстильними виробами (1993 р.), про створення правових засад міжнародного співробітництва по забезпеченню енергоносіями країн Західної Європи (1999 р.) та інші угоди.

В 2008 р. Україна набула членства в СОТ. Важливим виступає економічний чинник на швидкість процесу входження України у світовий економічний простір. До позитивних факторів слід віднести: значний сировинний потенціал; вигідне географічне положення, розвинута мережа залізничних доріг, трубопроводів і мережа енергопостачання; наявність виробничої бази та високий рівень кваліфікації кадрів. Негативними факторами виступають: ізольованість держави тривалий час від світогосподарських глобальних процесів; велика корумпованість владних структур різних рівнів; низька інвестиційна привабливість галузей з довгостроковим циклом віддачі вкладених зв'язків України на одну країну – Російську Федерацію. Та попри всі труднощі трансформаційного періоду, можна з цілковитою певністю стверджувати: наша країна має всі необхідні передумови для поступового інтегрування у світове господарство.

Внесок українського народу у світову культуру не підлягає сумніву. У науковому світі за межами нашої держави зажили слави за свої відкриття і винаходи І. Пулюй, В. Вернадський, Є. Патон, С. Корольов, С. Тимошенко та багато інших. Для подальшого етапу наукового розвитку теж необхідні європейські інтеграційні процеси. Український письменник писав: «Європа – це досвід багатьох віків. Це не та Європа, що її Шпенглер оголосив «на закаті», не та, що гниє, до якої вся наша ненависть. Це Європа грандіозної цивілізації, Європа Гете, Байрона, Дарвіна, Ньютона, Маркса і т. д.». У 1990 р. до списку світових надбань ЮНЕСКО зайшли дві пам'ятки в Україні: Собор Святої Софії, збудований в XI ст. як символ «нового Константинополя» і Києво-Печерська лавра. У 1998 р. до списку додано історичний центр Львова. Культура не терпить ізольованості, вона є глобальним явищем у своїх етнічних своєрідностях. Прилучення до своєї рідної культури та оволодіння культурними надбаннями – сенс культурного відродження.

Наша держава здійснює безпосередній внесок у зміцнення міжнародної безпеки своєю активною участю в Миротворчих операціях, що проводяться під егідою ООН і ОБСЄ. Українські миротворці та дипломати добре зарекомендували себе в Анголі, Молдові, республіках колишньої Югославії, Таджикистані, Гватемалі. Україна як європейська держава бере активну участь у побудові «верхнього поверху» нової архітектури безпеки, яка складається з таких організацій і структур, як ОБСЄ, Рада Європи, НАТО.

Пріоритетною для України залишається перспектива одержати статус повноправного учасника Європейського союзу. Україна зміцнила співробітництво з такими впливовими міжнародними інституціями, як Міжнародний Валютний Фонд (МВФ), Всесвітній банк і Європейський банк реконструкції та розвитку, Всесвітня митна організація (ВМО), стала повноправним членом Світової організації торгівлі (СОТ), які відіграють особливо важливу роль у регулюванні міжнародної торгівлі на сучасному етапі її розвитку.

Україна розвиває відносини із пострадянськими державами. Новим виміром взаємин у СНД стало формування відносин чотирьох країн: Грузії, України, Азербайджану та Молдови, які утворили ГУАМ, ініціатором створення була Україна, яка й сьогодні продовжує нарощувати зусилля щодо зміцнення співробітництва в рамках цієї організації.

Таким чином, за умов нової геополітичної ситуації сучасна Україна має об'єктивні можливості для створення механізму реалізації своїх геополітичних інтересів на основі зваженої далекоглядної політики. Не геополітичне суперництво, а саме геоекономічне співробітництво держав є важливою умовою сталого розвитку України, яка демонструє світові, що вона є не тільки споживачем, а й виробником безпеки.

Україна дедалі більше перетворюється на реального та активного суб'єкта міжнародних відносин, який має свої національні інтереси й вирішує їх у колі європейських народів. Підтвердженням цього може послугувати вислів українського історіософа: «Європа – це щось більше, ніж великий півострів євразійського суходолу; вона – сім'я народів, які, незважаючи на політичну роз'єднаність та часті жорстокі антагонізми в минулому, поділяють спільну культуру і спільну спадщину…»

Література:

1. Бакка Т. В. Підручник Людина і світ для 11кл. – К. 2012.
2. Литвин В. Політична арена в Україні: дійові особи та виконавці. – К. 1994.
3. Людина і світ: Підручник для 11 кл. / За ред. Р. А. Арцишевського – К. 1999.
4. Національні відносини в Україні у ХХ столітті: Збірник документів і матеріалів. – К. 1994
5. Україна на зламі історичних епох (державотворчі процеси 1985-1998рр.)

Науковий керівник:
викладач вищої категорії, викладач-методист
Погодіна Оксана Володимирівна

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Віктор Миронов, Анна Ткачук, Володимир Петько
(Херсон, Україна)

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Виробнича діяльність людей найчастіше впливає на природу. На сьогоднішній день проблема екологічних наслідків виробничої діяльності придбала надзвичайну гостроту. Є підстави думати, що на шляхах її вирішення людству приходиться переглядати традиційні представлення про характеристики виробництва і споживання.

Необхідність охорони навколишнього середовища стала аксіомою, визнається усіма. Однак в останнє десятиліття у світі зріє розуміння того, що вирішити глобальні екологічні проблеми можна тільки на підставі принципово нового підходу до проблем розвитку.

Довгий час було прийнято вважати, що економічний ріст, який характеризується динамікою доходу на душу населення, може здійснюватися лише за рахунок посилення навантаження на природні системи.

Стійкий розвиток припускає, що економічний ріст не обов'язково базується на зростаючій експлуатації природних ресурсів. Екологічно стійкий економічний розвиток означає перехід від постановки задачі охорони навколишнього середовища за рахунок зниження темпів економічного росту до постановки тієї ж задачі, але при забезпеченні економічного росту.

Становлення і здійснення глобальних ідей по виходу на шлях до стійкого розвитку суспільства призначено перетворювати людині. Їй і варто одночасно вирішувати проблему виховання, утворення людини, створення інтелектуально-духовної, морально-здорової особистості.

Тільки у взаємозв'язку сфери розуму, духовного потенціалу й еколого-економічного виховання кожного індивідуума можливий перехід на шлях стійкого розвитку суспільства.

Механізм і інструменти екологічного регулювання повинні відповідати цілям екологічної політики. Як правило, екологічне регулювання здійснюється не за допомогою якого-небудь одного інструменту регулювання, а на базі дії регуляційного механізму.

Регуляційний механізм містить у собі два основних напрямки:

1. адміністративний напрямок;
2. фінансовий напрямок.

Обоє напрямки тісно переплітаються один з одним. Так, наприклад, у ході реалізації адміністративного напрямку використовуються елементи фінансового напрямку (штрафні санкції), і навпаки.

При адміністративному регулюванні головною мірою є прийняття законодавства, що обмежує забруднення навколишнього середовища (наприклад, при використанні безсвинцевого палива). При цьому регулююча інстанція встановлює чітко сформульовані норми екологічного поводження і забезпечує виконання об'єктами регулювання нормативних вимог і умов. Сюди відносяться як адміністративно-правові так і економічні інструменти – екологічні стандарти, нормативи припустимих викидів і скидань, заборони, обмеження, ліцензії, порядок обов'язкової оцінки впливу на навколишнє середовище господарських об'єктів, адміністративні штрафи й інше.

Роль держави, її структур і централізованих асигнувань у вирішенні екологічних проблем у промислово розвинених країнах протягом усього періоду їх розвитку була досить великою. Наприклад, частка держави в загальнонаціональних витратах на природоохоронні заходи коливається нині від 1/3 у США до 2/3 у Франції. При цьому держава бере на себе основну частину видатків на фундаментальні дослідження в галузі екології та охорони природи, підготовку спеціалістів.

При фінансовому регулюванні екологічних процесів використовується метод економічного стимулювання. Установлюються нормативні платежі, податки, цінові надбавки й інше. При введенні цих нормативів підприємства в силу економічної необхідності змушені змінювати свою екологічну політику. Такий механізм представляє підприємствам значно більшу самостійність у виборі шляхів, засобів і термінів перебудови своєї екологічної політики, чим методи адміністративного регулювання.

У загальному обсязі методів фінансового регулювання основна маса приходиться на податкове регулювання екологічних процесів, що являють собою систему податкових платежів, що входять у загальну податкову систему держави, але мають екологічну спрямованість.

Разом з тим, гострота екологічних проблем вимагає створення єдиного грошового фонду, зі строго цільовим розподілом і напрямками використання. У цьому зв'язку можливе створення нової економічної категорії – ЕКОНАЛОГІЇ. Для цього необхідно позначити канали коштів, що повинні будуть призначені для рішення екологічних проблем, і об'єднання яких буде сприяти створенню єдиної, цілісної бази фінансового забезпечення даного напрямку. Такою фінансовою базою виступають екологічні фонди, податки. Вони служать зародженням і початком розвитку еконалогії.

Еконалогія, поєднуючи кошти в один цільовий фонд, у своїй сутності виражає економіко-грошові відносини, що виникають при утворенні і використанні даного фонду. Разом з тим, грошові економічні відносини, що носять розподільний характер і зв'язані з утворенням і використанням фондів коштів (ресурсів), складають саме поняття фінансів. Ці фонди (ресурси) утворюються і використовуються в різних сферах грошових відносин, кожна з який являє собою визначений канал розподілу і перерозподілу

частини доходу, прибутку чи майна. Саме ці сфери і складають окремі ланки фінансової системи. Отже, економія, з одного боку, поєднуючи податково-економічні канали коштів в один цільовий фонд, з іншого боку – сама виступає відособленим (але взаємозалежним з іншими ланками) ланкою фінансової системи

Сутність різних економічних категорій, у тому числі й економії, виявляється в їх функціях. Функція показує, яким чином реалізується суспільне призначення даної економічної категорії як інструменту вартісного розподілення і пере розподілення доходів держави. Ми виділяємо три функції економії: фіскальну, ресурсозберігаючу і контрольно-стимулюючу.

За допомогою фіскальної функції відбувається формування фінансових ресурсів держави, акумульованих у загальному екологічному фонді і необхідних для здійснення задач екологічної політики.

Центральною ланкою цього механізму є суб'єкти платежу, тобто юридичні і фізичні особи, котрі на основі законодавчих і інструктивних матеріалів сплачують податки (податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин та механізмів та ін.), а також платежі (плата за проведення геологорозвідних робіт). Суми податків і зборів розраховуються виходячи з обсягу об'єктів оподаткування. Так, у юридичних осіб об'єктами оподаткування виступають транспортні засоби, кількість викидів та скидів, забруднюючих навколишнє природне середовище та інші. Об'єктами оподаткування фізичних осіб є використовувані природні ресурси. Загальна сума цих податків і платежів складає ті надходження, які поступають у доходну частину державного екологічного фонду. Поряд з цими надходженнями існують ще й інші надходження, таки як: доходи від розміщення тимчасово вільних коштів фонду, добровільні внески та пожертвування, інші доходи.

Ресурсозберігаюча функція полягає в тому, що за допомогою податків та екологічних платежів (штрафи за забруднення навколишнього природного середовища) приводитися в дію механізм регулювання екологічних процесів.

Окрім безпосереднього введення екологічних податків (платежів) ресурсозберігаюча функція економії реалізується і при утриманні штрафів за забруднення навколишнього середовища.

Вводячи екологічні податки і застосовуючи вищевказані штрафні санкції держава сприяє рішенню важливіших еколого-економічних проблем.

Сутність контрольно-стимулюючої функції полягає в тому, що з'являється можливість кількісного відображення податкових надходжень і їх зіставлення з потребами держави в фінансових ресурсах. Отже оцінюється ефективність кожного податкового каналу і податкового пресу в цілому, виявляється необхідність внесення змін у податкову систему.

Здійснення контрольного аспекту в деякій мірі залежить від податкової дисципліни, складеної в сучасній і повній сплаті платниками податків. Практика роботи податкових органів показує, що порушення строків і повноти сплати податків явище часте і з кожним роком зростаюче.

Основним централізованим фондом фінансових ресурсів економії виступає єдиний державний екологічний фонд. Основні задачі єдиного екологічного фонду України полягають у наступному:

1. збір і акумуляція коштів, призначених для проведення екологічної політики держави;
2. розширене відтворення коштів екологічного фонду на основі принципів самофінансування;
3. організація міжнародного співробітництва в сфері стабілізації екології;
4. контроль за своєчасним і повним надходженням платежів у цей фонд;
5. фінансування витрат, зв'язаних з виплатою коштів відповідно до державних (регіональних) програм охорони навколишнього середовища;
6. визначення порядку використання і забезпечення контролю за правильним використанням коштів екологічного фонду;
7. участь у підготовці пропозицій до державних програм стабілізації екологічного стану;
8. участь у підготовці нормативних актів, спрямованих на удосконалення системи економії й охорони навколишнього середовища в цілому.

Бюджет екологічного фонду формується в основному за рахунок податкових надходжень, платниками яких є юридичні особи. У податковому обліку джерелом платежів виступає обсяг валових витрат, а в бухгалтерському обліку – прибуток підприємства, але в обох випадках, різні штрафні, фінансові санкції виплачуються за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.

Предметом обкладання виступають транспортні засоби, що знаходяться на балансі підприємства, обсяг викидів і скидів забруднюючих речовин, а також використовувані в процесі виробництва природні ресурси – вода, земля, ліс, корисні копалини. Ставки і нормативи екологічних податків і платежів встановлені в законодавчому порядку.

Анастасія Остапець
(Черкаси, Україна)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

Господарський уклад Січі потребував впорядкування питання власності та іншої економічної атрибутики, що привело до створення серед козацького загалу особливого виду судових зборів.

При виборах військової старшини, розподілі земель, судах, покараннях запорожці керувались і судилися за своїм давнім звичаєм, “словесно й так, як давно в них бувало” [1, с.147; 2, с. 53].

Причиною відсутності у запорожців писаних законів є те, що громада козаків існувала не так довго, щоб опрацювати, створити, систематизувати такі закони. Усе їхнє історичне життя було наповнене

постійними війнами, що не майже не залишало часу для встановлення внутрішніх порядків. Козаки навіть намагались уникати писаних законів, остерігаючись, щоб не втратити від них своїх вольностей.

Кара більше всього стосувалася кримінальних і майнових злочинів. А за такий злочин, як крадіжка, призначалася смертна кара. Від початку і до кінця існування Запорізької Січі звичай, на відміну від писаних законів, визначався як гарантія міцних порядків [3, с. 188].

Народний устрій та незначна кількість запорізького товариства робили суд простим, швидким та справедливим. Простий козак, як і знатний товариш, перед суддями були однаково рівні. Ображений і ображаючий викладали перед суддями сутність своєї справи, вислуховували їхнє рішення і тут же припиняли свої непорозуміння. Запорізькі судді керувалися у своїй практиці звичаями, і не дозволяли собі самодіяння і невизначеність справ [4, с.70].

Козацький суд мав демократичний характер, адже визнавалося право першого займу між товаришами, право володіння, про це свідчать документи судочинства Запорозької Січі, що дійшли до нашого часу. Останнє дозволялось лише у малих розмірах і стосувалось не орних земель і угідь, а невеликих присадибних ділянок. Широко використовувалися такі заходи, як взяття винуватця “на поруку” або зменшення покарання, враховуючи його сімейне становище, та ін. Практикувалися попередні ув’язнення злочинців у військову в’язницю або тортури, дозволялася запорука війська і духовних осіб злочинця, особливо, коли вони визнавали себе винними [1, с. 76].

Серед злочинів громадського судочинства важливими вважалися грошові претензії, сварки, невиплачений борг та інші види шкоди. Смертю каралося приниження старшин чи зрада, пияцтво, боягузтво і програш в битві, гомосексуалізм. За злочин могли і пожаліти, якщо людина була надійною та сміливою. Наприклад, чоловік убив жінку. Якщо у цьому випадку в козака залишилася родина без годувальника, то йому могли присудити биття киями і відпустити на покаяння, а по закону повинні були стратити.

Як повідомляє історик А.О. Скальковський, в залежності від розмірів злочину та наслідків, ними заподіяними, на Січі застосовувалися такі кари:

1. Відрубування руки або ноги шляхом перелому або повного відрубування.

2. Шибениця. Вона будувалася на людних шляхах майже у всіх паланках. Приреченого (засудженого) підвозили верхи на коні, накидали на шию петлю і, вдаривши коня, проганяли останнього. Часом вішали за ноги або залізним гаком за ребро. Шибеник висів “у науку для інших” до тих пір, поки його кістки не розсипалися. Знімати його заборонялося під страхом смерті.

3. Гостра паля – дерев’яний стовп (висотою 4-5 м і більше із залізним півтораметровим шпилем). На цей шпиль приреченого насаджували анусом так, щоб гострий кінець на 35 см виходив спиною. Страчений сидів на палі до тих пір, поки повністю не висихав. Коли вітер дув, то він обертався навколо своєї осі, а кістки його торохтіли. Застосовувалася рідко, зважаючи на надзвичайну жорстокість цієї кари.

4. Киї. Не дуже товсті, схожі на бичі до цепів, якими молотили хліб, з дуба, або іншого дерева. Це була найпоширеніша кара на Січі. Злочинця прив’язували до ганебного стовпа, що був у фортеці Січі, а також у кожній паланці. Це було великою ганьбою в середовищі, де людська гідність та честь були понад усе. Біля стовпа ставили в’язку київ. Ставили також їжу і різні напої. Засудженого примушували їсти і пити. Кожен козак, проходячи повз стовп, випивши коряк горілки або меду, повинен був взяти з в’язки кий і вдарити злочинця, приказуючи: “От тобі, вражий сину, щоб ти не крав і не роздавав, ми за тебе цілим куренем платили” [5, с. 15-16].

Запорожці широко практикували такий спосіб смертної кари, як потоплення. Це проводилося у такий спосіб: злочинцеві зв’язували руки та ноги, саджали у мішок, насипаючи каміння чи пісок (інколи зашивали з ним пса), клали гадюку та кидали у воду [6, с.14; 7, с. 21]. Також способом смертної кари було закопування живцем у землю, хоча в останні часи існування Січі таку міру не практикували. Її застосовували для вбивць, яких живцем закопували під могилою вбитого [5, с. 15]. Під час свят і постів смертних вироків не виконували – бо тут відігравав велику роль релігійний характер Запорізької Січі. Водночас треба визнати, що тільки такі жорстокі вище описані кари в тих часах могли втримати порядок на Запоріжжі і допровадити до тої славної могутності й лицарських подвигів у війнах.

Були випадки, коли винного з ганьбою проганяли з полку, міста чи села, із забороною будь-коли повертатися назад. А перед цим його мітили, надрізавши носа, або відрізавши вухо чи поставивши тавро [8, с. 35].

Найнижчою інстанцією був паланковий полковник, від якого в разі потреби позовники переходили зі справою до курінних отаманів (2-га інстанція), звідти до військового судді (3-тя інстанція), а коли позовники і там не доходили до задовільного полагодження своєї справи, то йшли аж до кошового отамана (4-а інстанція).

На Запоріжжі суворі закони пояснювалися трьома причинами:

1. Туди приходили люди сумнівної поведінки.

2. Так як військо жило без жінок, вони не користувалися їх пом’якшуючим впливом на поведінку.

3. Козаки потребували суворих законів для підтримки порядку у війську, тому що постійно вели війни [8, с. 53].

Суддями у запорізьких козаків була вся військова старшина, тобто кошовий отаман, суддя, писар, військовий осавул; крім того, – довбиш, курінні отамани, паланковий полковник, а іноді й увесь кіш. Кошовий отаман вважався вищим суддею, тому, що він мав верховну владу над усім запорозьким військом [3, с. 190].

Але справжнім офіційним суддею на Запоріжжі був військовий суддя. Утім, він лише розбирав справи, давав поради сторонам, які сперечались, але вирішення справи було за кошовим отаманом.

Військовий писар іноді оголошував вирок старшини на раді. Військовий осавула виконував роль слідчого, виконувача вироків; він розглядав на місці скарги, стежив за виконанням рішень кошового отамана і всього Коша, відстежував розбійників і крадіїв. Військовий довбиш був помічником осавули; він зачитував вирок старшини безпосередньо на місці страти, або на військовій раді. Курінні отамани, виконуючи роль судді серед козаків власних куренів, мали при куренях таку силу, що могли розбирати суперечки між козаками і наказувати винних. Паланковий полковник з його помічниками – писарем та осавулом, який жив далеко від Січі, – займався кордонними роз'їздами [3, с. 191].

Отже, Запорізька Січ у своєму судочинстві керувалася звичаєвим неписаним правом. Карна система нараховувала декілька видів злочинів, серед яких, сучасною мовою кажучи, і кримінальні, і цивільні, та інші. Судочинство на Січі відрізнялося демократичністю розгляду, з одного боку, і невимовною жорстокістю у разі доведення вини підсудного, – з іншого. Все це було зумовлено обставинами життя військового стану козаків, їхнім побутом, звичаями та традиціями.

Література:

1. Яворницький Д.І. Історія Запорізького війська: [в 3-х т]. – К.: Наукова думка/ Д.І. Яворницький // Слово і час: К., 1990. – 577 с.
2. Рігельман О.І. Літописна оповідь про малу Росію та її народ і козаків узагалі. / О.І. Рігельман. – К.: Либідь, 1994. – 768 с.
3. Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія Українського Війська: [в 12-ти т.]. / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич. – Тернопіль: Збруч, 1992. – Т. 6. – 576 с.
4. Багдасаров Р. Земний образ ангельського воїнства: (Запорізька Січ як православний лицарський орден) / Р. Багдасаров // Людина і світ. – 1994. – № 6. – С. 69-76.
5. Вербинець Л. Судівництво і кари на Запоріжжі XVI-XVII ст. / Л. Вербинець // Українське козацтво. – 1973. – Ч.2. (№ 24). – С. 15-19.
6. Залізняк Л. Чи були запорожці європейськими рицарями? / Л. Залізняк // Старожитності – 1991. – № 4. – С. 14.
7. Гайдай Г. Козацький суд / Г. Гайдай // Український світ. – 1996. – № 1-3. – С. 20-21.
8. Бантыш-Каменський Д.Н. История Малой Росии от водворения славян в сей стране до уничтоженыя гетьманства. – К.: Час, 1993. – 656 с.

Науковий керівник:
кандидат історичних наук Шамара Сергій Олександрович.

Наталія Тян
(Київ, Україна)

ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ПОСТРІЛУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність теми. Дедалі більше злочинів вчиняються з застосуванням вогнепальної зброї. Це пов'язано перш за все з тим, що де в чому ринок вогнепальної зброї став ліберальнішим, а також з'явилося більше можливостей для здобуття зброї незаконним шляхом. Як правило, вчиняти злочини за допомогою вогнепальної зброї є більш привабливішим для злочинців. Зброя використовується для полегшення вчинення злочинних дій. Суспільна небезпечність злочинів вчинених з використанням вогнепальної зброї дуже велика, адже ставить під загрозу життя і здоров'я однієї, чи декількох осіб. Розвиток судової балістики, як галузі науки дає можливість використовувати нові знання в процесі проведення судово-балістичної експертизи і розслідуванні злочинів. Тому важливо розвивати судову балістику, застосовувати нові технології в процесі судово-балістичної експертизи. Це приведе до швидкого і точного накопичення доказового і оперативного матеріалу і, звичайно, полегшить роботу слідчим.

Предметом статті є закономірності проведення криміналістичних досліджень слідів пострілів, рівень значення цих досліджень для розслідування кримінальних правопорушень з використанням вогнепальної зброї.

Метою статті є розгляд криміналістичних досліджень слідів пострілу, процедури проведення судово-балістичної експертизи і особливостей огляду зброї та інших об'єктів судової балістики, що мають значення для розслідування злочинів.

Перш за все необхідно визначити саме поняття криміналістичного дослідження, отже, криміналістичне дослідження зброї і слідів її застосування – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає ознаки зброї і боєприпасів, закономірності виникнення слідів застосування зброї, розробляє засоби, прийоми і методики збирання і дослідження цих об'єктів для встановлення визначених обставин розслідуваних злочинів, а також технічні рекомендації по запобіганню злочинів, пов'язаних із зброєю [6, с. 208].

Шепітько В. Ю стверджує, що сліди зброї – це перш за все сліди-предмети: залишена зброя, боєприпаси, приладдя (шомпол, протирка, кобура, пакувальний матеріал, де зберігалася зброя: тканина, папір, дерево). Сліди-предмети – це патрони з осічкою, гільзи, пижі, прокладки, незгорілі порошки, сліди кіптяви [5, с. 208]. А. В. Кофанов, дав інше визначення: сліди зброї – це сліди взаємодії зброї, боєприпасів з предметами матеріального середовища (обстановки) – пробоїни, вм'ятини, зруйновані

предмети, нарешті це сліди на тілі людини – пробоїни, розриви, закінчення тканини (поясок обтирання), в'їдання порошинок, опіки і т.п. [7, с. 355].

Найбільша кількість слідів зброї залишається на гільзах, снарядах (куля, дріб), перешкодах і тілі особи, що стріляла (на предметах, руках, обличчі, одягу). Тому при огляді місця події саме на джерела інформації належить звертати особливу увагу, здійснювати їх огляд і дослідження за участю фахівця. Вид слідів, особливості їх розташування допомагають вирішити багато питань, які виникають перед слідчим. Крім того, їх фіксація забезпечує успішне проведення судово-балістичної та інших судових експертиз [7, с. 356].

На місці події, де застосовувалася вогнепальна зброя, завжди є матеріальні сліди, які треба вміти виявити і "прочитати", щоб одержати інформацію, яка дасть змогу встановити: вид зброї, напрямок пострілу, відстань, з якої він здійснений, місце перебування особи, яка стріляла, і того, хто з нею був; чи міг трапитися мимовільний постріл з даної зброї і при яких обставинах; нарешті, по слідах на кулях і гільзах ідентифікувати зброю. У разі потреби слідчий запрошує для участі в огляді спеціаліста з судової балістики, який володіє спеціальними знаннями і дає відповіді на запитання слідчого вході огляду місця події.

Значення правильного огляду слідів вогнепальної зброї і слідів пострілу дуже велика, так як в ході огляду може бути виявленні, зафіксовані, вилученні боєприпаси, зброя, сліди пострілу, а також дослідженні на місці події для визначення виду, системи, калібру зброї, кількості пострілів, дистанції, напрямку і місця, з якого було зроблено постріл [3, с. 299].

Під час огляду місця події,де скоєно злочин із застосуванням вогнепальної зброї, слідчий оглядає навколишню місцевість, підлогу, грунт з метою виявлення можливих слідів від удару зброї чи її падіння, також оглядає виступні частини й деталі зброї для виявлення пошкоджень [7, с. 68]. Оглядати зброю слід у гумових рукавичках, тримаючи її за місця, де відбитків пальців не може бути. Забороняється брати зброю за дульний зріз (бо там можуть бути сліди крові, частинки клітинного матеріалу) і вводити сторонні предмети у її ствол, тому що можуть бути знищені чи пошкоджені доказові матеріали, що стане перешкодою для встановлення доказової бази [2, с. 227].

При здійсненні експертизи слідів пострілу, експерту надають предмет або його частину зі слідами, для того, щоб за висновком експерта з’ясувати питання, що виникають в ході розслідування злочину.

Наприклад, криміналістичне дослідження боєприпасів автомата дає можливість визначити вид зброї за гільзою, а саме за допомогою правила, суть якого полягає в наступному: якщо гільза відстріляна з АК, відстань від денця гільзи до сліду вікна ствольної коробки дорівнює 23 ± 2,5 мм; із СКС – 13,5 ± 1,5 мм [6, с. 163].

Також дослідження слідів пострілу дає можливість визначити напрямок польоту кулі, він звичайно визначається шляхом візування (спостереженням крізь канал пробоїни). Наявність двох пробоїн дозволяє визначити напрямок польоту кулі з достатньою точністю. Візування може здійснюватися за допомогою виготовленої з паперу трубки або протягуванням шнура крізь пробоїни [9; с. 354]. При стрільбі з великої відстані необхідно враховувати траєкторію польоту кулі. Складніше визначити місце перебування особи, що стріляла з мисливської дробової або атипічної, спорядженої дробом зброї, але для цього є наступний прийом: для цього в дробові отвори вставляють спиці, які своїм напрямком вказуватимуть точку їх сходу. Ця точка і буде місцем, де була особа, що стріляла [8, с. 127].

Виявлену на місці події зброю фіксують за допомогою фотозйомки та описують в протоколі огляду [10, с. 76]. Виявлену зброю фотографують за правилами вузлової та детальної фотозйомки з масштабною лінійкою. На знімку мають бути зафіксовані не тільки зброя і місце її виявлення, а й розміщення окремих частин зброї – курка, ствола, затвора, запобіжника,так як такі деталі можуть бути важливі при відтворенні слідової та ситуативної картини [2, с. 68].

Сліди на кулях мають велике значення для вирішення практичних задач. Стійкість слідів на кулях достатньо висока, тому збереження цих слідів дуже важлива, адже може виникнути потреба провести слідчий експеримент чи судово-балістичну експертизу, та співставити отримані зразки з тими, що були відібрані на місці події. Для встановлення дійсності у провадженнях даної категорії вимагається, як правило, комплекс досліджень. Для визначення обставин пострілу (дистанції, напряму, взаєморозташування зброї і потерпілого в момент пострілу і ін.) часто притягуються фахівці різних областей знань. У формуванні спеціальних судово-балістичних пізнань істотну роль грають положення загальної балістики.

Отже розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї неможливо без застосування загальних та спеціальних знань криміналістичного дослідження зброї, слідів пострілу та боєприпасів. Вже при першому огляді місця події перед слідчим виникає багато обставин, з'ясування яких вимагає особливих знань і навиків у виявленні, вилученні, дослідженні відповідних об'єктів. Навіть визначення приналежності окремих знайдених предметів до розряду вогнепальної зброї або боєприпасів інколи викликає труднощі і повинне бути підкріплено висновком експерта [2, с. 28]. Правильне криміналістичне дослідження зброї, слідів пострілу чи боєприпасів дає можливість слідчому відтворити дійсну слідові та ситуативну картину вчинення злочину. Залежно від ступеню тяжкості злочини із застосуванням вогнепальної зброї поділяються на тяжкі чи особливо тяжкі, тому розкриття таких злочинів стоїть на першому місці. А для успішного розслідування, як свідчить практика дуже важлива ємкість доказової бази, 80 % якої слідчий збирає саме на місці події. Отже накопичення наукового підґрунтя, практичного досвіду та винайдення нових методів криміналістичного дослідження значно полегшить процес розслідування і розкриття злочинів з застосуванням вогнепальної зброї.

Література:

1. Аверьянова Т. В., Р.С.Бєлкін, Ю.Г. Корухов, Є.Р. Росінська «Криміналістика». Підручник для вузів. М.-1999.-187 с.
2. Билизкий І.Л. Экспертиза ручної вогнепальної зброї нових зразків по слідах на пулях та гільзах// Теорія та практика криміналистичних экспертиз.- М.,1958.- Вип.5.
3. Біленчук П.Д., Гель А.П., Салтевський М.В., Семаков Г.С. Криміналістика (криміналістична техніка). – К.: МАУП, 2001.
4. Біленчук П.Д., Дубовий О.П., Салтевський М.В., Тимошенко П.Ю. Криміналістика: Підручник. – К.: “Атіка”, 1998
5. Кофанов А.В. Криміналістичне дослідження гладкоствольної вогнепальної зброї. Монографія. – К.: Видавництво «КИЙ», 2005. – 192 с
6. Кофанов А.В. Методи дослідження пошкоджень, завданих гладкоствольною вогнестрільною зброєю на різних об`єктах // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. Збірник наукових праць. – Харків: УВС МВС України, 1997., № 4. – 270 с.
7. Криміналістика: Підруч. Для студ. Юрид.спец.вищ.закл.освіти/ За ред. В.Ю. Шепітька.- 2-ге вид., переробл. І допов..- К.: Концерн «Видавничий Дім « Ін Юре», 2004.-728 с.
8. Макаренко Е.І., Негодченко О.В., Тертиитик В.М. Експертизи на досудовому слідстві. – Дніпропетровськ, 2000
9. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – 588 с
10. Судова балістика і судово-балістична експертиза: Підручник. / За ред. А.Г. Єгорова. Саратов, 2000

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри досудового розслідування Навчально-наукового інституту підготовки Навчальної академії внутрішніх справ Терещенко Ю.В.

Андрій Фалюта
(Львів, Україна)

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Банківська діяльність виконуючи самостійну роль у фінансово-кредитних відносинах в суспільстві, сформувала свою реальну сферу відносин. З правової точки зору банківська діяльність є сукупністю правових дій, які здійснюються банками у формі, встановленій законом або договором. У даному аспекті банківська діяльність являє собою систему постійно здійснюваних угод і операцій, які спрямовані на отримання прибутку.

Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" банк – це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків. Відповідно до цього ж Закону банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), а також здійснювати іншу діяльність, визначену у цьому Законі.

Банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. При цьому до банківських послуг, які дозволяється надавати виключно банкам, належать такі:

1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;

2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;

3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Важливим для банків, як установ діяльність яких спрямована на отримання прибутку, є законодавча регламентація можливості здійснення іншої, окрім банківсько-фінансової діяльності. Законодавець визначає операції, які банки можуть здійснювати виключно на підставі банківської ліцензії та операції, на які додатково потрібна генеральна ліцензія Національного банку України, чи інший погоджуючий документ.

На підставі статті 47 Закону України "Про банки і банківську діяльність", банки, крім надання фінансових послуг, мають право здійснювати також діяльність щодо: інвестицій; випуску власних цінних паперів; випуску, розповсюдження та проведення лотерей; зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; інкасації коштів та перевезення валютних цінностей; ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Загалом, на підставі банківської ліцензії банк має право здійснювати такі операції та угоди:

– приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
– відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
– розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;

– надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;

– придбання або відчуження права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);

– лізинг;

– послуги з відповідального зберігання та надання в оренду (майновий найм) сейфів для зберігання цінностей та документів;

– випуск, купівлю, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів;

– випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток;

– надання консультаційних та інформаційних послуг;

– емісію власних цінних паперів;

– організацію купівлі-продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;

– здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг);

– здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї;

– перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів;

– операції за дорученням клієнтів або від свого імені: з інструментами грошового ринку; з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; фінансовими ф'ючерсами та опціонами;

– довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами;

– депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

За умови додаткового отримання письмового дозволу Національного банку України банки мають право здійснювати інвестиції у статутні фонди та акції інших юридичних осіб.

Закон України "Про банки і банківську діяльність" та Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, затверджене ПП НБУ від 15 серпня 2011 р. №281, яке розроблене на виконання Закону, визначають, що банкам на здійснення валютних операцій потрібна генеральна ліцензія.

Національний банк України надає банкам генеральні ліцензії для здійснення таких валютних операцій:

– неторговельні операції з валютними цінностями;

– операції з готівковою іноземною валютою та чеками (купівля, продаж, обмін, прийняття на інкасо), що здійснюються в касах і пунктах обміну іноземної валюти банків;

– операції з готівковою іноземною валютою (купівля, продаж, обмін), що здійснюються в пунктах обміну іноземної валюти;

– ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;

– ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;

– відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;

– відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;

– залучення та розміщення іноземної валюти і банківських металів на валютному ринку України та на міжнародних ринках

– торгівля іноземною валютою на валютному ринку України та на міжнародних ринках;

– торгівля банківськими металами на валютному ринку України та на міжнародних ринках;

– валютні операції на валютному ринку України та на міжнародних ринках, які належать до фінансових послуг згідно зі статтею 4 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" та не зазначені у попередніх пунктах цього абзацу.

Таким чином, встановлений Законом України "Про банки і банківську діяльність" та відповідними постановами Правління НБУ механізм ліцензування банківської діяльності, крім класичних банківських послуг, дозволяє банкам здійснювати широкий спектр різноманітних операцій та послуг, що є необхідною умовою комплексного обслуговування клієнтів та розвитку конкуренції на фінансових ринках.

Законом України "Про банки і банківську діяльність" передбачені певні обмеження щодо здійснення банками їхньої діяльності. Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника. Спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку.

Банк може мати у власності нерухоме майно загальною вартістю не більше 25 відсотків капіталу банку, хоча це обмеження не поширюється на: приміщення, яке забезпечує технологічне здійснення банківських функцій; майно, яке перейшло банку у власність на підставі реалізації прав заставодержателя відповідно до умов договору застави; майно, набуте банком з метою запобігання збиткам, за умови, що таке майно має бути відчужено банком протягом одного року з моменту набуття права власності на нього.

Як обмежуючий фактор можна відзначити значну увагу, що приділяється законодавством формуванню капіталу банку. Законом встановлено мінімальний розмір статутного капіталу банків (120 млн грн. [1]), а також чітко регламентовано порядок його формування. При недотриманні вимог законодавства відносно формування статутного капіталу банк не може бути створений, а до банку, що вже існує, можуть застосовуватися відповідні санкції, аж до ухвалення рішення про ліквідацію банку-порушника.

Законодавством встановлено, що банки мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, яке перебуває у їхній власності. Держава не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями держави, якщо інше не передбачено законом або договором. НБУ не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями НБУ, якщо інше не передбачено законом або договором. Органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом.

Характеризуючи банківську діяльність необхідно додати, що в Україні банки можуть створюватися на акціонерних або пайових засадах юридичними та фізичними особами у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. При цьому законодавство про господарські товариства поширюється на банки у частині, що не суперечить Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Учасниками банку, відповідно до Закону, можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. При цьому власники істотної участі у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан. Не можуть бути учасниками банку юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об’єднання громадян, релігійні та благодійні організації. Інститути спільного інвестування не можуть бути засновниками банку та власниками істотної участі у банку.

Отже, банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. До банківських послуг, які в сукупності дозволяється надавати виключно банкам, належать: залучення у вклади коштів; відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів; розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. На підставі банківської ліцензії без додаткових дозволів банк має право здійснювати: надання гарантій і поручительств; факторинг; випуск банківських платіжних карток; організацію купівлі-продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; депозитарну діяльність та інші. Проте, законодавство забороняє банкам діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі та страхування.

Література:

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 28 серпня 2001 року №368 ; зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/z0841-01.
2. Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій. [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 15 серпня 2011 року №281 ; зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1054-11.
3. Про банки і банківську діяльність. [Електронний ресурс] : Закон України від 07 грудня 2000 року №2121-III ; зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14.
4. Про господарські товариства. [Електронний ресурс] : Закон України від 19 вересня 1991 року №1576-XII ; зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12.
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс] : Закон України від 12 липня 2001 року №2664-III ; зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/2664-14.
6. Фінансова стабільність банків в Україні: організаційно-управлінські аспекти // Монографія / С. Реверчук, А. Фалюта. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. – 2011. – 208 с.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Юлія Мединська
(Львів, Україна)

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА КЛІНІКА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ БЕЗПЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Комунікація як процес, збудований на основі взаємного доповнення вербальної (семантичної) й невербальної (знакової) мов, першої й другої сигнальних систем, є практикою, що притаманна виключно для людини. Сучасні дослідження у сфері розвитку особистості переконливо доводять, що комунікація є ключовою складовою особистісного становлення та розвитку людини, починаючи від народження. Етимологія поняття «комунікація» вказує нам не лише на компонент передачі повідомлень (від латинського «communicatio»), а й на аспект спільності, взаємного зв'язку між суб'єктами процесу (від лат. «communicare») [2, с.6].

Комунікація пронизує соціальні середовища на усіх рівнях: починаючи від індивідуального, сформованого у процесі соціалізації кожної людини, і аж до етно-національного, що функціонує як специфічна система конвенційно усталених невербальних та вербальних знаків, а також більш складних символів, міфологем, ідеологем тощо великої спільноти на рівні цілої держави. Сучасні глобалізаційні тенденції сприяють взаємній асиміляції та розширенню спільних міждержавних культурних просторів. Натомість всередині етно-національних та крос-національних утворень існують менші знаково-смислові системи – культурні простори окремих сімей, соціальних, демографічних, професійних чи політичних груп. Стикаючись, взаємно перетинаючись, вони збагачують одна одну смислами, символами, способами комунікації, творять загальну тканину культурного дискурсу, котра у базових онтологічних аспектах може бути прочитана більш-менш ідентично всіма учасниками даної спільноти.

Функціонування психотерапевтичної клініки, що спирається на спільну для усього персоналу концептуально-теоретичну базу, ієрархію цінностей, стилі комунікації, тезаурус також є подібною малою культурною «планетою», пронизаною розмаїтими комунікативними процесами. Комунікативний простір такого стаціонару як система смислових кодів та способів їх передачі, інтерпретації й розуміння став предметом нашого дослідження. Основою аналізу та теоретичного узагальнення є досвід роботи у стаціонарному відділенні № 2 Львівського обласного клінічного психоневрологічного диспансеру, яке є базовим для кафедри психіатрії та психотерапії факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького та функціонує як психіатрична та психотерапевтична клініка.

Коротко підсумувавши досвід роботи, зазначимо, що у психотерапевтичному стаціонарі поряд із фармакологічним лікуванням психічних розладів здійснюється психотерапевтична курація пацієнтів. Остання включає індивідуальну та групову психотерапію, соціальні тренінги та терапію мистецьким самовираженням. Психотерапевтичне лікування здійснюється на засадах психодинамічного (психоаналітичного) психотерапевтичного напрямку.

Зауважимо, що психотерапевтичне лікування кожного пацієнта реалізується виключно в контексті командної роботи персоналу. Для забезпечення єдиного діагностичного бачення та послідовної реалізації окремих психотерапевтичних стратегій у стаціонарі регулярно проводяться спільні обходи та консультації за участю лікарів, психологів, психотерапевтів і працівників кафедри психіатрії та психотерапії ФПДО ЛНМУ ім. Д. Галицького та подальше обговорення їх результатів, здійснюється регулярна робота стафу (лікарського та психотерапевтичного колективу), індивідуальні супервізії випадків стаціонарної психотерапії. У результаті пацієнт потрапляє у певну цілісну діагностично-корекційну ситуацію, котра професійно організована навколо нього та вимагає посильної участі хворого. Одним із першочергових завдань стафу є усунення можливих суперечностей, непослідовностей, розщеплень комунікацій, які можуть провокуватись як несвідомими маніпуляціями та захисними стратегіями пацієнта, так і динамікою, що виникає всередині самого колективу клініки. Тому важливою складовою роботи стафу є проведення регулярних супервізій за участю «зовнішнього» спостерігача –нейтрального та незаангажованого у внутрішню динаміку колективу.

Ми не випадково вжили поняття «комунікативного простору» стосовно функціонування психотерапевтичного стаціонару, оскільки психотерапевтична допомога передбачає створення захищеного від зовнішніх впливів і внутрішньо безпечного простору й часу, в яких відбувається взаємодія між пацієнтом і лікарем (психотерапевтом). Поєднання просторових і часових аспектів відбувається через творення та послідовну реалізацію певного дискурсу – структурованого спеціальним чином, продовженого в часі спілкування у вербальній та невербальній формі, організованого за певними, чітко фіксованими правилами. У цьому просторі будь-який психічний феномен (почуття, спогад, стосунок, сновидіння, поведінкове відреагування) перетворюються на певний код, який підлягає інтерпретації на засадах глибинно-психологічного розуміння з наступним «поверненням» пацієнту в доступній формі. Як показує досвід, терапевтична роль такої комунікації є незаперечною, хоча й неоднаковою для кожного пацієнта за глибиною та тривалістю психологічних змін.

На нашу думку, комунікативний простір психотерапевтичного стаціонару можна назвати у високій мірі міфологічним, у тому розумінні «міфологічного», якого йому надають сучасні семіотичні дослідження,

зокрема, у контексті поглядів Р. Барта [1] та К. Леві-Строса [3]. Міфологічні елементи пронизують усі культурно-психологічні виміри життя – починаючи від смислових кодів дитинства, де казково-архаїчна символіка присутня максимально наочно, і закінчуючи інтелектуальними сферами (наукові дослідження, маніпуляції масовою свідомістю тощо), де міфологічні мотиви не прийнято відкрито ідентифікувати. Реміфологізація свідомості клієнта як одна із задач психотерапії (до речі, чітко сформульована в юнгіанській глибинно-психологічній концепції), неявно присутня і в психотерапевтичному дійстві стаціонару: йдеться про передачу пацієнтам навиків символічного бачення життєвих ситуацій від лікарів та психотерапевтів. Зрештою, згідно з сучасними уявленнями, міфологічний дискурс визначається не стільки тим, що говориться, а тим, як це робиться, на чому зупинимось більш детально.

Міфологія, за Р. Бартом, є вторинною семіотичною системою, сконструйованою як надбудова над первинною системою мови. Аналізуючи останню, дослідник виділяє три її складові – означаюче, означуване та знак. Останній виникає як поєднання акустичної форми (означаюче) із означуваним (предмет, концепт). Всі три елементи пов'язані між собою настільки тісно, як форма і зміст, які, не будучи тотожними, все ж немислимі одне без одного. Міфологічний дискурс має аналогічну будову, але роль означаючих у його контексті виконують не прості акустичні форми, а мовні знаки, позбавлені первинного смислу на наповнені новим значенням. Тобто, те, що у контексті мови функціонує як знак, для міфології знаходиться на одну «семіотичну» сходинку нижче та є означаючим. Знак мови – це означаюче міфології, відтак, більшу складність мають і означувані в міфологічному дискурсі феномени. Міфологічне означаюче починає вказувати на множину смислів, однаково валідних, бо однаково суб'єктивних, детермінованих контекстом переживання.

Для прикладу, слово «дерево» у мовній практиці вказує на певний вид рослин. Акустична чи письмова форма (знак) наповнена для носіїв мови певними денотативними (називними, загальноприйнятими) та коннотативними (контекстуальними, індивідуально визначеними) смислами, але всі вони стосуються певної рослини. У міфологічному дискурсі конкретне значення знаку «дерево» частково нівелюється, залежно від контексту воно починає означати Дерево пізнання добра і зла, Дерево життя, Світове Дерево Іггдрасіль, Дерево як материнський образ, Дерево як труну Осіріса, Дерево як об'єкт перевтілення героя тощо. У контексті психотерапевтичного клінічного підходу такими складними «надбудованими» знаками можуть бути різноманітні психічні феномени (симптоми, почуття, спогади, сновидіння, поведінкові паттерни тощо), а новим значенням – знайдене спільно з пацієнтом глибинно-психологічне, символічне наповнення цих форм. За влучним висловлюванням одного з керівників клініки, психотерапевти діляться з пацієнтами своїми метафорами, які трохи краще пояснюють світ та принципи життя у ньому, аніж власні метафори пацієнта. На нашу думку, важливо пам'ятати, що на остаточну істинність ці метафори не претендують, вони виконують свою терапевтичну функцію тоді, коли набувають для пацієнта суб'єктивного значення, незалежно від своєї об'єктивності.

Міфологічними знаками, за Р. Бартом, можуть бути і слова, і образи, і події. Психотерапевтичний дискурс, реалізований під час збору анамнестичних даних, до певної міри «міфологізує» історії пацієнтів. Конкретні факти біографій, розказаних пацієнтами своїм лікуючим лікарям та психотерапевтам, під певним кутом зору втрачають своє значення як таке і набувають нового звучання. Очевидно, що при фіксації історії хвороби важливим є зазначення основних життєвих подій та етапів, переломних моментів в індивідуальній історії пацієнта. Як показує досвід психотерапевтичної клініки, добре написана історія виходить за межі простої розповіді – вона спрямована на розуміння, вербалізацію ключових переживань пацієнта, «виловлювання» прихованих смислів. «Розуміючий» анамнез життя та захворювання, котрий прояснює додаткове смислове навантаження життєвих обставин, – різновид міфу в доброму розумінні поняття. Таке вторинне, символічне прочитання життєвих знаків доповнює міфологічний дискурс стаціонару.

Цікаве поняття, котре вносить додаткову ясність у вивчення міфологічних аспектів психотерапевтичного дискурсу, знаходимо у К. Леві-Строса. Вчений називає міфологію «інтелектуальним бріколажем». Поняття бріколажу означає «творення з підручних матеріалів», наприклад, конструювання машин чи будівництво споруд з матеріалів, знайдених на звалищі, первинно не призначених для такого використання. Міфологія, запозичуючи знаки та символи, які були створені раніше та призначені для іншого вжитку, є різновидом бріколажу. Прийоми інтелектуального бріколажу можна спостерігати в комунікативному середовищі клініки. В якості «будівельних матеріалів», на основі яких реконструюється та коригується психічна реальність, виступають вербальні та невербальні аспекти комунікації та самовираження. Особливо допоміжними у цьому плані є арт-терапевтичні техніки, дослідження поведінкових та афективних складових стосунку пацієнта з клінікою загалом та з різними психотерапевтами зокрема.

Будучи міфологічним за структурою, специфічний дискурс психотерапевтичної клініки і сам втілює певні універсальні (архетипічні) мотиви. На нашу думку, однією з таких міфологем, що неявно пронизує психічну реальність стаціонару, є комплекс алхімічної символіки. Як відомо, алхімія – це наука про трансформацію речовин (простих металів) з метою добування філософського каменю, творення гомункулуса. Алхімія ближча до мистецтва, аніж до технології, вона є дорогою духовного пошуку істини. В умовах таємної лабораторії, в атмосфері сакральності, таємничості та глибокої духовно-теоретичної підготовки відбувається переструктурування та вдосконалення індивідуальних властивостей металів.

Алхіміка чекають невдачі та випробування, важка праця та сильні спокуси, здолавши які він наблизиться до заповітної цілі – отримання філософського каменю чи еліксиру життя.

Всі ці мотиви присутні в психотерапії як такій та, особливо, в символічному просторі комунікацій психотерапевтичного стаціонару. Сама клініка із суворим дотриманням умов конфіденційності, підтриманням професійного іміджу закладу, де надається фахова, висококваліфікована допомога у лікуванні «невидимих» хвороб душі реалізує ці універсальні теми – захищений психотерапевтичний простір стає своєрідною ретортою, в якій відбуваються психічні процеси. Поетапність психотерапевтичного лікування, необхідність тривалого часу та великих духовних зусиль від його учасників відповідає проходженню основних алхімічних етапів трансмутації prima materia – від nigredo (стан недиференційованості) через rubedo (принесення в жертву старих ілюзій) до albedo (відродження у новій якості). Духовна підготовка, що вимагалась від алхіміка, відповідає професійним та етичним стандартам в роботі психотерапевта, які поступово передаються у вигляді знань та навиків клієнтам. Як пише, Ф. Шварц [4], алхімія – це мистецтво пізнання живого, не препаруючи та не руйнуючи його; це мистецтво діалогу з внутрішнім виміром речі, який може змусити її змінитись. На нашу думку, це достатньо влучне кредо і для психотерапії, котра реалізується колективом психотерапевтичної клініки.

Як видно із вищенаведеного, ідентифікація міфологічних мотивів у роботі психотерапевтичного стаціонару на основі сучасних уявлень про міфологічний дискурс може стати цікавим та плідним заняттям, допоміжним у систематизації та створенні метафор для передачі досвіду роботи подібної установи. У цьому контексті розкриваються нові перспективи використання сучасного теоретико-методологічного наукового інструментарію для синтезу практичних і теоретичних складових отриманого досвіду.

Література:

1. Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика / Р. Барт. – [Пер. с франц.] – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бориснёв С. В. Социология коммуникации : Учеб. пособие для вузов / С. В. Бориснёв. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – С. 6
3. Леві-Строс К. Первісне мислення / К. Леві-Строс. – [Пер. з франц.], – К. : Український центр духовної культури, 2000. – 323 с.
4. Шварц Ф. Алхимия и современная антропология / Ф. Шварц // А. Пуассон и др. Великое делание. – К. : Изд-во Новый Акрополь, ООО Бронт – ЛТД, 1995. – 228 с.

Мар'яна Миколайчук
(Львів, Україна)

КУЛЬТУРА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ЯК СТРАТЕГІЧНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Проблема здоров'я молоді – стратегічна проблема сучасного українського суспільства, вирішення якої зумовлює якісні характеристики розвитку нації, його інтелектуальний та духовний капітал. Особливу увагу слід звернути на стан психічного здоров'я сучасної молоді, адже це одна з найбільш піддатливих до стресів соціальна група, що чутливо реагує на агресивні впливи сучасної цивілізації, перебуваючи під практично постійним впливом несприятливих соціально-психологічних факторів. Висока сензитивність до стресів в цьому віці зумовлена кризою ідентичності. Окрім цього психологічний стан сучасної молоді характеризується відчуттям невпевненості у завтрашньому дні, переважанням негативного настрою, агресивністю, запальністю, прагненням до штучної стимуляції організму за допомогою лікарських засобів, наркотичних речовин, екстремальної поведінки.

Значні темпи змін оточуючого середовища на фоні дифузної чи фрагментарної ідентичності, низької культури саморегуляції – усе це висуває підвищені вимоги до резервних механізмів психіки, зрив яких спричиняє нервово-психічні розлади.

Саме тому, згідно статистики ВООЗ, на даний віковий період припадає найбільша кількість депресивних розладів та самогубств [6].

Аналіз останніх досліджень. Проблеми психічного здоров'я сучасної молоді турбують багатьох представників психологічної науки і практики. Їх чинники та шляхи подолання в Україні досліджували Гайова Н.В., Кудін С.Ф., Мазур Т.В. в контексті шляхів подолання невротичних станів студентської молоді [1]; Хлівна О., характеризуючи індивідуально-психологічні характеристики психічного здоров’я студентської молоді [8], Мосейчук Ю.Ю., вивчаючи особливості профілактики порушень соціально-психологічної адаптації студентів [3].

Серед зарубіжних дослідників проблеми психічного здоров'я студентів досліджував М. Кіцроу стверджуючи, що останніми роками в університетах США спостерігають помітне збільшення як числа студентів із серйозними психологічними проблемами, так і кількості студентів, котрі шукають психологічної допомоги [10].

Результати лонгітюдного дослідження С. Бентон і співавторів показали, що студенти, котрі отримували послуги психологічного консультування при університетах, в останні роки порівняно зі

студентами попередніх років часто мають більш ускладнені проблеми, що включають в себе як типові для студентської молоді (наприклад труднощі у міжособистісних стосунках та проблеми перехідного періоду), так і більш серйозні проблеми: тривога, депресія, суїцидальні думки та розлади особистості [9].

Виклад основного матеріалу дослідження. На жаль, поряд з поширенням пропозиції психологічної допомоги, створенням кризових центрів для молоді, університетських психологічних центрів, кількість звернень за фаховою допомогою з метою подолання емоційних чи особистісних проблем, а тим більше з метою психопрофілактики та особистісного розвитку молоді залишається вельми низькою. Це зумовлено насамперед низькою культурою психічного здоров'я населення. Розгортаючи це поняття, зазначимо, що загалом під культурою здоров'я, згідно В. Мосеюка [4], розуміють динамічний стереотип поведінки, що сприяє здоровому способу життя і визначає дбайливе ставлення до здоров'я оточуючих людей (В. Колбанов, Т. Берсєнєва), як сукупність валеологічної освіти та валеологічної діяльності (С. Васильєв), як частину загальнолюдської культури, яка передбачає знання людиною своїх генетичних, фізіологічних і психологічних можливостей, методів і засобів контролю щодо збереження та розвитку свого здоров'я, а також вміння передавати здоров'язберігальні знання іншим (Е. Вайнер).

Узагальнення різних сторін характеристики досліджуваного феномену дає підстави трактувати культуру психічного здоров'я як сукупність таких компонентів:

- усвідомлення потреби підтримання та зміцнення особистісних ресурсів психіки;
- потреби отримання необхідних знань щодо профілактики емоційних та особистісних розладів;
- планування своєї життєдіяльності відповідно до принципів збереження та збагачення ресурсів психіки, самореалізації та самовдосконалення;
- застосування необхідних знань та умінь щодо збереження власного психічного благополуччя та цілеспрямованого обмеження чинників ризику його порушення.

Серед населення Америки кожен третій з десяти громадян у своєму житті звертався до психолога чи іншого фахівця сфери психічного здоров’я [7]. Натомість більшість росіян, згідно дослідження Ю. Левади [5], у вирішенні своїх психологічних проблем покладаються на власні сили, уникаючи звернень за спеціалізованою допомогою.

Психологи-практики зазначають, що за останні двадцять років зросла кількість осіб, які володіють базовими психологічними знаннями, активно підвищують власну емоційну та соціальну компетентність, читаючи фахову літературу, відвідуючи відповідні навчальні семінари та тренінги, все ж готовність звертатись до психолога чи психотерапевта залишається низькою через стигматизованість такої допомоги, численні психологічні бар'єри.

Емпіричними дослідженнями психологічних бар'єрів на шляху отримання психологічної допомоги займалась низка зарубіжних дослідників. У своїй науковій статті С. Дж. Уілсон та колеги [11] аналізують такі результати досліджень: М. Дж. Сойєр і співавтори, досліджуючи перешкоди до отримання психологічної допомоги в Австралії серед дорослих, виявили такі, як дороговартісність психологічної допомоги та відсутність знань щодо того, куди звернутись по допомогу. М. Дональд і співавтори виявили, що молодих людей стримує у пошуку належної психологічної допомоги сумнів щодо конфіденційності у роботі психолога. С. Дж. Уілсон і Ф. П. Дін виявили, що серед студентів домінують такі бар'єри, як страх, тривога, недовіра, сором і побоювання втрати власної автономії. У дослідженні С. Дж. Уілсона, Д. Ріквуд, Дж. Чароккі, Ф. П. Діна, виконаного в двох штатах Австралії із залученням 608 студентів виявлено наступні значущі бар'єри до отримання психологічної допомоги: я можу вирішити власні проблеми сам; я думаю, що люди самі повинні справлятись зі своїми проблемами; мені соромно розказувати про свої проблеми сторонній людині (консультанту); навіть, якщо б я захотів, я не знайшов би часу на психологічні консультації; я побоююсь, що консультант може змусити мене робити те, чого я не хочу; я б не хотів, щоб мої родичі дізнались, що я шукаю психологічну допомогу; я не можу дозволити собі так дорого платити за психологічне консультування; нічого не зміниться, навіть коли я звернуся до психолога; якщо я піду до психолога, я можу довідатись, що зі мною щось не так, що я – божевільний; я побоююсь, що консультант порушить мою таємницю.

Отож, попри значну поширеність психологічної допомоги на Заході, існують численні стигми та бар'єри на шляху її отримання.

У власних емпіричних дослідженнях стосовно готовності звертатись до психолога та стигматизованості пошуку такої допомоги серед студентської молоді м. Львова було з'ясовано наступне:

1. Готовність звертатись до психолога домінує над неготовністю у випадку виникнення таких проблем: проблеми з самооцінкою, виникнення суїцидальних думок, депресивних станів, труднощів у стосунках з батьками. Не звернулися б респонденти до психолога у разі виникнення психосоматичних проблем, труднощів у міжособистісному спілкуванні з ровесниками, труднощів з ефективним плануванням часу.

2. Найбільш значущими бар'єрами на шляху отримання психологічної допомоги для опитаних представників студентської молоді є дороговартісність психологічної допомоги (68 %), брак інформації про фахових психологів та психологічні центри (56 %), переконання, що власні проблеми не надто серйозні для втручання фахівця психічного здоров'я (50%), які можуть минути без відповідного втручання (47 %) [2].

Існування таких бар'єрів підтверджує потребу підвищення культури психічного здоров'я молоді, психоедукацію з приводу ознак, чинників загострення психологічних труднощів та наслідків ігнорування їх значущості, відтерміновування належного фахового втручання. Також важливим є роз'яснення шляхів та

методів різних форм психологічної допомоги та їх терапевтичної цінності. Не менш важливим завданням є налагодження співпраці центрів психологічного консультування при університетах з мережею інституцій по захисту психічного здоров'я: кризових центрів, центрів соціального супроводу, психоневрологічних диспансерів, правозахисних установ з метою всеохопної опіки клієнтів чи сприяння формування у них відповідної компетентності щодо запобігання та подолання проблем психічного здоров'я.

Література:

1. Гайова Н. В. Вплив навчального процесу на психоемоційний стан студентів / Н. В. Гайова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2005. – Вип. 31, т. 1. – С. 103–104.
2. Миколайчук М. Дослідження культури звернення за психологічною допомогою у студентської молоді / М. Миколайчук, В. Карпенко // Практична психологія та соціальна робота : К., 2013. – № 6. – С. 10-15.
3. Мосейчук Ю. Результати тривалого застосування програми корекції психологічних розладів у студентів [Електронный ресурс] – Режим доступу. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2007-10/07moycps.pdf.
4. Мосеюк В. Культура здоров’я соціального педагога як стратегічна проблема сучасного суспільства / К. Мосеюк // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2011. – №3. – С. 331 – 335.
5. Социологический опрос показал, что большое количество россиян психологам предпочитает экстрасенсов и колдунов [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: http://believeinlove.3dn.ru/publ/30-1-0-4378.
6. Статистика самоубивств среди молодежи и подростков [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: http://web4health.info/ru/answers/bipolar-suicide-statistics.htm.
7. Третина американців ходить до психологів [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: http://www.med2.ru/story.php?id=7520.
8. Хлівна О. Індивідуально – психологічні характеристики психічного здоров’я студентської молоді / О. Хлівна // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2011. – №3. – С. 257 – 262.
9. Benton S. A., Robertson J. M., Tseng W.-Ch., Newton F. B., Benton S. L. Changes in counseling center client problems across 13 years // Professional Psychology: Research and Practice. – 2003. – Vol. 34, № 1. – P. 66–72.
10. Kitzrow M. A. The mental health needs of today’s college students: challenges and recommendations // NASPA Journal. – 2003. – Vol. 41, № 1. – P. 167–181.
11. Wilson C. J., Rickwood D., Ciarrochi J., Deane F. Adolescent barriers to seeking professional psychological help for personal-emotional and suicidal problems // Conference Proceedings of the 9th Annual Conference for Suicide Prevention Australia, June 2002, Sydney [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1539&context=hbspapers.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Зоряна Андрушко, Ірина Беца
(Дрогобич, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Визначення критеріїв ефективності є ключовим пунктом при побудові та супроводженні сайту. Вибрані критерії є основним фактором, що визначає формування сайту [5, 10].

Існує ряд основних мотивів, що призводять до появи нових Інтернет-проектів.

Це, зокрема:

- економічна вигода;
- формування суспільної думки;
- ознайомлення суспільства з нормативною інформацією, результатами наукових досліджень тощо;
- зміцнення особистого авторитету чи авторитету організації.

Як правило, за конкретним Інтернет-проектом стоять декілька мотивів. З перерахованих вище мотивів лише бажання отримати економічну вигоду відображається в критеріях якості – розмір прибутку відображає ефективність Веб-сайту (проводиться чітка аналогія зі звичайним підприємством). Проте, з другого боку, Інтернет є настільки великим та динамічним середовищем, що й економічні критерії не є достатньо точними та об’єктивними. Адже можливі суми прибутків і видатків для схожих проектів можуть радикально відрізнятися. І визначити, що отримані прибутки дійсно є максимально можливими (і навпаки) є надзвичайно складно. Крім того, добре відомі випадки надзвичайної фінансової успішності проектів, які взагалі не розглядалися спочатку як комерційні (Yahoo! та ін.).

Серед неекономічних критеріїв оцінки ефективності Веб-сайтів часто вживаними є такі типи критеріїв:

- технічні критерії швидкодії, оптимізації мережного трафіку та вимог до апаратних ресурсів;
- технічні критерії надійності та безпеки й ефективності технічної підтримки;
- естетичні та художні критерії;
- психологічні критерії;
- системні критерії глобальних середовищ (відвідуваність сайту, рейтинг сайту, Link Popularity та ін.).

Сайт може ефективно функціонувати та розвиватися лише за умови, що під час його проектування та розробки були враховані усі основні критерії ефективності та якості. На відміну від традиційних ІС (орієнтованих на використання у внутрішніх інформаційних середовищах) сайти загального призначення не можуть орієнтуватися лише на технічні критерії якості, надійності та ефективності. Важливими також є естетичні, психологічні критерії. Винятково важливими стають також системні критерії.

Проте врахування додаткових художніх, естетичних критеріїв породжує ряд суперечностей. Зокрема, якісний художній дизайн сайту часто передбачає використання графічних та мультимедійних елементів, спеціальних засобів HTML для візуального форматування. Це викликає додаткове навантаження на мережі та обладнання.

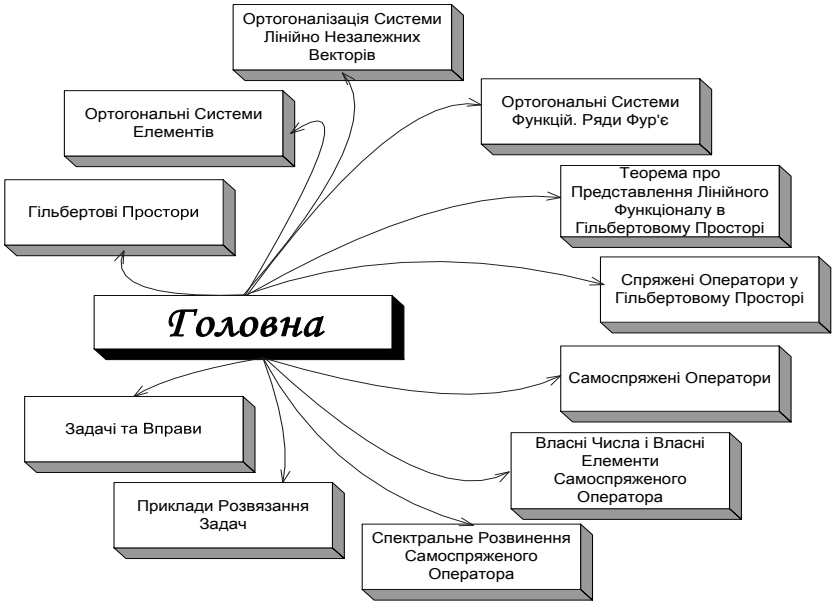

Рис 1. Карта сайту

World Wide Web(WWW) – це найвідоміша та найпопулярніша служба Інтернета. Ця глобальна, розподілена по цілому світі інформаційна гіпертекстова мультимедійна система дозволяє з'єднати в одне ціле інформацію різних видів, яка зберігається на різних комп'ютерах. Інформація в WWW розповсюджується у вигляді Web-сторінок (Web-документів). Декілька Web-документів поєднаних спільною темою, утворюють Web-вузол, який називається сайтом. Основним принципом використання Web-сторінок є активізація гіпертекстових посилань, за допомогою яких можна здійснити перехід в інші місця Web-сторінки або до інших Web-сторінок. В основі WWW лежать два поняття: гіпертекстові посилання та формат документів HTML. Завдяки гіпертексту Web-сторінки набувають властивості інтерактивності.

HTML (Hyper Text Markup Language) – це спеціальна мова форматування текстових електронних документів.

WEB-сайт складається з одинадцяти сторінок. Кожна сторінка сайту містить горизонтальне та вертикальне меню *(Рис 2 – 3)*.

Рис 2. Вигляд горизонтального меню Web-сторінки

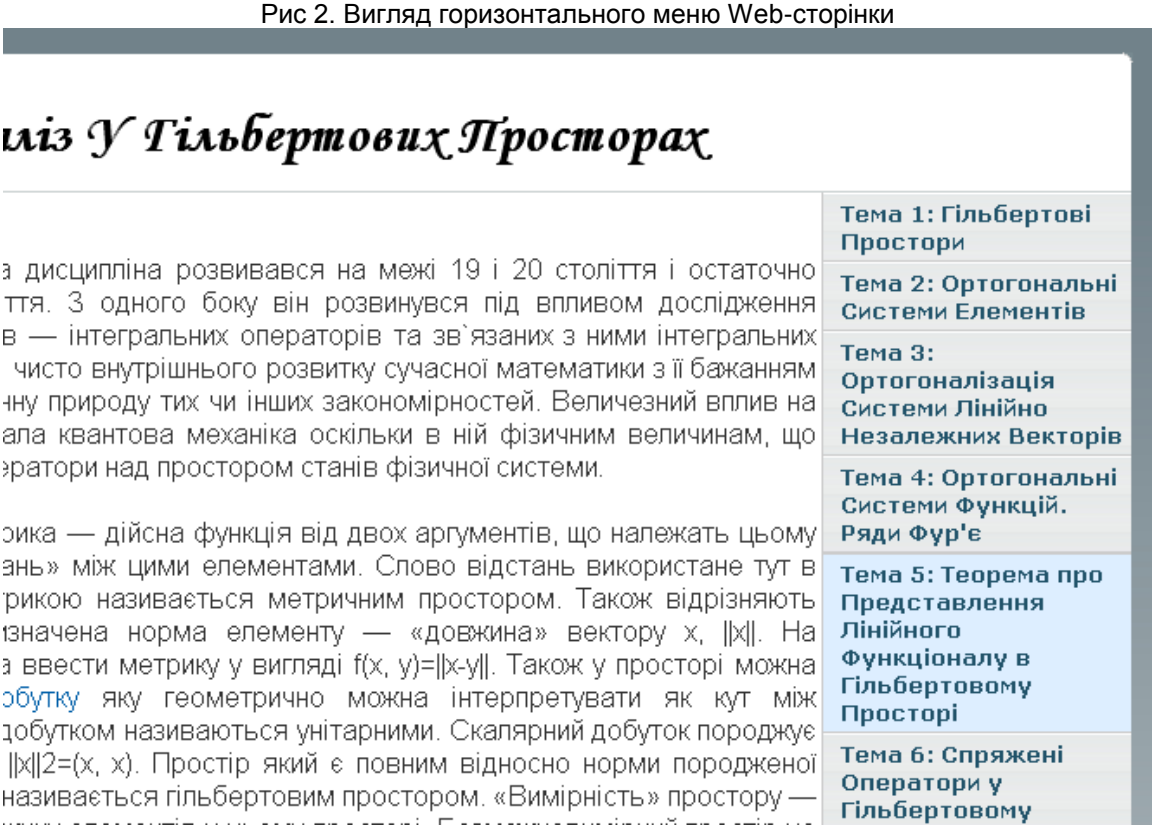

Рис 3. Вигляд вертикального меню Web-сторінки

Меню сайту, що розміщене справа, містить назву параграфів розділу «Функціональний аналіз у гільбертових просторах» та їх нумерацію (Тема 1 – 9) *(Рис 3)*.

У верхній області сайту меню є менш докладним і містить лише нумерацію параграфів. Але для зручності в користуванні існують підказки з повною назвою вибраного пункту *(Рис 1)*.

Головна сторінка сайту містить кнопки, при виборі яких відбувається перехід до заданого пункту розділу.

На сайті знаходяться посилання на теореми та означення в межах однієї сторінки, а також на інші сторінки. Такі посилання називаються гіперпосиланнями. Гіперпосилання дозволяють користувачу (студенту) швидко перейти до означення, яке його цікавить.

Література:

1. Григорович В.Г., Кишакевич Ю.Л., Колінко З.В. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні вищої математики // Інформаційні технології в навчальному процесі. Всеукраїнський науково-методичний семінар. – Одеса: Астропринт, 2007 р. С. 47-50.
2. Кишакевич Ю.Л. Елементи функціонального аналізу. Навчальний посібник .–Дрогобич, 2001.
3. Колмогоров А.Н., Фомин С. В. Элементы теории функций и функционального анализа. М., Наука, 1976.
4. Організаційно-методичне забезпечення освітньої діяльності. Том 1. Частина 1. – Дрогобич, 2001.– 76 с.
5. Сейш, Тамми, Мак-Клейн, Гари. Дизайн и архитектура современного Web-сайта. Опыт профессионалов.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс». 2002. – 304с.: ил. – Парал. тит. англ.
6. Сухарев М. Основы Delphi. Профессиональный подход. Наука и Техника 2004. – 486 с.
7. http://en.wikipedia.org/wiki/Microsoft_Publisher
8. http://html.manual.ru/
9. http://www.itlt.edu.nstu.ru/mspowerpoint.php/
10. http://www.itlt.edu.nstu.ru/mspowerpoint.php/

Ірина Глаголева
(Стрий, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ К-СЕРЕДНІХ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ДАНИХ

Земля є основою всіх процесів життєдіяльності суспільства, що відбуваються в політичній, економічній, соціальній, виробничій, комунальній, екологічній та інших сферах. Тому, вона характеризується вартістю і адекватна оцінка землі являє собою одну з найважливіших умов функціонування і розвитку економіки і суспільства. Необхідність в отриманні достовірної оціночної вартості земельних ділянок відчувають як державні та муніципальні органи виконавчої влади при управлінні земельними ресурсами, так і приватні суб'єкти земельного права при здійсненні різного роду операцій з землею, для цілей визначення найбільш раціонального, найбільш ефективного розвитку того чи іншого регіону, або тої чи іншої конкретної земельної ділянки.

Для оцінки практично всіх категорій земель використовується кластеризація об'єктів оцінки. Кластеризація проводиться для скорочення обсягу виконуваних робіт та підвищення точності моделі розрахунку. В результаті кластеризації об'єкти оцінки об'єднуються в кластери на основі значень характеристик, що впливають на формування ринкової ціни об'єктів оцінки. Ці характеристики називають оцінними факторами, або факторами.

У процесі кластеризації виконуються наступні дії:

- розбиття об'єктів оцінки на кластери;
- отримання в кожному кластері розрахункових цін об'єктів оцінки;
- розрахунок в кожному кластері коефіцієнта визначеності і середньоквадратичного відхилення.

Кластерний аналіз (англ. Data clustering) – це задача розбиття заданої вибірки об'єктів (ситуацій) на підмножини, які називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався з схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися. Задача кластеризації відноситься до статистичної обробки, а також до широкого класу задач навчання без вчителя. Кластерний аналіз – це багатовимірна статистична процедура, що виконує збір даних, які містять інформацію про вибірку об'єктів, і потім впорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи (кластери). Кластер – група елементі, які характеризуються загальною властивістю, головна мета кластерного аналізу – знаходження груп схожих об'єктів у вибірці [7].

На відміну від завдань класифікації, кластерний аналіз не вимагає апріорних припущень про набір даних, що не накладає обмеження на подання досліджуваних об'єктів, дозволяє аналізувати показники різних типів даних (інтервальним даними, бінарним даними). При цьому необхідно пам'ятати , що змінні повинні вимірюватися в порівнянних шкалах. [5]

На рис. 1 наведена узагальнена класифікація методів кластерного аналізу, характерних для більшості завдань.

Рис 1. Класифікація методів кластеризації

Більшість сучасних кластерних методів відносяться до сімейства ієрархічних. Головною відмінною особливістю таких методів є те , що процес об'єднання об'єктів при їх використанні має ієрархічний характер і може бути представлений вигляді дендрограмми (деревовидної діаграми) , де кожен рівень відповідає одному кроку алгоритму. При цьому на кожному кроці кількість кластерів змінюється в бік збільшення або зменшення. Робота більшості таких методів заснована на обчисленні матриці подібності , яка містить міри відстаней – числа , що виражають «схожість» кожних двох об'єктів. Робота ієрархічних методів проілюстрована на рис.2.[6].

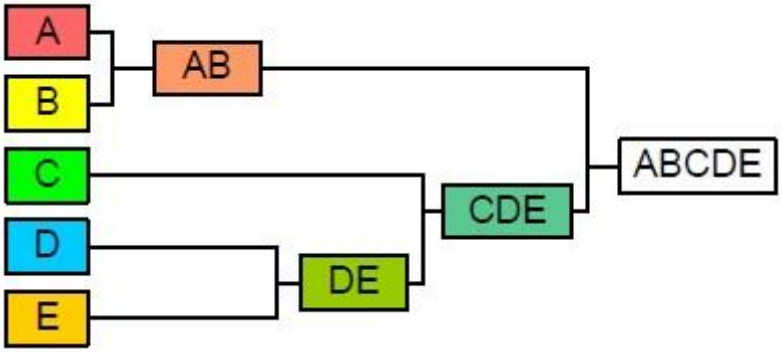

Рис.2 . Ієрархічні методи кластеризації

Ієрархічні агломеративні методи розрізняються головним чином за правилами побудови кластерів. Існує багато різних правил угруповання, кожне з яких породжує специфічний ієрархічний метод. Найбільш поширені чотири з них: одиночного зв'язку, повного зв'язку , середнього зв'язку та метод Варда .

Ієрархічні дівізимні (подільні) методи (DIvisive ANAlysis, DIANA) є логічною протилежністю агломеративних методів [3]. На початку роботи алгоритму всі об'єкти належать одному кластеру, який на наступних кроках ділиться на менші кластери, в результаті утворюється послідовність груп. Загальна схема роботи ієрархічних дівізимних методів наведена на рис. 3.

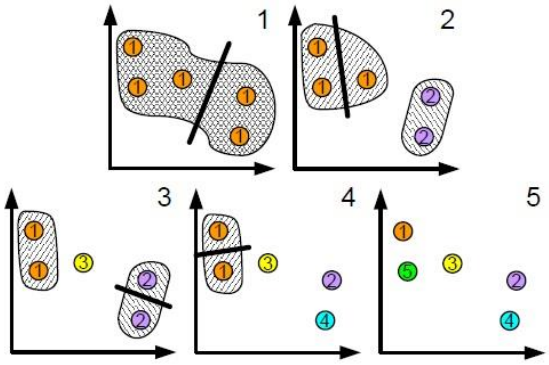

Рис.3 . Загальна схема роботи ієрархічних дивізимних методів

Серед неієрархічних методів кластеризації особливої уваги заслуговують ітеративні методи. Загальна схема роботи ітеративних методів представлена на рис. 4.

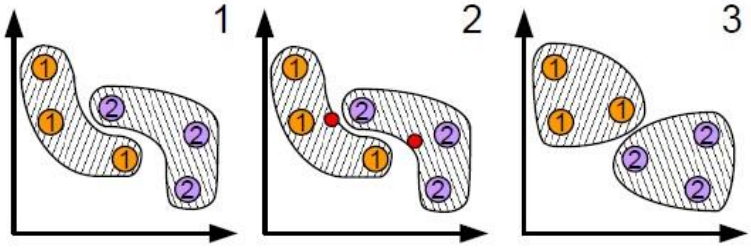

Рис. 4. Загальна схема роботи ітеративних методів

На відміну від ієрархічних методів, які вимагають обчислення і зберігання матриці подібностей між об'єктами розмірністю NxN, ітеративні методи працюють безпосередньо з первинними даними.

Більшість властивостей ітеративних методів угруповання можуть бути описані за допомогою трьох основних чинників: вибору вихідного розбиття, типу ітерації і статистичного критерію . Ці фактори можуть поєднуватися різним чином, утворюючи алгоритми відбору даних при визначенні оптимального розбиття. Різні комбінації ведуть до розробки методів, що породжують різні результати при роботі з одними і тими ж даними [4] .

Найбільш поширений серед неієрархічних методів алгоритм *k*-середніх, який також називається швидким кластерним аналізом. Повний опис алгоритму можна знайти в роботі Хартігана і Вонга (Hartigan і Вонг, 1978). На відміну від ієрархічних методів, що не вимагають попередніх припущень щодо числа

кластерів, для можливості використання цього методу необхідно мати гіпотезу про найбільш ймовірну кількість кластерів [3].

Алгоритм k- середніх будує k кластерів, розташованих на можливо великих відстанях один від одного. Основний тип завдань, які вирішує алгоритм k- середніх – наявність припущень (гіпотез) щодо числа кластерів, при цьому вони повинні бути різні настільки, наскільки це можливо. Вибір числа k може базуватися на результатах попередніх досліджень, теоретичних міркуваннях або інтуїції.

Кластеризація методом k- середніх розподіляє вхідний набір векторів по k кластерах $S_i = i(1,2,...k)$, з кожним з яких пов'язаний центроїд c_i. Позначимо безліч вхідних векторів $S = \{x\}, |S| = n$. Нехай *D (x, c)* – відстань між вектором x і центроїдом c. У цій статті використовується незважена Евклідова відстань між вектором та центроїдом.

Позначимо множину центроїдів, отриманих на ітерації t , $SC_t = \{c_i\}$. Алгоритм кластеризації k-середніх в його звичайному варіанті описують так :

1 . Встановлюємо t=0 і задаємо початкове розташування центроїдів SC_0

2 . Для заданої множини центроїдів SC_t виконуємо дії, описані в пунктах 2.1 і 2.2 і отримуємо покращену множину центроїдів SC_{t+1}:

2.1 Знаходимо таке розбиття S , яке розподіляє по S за k кластерами $S_i = i(1,2,...k)$ і задовольняє умову $S_i = \{x | D(x, c_i) \le D(x, c_j) \forall j \ne i\}$

2.2 Обчислюємо центроїд c_i для кожного кластера $S_i = i(1,2,...k)$, щоб отримати нову множину центроїдів SC_{t+1}:

$$c_{ij} = \frac{1}{m_i} \cdot \left(\sum_{l-1}^{m_i} x_{ij} \right), j = 1,2,..., d \qquad (1)$$

Де m_i – кількість векторів, що належать кластеру S_i.

3. Обчислюємо сумарне спотворення $E^2 = \sum_{x \in S} D^2(x, c)$. Якщо воно відрізняється від отриманого на попередній ітерації на досить малу величину, припиняємо процес. В іншому випадку присвоюємо $t \leftarrow t+1$ і повертаємося до кроку 2.

Алгоритм гарантовано збігається за кінцеве число ітерацій. Похибка кластеризації і число ітерацій залежить від початкового вибору центроїдів, тому звичайною практикою є запуск K- середніх кілька разів з різними початковими кандидатами в центроїди [1].

Кластеризація земель населених пунктів Стрийського району. На формування ринкової ціни земельних ділянок населених пунктів впливають такі фактори, як відстань до обласного центру, категорія земель, інфраструктура.

Для проведення кластеризації було розроблено програму в середовищі C++Builder та використано дані по земельних ділянках Стрийського району. В якості вхідних даних обрано відстань до обласного та районного центрів.

Після проведення кластеризації земельних ділянок населених пунктів Стрийського району ми отримали 4 кластери. До першого кластеру ввійшли землі, вартість яких становить 440-480 грн. за м.кв. До другого кластеру ввійшли землі вартість яких становить 130-200 грн. за м.кв. В третьому кластері вартість становить 80-125грн. за м.кв., а в четвертому – 30-60грн. за м.кв.

Описаний у цій статті метод кластерного аналізу k – середніх дає змогу здійснити кластеризацію земель населених пунктів Стрийського району та отримати в кожному кластері розрахункові ціни об’єктів дослідження.

Перевагами використання даного методу є простота та швидкість використання, зрозумілість і прозорість алгоритму.

Недоліками є чутливість до вибору початкових значень центрів кластерів та необхідність заздалегідь вказувати число кластерів.

Література:

1. Refining initial points for KMeans clustering [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// citeseerx. ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.44.5872.
2. Tryon R.C. Cluster analysis.[Text] /R.C.Tryon L, D.E.Bailey – McGraw-Hill Inc.,US, 1970. -321p.
3. Барсегян А.А. Методы и модели анализа данных OLAP и DataMining [Текст]/ А. А Барсегян., М.С. Куприянов, В. В. Степаненко, И. И.Холод. – БХВ-Петербург,2008.-331с.
4. Енюков И.С. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ. [Текст]/Енюков И.С., – М:Финансы и статистика. – 1989. -215с.

5. Пакет статистической обработки. Кластерный анализ при большом количестве наблюдений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sati.archaeology.nsc.ru/stat/methods_info.php.
6. Уиллиамс У. Т., Ланс Д. Н. Методы иерархической классификации. Статистические методы для ЭВМ [Текст] // Под ред. М. Б. Малютов. М.: Наука, 1986. – 301с.
7. Чубукова И. А. Data Mining: учебное пособие [Текст] / И. А. Чубукова. – М.: Интернет-университет информационных технологий : БИНОМ: Лаборатория знаний, 2006. – 382 с.

Науковий керівник:
доктор технічних наук, професор, Берко Андрій Юліанович.

Қалман Гүлжамал
(Астана ,Қазақстан)

БІР ЖӘНЕ ЕКІ ӨЛШЕМДІ ТҮРАҚТАЛҒАН ӨРІСТЕРДІ АППРОКСИМАЦИЯЛАЙТЫН СИЛАЙН ФУНКЦИЯЛАРЫН ҚҰРУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Ақырлы элементтер классификациясы осы элементтердің полиномды функция реттілігіне сәйкес жүргізілуі мүмкін. Осыған байланыстыүш келесідей элементтер тобын бөліп қарастыруға болады: симплекс, комплекс және мултиплекс элементтері. Полином екілік үшбұрыш элементі үшін симплексті функцияны сипаттайды:

$\varphi = \alpha_1 + \alpha_2 \mathrm{x} + \alpha_2 \mathrm{y}$ (1.1)

Бұл полином x және y нүктелеріне сызықты болады және үш коэффициентті құрайды, өйткені үшбұрыш үш түйінге ие.

Комплексті элементке полиномды функция сәйкес келеді, тұрақтыға және сызықты мүшелерді қамтитын, сонымен қатар қажет болған жағдайда екіншілік, үшіншілік және одан жоғары реттілікке ие болады. Комплекс элементтің мөлшері симплекс элементке ұқсас болады, бірақ комплекс элементтер қосымша шекаралық түйіндерге ие болады, сонымен қатар ішкі түйіндерге ие болады. Симплекс және комплекс элементтер арасындағы негізгі айырмашылық комплекс элементте түйіндер саны қосу бірлігі кеңістігінің координатасы шамасы мөлшерінен үлкен болады. Екі мөлшерлі үшбұрыш комплекс элемент түрі интерполяциялы полиномда мынадай түрге ие болады:

$\varphi = \alpha_1 + \alpha_2 x + \alpha_3 y + a_4 x^2 + a_5 x_y + a_6 y^2$ (1.2)

Бұл қатынас алты коэффициентке ие болады, сондықтан қойылатын элемент алты түйінге ие болу керек.

Симплекс және комплекс элементтер шекарасы ешқандай шектеуге ие болмайды.

1.1. Бір өлшемді симплекс элемент.

Бір өлшемді симплекс элемент екі түйін *L* тік бұрышты кесінді ұзындығымен сипатталады, әр кесінді соңында бір-бірден (1.1 сурет). Түйіндер *i* және *j* индекстер арқылы белгіленеді, түйіндік мәндер сәйкес – Φ_i және Φ_j арқылы сипатталады. Жүйенің бастапқы бөлігінде координатта барлық элементтер орналасады.

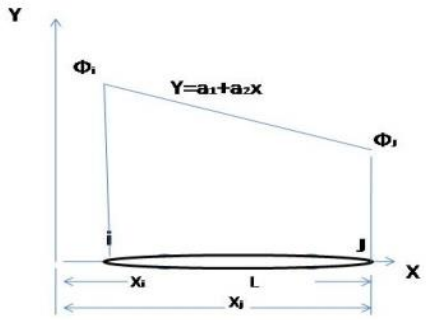

1.1 сурет. Бір өлшемді симплекс элемент.

Полиномды функция φ скалярлы шама үшін мына түрге ие болады,

$\varphi = \alpha_1 + \alpha_2 \mathrm{x}$ (1.3)

α_1 және α_2 коэффициенттері түйін нүктелеріндегі жағдай арқылы анықталуы мүмкін:

$x = X_i$ тең болғанда $\varphi = \Phi_i$ және $x = X_j$ тең болғанда $\varphi = \Phi_j$ теңдігі орындалады. Бұл түйіндік жағдайлар екілік теңсіздік жүйесіне алып келеді:

$\Phi_i = \alpha_1 + \alpha_2 X_{i1}$

$\Phi_j = \alpha_1 + \alpha_2 X_{j2}$

оның шешімін төмендегі өрнек береді:

$\alpha_1 = \frac{\Phi_i X_j - \Phi_J X_i}{L}$ (1.4a)

$\alpha_2 = \frac{\Phi_j - \Phi_i}{L}$ (1.4б)

(1.3) формулаға α_1 және α_2 табылған мәндерін қойып φ үшін мына өрнекті аламыз,

$$\varphi = \left(\frac{\Phi_i X_j - \Phi_j X_i}{L}\right) + \left(\frac{\Phi_j - \Phi_i}{L}\right) x_i$$

ол мына түрде де жазылуы мүмкін,

$\varphi = \left(\frac{X_j - x}{L}\right)\Phi_i + \left(\frac{x - X_i}{L}\right)\Phi_i$ 1.5

(1.5) формуладағы *x* сызықты функциясы өлшем формуласы немесе интерполяциялы функция деп аталады. Бұл функциялар барлық жерде *N* арқылы белгіленген. Өлшемнің әрбір функциясы соған сәйкес келетін түйінді белгілеу үшін төменгі индекспен көрсетілуі керек. Өлшемнің туынды функциясын N_β арқылы белгілейміз. (1.5) формуласы қатынасына келесі функцияның өлшемі кіреді:

$N_i = \frac{X_j - x}{l}$ және $N_j = \frac{x - X_i}{L}$

φ әрібі туынды скалярлы шаманы белгілеу үшін қолданылады. *t* және *p* әріптері нақыт қосымшаларға қатысты сәйкес темпаратура және қысымды белгілеуде қолданылады. (1.5) қатынасы матрицалы түрде жазылуы да мүмкін:

$\varphi = N_i\Phi_i + N_j\Phi_j = [N][\Phi]$ 1.6

[N]=$[N_i N_j]$- матрицалы жолдар және {Φ}=$\begin{Bmatrix}\Phi_i \\ \Phi_j\end{Bmatrix}$ – баған векторы. (1.5) формуладан байқағанымыздай $N_i = (X_i - x)/L$ функциясы *i* нөмірлі түйінде бірлікке тең және *j* түйіндегі нөл санына тең. Сәйкесінше N_j функциясы *i* нөмірлі түйінде нөлге тең және *j* түйіндегі бірлік санына тең. Бұл мәндер өлшем функциясы сипаттамасына сәйкес келеді. Олар белгілі бір анықталған түйінде бірлік санына тең және басқа түйіндердің барлығында нөлге айналады.

Мысалы.

Бір өлшемді симплекс элемент стерженде температураның таралуы аппроксимациясы үшін қолданылады. нәтижесінде есептің шешімі орнатылған, *i* және *j* түйіндерінде температура 120^0және 90^0 сәйкес болады. Координат басынан 4 см қашықтықтағы нүктеде температура мөлшерін анықтау қажет және элемент ішіндегі температура градиентін. *i* және *j* түйіндері координат басынан 1,5 және 6 см қашықтықта орналасқан.1.2сурет

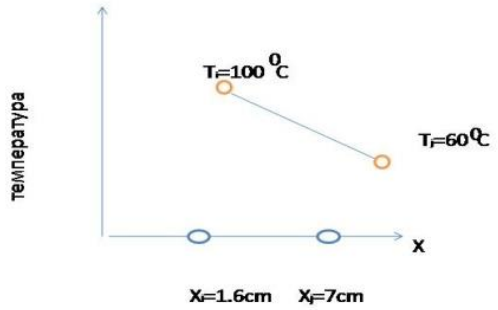

Элемент ішіндегі t температура төмендегі қатынас арқылы анықталады,

$$t = \left(\frac{X_j - x}{L}\right)T_i + \left(\frac{x - X_i}{L}\right)T_j$$

Элементтің берілген шамалары:

X_i=1,6cm T_i=100^0C

X_j=7,0cm T_j=60^0C

X=5,0cm L=X_j-X_i=4,5cm

Формулаға бастапқы мәндерді қоя отыра келесідей өрнекті аламыз,

T=$\left(\frac{7,0-4,0}{4,5}\right)100 + \left(\frac{4-1,6}{4,5}\right)60 = \frac{2(100)}{4,5} + \frac{2,5(60)}{4,5} = 53,33 + 50 = 103,33$℃

Температура градиенті үшін келесідей өрнекке ие боламыз,

$$\frac{dt}{dx} = \frac{1}{L}T_i + \frac{1}{L}T_J = \frac{1}{L}(T_J - T_i) = \frac{60 - 100}{4,5} = \frac{-30}{4,5} = \frac{-6,67℃}{cm}$$

1.2. Екі өлшемді симплекс элемент.

Екі өлшемді симплекс элемент 1.3 суретте көрсетілген. Бұл тік сызықты қабырғалы тік төртбұрыш және әрбір төбеде үш түйінге ие болады. Түйін элементтеріне логикалық нөмірлеулер қажет.

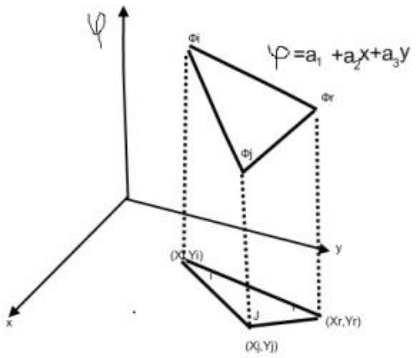

1.3 сурет. Екі өлшемді симплекс элемент.

Скалярлы шаманың түйін мәндері $\varphi\ \Phi_i, \Phi_j$ және Φ_k арқылы белгіленеді, үш түйіннің координатты жұптары – $(X_i, Y_i), (X_j, Y_j), (X_k, Y_k)$ арқылы сипатталады.

Интерполяциялық полином келесідей түрге ие болады,

$\varphi = \alpha_1 + \alpha_2 x + \alpha_3 y$ (1.7)

Түйіндерде келесі шарттар орындалады:

$$\varphi = \Phi_i \ \ x = X_i \ y = Y_i$$
$$\varphi = \Phi_j \ \ x = X_j \ y = Y_j$$

$\varphi = \Phi_R$тең болғанда $x = X_R\ , y = Y_R$шарты орындалады.

Бұл шарттардың (1.7) формулаға қойылуы келесі теңдеулер жүйесіне алып келеді,

$$\Phi_i \ = \alpha_1 + \alpha_2 X_2 + \alpha_3 Y_i$$
$$\Phi_j \ = \alpha_1 + \alpha_2 X_j + \alpha_3 Y_j$$

$\Phi_R \ = \alpha_1 + \alpha_2 X_R + \alpha_3 Y_R$ (1.8)

осы өрнекте шеше отыра келесідей мәнді аламыз,

$$\alpha_1 = \frac{1}{2A}\left[\left(X_j Y_R - X_R Y_j\right)\Phi_i + (X_R Y_i - X_i Y_R)\Phi_j + \left(X_i Y_J - X_j Y_I\right)\Phi_R\right]$$
$$\alpha_2 = \frac{1}{2A}\left[\left(X_j - Y_R\right)\Phi_i + (Y_R - Y_i)\Phi_j + \left(Y_i - Y_j\right)\Phi_R\right]$$
$$\alpha_3 = \frac{1}{2A}\left[\left(X_R - X_j\right)\Phi_i + (X_i - X_R)\Phi_j + \left(X_i - X_j\right)\Phi_R\right]$$

Жүйенің анықтауыш бөлімі А үшбұрышы ауданымен байланысты,

$$\begin{matrix} 1 & X_i & Y_i \\ 1 & X_j & Y_j \\ 1 & X_R & Y_R \end{matrix} = 2A \text{ (1.9)}$$

(1.7) формулаға α_1, α_2 және α_3 мәндерін қоя отыра (1.6) өрнегіне сәйкес түрлендіруге болады. Бұл қатынастағы элементті анықтайтын шама үш функция өлшемінен тұрады, оның әр түйініне:

$\varphi = N_i \Phi_i + N_j \Phi_j + N_R \Phi_R$ (1.10)

мұнда,

$N_i = \frac{1}{2A}\left[a_i + b_i x + c_i y\ \right]$ және $\begin{cases} a_i = X_j Y_R - X_R Y_j \\ b_i = Y_J - Y_R \\ C_i = X_R - X_J \end{cases}$

$N_i = \frac{1}{2A}\left[a_j + b_j x + c_j y\ \right]$ және $\begin{cases} a_j = X_R Y_i - X_R Y_i \\ b_j = Y_R - Y_i \\ C_j = X_i - X_R \end{cases}$

$N_R = \frac{1}{2A}\left[a_R + b_J x + c_j y\ \right]$ және $\begin{cases} a_R = X_i Y_J - X_J Y_i \\ b_R = Y_i - Y_j \\ C_R = X_j - X_i \end{cases}$

N_i мәнін *i* түйінінде есептейміз:

$$N_i = \frac{1}{2A}(a_i + b_i x + c_i y) = \frac{1}{2A}\left(X_j Y_R - X_R Y_j + Y_j X_i - Y_R X_i + X_R Y_I - X_J Y_i\right)$$

Жақша ішіндегі өрнек (1.9) формуласындағы анықтауыш шамасын сипаттайды, сондықтан түйінде *i* нөмерімен келеді,

$$N_i = \frac{1}{2A}.(2A) = 1$$

N_i нөлге тең екенін көрсетеміз, екінші және үшінші түйінде басқа нүктелердегі сияқты осы түйін арқылы жүргізілген түзу.

φ скалярлы шамасы өлшем функциясының элемент ішіндегі сызықты *x* және *y* нүктелері арқылы сипатталады. Бұл дегеніміз, бұл шаманың градиенттері x және y нүктелеріне бағытталғаны тұрақты болып қалады. X нүктесіне бағытталған градиент мына төмендегі қатынас арқылы анықталады:

$$\frac{\partial\varphi}{\partial x} = \frac{\partial N_i}{\partial x}\Phi_i + \frac{\partial N_J}{\partial x}\Phi_j + \frac{\partial N_R}{\partial x}\Phi_R$$

$\frac{\partial N_\beta}{\partial x} = b_\beta \ \beta = i, j, R$ (1.11)

Сондықтан,

$\frac{\partial\varphi}{\partial x} = b_i\varphi_i + b_j\varphi_j + b_R\varphi_R$ (1.12)

b_i, b_j және b_R тұрақты шама болғандықтан (түйінді координат берілген уақыттан бастап орналастырылған болып саналады) және φ_i, φ_j және φ_k шамасының мәндері кеңістіктегі координатқа тәуелді емес, (1.12) формуласындағы шамалар тұрақты мәнге ие болады. Әрбір элемент шіндегі тұрақтылық градиенті элемент шамасына байланысты өте аз мөлшерде қолданылу керек дегенді білдіреді, өйткені φ тез өзгеріске түсетін функцияны аппроксимациялауда қажет.

Әдебиеттер:

1. kenzhegul B Z.kudaykulov.A.K. Numerical study of stem elon-gation of heat-resistant alloy based on the availability of all types of sources[j]Bishkek.2009.4:3-7

Қалман Гүлжамал
(Астана, Қазақстан)

ЖЫЛУ АҒЫНЫ, ИЗОЛИЯЦИЯСЫН ЖӘНЕ ЖЫЛУ АЛМАСЫУ ӘСЕРІНДЕГІ ШЕКТЫ ҮЗЫНДЫҚТАҒЫ ГОРИЗАНТАЛ СТЕРЖІНДЕ ПАЙДА БОЛҒАН ТҮРАҚТАЛҒАН ЖЫЛЫУ ӨРІСІН ТАБУ

Минимизациялау процессін қарапайым геометриялық фигура негізінде қарастыруға болады. Жылу оқшауланған жазықтығы бар өзек ішінде бірөлшемді жылу ағынын қарастырайық. Жарға бекітілген стерженнің ұшына интенсивтілігі бар q жылу ағыны келіп түседі. Өзектің бос жақ ұшында конвективті жылу алмасу процессі өтеді. Жылу алмасу коэффициенті h, қоршаған орта температурасы T_∞, ^0C. Өзек жылуоқшауланған, сондықтан да бүйір жағынан жылу жоғалмайды.

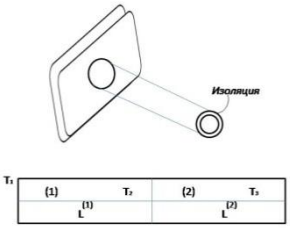

Сурет 1.1. Өзек ішінде жылу тасымалдау тапсырмасында қолданылатын екіэлементті модель.

Өзек ішінде температура таратылуының дифференциалды өрнегін жазып алайық:

$$K_{xx}\frac{d^2T}{dx^2} = 0 \ (1.1)$$

Шектік шарттары

$$K_{xx}\frac{dT}{dx} + q = 0 \text{ сонымен қатар } x = 0 \ (1.2)$$

Және

$$K_{xx}\frac{dT}{dx} + h(T - T_\infty) = 0 \text{ сонымен қатар } x = L \ (5.3)$$

Мұндағы K_{xx} – өзек материалының жылуөткізгіштік коэффициенті. q жылу ағыны.

(1.1) теңдеуі келтірілген шарттарымен бір ғана шешімге ие. Тапсырманы шешудің басқа қосымша әдісі бар, ол кезде функционалды минимизациялау үшін

$x = \oint_v \frac{K_{xx}}{2}\left(\frac{dt}{dx}\right)^2 dv + \int_s [qT + \frac{1}{2}h(T - T_\infty)^2]ds$ (1.4)

келесі дифференциалды теңдеу қанағаттандырылуы керек

$$K_{xx}\frac{d^2T}{dx^2} = 0 \ 1.5$$

шектік шарттары бар

$$K_{xx}\frac{dT}{dx}+q+h(T-T_{\infty})=0 \text{ (5.6)}$$

(1.5) және (1.6) теңдеулері (1.1)-(1.3) теңдеулеріне ұқсас, сондықтан да (1.4) формуласымен анықталатын кез келген температураның таратылуы минималды болып табылады, сонымен қатар дифференциалды теңдеулерді қанағаттандырады және есептің шешімі болып табылады. Екі (1.1) және (1.2) шектік шарттары (1.6) құрамында болады, себебі (1.4) жазықтық интегралды екі бөлек интегралға бөлінуі керек.

(1.4) теңдеуі кез келген түйінде температураның мәнін анықтау нүктесі үшін қажет. Біз (1.4) формуласына минимизациялау функционалын қолданамыз, ол кезде көптеген элементтер функциялары қолданылады, олардың әрбіреуі жеке элементте анықталған және түйіндік мән ретінде беріледі. T_{β} түйіндік мәні біздің формулада белгісіз өлшемді. Олар х функционалының мәнін анықтағандықтан х минимизациясы осы өлшемдер негізінде анықтаулы керек.

Ақырлы элементтер тәсілінің іске асырылуы облыстың анықталуы мен олардың нүктелік түйіндерін анықтаудан басталады. Өзек екі сызықты элементке бөлінуі керек, олардың түйіндік мәндері келесідей болады: T_1, T_2 және T_3. Элемент ішіндегі температура келесі формулалар арқылы анықталады:

$$T^{(1)}=N_1^{(1)}T_1+N_2^{(1)}T_2$$

$$T^{(2)}=N_2^{(2)}T_2+N_3^{(2)}T_3 \text{ (1.7)}$$

Форманың сәйкесінше функциялары келесідей теңдіктермен анақталады:

$N_i^0=\frac{X_j-x}{L^0}$, $N_j^0=\frac{x-X_i}{L^0}$

Қарастырылып отырған мысал үшін функционал келесі интегралдардан құралады:

$x=\int_v \frac{1}{2}k_{xx}\left[\frac{dT(x)}{dx}\right]^2 dv+\int_{s1} qT(x)dS+\int_{s2}\frac{h}{2}(T(x)-T_{\infty})^2\,dS$ (1.8)

Мұндағы S_1 және S_2 жазықтық ауданы, онда q және h берілген. Х функционалының мәні температураны анықтаумен және интгералды есептеумен табылады. Жазықтықтық интгералдар оңай есептеледі, себебі еншілес интегралдар мәніне түйіндік мәндер сәйкес келеді. Мысалы, q жылулық ағынын қосатын интгералдан бастайық:

$\int_{s1} qT(x)ds=qT_1\int_{s1} ds=qT_1A_2$ (1.9)

Мұнда A_1 – көлденең өзектің ауданы, ол бірінші түйінге сәйкес келеді. Температураның өзгерісін сипаттайтын функция – Т(х); тұрақты мәнді T_1 қабылдайды, ол бірінші түйінге сәйкес келеді. Енді құрамына h жылуалмасу коэффициенті кіретін жазықтық интегралын қарастырайық:

$$\int_{s2}\frac{h}{2}[T(x)-T_{\infty}]^2ds=\frac{h}{2}(T_3-T_{\infty})^2\int_{s2}ds=\frac{hA_3(T_3-T_{\infty})^2}{2}=\frac{hA_3}{2}(T_3^2-2T_3T_{\infty+}T_{\infty}^2)$$

(1.10)

Мұндағы A_3 – көлденең өзектің ауданы және T_3 – үшінші түйіндегі өзектің температурасы.

(1.8) көлемді интеграл температура айнымалысына ие. Дифференциалдай отырып (1.7), келесіге ие боламыз:

$$\frac{dT^{(1)}}{dx}=\frac{1}{L^{(1)}}(-T_1+T_2) \text{ (1.11)}$$

Және

$$\frac{dT^{(2)}}{dx}=\frac{1}{L^{(2)}}(-T_2+T_3)$$

Көлемді интеграл екі бқлек интегралға бөліну керек, себебі dT/dx мәні денедегі үздіксіздікті қамтамасыз ете алмайды. Бөлу, орнына қою және біріктіру келесіні береді:

$$\int_v\frac{K_{xx}}{2}\left(\frac{dT}{dx}\right)^2dv=\frac{K_{xx}^1A^{(1)}}{2L^{(1)}}(-T_1-T_2)^2+\frac{K_{xx}^{(2)}A^{(2)}}{2L^{(2)}}(-T_2+T_3)^2 \text{ (1.12)}$$

Интегралды шешу барысында әрбір элементтің көлденең өзек ауданы тұрақты болады деп есептелді, сондықтан dV=$A^{(e)}dx$.

Х фукционалының мәні (1.9), (1.10) және (1.12) формулаларының қосындысы болып табылады. Нәтижесінде бұл функционал үшін:

$$x=\frac{c^{(1)}}{2}(T_1^2-2T_1T_2+T_2^2)+\frac{c^{(2)}}{2}(T_2^2-2T_2T_3+T_2^2+qA_1T_1+\frac{hA_3}{2}(T_2^2-2T_3T_{\infty}+T_{\infty}^2) \text{ (1.13)}$$

Мұнда $c^{(1)}=\frac{A^{(1)}K_{xx}^{(1)}}{L^{(1)}}$ және $c^{(2)}=\frac{A^{(2)}K_{xx}^{(2)}}{L^2}$

Дұрыс мәндері T_1, T_2 және T_3 болып табылады, олардың мәні минималды, сондықтан да

$$\frac{\partial z}{\partial T_1}=c^{(1)}T_1-C^{(1)}T_2+qA_1=0$$

$$\frac{\partial z}{\partial T_2}=-c^{(1)}T_1+[C^{(1)}+c^{(2)}]T_2-c^{(2)}T_3=0 \text{ (1.14)}$$

$$\frac{\partial z}{\partial T_a}=-c^{(2)}T_2+[C^{(2)}+hA_3]T_3-hA_3T_{\infty}=0$$

(1.14) теңдеуі келесідей түрде түрлендіруге болады:

$$\begin{bmatrix} c^{(1)} & -c^{(1)} & 0 \\ -c^{(1)} & [c^{(1)}+c^{(2)}] & -c^{(2)} \\ 0 & -c^{(2)} & [c^{(2)}+hA_3] \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} T_1 \\ T_2 \\ T_3 \end{Bmatrix} = \begin{Bmatrix} -qA_1 \\ 0 \\ hA_3T_\infty \end{Bmatrix} \quad (1{,}15)$$

Немесе шамалы матрицалық формаға келітіріп:

[k]{T}={F} (1.16)

[K] коэффициенттер матрицасын (1.16) формуласында әдетте ауқымды қаттылық матрицасы деп атайды. Негізінен ауқымды жылу өткізгіштік матрицасы деп атаған дұрыс, себебі біз жылу алмасу процессімен жұмыс жасаймыз. [F]ауқымды векторлық жүктеме.

Біздің сараптаманың соңғы қадамы, ол материалдың физикалық сипаттамасы және температураның мәнін алу үшін олардың нақты мәнін анықтау. Мысалыға,

$$k_{xx} = 75\frac{Bt}{cm.℃}$$

H=$10\frac{Bt}{cm^2.℃}$

H=πcm^2

L=7,5cm

q=-150$\frac{Bt}{cm^2.}$

делік, (минус, себебі жылу дене температурасына жақын) және $T_\infty = 40℃$. Коэффициенттерін есептеп табамыз:

$$c^{(1)} = \frac{\pi.75}{3.75} = 20\pi = c^{(2)}$$
$$hA_3 = 10\pi$$
$$-qA_1 = -(-150)\pi = 150\pi$$
$$hA_3T_\infty = 10.\pi.40 = 400\pi$$

Теңдеудің ақырғы жүйесі келесідей түрде болады:

$$\pi\begin{bmatrix} 20 & -20 & 0 \\ -20 & 40 & -20 \\ 0 & -20 & 30 \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} T_1 \\ T_2 \\ T_3 \end{Bmatrix} = \pi\begin{Bmatrix} 150 \\ 0 \\ 400 \end{Bmatrix} \quad (1.17)$$

Бұл шарттарды келесі мәндер қанағаттандырады:$T_1 = 70, T_2 = 62{,}5\ T_3 = 55$

Әдебиеттер

1. kudaykulov.A.K mathematical (nite-element) modeling applications of heat dis-tribution in one-dimensional struatural elements[j]. Turkestam.2009-6:163-168

Дисертация жетекші:
Д.Ф-м.н .профессор Кудайкулов Анарбай кудайкулович

Володимир Касаткін
(Київ, Україна)

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСАХ

На початку третього тисячоліття виникла об’єктивна потреба у визначенні, вдосконаленні і практичному втіленні такої стратегії розвитку бібліотечної справи, яка б найбільш повно задовольняла потреби інформаційного суспільства. Сучасна система інформаційно-комунікаціного забезпечення в Україні продовжує залишатись найбільш людиномісткою сферою, одним із визначальних чинників політичної, економічної, соціальної організації суспільства, оскільки відтворює інтелектуальний, духовний і економічний потенціал країни. Тому нині на інтелектуальну життєдіяльність особистості суттєвий влив чинять інформатизація й комп‘ютеризація.

Незважаючи на наявність певних напрацювань у досліджуваній нами сфері, питання використання комп’ютерно-орієнтованих ресурсів у процесі розвитку електронних інформаційних технологій у бібліотеках поки що не знайшли належного осмислення й трактування, а тому вимагають додаткового вивчення.

Мета нашого дослідження – формування у сучасної людини знань про роль Інтернету у глобалізації інформаційного простору, проблеми вільного доступу до інформації, специфіці надання доступу до Інтернету у публічній бібліотеці, організації діяльності центрів публічного доступу до мережі, форми и методи інформаційного обслуговування користувачів локальними та мережевими електронними ресурсами.

Сучасний етап розвитку інформаційних ресурсів на бібліотечних сайтах характеризується широким застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовлює необхідність формування

перспективного плану вдосконалення бібліотечних ресурсів у мережі Інтернет, їх функціональних можливостей та особливостей. Так, електронне довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) передбачає використання електронних ресурсів для задоволення разових запитів користувачів. Поняття електронні ресурси включає три аспекти: цифрову форму фіксації інформації, комп'ютерні засоби і програмне забезпечення для відтворення та управління інформацією, електронне середовище для розповсюдження інформації [1, с.11].

Для позначення сукупності електронних інформаційних ресурсів, що використовуються в ДБО, вживають поняття довідково-бібліографічний апарат (ДБА), та поділяють його на такі види ДБА: традиційний, електронний, віддалений, віртуальний, навігаційно-пошуковий апарат [2], електронна складова традиційного ДБА [5, с. 25].

Співвідношення цих термінів детально проаналізовано у працях Ю.А. Остапчук [3]. Спираючись на результати аналізу існуючих трактувань перерахованих термінів і понять Л.Г. Тараненко зробила висновок, що найдоцільніше вживати поняття електронний ДБА, і трактує його як інформаційно-пошукову систему, що включає електронні бібліографічні, довідкові та повнотекстові ресурси, що використовуються для задоволення бібліографічних та фактографічних запитів користувачів. У двоелементну структуру електронного ДБА входять дві підсистеми – електронні ресурси в локальній мережі і на CD-ROM і електронні ресурси віддаленого доступу [5, с. 27].

Зазначимо, що в бібліотеко- та бібліографознавстві Російської Федерації стосовно до ресурсів Інтернету та їх користувачів частіше вживається термін віддалений доступ, який допускає його двозначне тлумачення. Більш коректним і однозначним, вважаємо, термін *віддалений* [4], яким будемо користуватися в подальшому.

З кінця 90-х рр. минулого століття ДБО з використанням інформаційних ресурсів локальних мереж бібліотек і на CD-ROM почало витіснятися обслуговуванням із застосуванням віддалених інформаційних ресурсів [6]. Припускали, що Інтернет в бібліотеці повинен бути орієнтований саме на СБО, а завдання бібліографів – розкривати ресурсні можливості та інформаційний потенціал глобальної мережі [4; 6, с. 31-34].

Л.Я. Філіпова вперше зробила аналіз українських бібліотечно-бібліографічних ресурсів та їх порівняльну характеристику з закордонними, з акцентом на бібліографічну інформацію, розміщену в Інтернеті [7]. Наприкінці 90-х рр. вона відзначила появу українських інформаційних установ у світовому інформаційному просторі в ролі споживачів , а не постачальників бібліографічної інформації, що підкреслює важливість освоєння методики її пошуку в ресурсах Інтернету [7].

Базуючись на *зазначеному* вище ми пропонуємо описати сучасні інформаційні технології та електронні ресурси, які необхідно використовувати у бібліотеці.

1. З метою формування електронних ресурсів, розвитку нових форм обслуговування та забезпечення доступності інформації на якісно новому рівні, на базі автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи (АІБС) має здійснюватися послідовна інформатизація публічної бібліотеки. Вона включає:

– створення матеріально-технічної бази , в тому числі визначення необхідної кількості автоматизованих робочих місць для співробітників і користувачів;

– придбання ліцензійних програмних продуктів, формування локальної обчислювальної мережі (ЛОМ) , підключення до мережі Інтернет;

– автоматизацію всіх основних бібліотечних процесів: управлінських, технологічних (комплектування, обробка та каталогізація, створення довідково-бібліографічного апарату тощо), бібліотечного обслуговування, інформаційного забезпечення читачів, управління бібліотекою (бібліотечною системою);

– реалізацію нових технологічних можливостей, в тому числі формування та нарощування інформаційних електронних ресурсів, створення веб-сайту бібліотеки для розміщення інформації про ресурси і послуги , надання віддаленого доступу до електронних ресурсів і віртуальним послугах , участь в корпоративних проектах.

2. Основним електронним ресурсом, який бібліотека формує самостійно, або спільно з іншими бібліотеками, або на основі використання корпоративного ресурсу, є електронний каталог на фонд бібліотеки у вигляді сайту.

3. Крім електронного каталогу, публічна бібліотека може створювати самостійно різноманітні електронні (як локальні так і в глобальній мережі) бази даних: бібліографічні, фактографічні, повнотекстові, в тому числі базу офіційних документів, прийнятих органами місцевого самоврядування.

В обов'язковому порядку бібліотека створює краєзнавчий електронний ресурс: тематичні бази даних, що відображають напрями розвитку місцевого співтовариства, його історичну пам'ять [9].

Щоб забезпечити більш повне і якісне обслуговування користувачів з урахуванням їх інформаційних потреб, бібліотека повинна купувати готові бази даних або розробляти їх самотужки.

4. Найбільш велика публічна бібліотека може брати участь у реалізації «цифрових» проектів, створювати власну електронну колекцію.

5. Участь публічної бібліотеки в корпоративних проектах, у створенні єдиних інформаційних мереж (регіональних, міжрегіональних, федеральних, міжнародних) здійснюється на основі взаємодії з бібліотеками різних відомств, з установами культури, освіти, інформаційними центрами та іншими

організаціями. Основні заходи в рамках корпоративної взаємодії спрямовані на розширення можливостей бібліотеки для задоволення потреб користувачів. До наявних в бібліотеці електронних ресурсів, на її веб-сайті можуть розміщуватися колекції корисних інтернет-посилань, списки інтернет-адрес, інформаційні навігатори, що забезпечують нові бібліотечно-інформаційні форми роботи, в тому числі віртуальну довідкову службу, електронні презентації інформаційних ресурсів та послуг бібліотек тощо.

6. Рівень забезпечення бібліотеки комп'ютерною технікою повинен залежати не тільки від фінансових можливостей, але і від завдань, що стоять перед бібліотекою в галузі впровадження нових технологій і від потреб користувачів у нових ресурсах і послугах. Залежно від потреб, бібліотека повинна бути забезпечена автоматизованими робочими місцями для співробітників і для користувачів, об'єднаними в лінії зв'язку, устаткуванням для організації цього зв'язку, пристроями доступу в Інтернет, сканерами, принтерами, ліцензованими операційними системами (або наявними ПО вільного розповсюдження, наприклад Linux-системами), в тому числі забезпечує доступ незрячих користувачів до електронних ресурсів, пакетом ліцензійних офісних програм.

Все програмне забезпечення (також як аудіо та відео матеріали) має супроводжуватися ліцензіями на його використання. Підключення до мережі Інтернет може здійснюватися на основі використання технології, наданої операторами стільникового зв'язку, або по провідного телефонної лінії, або через супутниковий зв'язок.

7. Програмне забезпечення автоматизованих місць незрячих користувачів має бути адаптоване відповідно до рекомендацій Консорціуму Всесвітньої мережі (C3W) для забезпечення доступності програмного забезпечення сліпим і слабозрячим .

8. Обладнання та програмне супроводження інформаційних систем в публічній бібліотеці мають оновлюватися відповідно до вимог інформаційних і телекомунікаційних технологій – не рідше одного разу на п'ять років.

Підсумовуючи, зазначимо що будь-який інтернет-ресурс бібліотечного сайту мусить забезпечувати людину комфортним перебуванням в бібліотеці і користуванням її послуг, що досягається за допомогою різних компонентів, а саме:

- наявність орієнтовної інформації для вільної веб-навігації користувачів по сайту бібліотеки;
- доступність різних видів і типів документів, засобів інформації і телекомунікації;
- функціональне оздоблення сайту, просте і зручне в експлуатації;
- дизайн, що створює комфорт і сприяє роботі та спілкуванню;
- професійна етика персоналу, дотримання прав користувачів.

У майбутніх наших дослідженнях передбачається вивчення стану впровадження та використання автоматизованих інформаційних бібліотечних систем, менеджменту електронних ресурсів, а також питань, пов'язаних з дотриманням норм законодавства про інтелектуальну власність та авторське право. Це органічно пов'язано з практичною діяльністю працівників публічних бібліотек, зокрема спеціалістів з інформаційних технологій, керівників і спеціалістів відділів обслуговування користувачів, методико-бібліографічних відділів та науково-методичних відділів обласних бібліотек, заступників директорів та директорів. Для викладання кожної з тем передбачається використання матеріалів з досвіду роботи публічних бібліотек України та світу.

Література:

1. Антоненко І. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення /1. Антоненко, О. Баркова // Бібл. вісн. – 2004. – М 2. – С. 11-22.
2. Берестова Т.Ф. Поисковые инструменты библиотеки / Т. Ф. Берестова // Библиография. – 2006. – М 6. – С. 18-30.
3. Остапчук Ю. Визначення понять «віртуальний довідково-бібліографічний апарат» і «електронний довідково-бібліографічний апарат» бібліотеки / Ю. Остапчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 27. – С. 200-208.
4. Степанов ВК. Виртуальный СБА: проблемы внедрения и использования в библиотеках [Электронный ресурс]/ В. К. Степанов. – Режим доступа: http://www.vadimstepanov.ru/f_texts/virt_bib.htm(10.05.2011).
5. Тараненко Л. Г. Моделирование электронного справочно-библиографического аппарата универсальных научных библиотек / Л. Г. Тараненко // Библиосфера. – 2006. – № 1. – С. 25-28.
6. Трачук Л. Вебліографічні ресурси українських бібліотек / Л. Трачук // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 3. – С. 31-34.
7. Філіпова Л.Я. Бібліографічні системи України в інформаційному комп'ютерному середовищі: теорія, організація, технологія : автореф. дис ... д-рапед. наук: 07.00.08 / Л. Я. Філіпова. -Х., 1999. – 34 с.
8. Шрайберг Я.Л. Библиотеки и информационные технологии: десять лет спустя. Ежегодный доклад Международной конференции «Крым», год 2003 [Электронный ресурс] / Я.Л. Шрайберг. – Режим доступа: http://ellib.gpntb.ru/index.php?doc=Plenam&dir=4&art=3 (10.05.2011).

9. Модельный стандарт деятельности публичной библиотеки. Новая редакция. Конференция Российской библиотечной ассоциации, XIII Ежегодная сессия, 22 мая 2008, г. Ульяновск Електронный ресурс. Режим доступа (http://www.rba.ru/content/about/doc/mod_publ.php#tri)

Науковий керівник:
доктор історичних наук, старший науковий співробітник
НБУВ НАН України Горовий Валерій Микитович.

Роман Прокопів
(Дрогобич, Україна)

АВТОМАТИЗОВАНА ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ

Пропонуємо Вашій увазі варіант використання мови програмування Delphi для автоматизованої перевірки знань студентів.

Призначення програми – перевірка знань конкретного учня/студента чи групи учнів/студентів у будь – якій галузі. Програмний продукт складається з двох частин: програми – тестера (програми, яка призначена безпосередньо для тестування та оцінювання знань студента з теми, яку було викладено викладачем на лекційних заняттях) та програми – редактора тестів, яка призначена для експлуатації її викладачем навчального закладу (створення нових та редагування вже існуючих тестів по темі, яку було пояснено учням/студентам на лекційних заняттях). Процес тестування та створення тестів максимально спрощений та автоматизований і не потребує ніяких спеціальних знань чи навичок роботи з програмою чи комп'ютером, тобто користуватись редактором тестів може будь – який викладач із мінімальним рівнем підготовки для роботи з комп'ютером.

Робота програми для розробки тестів реалізовується наступним чином: після створення користувачем нового тесту, він зберігється у структурованому файлі у вигляді запису. Перевагою такого підходу є неможливість свідомої і ціленаправленої успішної модифікації файлу тесту з метою підробки результату тестування, оскільки дані збергаються у зашифрованому вигляді. Структура тесту оголошена в програмі наступним чином:

```
PQuestion=^TQuestion;
TQuestion=record
Name: String[255];
ResultCount:Integer;
ResiltText: array[0..10] of String[255];
ResiltValue: array[0..10] of boolean;
```

Тут оголошено структуру TQuestion із наступними полями:

Name – тут буде зберігатись запитання;

ResultCount – кількість варіантів відповіді;

ResiltText – рядковий масив для десяти варіантів відповіді;

ResiltValue – масив із логічних змінних, які вказують на правильність відповіді.

Також тут оголошено змінну PQuestion, яка являє собою вказівник на структуру TQuestion.

Розглянемо детальніше етапи створення нового тесту:

Спочатку, після кліку на кнопці «Створити» панелі інструментів або при виборі відповідного пункту головного меню з'явиться вікно створення нового тесту, де потрібно ввести його назву. Після введення назви потрібно натиснути на кнопку ОК, після чого відкриється вікно редагування щойно створеного тесту. Нижче приведено оброблювач події натиснення на кнопку для створення нового запитання тесту:

```
procedure TQuestionResultForm.ToolButton1Click(Sender: TObject);
var
NewQuest:PQuestion;
i:integer;
begin
//Очищаю вміст вікна EditQuestionForm
if IsCreate = false then
begin
QuestionList:=TList.Create;
IsCreate:= not IsCreate;
end;
EditQuestionForm.ResultListBox.Items.Clear;
EditQuestionForm.QuestionEdit.Text:='';
//відображаю вікно на екрані
EditQuestionForm.ShowModal;
if EditQuestionForm.ModalResult<>mrOK then exit;
//створюю в пам'яті нову структуру
```

```
NewQuest:=New(PQuestion);
NewQuest.Name:=EditQuestionForm.QuestionEdit.Text;
NewQuest.ResultCount:=EditQuestionForm.ResultListBox.Items.Count;
//Добавляю в структуру варіанти відповідей
for i:= 0 to NewQuest.ResultCount-1 do
begin
NewQuest.ResiltText[i]:=EditQuestionForm.ResultListBox.Items.Strings[i];
NewQuest.ResiltValue[i]:=EditQuestionForm.ResultListBox.Checked[i];
end;
QuestionList.Add(NewQuest);
//Добавляю новий елемнт в дерево запитань
with QuestionTreeView.Items.Add(nil, NewQuest.Name) do
begin
ImageIndex:=0;
Data:=NewQuest;
end;
end;
```

Оброблювач події натиснення на кнопку «Редагувати» має наступну реалізацію:

```
procedure TQuestionResultForm.ToolButton2Click(Sender: TObject);
var
i:Integer;
begin
//Тут QuestionTreeView.Selected вказує на виділений елемент
//в дереві. якщо він рівний nil, то нічого не виділено, і потрібно вийти
if QuestionTreeView.Selected=nil then exit;
//заповнюю компонент QuestionEdit в вікні редагування запитання
1EditQuestionForm.QuestionEdit.Text:=PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).Name;
//очищую список варіантів відповідей в вікні редагування запитань
EditQuestionForm.ResultListBox.Clear;
for i:=0 to PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).ResultCount-1 do
begin
//заповнюю список варіантів відповідей в вікні редагування запитань
EditQuestionForm.ResultListBox.Items.Add(
PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).ResiltText[i]);
//якщо відповідь правильна, то ставимо галочку
if PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).ResiltValue[i]=true then
EditQuestionForm.ResultListBox.Checked[i]:=true;
end;
//відображаю вікно редагування запитання
EditQuestionForm.ShowModal;
if EditQuestionForm.ModalResult<>mrOK then exit;
//Записую інформацію назад в структуру
PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).Name:=EditQuestionForm.QuestionEdit.Text;
PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).ResultCount:=
EditQuestionForm.ResultListBox.Items.Count;
for i:= 0 to PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).ResultCount-1 do
begin
PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).ResiltText[i]:=
EditQuestionForm.ResultListBox.Items.Strings[i];
PQuestion(QuestionTreeView.Selected.Data).ResiltValue[i]:=EditQuestionForm.ResultListBox.Checked[i];
end;
//Викликаю процедуру QuestionTreeViewChange, яка повинна обновити
//інформацію в ResultView. Перший параметр нас не цікавить, а другий
//ми повинні вказати, тому що в процедурі QuestionTreeViewChange
//ми його використовуємо. Я вказую виділений елемент.
QuestionTreeViewChange(nil, QuestionTreeView.Selected);
end;
```

Процедура видалення даного запитання із тесту має наступний вигляд:

```
procedure TQuestionResultForm.ToolButton3Click(Sender: TObject);
var
index:Integer;
begin
if QuestionTreeView.Selected=nil then exit;
//Підтвердження видалення
```

```
if Application.MessageBox(PChar('Ви справді хочете видалити '+ QuestionTreeView.Selected.Text+ ' ?'),
'Увага!!!', MB_OKCANCEL+ MB_ICONINFORMATION) <>idOk then Exit;
//Зберігаю індекс виділеного елемента
index:=QuestionTreeView.Selected.Index;
//видаляю із контейнера
QuestionList.Remove(QuestionTreeView.Selected.Data);
//Видаляю виділений елемент із дерева
QuestionTreeView.Items.Delete(QuestionTreeView.Selected);
end;
```

Примітка:

У зв'язку з обмеженням кількості сторінок статті розмістити всю інформацію не вдалося. Для отримання детальнішої інформації звертатися на email prokopivr@ukr.net.

Ольга Стадніченко
(Київ, Україна)

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Інформатизація є важливим фактором зміни якості життя суспільства: адже в сучасних умовах рівень і спосіб життя починає все більшою мірою залежати від рівня та якості послуг, культури, освіти, організації роботи тощо. Процес та сутність інформатизації суспільства зводиться до поширення меді-культури в тому чи іншому соціумі, що, в свою чергу, об'єднує суспільство сталими зв'язками.

Інформатизація впливає на всі сфери людського життя: сприяє зростанню продуктивності праці, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства тощо. Інформаційні технології відкривають нову сторінку в розвитку науки і життя суспільства в цілому. В політичній площині перехід суспільства до інформаційної стадії розвитку дає можливість використовувати демократичні інститути як інструмент соціального панування. Інформатизація в сфері економіки веде до появи нових галузей виробництва, змінює саме уявлення про реальний сектор економіки, що включає в себе віртуальну реальність в мережах телекомунікацій, і зокрема в Інтернеті. Різко зростають можливості і масштаби руху капіталів, з надзвичайною швидкістю і легкістю здійснюються фінансові операції. [1 с. 53]

Інформатизація суспільства – це процесне поняття, тобто вона має етапність реалізації. На першому етапі передбачається випереджаючий розвиток науково-технічних напрямів, що безпосередньо забезпечують створення і використання нових інформаційних технологій. Другий етап характеризується комп'ютерним освоєнням інформаційного фонду, завантаженням його в бази даних, об'єднаних поки в локальні обчислювальні мережі. Але вільний доступ до інформації, що зберігається в таких базах, має обмежене коло користувачів іпроцес формування інформаційної культури населення ще триває. Третій етап інформатизації передбачає забезпечення вільного доступу до всієї інформації, накопиченої людством, можливістю не тільки користуватися, але й поповнювати регіональний, загальнодержавний і світовий інформаційний фонд. Інформаційний фонд стає надбанням практично кожного жителя країни, тому даний етап можна назвати етапом соціалізації і актуалізації інформаційного фонду країни [2, с.12].

Особливо значну роль відіграє інформатизація в галузі освіти. Її інформатизація є ключовою умовою підготовки фахівців, здатних орієнтуватися в навколишньому світі. У сфері цієї діяльності зазнають смислового наповнення базові завдання освіти [3, с.89].

Неоднаковий доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційне домінування одних країн над іншими в міжнародній практиці характеризує терміном «цифровий розрив» чи «цифрова нерівність». Це є серйозною перешкодою на шляху створення гармонійного і стійкого інформаційного суспільства. Явище, позначене даним терміном, викликано відставання ряду країн світу щодо забезпечення комунікаційною інфраструктурою, низький рівень освіченості населення; недостатню кількість необхідних для розвитку і використання інформаційних технологій кваліфікованих фахівців. Як засвідчує практика, з прискоренням темпів інформаційної революції «цифрова нерівність» як між країнами, так і всередині країн не зменшується, а збільшується.

Для світової економіки, також для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, в тому числі України, цей феномен несе певні небезпеки. По-перше, країни, де найменш забезпечені прошарки населення не мають доступу до інформації і знань для досягнення кращого добробуту, мають меншу динаміку розвитку. По-друге, через те, що досвід і методи збільшення ефективності виробництва за рахунок використання ІКТ практично не відомі в цих країнах, там не використовуються і не примножуються можливості для їх розвитку. По-третє, значна частина суспільства в цих країнах не відчуває на собі позитивного впливу інформатизації, а, навпаки, розвивається негативне ставлення до всього, що з нею пов'язане. Викликає занепокоєння тенденція збільшення кількості конфліктів у світі, корупція, тероризм, злочинність, погіршення екології тощо. Такі диспропорції створюють великі проблеми у розвитку економіки.

Отже, інформатизація в сучасному світі є процесом нерівномірним і наслідки його також різними для різних держав. Це пояснюється різними політичними, релігійними, економічними та соціальними

показниками життя того чи іншого суспільства. Саме ці показники впливаєть на загальний інформаційний розвиток суспільства, процес його інформатизації. Спостерігається наступна закономірність: на тих континентах, де більш розвинутою є економіка та соціальна сфера процес інформатизації суспільства відбувається швидше, ніж в економічно нестабільних і відстаючих. Ілюструють цей висновок і показники поцесів інформатизації (станом на 2012 рік) були акими: в Європі – 84,1%, в США – 82,4%, в Азії – 78,5%, в Африці – 24,5% [2, с.68].

Таким чином, проблема розвитку інформаційного суспільства прямо пов’язана з інтелектуалізацією праці, наданням пріоритету процесам продукування нових знань, які обумовлюють соціально-економічний прогрес. Недостатньо пов’язувати розвиток інформаційного суспільства тільки з вирішенням проблем доступу, обробки і зберігання інформації чи інформаційних продуктів. За даними Світового банку, у більшості країн Організації Економічного Розвитку та Співробітництва протягом останніх п'ятнадцяти років зростання доданої вартості у галузях, що ґрунтуються на знаннях, у середньому становило 3%, що стабільно перевищувало темпи загального економічного зростання, які не піднімалися вище 2,3% [4, с.15].

В сучасному світі на рівень зайнятості впливають фактори, породжені процесами глобалізації і регіоналізації світової економіки, прогресом інформаційних технологій і методів управління і технології зв'язку, нові методи керування і стратегії бізнесу. Змінюється підхід до сутності, змісту і засобів отримання знань і добору інформації. На ринки праці впливають технологічні досягнення в сфері комп'ютеризації, біотехнології, енергетики, зв'язку і досліджень космосу.

У розвинених країнах зайнятість у секторі інформатики і телекомунікацій зросла в 90-ті роки найвищими в порівнянні з іншими галузями темпами. Причому цей ріст відбувався в основному шляхом збільшення чисельності висококваліфікованого персоналу. Це ставить нові вимоги до системи освіти обумовлені зміною характеру і організації праці в умовах інформаційного суспільства і зміни типу економіки. Робочі місця віртуального характеру одержать у найближчому майбутньому широке поширення, що вимагає принципово нової психологічної підготовки працівника. Інформаційна парадигма розвитку веде до формування людино-машинного суспільства з надшвидкісними глобальними зв'язками, з новим просторово-тимчасовим виміром, з іншою культурою, цінностями, типом соціальних відносин. Це обумовить кардинальну зміну зовнішнього середовища.

Отже, складовою соціально-економічного розвитку стають знання і інформація, оволодіння якими вимагає вищої професійної освіти. Змінюється підхід до сутності, змісту і засобів отримання знань і добору інформації. На ринки праці впливають технологічні досягнення в сфері комп'ютеризації, біотехнології, енергетики, зв'язку і досліджень космосу.

Стрімкий розвиток і розповсюдження нових інформаційно-комунікаційних технологій в результаті науково-технічного прогресу набуває сьогодні характеру безпрецедентної по своїх масштабах інформаційної революції, яка робить зростаючий вплив на політику, економіку, науку і інші сфери життєдіяльності.

Ще одним феноменом інформатизації сучасного державного життя стала інформаційна війна, як результат нових підходів до застосування інформації. Нові тенденції в методах ведення сучасних інформаційних воєн, викликані розвитком інформаційних технологій, настільки масштабні, що дозволяють військовим аналітикам говорити про нову революцію у військовій справі. Сутність цієї революції не стільки в нарощуванні технічних характеристик озброєнь і появі нових технологічних рішень скільки в новому концептуальному розумінні цілей і задач оборонної політики [5, с.126]. Інформаційна війна відноситься до числа нових категорій конфліктного спектру, який розмиває межі традиційних понять економічного, військово-політичного і соціального конфліктів.

Інформатизація суспільства відіграє ключову роль в глобалізаційних процесах, що в свою чергу дає можливість участі держави в міжнародному інформаційному обміні. На сьогоднішній день розвинуті країни проводять широкомасштабну інформатизацію суспільства, для того щоб відігравати більш значиму роль на ринку інформаційних послуг. Неправильно обрана стратегія інформатизації або її недостатні динамізм і мобільність можуть, на думку аналітиків, призвести до істотних, а часом драматичних змін у всіх сферах життя країни.

Щодо України, то загальний рівень упровадження інформаційних технологій на сьогодні не можна вважати навіть близьким до задовільного. За загальновизнаною методикою, цей показник оцінюється у витратах на інформаційні технології на душу населення за рік. Якщо прівнювати цей показник із станом держав-лідерів світового розвитку, то у США цей показник (за даними European Information Technology Observatory), становить 1100 євро, в Японії – 700, у країнах Західної Європи – 500, у провідних країнах Східної Європи (Чехія, Угорщина, Словенія, Естонія та ін.) – близько 90, у Румунії та Болгарії – близько 10 євро [2, с.72]. В Україні цей показник ще менший, що робить позиції нашої держави на світовому рівні особливо скромними. З виробника електронно-обчислювальних машин Україна перетворилася на споживача застарілих іноземних моделей обчислювальної техніки, що вже спричинило і надалі тільки поглиблюватиме падіння вітчизняного науково-технічного потенціалу інформаційних можливостей держави.

Україна має стимулювати одночасно із розробкою та вдосконаленням законодавчої бази розвиток існуючих і створення нових спеціалізованих мережевих структур і технологій, побудованих на основі міжнародних стандартів, а також організувати розгортання широкої суспільно-політичної підтримки процесу переходу країни до інформаційного суспільства. Це прискорить якісні зміни, забезпечить високу

ефективність і прискорить процес інформатизації в Україні, що відповідною мірою відобразиться на якості суспільно-політичного життя держави.

Література:

1. Мей К. Інформаційне суспільство: Скептичний погляд / М.Войцицька (пер.). – К. – 2004. – 220с.
2. Айламазян А.К., Стась Е. В. Информатика и теория развития. – М.: «Наука», 2008. – 178с.
3. Осадчий В.В. Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів з’асобами комп'ютерно-орінтованої системи навчання// Інформаційні технології в освіті : Збірник наукових праць. Вип.2. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – с.90-94.
4. Апшер В. Опасности «всемирной паутины» / В. Апшер. – Конфидентю. – 200. – № 5.
5. Практика защиты коммерческой тайны в США: Руководство по защите деловой информации. – М. – 2003. – с.143.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Индира Имангаликова, Бахтыгул Базарбаева
(Астана, Казахстан)

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН САҚТАУДЫ НЫҒАЙТУ

«Денеі сау адам – табиғаттың ең қымбат жемісі»
(Әбу – Насыр Альфараби)

Денсаулық тәрбиесі – ортақ мәселе. Ғалымдар атап көрсеткендей, уақытша жасалатын және адамды тым шаршататын жаттығулар адам пульсын нормадан 80–90% – ке түзетеді. Нәтижесінде жүректегі оттегіні сіңіруі шұғыл көбейеді, бұл өз кезегінде адамның атеросклероз ауруына шалдығуын тездетеді.

Халықаралық Десаулық Сақтау Ұйымы адам денсаулығына келесідей анықтама береді: «Адам денсаулығы – бұл тек қана аурулардың немесе физиологиялық дефектілердің жоқтығы емес, соған қоса оның физиологиялық, рухани және әлеуметтік жағдайының үйлесілімділігі». Барлық аурулар жүйке жүйесінен басталады деген сөз бар. Дәл осы рухани және әлеуметтік денсаулық болып табылады. Бірақ әрбір адам алкогольден, темекі шегуден және жұмыстан бас тарта алмайды.

Көптеген жылдар бойы ұзаққа созылатын спорттық денсаулық пен жастық шақтары туралы айтылып келеді. Алайда кейінгі жылдары орташа өмір сүру ұзақтығы қысқарады, табиғи өсім төмендеп, өлім саны көбейіп кеткеніне қарағанда, бұл денсаулық пен жастық шақ қайда? Аурулар саны да күрт өсіп кетті, әсіресе жүрек қантамыр ауруларын айтуға болады. Бұл адамдардың бала кезіндегі спортқа тым алыстауының тәтижесі емес пе екен? Ия, шын мәнінде бүгін ғалымдар адамдар өмірінің ұзақтығын қысқартатын көптеген факторларды анықтады: экстремалды климаттық жағдайлар, космостық сәуелелену, қоршаған ортаның ластануы, дұрыс тамақтанбауы, гиподинамия, зиянды әрекеттер, еңбек жағдайлары және т.б.

Халық санының өсуі, оның сапасы, деннің саулығы мемлекет әл – ауқатының дамуына мұрындық болады. Сондықтан да Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы» деген еңбегінде соның 4 негізгі күшін аттап көрсетті. Оның бірі – жер үстіндегі байлық деп отырғанымыз – адам, оның білімі мен іскерлігі, таланты мен мәдениеті, денсаулығы. Әрбір мемлекеттің болашағы, оның азаматтары. Ал әрбір азаматтың денінің саулығы, бұл мемлекеттің де саулығы болып табылады. Бұрын соңды денсаулықты күту әр адамның жеке шаруасы деп қарастырылса, қазіргі таңда бұл мемлекеттік деңгейге дейін көтерілген проблема болып отыр. Себебі соңғы жылдары экономикалық және экологиялық себептерге байланысты.

Қазақстан азаматтарының денсаулығы нашарлап кеткені мәлім. Бұл орайда елімізде азаматтардың денсаулығын түзетуге үлкен жұмыстар атқарылуда. Емханалар салынып, спорттық кешендер мен мектептер ашылуда. Сонымен қатар мемлекеттік бюджеттен қаржы құйылып, көптеген жұмыстар атқарылуда. Теледидарлар арқылы спирттік ішімдіктердің, нашақорлық пен темекінің зияны мен әкелетін қасіреті жөнінде жарнамалар мен роликтер және т.б. көптеген нұсқаулар көрсетілуде. Бұның бәрі халықтың санасын, өз денсаулығына деген көзқарасын өзгертуге үлкен ықпал етуде. Сондықтан да атқарылып жатқан шаралар мен алдағы уақытта атқарылатын жұмыстар мемлекетіміздің саулығының кепілі деуге болады. Сонымен қатар Президентіміздің алдағы жылдардың ішінде 100 аурухана салуға берген тапсырмасы.

Елбасымыздың өзі спорттың көптеген түрлерімен шұғылданып, халыққа үлгі көрсетуі, тағы бар. Қайткен күнде де, азаматтардың денсаулығы ең бірінші өздеріне байланысты. Зиянды әдеттерге әуестенбей, өз денсаулықтарын күтіп, спортпен шұғылданып, салауатты өмір салтын ұстанса ғана дені сау және ұзақ өмір сүре алады. Жылдан – жылға спортпен шұғылданатын жастар да, үлкендер де көбеюде. Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтын салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу.

Денсаулық – адам өміріндегі баға жетпейтін ең бағалы дүние. Өмірдің шаттығы мен қызығы денсаулыққа байланысты. «Бірінші байлық – денсаулық», деп текке айтпаған. Денсаулықты сақтаудың жолын үйрену әрбір адамның басты міндеті. Әркім өзінің денсаулығына жауапкершілікпен қарап, оның өмірі үшін маңызды екенін білуі керек. Ауруды ағзаларға жолатпау – адамдардың өз қолында.

Пайдаланған әдебиеттер:

1 Егорова И.М. / / «Денсаулық зор байлық» МН: ВЭВЭР, 2006. – 160 бет.
2 Кирилла И / / Энциклопедия жинағы және электрондық нұсқа.
3 Поляков В.А. / / Психология М: РНАУМПКЛ, 2006. – 327 бет.
4 Панова О.И., Меньшева А.Ю., оликов А.Г.// Әлеуметтік педагогика 2005. – 189 бет.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Айжан Абдрахманова
(Казахстан)

ЖАРНАМА ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Жарнама, реклама (франц. reclame, лат. reclamo – жар саламын) – тауарлардың, қызмет көрсетудің тұтынушылық қасиеті туралы ақпарат беру және оған деген сұранысты көбейту мақсатында таратылатын хабарлама; белгілі бір адамдар, ұйымдар, әдебиет пен өнер шығармалары туралы хабар таратып, оларды әйгілеу. Жарнама көпшілік ақпарат құралдары (теледидар, радио, газет, Интернет, проспектілер, плакаттар, т.б.) арқылы жүзеге асырылатын коммуникацияның ақылы түрі болып табылады. Кез келген жарнама хабарламалық, болмаса назар аудартушылық сипатымен ерекшеленді. Жарнаманың түрлері көп: сату орнындағы жарнама, институционалдық (жақсы пікір қалыптастыру мақсатындағы) жарнама, хабарламалық жарнама, сауда және көлік жүйесіндегі жарнама, көше жарнамасы (плакат, афиша), ауызша жарнама, баспалық жарнама т.б. Жарнаманың қарапайым түрлері б.з.б. пайда болды. Ежелгі Грекия мен Ежелгі Римде жарнама хабарландыруларын ағаш тақтайларға жазып, халық көп жиналатын алаңдарда айғайлап жар салатын болған. Баспаға басылған жарнамалар Англия мен Франциядa 17 ғ-да пайда болды. Жарнама қазақ халқына да ежелден белгілі. Оның ауызша үлгілері фольклорлық әдебиетте “жарлық шашу”, “жар салу” ұғымдарымен берілген. Жарнама үлгілері “Қобыланды батыр”, “Мұңлық-Зарлық” және “Оғызнама” жырларында бар. 19 ғ-дың аяғында “Түркістан уалаяты”, “Дала уалаяты” газеттерінде саяси-экономикалық мәселелерге байланысты, оқу-ағарту, әдебиет және өнер-білім бойынша жарна малар берілген. 20 ғ-да Жарнаманың мақсаты мен мазмұны кеңейіп, икемділігі артты, жарнама тілінің ішкі құрылымы сараланды.

Жарнама – терминдік ұғымдық көлемі кеңейген жаңа мазмұндағы қоғамдық – әлеуметтік термин; нарықтық қоғамның бір бөлігі, ұсыныстар мен ойларды, тауарларды, қызмет көрсетулерді насихаттайтын, әрбір өндірістің, ұйымның тиімді қызмет етуіне ықпал жасайтын, бәсекелестікті дамытатын форма; бұл оның экстралингвистикалық сипатына қатысты анықтама. Жарнама дегеніміз – белгілі бір зат пен құбылысты, іс-әрекет пен қызметті елге таныту, насихаттау, оларға деген сұранысты күшейту мақсатымен жарияланған хабарлама жиынтығы. Жарнама (жар+нама; «жар» – жария етті, мәлімдеді, хабар таратты, жарияланды; «нама» – араб, парсы «жазылған хат, шығарылған бәйіт, дастан» – қазақ мәдениетінде кең қолданылған ұғым, дефинициясы айқын термин. Энциклопедиялық, лексикологиялық, мағлұматнамалық, терминологиялық еңбектерде берілген анықтамалардан шығатын қорытынды – «жарнама – спектакль, концерт немесе көрермендерге арналған басқа да мәдени шаралар, спорттық жарыстар, ойын-сауық туралы хабарландырудың бір түрі».

Жарнама – тілдік құралдар арқылы да, вербалды емес құралдар арқылы да ұлттық мәдениеттің белгілерін көрсетуі қажет. Ал ұлттық мәдениеттің танылуы тілдің ұлттық белгілері: сөз қолдану, грамматикалық заңдылығы, нормалары игерілгенде көрінеді. Жарнама мәтіні ұлт тілімен, ұлттық мәдениетпен байланысты қалыптасқан жағдайда ғана, өзінің негізгі мақсатын атқара алады.

Мәдениеттанушылар мен орта ғасырлардағы рухани өмір әрекеті қоғам дамыған кезде ауызша формада болды. Жарнамалардың тізіміне, ауызша сөйлеу әр түрлі шығармашылық элементтер, сонымен қоса, ым-ишара жатады. Жарнама мәтінінің даму тарихы, оның мазмұнымен, іс-әрекетімен, белгілерімен, дыбыс, сөз, сурет, түс, шрифт байланыста болды.

Жарнаманы оқыту 1910 жылы басталды. Жарнама тілі кейіннен қарастырылды.

Жарнама стилі және тілі туралы сұрақтар Ресей зерттеушілерінің жұмыстарында көрініс тапты. Бұл жұмыстарда жарнама тілі әдеби нормадан, тіл мәдениеті тұрғысынан қарастырылды. Кеңес психолингвистерінің жұмысына сүйенсек, олардың психологиялық ерекшеліктерімен әсер ету, қабылдау шарттары үлкен қызығушылық тудырды.

Қазақстанда жарнама тіліне қатысты арнайы жазылған ғылыми-зерттеу жұмыстары саны жағынан әзірге көп болмағанымен ғылыми басылымдарда жарияланып отырған мақалалар жарнама тілі мәселесі ғалымдар тарапынан оның түрлі аспектілері, түрлі бағытта зерттеліп келетіндігінің дәлелі. З.Қ.Ахметжанованың «О некоторых направлениях исследования языка рекламного текста» атты мақаласында жалпы тіл біліміндегі жарнамаға қатысты ғылыми еңбектерге шолу жасалған. А.Садықова «Жарнаманың хал-ахуалы қалай?» атты мақаласында жарнама мәтіндерінің аудармасы туралы айтылады. С.Б.Загатованың «Рекламный текст как особая форма коммуникации» мақаласында бұқаралық коммуникация мәтіндерін зерттеудің кең мүмкіндігі ашылғандығы жайлы сөз қозғалады. И.М.Филиппова «Рекламный текст на русском языке (на материале казахстанской радиорекламы)» атты мақаласында орыс тілінде берілетін қазақстандық радиожарнамалардың ерекшеліктеріне тоқталып, беріліп жүрген радиожарнамалардың жанрлық тұрғыдан шектеулі екендігін, жарнамалық хабарландырулардың берілетіндігі туралы тұжырым жасаған. Д.Б.Досжанова «К вопросу изучения языка рекламных текстов» мақаласында әлемдік жарнама жасау тәжірибесінде қолданылатын психологиялық әсердің бірізділігі мәселесіне тоқталады.

Қазірде жарнама тұрақтылып, белгілі бір жүйеге тоғысты.

Қазіргі қазақ жарнамалары таралу жолдарына, қамтитын тақырыптарына, түрлеріне қарай әр түрге бөлінеді:

- сыртқы жарнама (маңдайшалар, жарнамалық қалқандар, панно, плакаттар)
- теле және радио жарнама (жарнама роликтері, жарнамалық телерепортаждар, теледидардағы жарнамалық қатарлар, радио хабарландырулар, радио роликтер)
- парақша жарнама (каталогтар, буклеттер, жапсырмалар, шағын жарнама парақтар, шақыру билеттері, баға көрсеткіштер)
- газет жарнамасы (газет-журналдарда жарияланған жарнама мәтіндері).

Жарнама деген – өзінше жеке сала. Оның аумағы күннен-күнге кеңеюде. Қазіргі кезде техниканың дамуына байланысты жарнаманың таралу жолдары мен жарнаманың жаңа түрлері пайда болып келеді. Дегенмен, сапалы жарнама жасалуы үшін жарнаманың мәтіні мен жарнама тіліне аса назар аударылуы керек. Жарнама, оның тілі зерттеу нысанасына айналуға тиіс.

Әдебиеттер:

1. М.М.Увайсова «Жарнама тілі: лингвопрагматикалық аспект» канидаттық диссертация авторефераты, Алматы 2010 ж.
2. Солтанбекова Ғ.Ә. «Қазақ жарнамалары: тілдік сипаты және олардың ықпал ету қызметі» автореферат Алматы 2001ж.
3. Демесинова С.Н. «Қазіргі қазақ жарнамаларының тілдік ерекшеліктері», Орал қаласы, 2011 ж.
4. Асанбаева С.А. «Жарнама саласында мемлекеттік тілді қолданудың социолингвистикалық өзекті мәселелері» кандидаттық диссертация авторефераты, Алматы 1999 ж.
5. Садыкова А. «Жарнаманың хал ахуалы қалай?» , ҚХТжӘТУ Хабаршысы, 2005. № 4
6. Қазақ тілінің сөздігі, Алматы 1999 ж.

Ольга Андрійчик
(Дрогобич, Україна)

ТЕСТ ЯК МЕТОД КОНТРОЛЮ РІВНЯ ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Ефективним засобом організації контролю у навчанні іноземної мови є тестування. Використанню тестів присвячені численні публікації в журналі “Іноземні мови в школі”. Тестовий контроль може забезпечити успішну реалізацію мети і всіх функцій контролю, а також задовольнити вимоги, що висуваються до якості контролю. Тестовий контроль або тестування як термін означає у вузькому смислі використання і проведення тесту, і в широкому – як сукупність етапів планування, складання і випробування тестів, обробки та інтерпретації результатів проведення тесту [4, с. 271].

Тестування в навчанні іноземної мови проводиться для виявлення:

- рівня досягнення в певному виді діяльності;
- здібностей до певного виду діяльності;
- труднощів в оволодінні тим або іншим видом діяльності і можливих способів їх подолання.

У практичній діяльності викладачам частіше доводитися зустрічатися із тестами першої групи. Такі тести можуть вимірювати загальні уміння в мовній діяльності чи досягнення певного рівня умінь в процесі засвоєння конкретного курсу навчання. Тести можуть бути підсумковими чи проміжними (тематичними). Підсумкові тести призначені для того, щоб об'єктивно підтвердити рівень навченості учнів. Тематичний тест покликаний сприяти поліпшенню самого навчального процесу.

Завдання тестів завжди мають однозначне рішення, визначення правильності відповіді здійснюється по заготовленому ключу. Застосування тестів при контролі доцільне тому, що вони задають напрям розумової діяльності студентів. Найбільш суттєві ознаки поняття “тест” – це недвозначність, безпосередня фіксація результатів іспитів, порівняння яких із заздалегідь підготовленими ключами відповідей дозволяє легко і точно встановити правильність чи помилковість дій студентів. Тільки за умов дотримання цих двох вимог результати тестування не залежать від суб’єктивних висновків осіб, які проводять тестування і оцінюють його результати.

Основна відмінність тесту від традиційної контрольної роботи полягає у тому, що він завжди припускає вимірювання. Тому оцінка, що виставляється за підсумками тестування, є більш об’єктивною. Отже, об’єктивність – це найголовніша риса тесту[3].

У навчанні іноземних мов застосовується лінгводидактичне тестування. Лінгводидактичним тестом називається підготовлений відповідно до певних вимог комплекс завдань, які пройшли попереднє випробування з метою визначення якісних показників і які дозволяють виявити в учасників, привчають їх варіювати рівень їх мовної і/або комунікативної компетенції та оцінити результати тестування за заздалегідь встановленими критеріями (В.О.Коккота).

Основними показниками якості лінгводидактичного тесту є: валідність, надійність, диференційна здатність, практичність та економічність.

Валідність – характеристика тесту, яка показує, що саме вимірює тест і наскільки ефективно він це вимірює. Валідність тесту означає його придатність для визначення рівня володіння певними іншомовними мовленнєвими навичками і вміннями.

Надійність тесту визначається стабільністю його функції як інструмента вимірювання. Надійний тест дає приблизно однакові результати при повторному застосуванні.

Диференційна здатність – характеристика тесту, яка вказує на здатність даного тесту виявляти встигаючих і невстигаючих тестованих, тобто з достатнім і недостатнім рівнем володіння іншомовними навичками і вміннями.

Практичність – характеристика тесту, яка визначає:

а) доступність та посильність інструкцій тесту і змісту тестових завдань для розуміння тих, хто виконує тест;

б) простота організації проведення тестування в різних умовах;

в) простота перевірки відповідей і визначення результатів та оцінки.

Економічність – характеристика тесту, яка передбачає мінімальні витрати часу, зусиль і коштів на підготовку тесту від планування до видання.

Лінгводидактичні тести бувають стандартизовані і нестандартизовані.

Стандартизований тест є таким, який пройшов попереднє випробування на великій кількості тестованих і має кількісні показники якості. Підготовка такого тесту потребує клопіткої роботи і тривалого часу[3,с.273]. **Нестандартизовані** тести розробляються самим викладачем для своїх студентів. Такі тести складаються на матеріалі конкретної теми для перевірки рівня сформованості певної навички або вміння.

Нестандартизовані тести застосовуються під час поточного контролю з метою забезпечення зворотного зв'язку у навчанні іноземної мови. Нестандартизовані тести не потребують визначення усіх кількісних показників якості. Але доцільно виявити в такому тесті дуже важкі і занадто легкі питання і замінити їх більш прийнятними.

Для визначення важких або легких завдань користуються такою методикою: підраховують відсоток тестованих, які виконали завдання. Якщо лише 15% і менше тестованих правильно виконали завдання, воно може вважатися важким. Якщо 85% тестованих справились із завданням, воно вважається легким.

Залежно від цілеспрямованості тести розподіляються на:

- тести навчальних досягнень,
- тести загального володіння іноземною мовою,
- діагностичні тести,
- тести на виявлення здібностей до вивчення іноземної мови.

Для проведення поточного, рубіжного або підсумкового контролю використовуються тести навчальних досягнень, метою яких є визначення рівня навчальних досягнень студента в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю на певному ступені навчання. Тест складається з тестових завдань, які об'єднуються у субтести. До субтесту входять тестові завдання, спрямовані на один конкретний об'єкт тестового контролю, наприклад, визначення рівня володіння вимовними, граматичними або лексичними навичками, уміннями аудіювання, читання, говоріння, письма.

Для визначення рівня навченості існують різні види тестів, залежно від характеру навчального матеріалу. Дослідники тестової методики стосовно читання іншомовних текстів довели, що тести є не лише ефективним інструментом контролю, але й адаптації[1, с. 11].

У процесі контролю розуміння читання використовуються різні види тестів [5, с. 32]:

- тести на вибір правильної відповіді із двох запропонованих варіантів;
- тести на вибір правильної відповіді із декількох запропонованих варіантів;
- тести на угрупування фактів.

Найпопулярніший різновид – це тести на вибір правильної відповіді із декількох варіантів. Поєднання правильної форми й неправильних альтернатив покликані провокувати читаючого на роздуми, стимулюючи для цього необхідні розумові операції.

Тестування створює великі можливості для організації у навчанні іноземної мови ефективного і якісного контролю, який, разом з іншими складниками процесу навчання, може забезпечити успішне досягнення цілей навчання.

Література:

1. Брейгина М.Є. Контроль базового рівня навчання. / Іноземні мови у школі. – 1991. – №2. – 11-18с.
2. Методи і прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою [Електронний ресурс] / В.В. Лубеннікова, О.Л. Бурдакова // Філологічні науки. – №5. – Режим доступу:http://www.rusnauka.com/20 PRNiT 2007/Philologia/23936.doc.htm
3. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземної мови у середніх навчальних закладах. / С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 1999. – 320с.
4. Ніколаєва С.Ю. Практикум з методики тестування іншомовної лексичної компетенції. / С.Ю. Ніколаєва. – М.: ІЗМН, 1996. – 321с.
5. Смєловська О.М. Різнорівневі тестові завдання з англійської мови: методичний матеріал. / О.М. Смєловська // Англійська мова та література. – 2003. – №22-23. – 32-37с.

Наталія Базюк
(Луцьк, Україна)

КОЛЕКЦІОНЕР ЛЮДЕЙ: МИХАЙЛО СЛАБОШПИЦЬКИЙ

Михайло Федотович Слабошпицький – це не лише український прозаїк, критик, літературознавець, публіцист, громадський діяч, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, виконавчий директор Ліги меценатів, автор творів для дітей, а й тонкий психолог, відповідальна, щира, відкрита, надзвичайно привітна і прозірлива людина.

Мова Слабошпицького – це невеличкий фразеологічний словник і для мене він відкрився словосполученням «холодним душем на наші душі». Гострий розум, змістовні відповіді, роздуми і ґрунтовні дослідження обраної теми – ось це Михайло Слабошпицький. Роздуми про читання, популяризацію української книги не те що за кордоном, а тут, у себе вдома, – гірка констатація факту про те, що усі країни дбають про свою присутність у світі, бо це економічно вигідно. Держави заохочують перекладачів з інших країн для того, щоб вони знайомили читачів інших держав із культурним надбанням, скажімо Франції, а Україна? У нашій державі не підтримують справжнє вартісне слово, мізерна частка коштів виділяється і на переклади українською мовою світової класики, тому в більшості навчальних закладах учні та студенти читають твори у російському перекладі. То чому ж ми дивуємося, що інтерес до українського слова згасає? Такі думки, які хвилюють кожного свідомого українця, і озвучив дослідник літературного материка на зустрічі із студентами Східноєвропейського університету імені Лесі Українки у вересні цього року.

Уся творчість дослідника має яскраве націоцентричне осердя, що реалізується на жанровому, стильовому, образному рівнях. Національний аспект був осмислений також у працях Н.Шумило, П. Іванишина, П. Кононенка, Ю. Римаренка, С. Андрусів та ін. [5, с. 59].

Слабошпицький – критик Божою милістю: оперативний, точний, прозорий. Його жвавий розум, вишколений довгорічною практикою, охоплює в текстах найсуттєвіше – легко й доступно [4, с. 7]. Варто зауважити, що легко і доступно Михайло Слабошпицький розповідає про все, адже він знає ціну кожному, про кожного в нього своя думка, а, головне, – вроджене чуття слова та величезний багаж даних. Про підхід до своєї роботи, праці над певним твором, – Слабошпицький зазначає, що над усім довгий час міркує і намагається вчитися у власних дітей, які ідуть навпростець, але, поки що, це не вдається і критик часто змушений «видушувати з себе совка».

Володимир Базилевський зазначає, що «Ознака самого стилю Слабошпицького – ясність, що свідчить про ясність думання, і пристрасть там, де важливі, навіть відомі речі» [4, с. 8]. Я цілком згідна із цим твердженням, бо Михайло Слабошпицький пристрасно відноситься до усього, за що береться, мабуть відчуває відповідальність за достовірність та цілісність своїх робіт, які однозначно виходять з-під його пера грандіозними шедеврами української літератури. Щодо ясності думання, варто зазначити, що Слабошпицький тверезо та ґрунтовно оцінює політичну та мовну ситуації в Україні, відповідально ставиться до дослідження життя і творчості письменників, оцінки цілих епох. Про Володимира Винниченка Михайло Слабошпицький щиро та впевнено зазначив: «Як письменника я його високо ціную, а як людина – він жах був», чи варто ще щось додавати до «ясності думання»?

Михайло Слабошпицький займає особливу нішу в сучасній українській літературі та літературознавстві – він пише художньо-біографічні романи про відомих українців – письменників, художників, філантропів-меценатів. Його праці – це найкращі підручники з літератури, які варто прочитати кожному українцеві, адже автор надзвичайно відповідально підходив до роботи над тим чи тим твором, тому ґрунтовніших описів, аналізів життя та творчості письменників, видатних українців, літературних епох та патріотично-психологічних роздумів годі шукати.

Найбільшого резонансу сьогодні набула книга «Що записано в книгу життя. Михайло Коцюбинський та інші», яка розповідає про українські поразки, час Коцюбинського, про наше невміння тримати удар. Ця книга не лише якомога ширше розкрила для читача нову грань Михайла Коцюбинського, а й цікаво та обширно розповідає про його сучасників. Як письменник-біограф Слабошпицький володіє неослабною здатністю пропускати крізь власну чутливу душу чуже життя з його радощами й болями, злетами й падіннями, сподіваннями й розчаруваннями, драмами й катарсисами. У процесі пошуків жанрової форми художньо-біографічного твору з-під пера Слабошпицького вийшов, можна сказати (використовуючи термінологію Бахтіна), поліфонічний біографічний роман. Усі мовні партії розподілено між «дев'ятьма голосами»: М. Коцюбинського, М. Могилянського, С. Єфремова, В. Самійленка, В. Винниченка, Є. Чикаленка, В. Леонтовича, безіменного Біографа та «Жінки, що забажала лишитися невідомою» (зазначено лише, що це авторка дисертації про повість «Фата моргана» у 1930-х рр.). Усі голоси, творчо розбудовані на основі автентичних текстів (епістолярних, мемуарних, літературознавчих), уніфіковано до єдиного індивідуального стилю Слабошпицького і пронизано його цілісним розумінням, чуттям і переживанням. На запитання «Як Ви дійшли своєю думкою до такої побудови книжки?» автор відповів: «Є письменники, які мають раціональну організованість і плани, і все, я ціле життя їм заздрю. В мене непродуктивний цей метод…ну, нема культури роботи в мене…В мене якесь, що я маю все взагалі перечитати, десь буде воно, не буде, бо я не знаю як я писатиму, що мені буде треба чи не треба…Потім я почав писати, написав такі ніби повісті «Капрійське інтермецо», «Кононівське інтермецо», потім я зрозумів,

що це все не те і вирішив спробувати написати псевдо мемуари – от жанр. Вдатися до такої містифікації – от як би людина сама розповідала, як кажуть – «брехати правду». Не вигадувати того, чого не було і намагатися їхніми словами, тому і словник був для кожного персонажа складений…». Словник кожного персонажа був складений на основі архівних документів та листів. Тому читачі зможуть найбільш реально уявити українську інтелігенцію початку двадцятого сторіччя, їхні настрої та прагнення. А щодо мови твору Євген Нахлік зазначив, що Слабошпицький невимушено, природно й доречно вживає рідкісні слова й модифікує наявні, творячи вдалі морфологічні неологізми (вишелестують, безмежиться, невсилки, поінколи, наприпочатку, неодноразо, обгаразджується, знайомець, зоддалеки, нарікайли, стогначі та ін.) [3]. Час Коцюбинського у книзі дуже нагадує нашу теперішню дійсність. А проблема, яку Оксана Забужко охрестила як «проблему українського дуалізму» висвітлена дуже ґрунтовно не лише у цій книзі, а й має відгомін у всіх працях та висловлюваннях дослідника. Адже важко бути українським літератором, коли немає повнокровної нації та національної держави. У творі є також багато фактів, про які раніше не було відомо. Коцюбинського можна побачити не лише як письменника, а і як людину. Автор підняв завісу над приватним життям Коцюбинського, а саме зобразив Олександру Аплаксіну, з якою листувався Михайло Коцюбинський. Докладно автор розповідає і про синів, які перейшли на бік більшовиків, а потім і загинули від них.

Про місце Коцюбинського в українській літературі Слабошпицький зауважив: «– В листі до Могилянського він пише: «Мене переклали у Польщі, Німеччині, в Чехії. Вийшло три томи в Росії. От тільки в Україні – не густо». Зрозуміймо, якого це калібру письменник, котрого відчули поза Україною! Я відчуваю його відлуння в латиноамериканській літературі, хоч не стверджую, що Коцюбинський на неї вплинув. Та я зрозумів, що мене не цікавить літературна проблематика, хоч вона дуже цікава, це тема монографії. Сергій Єфремов написав: «Цей великий письменник ніколи не буде популярним в Україні, тому що є проблема читача». Коли Коцюбинський вийшов на свою дорогу, він почав писати так, як в Україні не писали. Це дуже важливо для української літератури, для її майбутнього. Але – гірка дивина! – читача для Коцюбинського не було. Він ще не народився. Тож я вирішив зрозуміти, хто він – Михайло Коцюбинський, що це за «годинник». Взявся за психографічний аналіз. Вивчив його оточення, тодішній український світ. Людина живе не на острові, на неї постійно хтось впливає. Коли розмірковував про Коцюбинського, думав про доброго янгола в його житті – Євгена Чикаленка. Нині таких святих людей немає. І нема постатей такого літературного, національного подвигу як Борис Грінченко» [2]. М.Слабошпицький дає нам змогу по-справжньому поглянути на українське письменство, без соціалістичних домальовок, які переходять із підручника в підручник, тому важливість його літературознавчих праць важко переоцінити.

Небайдужий Михайло Слабошпицький до нашого національного самоусвідомлення та вираження, тому для нього надзвичайно важливим є достовірність його праць. Його роботи – це не лише події літературного масштабу, а й загальнолюдського та культурного, бо він кожним своїм твором пробуджує у нас бажання широко розправити крила лише від того, що ми – українці. Багато політичних стратегій та років було потрачено на те, щоб знищити у нашій свідомості національну диференціацію, вміння відділяти себе від інших і гордо визнавати свою приналежність до українського народу. Одним із таких політичних чи то просто негативних спроб вплинути на свідомість українця є явище, яке отримало назву «бузинізму». На мою думку, це не лише те, що озвучує пан Бузина, а й те, що дозволяють собі сфабрикувати, домислити охочі осквернити все українське. Ось як прокоментував витоки явища «бузинізму» Михайло Слабошпицький: «Це українофобство і неприховане, а якесь кілерське. Бузина в фактах не бреше, але загалом це все брехливі нападки. Можна замовчати якусь важливу деталь, а далі говорити «правду». Житіє таке, як воно є, і треба розуміти і сприймати, і інколи бачити своє під носом, а не чуже під лісом. Ну, і феномен – це тре так люто ненавидить все українське… Я особисто знаю Бузину і тільки не можу впевнено відповісти чи більше це клініка, чи свідоме українoненависництво…»

М. Слабошпицький надзвичайно глибоко оцінює ситуації, а щодо людей, то його погляд прозірливіший за рентген, адже ця людина не лише оцінює реальних персонажів, з огляду на певні життєві обставини та набутий досвід, а й може розказати більше про Михайла Коцюбинського, ніж середньостатистичний вчитель чи шкільний підручник. Щодо оцінки Михайла Слабошпицького як громадянина, то не можна не зазначити, що це найбажаніший міністр освіти та культури чи, пак, прем'єр-міністр. На жаль, не кожен український політик вбачає у твердженнях Бузини про те, що наші літературні світочі Леся Українка, Тарас Шевченко – це «исчадие ада» продуману дієву політику, яка змусить задуматися, хиткого у своїх поглядах, українця: якщо такі славетні люди «исчадие ада», то хто ми? І до чого ж це призведе? Михайло Слабошпицький поглядом Кассандри вже побачив оте далеке майбутнє, яке, за такої політики, не буде прекрасним. Мабуть саме тривога за майбутнє України та любов до рідної мови спонукали його стати одним із організаторів конкурсу з української мови ім. Петра Яцика. М.Слабошпицький: «Це дуже дорога для мене справа, варта зусиль, бо пов'язана з утвердженням української мови. Ставка – на молодь». Слабошпицький дуже правильно розставляє пріоритети, тому свідомо можна заявити, що він не лише критик, літератор, меценат, патріот, а й розумний політик чи, доцільніше, сподвижник. Так, не побоюсь цього слова, сподвижник української літератури, який веде невгамовний спосіб життя і водночас є присутнім у літературі і не просто присутній, а кожну свою справу доводить до логічного завершення. Хто із учнів та студентів знав про Петра Яцика щось більше, ніж те, що його ім'я носить Міжнародний конкурс з української мови, у якому вони не раз брали участь? А як про цю постать розповів Слабошпицький? – сильно, правдиво, емоційно, достовірно, цікаво та доступно.

Про М. Слабошпицького як письменника варто судити також із його думок про місію письменництва: «Українські письменники в особливій ситуації, що ти маєш більше відповідальності, ніж твої колеги з Франції, Англії… Український письменник – дерево, яке виросло не там і не так. Український письменник мусить бути революціонером, будитилем, просвітителем, навчитилем, моральним авторитетом і поряд зі священником в тому суспільстві стояти, а потім бути, може, письменником. Коли така квола держава і ми всі відчуваємо, що вона не дуже українська держава наша, знову українському письменнику доводиться бути останньою чергою письменником, бо він повинен очолювати демонстрації, протести… Мріється, що нарешті український письменник нарешті стане просто письменником». А нам усім мріється, що усе зміниться в нашому суспільстві, коли ми почнемо зміни із себе та коли за нашими плечима будуть стояти такі надійні та мудрі корифеї, титани як Михайло Слабошпицький.

Література:

1. Бондаренко Станіслав: Михайло Слабошпицький: «Мені пощастило знати багатьох видатних людей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litakcent.com/2011/07/28/myhajlo-slaboshpyckyj-meni-poschastylo-znaty-bahatoh-vydatnyh-ljudej/.
2. Коскін Володимир Михайло Слабошпицький: «Дорога контекстом життя...» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.litgazeta.com.ua/node/339 .
3. Нахлік Є. К. Портрет письменника в багатоголоссі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litakcent.com/2013/01/17/portret-pysmennyka-v-bahatoholossi/.
4. Слабошпицький М. Ф. Поет із пекла: Романи / Передмова В. О. Базилевського, післямова В. Н. Грабовського. / М. Ф. Слабошпицький. – К.: Грамота, 2008. – 832 с.
5. Черниш А. Україноцентричність героїв Михайла Слабошпицького як основа самореалізації / Анна Черниш // Слово і час, 2013. – № 7. – С. 67 – 77.
6. Прим. При підготовці статті використані матеріали зустрічі М. Слабошпицького зі студентами Інституту філології та журналістики Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки 11 вересня 2013 року.

Науковий керівник: Маланій Олена Олександрівна.

Юрій Грицевич
(Луцьк, Україна)

ФОНЕТИЧНІ ЯВИЩА ВОЛИНСЬКОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК У ЗБІРНИКУ ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСІВ О. КОНДРАТОВИЧ “ВЕСІЛЛЯ НА ПОЛІССІ”

Сучасна лінгвістика переживає, за влучним висловом З. Коцюби, “фольклорний бум”. Матеріали різних фольклорних жанрів широко використовують у лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, лінгвосеміотичних, нейропсихолінгвістичних дослідженнях з огляду на те, що фольклор – те джерело, яке дає змогу осягнути живу сутність національних традицій, зрозуміти етнічні особливості світосприйняття, мислення, спілкування. Фольклорні матеріали можуть слугувати і надійним джерелом відомостей про особливості місцевих говірок, але тільки за умови, що фіксація такого фактажу передбачала збереження діалектних рис на всіх рівнях мови. Збірник весільної обрядовості Камінь-Каширщини “Весілля на Поліссі” [1], упорядкований Олександрою Кондратович, відповідає вимогам точної передачі особливостей народного мовлення.

У фольклорних записах Олександри Кондратович простежено найвиразніші волинськополіські явища фонетичного рівня. Специфіку західнополіської системи вокалізму передано, скажімо, через відмінні від літературної мови рефлекси етимологічних голосних. Наприклад, у ненаголошеній позиції простежено збереження давнього **о* в так званих нових закритих складах: *родная, в конці, оболлєшся, подняла, возьмемо, война,* пор.: *“Ізвила мені Пречистая Святая, а наложила сестричейка родная”* [1, с. 18], *“Ой як ти підеш, моя матьонко, моїми стежийками, то оболлєшся, моя матьонко, дрібними сльозойками”* [1, с. 35], *“Ой прибігла Гальочка, подняла, йому праву ручейку а подала”* [1, с. 51], *“Бо ми підимо до мого тестя на войну”* [1, с. 91], *“В конці стола, в конці стола головку склонила”* [1, с. 101]. У цій же позиції передано й інший рефлекс етимологічного **о* – [у]: *кунець, муцнейко*, пор.: *“Ой послідний танець, по весіллі кунець”* [1, с. 34], *“Чи горіли яснейко, як в’язали муцнейко”* [1, с. 58], у тім числі в закінченнях родового відмінка множини іменників на зразок *до дарув*, пор.: *“Сама сидить, дари крає, до дарув розмовляє”* [1, с. 42]. Відповідно до **о* в закритих складах під наголосом можливий рефлекс [и]: *стилько, тилько*, пор.: *“Як на соснах шишечок, стилько в свата сваничок”* [1, с. 16], *“Ой не бери в золоті – тилько бери в розумі”* [1, 49]. Із-поміж специфічних рефлексів давнього **ě* виявлено лише ненаголошений [а] після м’якого приголосного, що, очевидно, зумовлений польським впливом: *сядай, всядали, посядали,* пор.: *“Ой сядай каля його, говори ти до його”* [1, с. 8], *“Як добра доля, сядай навіки, а як лихая, пливи на ріки”* [1, с. 55], *“Ой заржали вороні кони, заржали, як молоді до шлюбойку всядали”* [1, с. 56], *“Погнулися лави, як гості посядали”* [1, с. 74]. Специфічно говірковий (але історично закономірний) наслідок занепаду

редукованого заднього ряду після [л] маніфестує структура *ябличко*, пор.: *“Вирвав ябличко на похміллічко”* [1, с. 101].

Виразними прикладами передано особливості позиційної реалізації сучасних голосних. Наприклад, ненаголошений [е] підвищує артикуляцію до [и]: *замите, принисе, мині, тибе, кашичка, кішичка, зозулийка, долийка, каминя, поплитемо, надиремо,* пор.: *“Вона тобі хату й сіни замите, вона тобі в поле їсти принисе”* [1, с. 34], *“Рости, рости, розсадойко, буйная, ой щоб була долийка а добрая”* [1, с. 56], *“Ой як раба зозулийка, хай летить”* [1, с. 70], *“Ой мамойко, голубойко, спічи мині коровай гречний”* [1, с. 86]; після губних та [й], зрідка після шиплячих та [р] підвищення артикуляції ненаголошеного [е] ще більш виражене – аж до [і]: *біроза, візіте, пічоного, бірогом, свікорка, вишінька, привізи, сиріць, розвоюймо, гуляїте, дбаїте,* пор.: *“Розвоюймо сіни, хату й комору”* [1, с. 9], *“Ой за двором, за двором бігла річийка бірогом”* [1, с. 83], *“Ой білила, білила, свого свікорка дарила”* [1, с. 83], *“Самі п’єте-гуляїте, а в мині не дбаїте”* [1, с. 88], *“Чи пічоного, чи вароного, чи князя молодого”* [1, с. 94], *“Вишінька та й од сонця ясна”* [1, с. 99], *“Чи є хлібець м’якейкий, чи є сиріць білейкий”* [1, с. 100]. Натомість після шиплячих перед складом із голосним переднього ряду засвідчено обниження і розширення артикуляції [е] > [а]: *пшаниця*, пор.: *“Пшаницю пололи, ручейки покололи”* [1, с. 57]. У ряді слів та словоформ голосний [е] незалежно від його походження заступається звуком [о]: *пічоного, вітьор, бірозах, посаджона, споряджена*, пор.: *“То не для тебе, а мій синочку, калина посаджона”* [1, с. 51], *“На ньому вітьор поли підносить”* [1, с. 51], *“На тих бірозах дві зозулийки кувало”* [1, с. 102].

Виявлено багато прикладів підвищення і звуження артикуляції наголошеного [а] > [е] після м’якого приголосного: *симнє, грєдки, взєти, щєстєм, нажєла, тилєт, порєдочок, сажєй, тритєчка*, пор.: *“Казала мати не ночувати, взєти Надьочку та й приїжджати”* [1, с. 25], *“Не копай грєдки і не сій рутки”* [1, с. 34], *“Теличка-тритєчка, то й малая мандричка”* [1, с. 61], *“Споможи мене, а мій татойку, щєстєм-здоров’єм, долию добрею”* [1, с. 90], *“Сажєй ручку в кішіньку, сип гроши на талірку”* [1, с. 94], *“Росици не росила, травици не нажєла, тилєт не годувала, сира не назбирала”* [1, с. 100], *“Ни води носити, ни хатойки мести, но порєдочок вести”* [1, с. 104]. У ненаголошеній позиції після м’яких приголосних [а] може звужуватися і підвищуватися аж до [і]: *вінчаннічко, зіллічко, похміллічко*, пор.: *“Поклоняйся, Гальочко, низейко, бо вже твоє вінчаннічко а близейко”* [1, с. 19], *“Ой на вгороди трава-мурава, зіллічко купочками”* [1, с. 34], *“Вирвав ябличко на похміллічко”* [1, с. 101].

О. Кондратович передає також найбільш виразні явища діалектного консонантизму. Наприклад, відзначено збереження фрикативного [з]: *звени, кукурузойка,* пор.: *“Не шуми, дубровойко, не звени, дорожийко”* [1, с. 16], *“Ой на вгороди кукурузойка зацвіла”* [1, с. 57]; депалаталізацію свистячої африкати [ц’]: *коровайници, молодици, криници, Гальочци, матьонци, світлици, сестрици, росици, травици, свекорци, мамойци, світьолци,* пор.*: “Ой у світлици та й на скамници ой там плакали та й дві сестрици”* [1, с. 26],*“Дозвольмося Іванка, Іванчиної сестрици, чи позволить, благословить, сьой день звеселити”* [1, с. 84], *“Винисла покривальце тонейке, білейке свекорци милейкій”* [1, с. 105], *“Я мамойци вірно служив – коровая заслужив”* [1, с. 109]; ствердіння вібранта [р’], пор.: *“Закувала зозулейка на дручку”* [1, с. 25], *“Ой як раба зозулийка, хай летить”* [1, с. 70], *“Дружко коровай крає, в кишеню ховає, то в торбу, то в кишеню для діток на вечеру”* [1, с. 78], *“Ой батько сина, батько сина в дорогу вираджає”* [1, с. 92]; збереження історичної палатальності шиплячих: *щєстєм, нажєла, сажєй*, пор.: *“Споможи мене, а мій татойку, щєстєм-здоров’єм, долию добрею”* [1, с. 90], *“Сажєй ручку в кішіньку, сип гроши на талірку”* [1, с. 94], *“Росици не росила, травици не нажєла, тилєт не годувала, сира не назбирала”* [1, с. 100]; ствердіння шиплячих в інших умовах: депалаталізацію в деяких позиціях шиплячих: *“Сип гроши на талірку”* [1, с. 94] тощо.

Виявлено чимало структур, що ілюструють наслідки позиційних змін у групах приголосних, зокрема вияви асимілятивних та дисимілятивних процесів. Наприклад, відзначено прогресивну контактну асиміляцію за способом творення [мй] > [мн’]: *симнє*, пор.: *“Там хата сукувата, там симнє вовкувата”* [1, с. 25], *“В нас хата новейкая, симнє веселейкая”* [1, с. 25]; прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [мл’] > [мн’], пор.: *“Ой стукнули на небі, а нам чути на земні”* [1, с. 84]; прогресивну контактну асиміляцію за місцем творення [зй] > [з’:], пор.: *“Ой їли, ми їли, сивого вола ззіли”* [1, с. 36]; регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення у групі [н’к] > [йк], пор.: *“Ой біжіте, коники, хутейко: вже до меї тещийки а близейко”* [1, с. 17], *“Ой зав’яжи той посаг муцнейко”* [1, с. 63], *“Чи є хлібець м’якейкий, чи є сиріць білейкий”* [1, с. 100] тощо.

Опрацьовані фольклорні тексти відбивають також аферезу початкового ненаголошеного [о], пор.: *“Дайте Гальочци цибулю в вічі, щоб заплакала ’д матьонки йдучи, ’д матьонки свеї та й до чужеї”* [1, с. 26], *“Не ’днеї нічки недосипала”* [1, с. 26], *“Од родойку ’ддоб'юся”*; афереза може бути й неповною: *встаюся, вгороди,* пор.: *“Ой на вгороди кукурузойка зацвіла”* [1, с. 19], *“Одна плаче ще й приплакує, що сама встаюся”* [1, с. 26]. Можлива поява протетичного [в]: *ворали*, пор.: *“Ой там, за горами, там ворали комарами”* [1, с. 64], хоча трапляються й давні форми без протези: *одчини, оконце, орішки*, пор.: *“Ой одчини, матьонко, оконце: іде твоє дитятко як сонце”* [1, с. 57], *“Орішки, котітеся”* [1, с. 59] тощо. У дієслівних префіксах часто з’являється приставний [і], пор.: *“Наш сват ізлякався, за двері сховався”* [1, с. 52], *“Не знайшли місця сісти, де сирець із’їсти”* [1, с. 26]; *“А я жилу ізв’язала – таки своє доказала”* [1, с. 64], хоча у випадку *ржіте* секундарний [і] в позиції перед двокомпонентною консонантною сполукою, що склалася після занепаду редукованого, навпаки відсутній, пор.: *“Ой не ржіте, коники, не ржіте, тилько молодих до шлюбойку візіте”* [1, с. 56]. Виявлено також наслідки усічення слів: *тре* < *треба*, пор.: “*Було*

вола не бити, бо волом тре робити" [1, с. 36]; гіперичну форму *мніго* < *много*, пор.: *"Не мніго грошей – по рубельочку"* [1, с. 44]; давні форми *талірку, талірочка* без результату дистантної метатези [л…р] > [р…л], як у літературній мові, пор.: *"Брязнули ложичками, стукнули талірочками: Василькова челядь сідає вечерять"* [1, с. 65], *"Сип гроши на талірку"* [1, с. 94] тощо.

Проаналізований матеріал виразно відбиває локальні особливості волинськополіських говірок на фонетичному рівні, зокрема специфіку рефлексації давніх та позиційні варіанти сучасних голосних, відмінності в частотності вживання приголосних, наслідки позиційних модифікацій консонантних сполук та наслідки деяких нерегулярних звукових модифікацій.

Література:

1. Кондратович О. П. Весілля на Поліссі. Народні звичаї та обряди / О. П. Кондратович. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 111 с.

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент Громик Юрій Васильович.

Леся Гуня, Людмила Лихочвор
(Дубляни, Львів)

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В умовах доби інформатизації, завдання викладача – активізувати пізнавальну діяльність студентів, залучаючи сучасні педагогічні технології – інформаційні, а саме комп'ютерні інновації, інтернет-ресурси.

Докорінні зміни, що відбулися з людством за останні 10 років, наперед визначили роль та місце персональних комп'ютерів та інформаційних технологій. Людина, що вміло та ефективно володіє технологіями та інформацією, має інший – новий стиль мислення, по-іншому підходить до оцінки висунутих проблем, до організації своєї діяльності.

У сучасному суспільстві інформатизація є найважливішим механізмом реформування освітньої системи, яка спрямована, по-перше, на *підвищення якості*, *доступності*, по-друге, *ефективності освіти*.

З появою в процесі освіти такої складової, як інформатизація, стало доцільним переглянути її завдання. Основними з них є:

- підвищення якості підготовки фахівців на основі використання в навчальному процесі сучасних інформаційних технологій;
- застосування активних методів навчання і як результат, підвищення творчої та інтелектуальної складових навчальної діяльності;
- інтеграція різних видів освітньої діяльності (навчальної, дослідницької та ін.);
- адаптація інформаційних технологій навчання до індивідуальних особливостей студента;
- забезпечення безперервності і наступності в навчанні;
- розробка інформаційних технологій дистанційного навчання;
- удосконалювання програмно-методичного забезпечення навчального процесу.

Також найважливішим завданням інформатизації сфери освіти повинно стати випередження інформатизації інших галузей людської діяльності, оскільки знання і навички, отримані в процесі освіти, лежать в основі всіх видів діяльності людини. Використання комп'ютера в навчанні іноземній мові істотно впливає на ефективність освітнього процесу. Комп'ютер являє собою багатофункціональний технічний засіб навчання. Він дозволяє зберігати в пам'яті мовний матеріал значного обсягу, знаходити інформацію, що цікавить, і представляти її на екрані в зручному для користувача виді. Існують дві основні сфери застосування комп'ютерів у навчальній діяльності: – комп'ютерна підтримка традиційного навчання; – навчання, реалізоване за допомогою комп'ютера.

Персональний комп'ютер може застосовуватися викладачем для рішення особистих дидактичних завдань під час заняття:

- пред'явлення інформації в різних формах;
- формування у студентів загально навчальних і спеціальних знань і вмінь по предмету;
- контроль, оцінка і корекція результатів навчання;
- організація індивідуального і групового навчання;
- керування процесом навчання. Комп'ютер може використовуватися на всіх етапах процесу навчання: при поясненні нового матеріалу, закріпленні, повторенні, контролі.

Комп'ютеризація навчання значно впливає на всі компоненти сучасної освітньої системи особливо на предмет "Англійська мова": його мету, завдання, зміст, методи, технологію. Навчання іноземній мові з використанням комп'ютера відрізняється рядом переваг:

- інтерес студентів до комп'ютера приводить до високої мотивації процесу навчання;
- студенти охоче ведуть діалог з комп'ютером, у них підвищується загальна, комп'ютерна і мовна культура;
- індивідуалізація навчання;

- можливість забезпечення безпосереднього зворотного зв'язку;
- комп'ютер не проявляє негативних емоцій при повторенні помилок;
-об'єктивність оцінки; – забезпечується ефективне виконання вправ і тренувань.

Комп'ютер використовується в освітній діяльності переважно для:

- проведення навчальних презентацій;
- дистанційного навчання (за допомогою інтернет-технологій);
- пошуку потрібної інформації у мережі інтернет;
- контролю знань студентів за допомогою комп'ютерних тестів.

За допомогою комп'ютера вивчати іноземну мову легше, ніж за допомогою традиційних навчально-методичних комплексів (НМК), адже він поєднує в собі можливості книги, аудіо та відео, а за наявності доступу до мережі інтернет, є джерелом нескінченної кількості автентичних іншомовних текстів. У комп'ютері, на відміну від традиційних засобів навчання, матеріал подається за допомогою аудіо, відео й анімації, що значно полегшує його сприйняття та засвоєння.

Проте, говорити про відмирання традиційних засобів навчання, таких як підручник та НМК, поки що рано.

Специфіка предмета "Англійська мова" полягає в тому, що провідним компонентом змісту навчання англійській мові є не основи наук, а способи діяльності – навчання різним видам мовної діяльності: говорінню, аудіюванню, читанню, письму. Навчати мовної діяльності можна лише в живому спілкуванні, а для цього потрібен партнер. В комп'ютерних технологіях викладач не є єдиним носієм і власником інформації. Зміщається акцент цілей у бік формування у студентів умінь працювати з інформацією, формування дослідницьких умінь. При традиційному навчанні комунікативний аспект навчання іноземній мові реалізується більш ефективно, тому необхідно поєднати навчання англійській мові за допомогою комп'ютера і традиційне навчання.

Застосування комп'ютерів на уроках англійської мови значно підвищує інтенсивність навчального процесу. При комп'ютерному навчанні засвоюється набагато більша кількість матеріалу, чим це робилося за той самий час в умовах традиційного навчання. Крім того, матеріал при використанні комп'ютера краще засвоюється . Комп'ютер забезпечує і всебічний (поточний, рубіжний, підсумковий) контроль навчального процесу. Контроль, як відомо, є невід'ємною частиною навчального процесу і виконує функцію зворотного зв'язку між студентом і викладачем. При використанні комп'ютера для контролю якості знань студентів досягається і велика об'єктивність оцінки. Крім того, комп'ютерний контроль дозволяє значно заощадити навчальний час, тому що здійснюється одночасна перевірка знань всіх студентів. Це дає можливість викладачу приділити більше уваги творчим аспектам роботи із студентами. Ще одна перевага комп'ютера – це здатність накопичувати статистичну інформацію в ході навчального процесу. Аналізуючи статистичні дані (кількість помилок, правильних/неправильних відповідей, звертань за допомогою часу, витраченого на виконання окремих завдань і т.п.), викладач судить про ступінь і якість сформованості знань у студентів.

Сприятливі можливості створюють комп'ютери і для організації самостійної роботи студентів на заняттях англійської мови. Студенти можуть використовувати комп'ютер як для вивчення окремих тем, так і для самоконтролю отриманих знань. Причому комп'ютер є одним із педагогів, здатним скільки завгодно повторювати будь-які завдання, домагаючись правильної відповіді і, у кінцевому рахунку, автоматизації навички, що відпрацьовується.

Проблеми пошуку ефективних шляхів комп'ютеризації освіти сьогодні актуальні не тільки в нашій країні, але і в усьому світі і, безсумнівно, що послідовна реалізація комплексу заходів, спрямованих на їхнє рішення, буде сприяти тому, що комп'ютерні технології дійсно стануть масовим засобом вивчення іноземної мови і невід'ємною частиною навчального процесу.

Література:

1. Бовтенко М. А. Компьютерная лингводидактика / М. А. Бовтенко. – М. : Флинта: Наука, 2005.
2. Зубов А. В. Информационные технологии в лингвистике / А. В. Зубов. – М., 2004.
6. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М., 2001
3. Беспалько В.П. Освіта та навчання за участю комп'ютерів (педагогіка третього тисячоліття). – М.: Видавництво психолого-соціального інституту; Воронеж: Видавництво НВО «МОДЕК», 2002
4. Ефременко В.А. Применение информационных технологий на уроках иностранного языка // Иностр.языки в школе.-2007.-№8.-С.18-21.

Світлана Дешко, Леся Гуня
(Львів, Україна)

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

javascript:void(0);javascript:void(0); За останні роки комп'ютерні інновації стрімко входять у життя сучасної людини, змінюючи не тільки стиль, а й формуючи особистість нового покоління.

Безсумнівно, що в умовах доби технізації, завдання викладача – активізувати пізнавальну діяльність студентів, залучаючи сучасні педагогічні технології – інформаційні, а саме комп'ютерні інновації, інтернет-ресурси.

Інформаційні технології в освіті сприяють не тільки розкриттю й розвитку індивідуальних здібностей студентів, активізації пізнавальної діяльності, а й формуванню інформаційної культури.

Комп'ютерні технології дозволяють:

- забезпечити високу наочність навчального матеріалу;
- впроваджувати як колективну, так і індивідуальну роботу студентів;
- накопичувати методичні матеріали;
- підвищувати рівень інформаційної культури й освіти людини інформаційного суспільства;
- охоплювати більший за обсягом матеріал, оцінювати й аналізувати його завдяки Інтернету;
- використовувати унікальні джерела інформації, що надає можливість легко входити в інформаційно-освітній простір, «розсуваючи стіни аудиторії»;
- зберегти диференціальний підхід як в освоєнні матеріалу, так і в проблемних завданнях для рішення;
- залучати навички самоосвіти, «перетворюючи навчання на радість відкриття»;
- сприяти самоорганізації, саморозвитку, самоперевірці, творчості студентів.

Як свідчить практика, комп'ютери сприяють індивідуалізації навчання й активізації пізнавальної діяльності студентів, дозволяють останнім обирати оптимальну швидкість засвоєння матеріалу. До інших переваг комп'ютерного навчання належать:

1) при комп'ютерному навчанні засвоюється набагато більше матеріалу, ніж при традиційному; до того ж, він засвоюється міцніше;

2) комп'ютер дозволяє показати свої реальні знання студентам, які з певних причин психологічного характеру не можуть показати свої реальні знання під час традиційних аудиторних занять;

3) комп'ютерний контроль знань студентів дозволяє більш об'єктивно оцінити знання студентів і значно заощадити час викладача, оскільки під час такого контролю одночасно перевіряються знання усіх студентів;

4) комп'ютер накопичує статистичну інформацію (кількість правильних та неправильних відповідей тощо), яка дозволяє викладачу судити про якість знань студентів.

Проте, крім переваг таке навчання має і ряд недоліків. Основним з них є недостатність безпосереднього спілкування викладача зі студентами, оскільки більшу частину часу студенти при такому навчанні проводять за комп'ютером. А без такого контакту, без живого спілкування викладача зі студентами неможливе належне виховання особистості.

Ефективно використовувати на заняттях з іноземних мов технології мультимедіа. За допомогою цих технологій можна інтегрувати аудіовізуальну інформацію, представлену у вигляді анімації, відеофільму, слайдів, текстової та графічної інформації за допомогою інтерактивного діалогу. Мультимедійні технології дозволяють поєднати друкований текст, графічне зображення, рухоме відео, іншу наочність та аудіозапис. У разі такого поєднання у студентів працюють одночасно усі органи чуття, тому інформація засвоюється набагато швидше та з інтересом. До того ж, студенти одночасно засвоюють усі аспекти мови: фонетичний, лексичний, граматичний та комунікативний.

Застосування такого методу на заняттях з іноземної мови за спостереженнями викладачів має наступні переваги:

1) навчає «живої» розмовної мови;

2) дає можливість заговорити, починаючи з першого заняття;

3) знайомить з культурою та традиціями країни, мова якої вивчається;

4) враховує індивідуальні потреби кожного студента;

5) передбачає максимізацію обсягів навчального матеріалу;

6) проходить у дружній неформальній атмосфері.

Найважливішою перевагою мультимедійних технологій є можливість створення з їх допомогою інтерактивних навчальних презентацій, які можна використовувати як на заняттях в аудиторії, так і для самоосвіти.

Як відомо, мультимедійні навчальні презентації дозволяють зручно представити навчальний матеріал та ефективно засвоїти навіть найскладніші теми.

До інших переваг цього методу належать більша інтерактивність, можливість використовувати програми перевірки граматики й орфографії та принципу наочності, демонструючи схеми, таблиці тощо за допомогою спеціального проектора.

До того ж, впровадження нових мультимедійних технологій у навчальний процес неможливе без:

розробки концепцій побудови програми навчання англійській мові студентів окремих спеціальностей;

створення спеціально обладнаних аудиторій з комп'ютером, проектором та доступом до інтернету;

формування інформаційних ресурсів факультету, зокрема електронних бібліотек та медіатеки;

відповідної підготовки викладачів.

У навчальній практиці можна знайти застосування усім основним засобам комп'ютерних

телекомунікацій:

- відеопорталам;
- телеконференціям;
- електронній пошті;
- навчальним сайтам;
- електронним дошкам об'яв.

Важливе значення у цьому процесі належить інтернет-ресурсам. Аналізуючи досвід використання цих ресурсів, можна стверджувати, що вони дають можливість:

1)доступу до світового ресурсу матеріалів для вивчення іноземної мови;

2)самостійного вибору теми для обговорення;

3)удосконалювати навики аудіювання, користуючись автентичними звуковими текстами;

4)формувати навики читання, використовуючи автентичні матеріали різного ступеня складності, поповнюючи активний і пасивний словниковий запас;

5)спілкування з носіями мови та представниками інших культур;

6)підвищувати інтенсивність навчального процесу, залучаючи до роботи на уроці і самостійної роботи з автентичними матеріалами пасивних студентів;

7)формувати і вдосконалювати навики письмового мовлення під час електронної комунікації;

8)формувати мотивацію до іншомовної діяльності на занятті та мотивацію для подальшого вивчення іноземної мови.

Комп'ютер надає величезні можливості для вивчення іноземної мови, зокрема, і для тестування рівня володіння цією дисципліною без участі викладача і з значно меншими затратами часу на тестування і перевірку результатів.

Використання комп'ютера на заняттях з іноземної мови підвищує інтерес студентів до предмета і стимулює викладачів підвищувати власну професійну майстерність.

Педагоги нового покоління повинні вміти обирати і застосовувати саме ті технології, які повною мірою сприяють досягненню цілей вивчення конкретної дисципліни і гармонійному розвитку студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей. З появою нових інформаційних технологій постає питання про роль традиційних засобів навчання іноземній мові (таких як підручник та НМК), а також про роль викладача у цьому процесі. Тут слід відразу сказати, що комп'ютер не може повністю замінити викладача, а відеофільми – підручник. До того ж, при постійному використанні технологій мультимедіа, студенти лише на перший погляд здаються більш мотивованими, зацікавленими у результатах навчання. Насправді вони готові тільки спостерігати за тим, що бачать на екрані, але ніяк не сприймати належним чином мовний матеріал. Саме тому не варто зловживати технологіями мультимедіа, треба використовувати і традиційні засоби на заняттях з іноземної мови.

Література:

1. Беспалько В.П. Освіта та навчання за участю комп'ютерів (педагогіка третього тисячоліття). – М.: Видавництво психолого-соціального інституту; Воронеж: Видавництво НВО «МОДЕК», 2002.
2. Вєдєніна Л.Г. Теорія міжкультурної комунікації і значення слова / / Іноземні мови в школі, 2000. – № 5.
3. Debbie Candau и др. Intel® «Обучение для будущего» (при поддержке Microsoft). М., 2002
4. Інтернет-технології в середній школі. (Практичне керівництво). Під редакцією Рудакової Д.Т., Силаєва А.Г. – Москва: Проект Гармонія, Інк., 2001
5. Ефременко В.А. Применение информационных технологий на уроках иностранного языка // Иностр.языки в школе.-2007.-№8.-С.18-21.

Анастасія Дрижак
(Київ, Україна)

РЕДАГУВАННЯ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ НОВИН: МОВНИЙ АСПЕКТ

У сучасному соціокомунікаційному просторі споживачі інформації мають відкритий доступ до значної кількості джерел повідомлень, проте провідними постачальниками суспільно важливої та достовірної інформації досі лишаються телевізійні інформаційні програми. На сьогодні в свідомості типового реципієнта новини на телебаченні закріплені як джерело актуальних та важливих фактів, тому якість таких програм прямо пропорційно впливає на світогляд окремих осіб та нації в цілому.

Чимало дослідників вже працювали над виокремленням особливостей програм телевізійних новин: Г. Почепцов, З. Дмитровський, З. Партико та інші, але аспект редагування зазвичай зачіпався поверхово. У цій статті ми розглянули **актуальне** питання редагування мовної складової випусків новин, адже мова сучасних телевізійних програм – рушійний складник на шляху донесення інформації до споживача. Від якості та зрозумілості мовного аспекту залежить подальша обробка отриманої реципієнтом інформації, її переклад на внутрішню мову власного розуміння, розвиток та формування тезаурусу особистості.

Якість таких телевізійних програм залежить, перш за все, від кваліфікації журналістів, репортерів, режисерів, редакторів та низки інших осіб, задіяних у його підготовці. Важливими чинниками також є вміння вибирати найактуальніше, бути неупередженими, допитливими й об'єктивними.

Редактор – особа, без якої неможлива підготовка будь-яких телевізійних програм, зокрема випуску новин. Саме він визначає головну стратегію програми, її кінцеву мету. Одне з головних завдань редактора – забезпечення якісного мовлення в програмах телевізійних новин. Виконання цієї задачі потребує знання основних принципів та засад побудови такого новинного повідомлення, що буде найкраще сприйматися реципієнтом.

До тексту новин можна висунути кілька вимог. По-перше, програма обмежена часом, а тому повідомлення має бути якомога лаконічнішим і нести при цьому максимальний обсяг інформації.

У повідомленні обов'язково повинно фігурувати **ключове слово**. Його необхідно вказувати в заголовку, а потім повторювати або замінювати синонімами усередині сюжету. Таким чином, глядач завжди розумітиме основну ідею новини і не губитиме її до кінця сюжету.

Як приклад, візьмемо новину телеканалу «NewsOne» (випуск від 16.09.13). Заголовок сюжету – *«**Азаров** назвав ціну на **газ**».* Ключовими словами тут є «Азаров» і «газ». Усередині тексту повідомлення прослідковуємо вживання ключових слів: *«Собівартість **газу** українського виробництва може виявитись суттєво вищою за прогнозовану прем'єром Миколою **Азаровим**».*

Доцільно звернути увагу на **початок повідомлення**. Адже він може або привернути увагу реципієнта, або ж звести її нанівець і змусити перемкнути канал. Підручник «Телевізійна журналістика» за редакцією Г. В. Кузнецової, В. Л. Цвіка та А. Я. Юровського наводить такі приклади невдалих початків новинних повідомлень: «Як і варто було очікувати…», «Дивним чином…», «Як продовження вчорашнього репортажу про…». На нашу думку, ці поради є доцільними, адже подібні формулювання надають повідомленню відтінку суб'єктивізму, що недопустимий в новинах. Крім того, наведемо такі приклади недоречних початків: «На наше здивування…», «На щастя», «Неймовірно, але…» тощо [1].

Також редактор не повинен пропустити в ефір текст, який починається з імені невідомої чи маловідомої людини або зі слів «вчора», «ще раз» тощо. Адже повідомлення має бути цікавим, незалежно від попередніх ефірів та сюжетів. Більш того, новини не можна називати хорошими або поганими – це може викликати негативну реакцію у телеглядачів [1].

Лаконічність повідомлення забезпечується відповідними синтаксичними конструкціями. Речення довжиною до 20–30 слів є однією з найпоширеніших помилок у телевізійному мовленні [2, с.184]. Такі дослідники, як Дмитровський [3] та Зверєва [4], стверджують, що людина легко сприймає речення, у якому не більш як 13–15 слів. Та за можливості бажано складні речення розбивати на прості обсягом до 7–10 слів.

Наведемо приклади оптимальних за довжиною синтаксичних конструкцій:

- *«В Україні 46% новостворених у 2013 р. підприємств займаються торгівлею» («5 канал», випуск від 25.09.13);*
- *«Мілан має намір найняти для Балотеллі психолога» («NewsOne», випуск від 25.09.13);*
- *«Виробництво молока в Україні за 8 міс. зросло на 0,9 %» («5 канал», випуск від 25.09.13)*.

По-друге, повідомлення має бути максимально **простим і зрозумілим**. Адже телеглядач не в змозі відмотати програму назад, аби передивитися те, що він не зрозумів або не розібрав з першого разу. Саме цим і потрібно керуватися редактору в процесі підготовки тексту.

Для того, щоб перевірити, на скільки створений сюжет відповідає нормам, його варто порівняти з розмовною мовою. Тільки так можна адекватно оцінити, чи дійсно сюжет максимально простий для розуміння. Також редактору слід відповісти для себе на такі запитання: 1) Чи добре сприймається прочитаний уголос текст? 2) Що сприймається важко? 3) Чи можна повідомити ту ж саму інформацію більш простими реченнями? [4]

Нами були проаналізовані роботи Бугрим [5], Мащенка, Кемаровської [6] та Льюїса [7] на предмет рекомендацій щодо редагування мови новинних повідомлень. Результати аналізу ми доповнили власними спостереженнями і сформулювали правила, яких варто дотримуватись редактору задля забезпечення **зрозумілості** тексту:

- замінювати слова іншомовного походження українськими відповідниками: *інтеграція – об'єднання, рентабельний – прибутковий, інтервенція – вторгнення, імплементація – введення, мінімізувати – зменшити, легітимізація – узаконення тощо*;
- уникати метафор, фразеологізмів, бо інакомовність відволікає споживача від суті повідомлення: *«Частина виробників можуть **піти на дно**»* варто замінити більш зрозумілим і інформативним *«Частина виробників можуть **збанкрутувати**»;*
- уникати штампів та кліше, що роблять текст банальним і нецікавим: *службова драбина, ставити крапки над і, інцидент стався, відзначився голом, від а до я тощо*;
- прибирати подвійне заперечення: *не можна не згадати, ніхто не постраждав, не помітив недоречність, ніхто не зауважив про недбалість тощо*;
- відслідковувати й заміняти тавтологію: *спеціалізоване видавництво, що спеціалізується на; працівники компанії ефективно працюють; визначаємо чинники; суддя засудив до трьох років тощо*;

● використовувати слова-зв'язки для наведення прикладу: *наприклад, наведемо приклад, приміром тощо*; для позначення часу, місця: *тоді, минулого року, тут, там, цьогоріч тощо*; для зміни думки: *однак, але, проте, та, натомість, усупереч тощо*;

● прибирати зайві слова та плеоназми: *вдаватися до дій – діяти; ми можемо вважати – ми вважаємо; за умов, що – якщо; на цей час – зараз; вільна вакансія – вакансія;*

● не обтяжувати речення вставними та вставленими конструкціями, а також не розбивати ними підмет та присудок: *«Вибух, за свідченнями очевидців, стався близько восьмої години»* можна замінити, наприклад, прямою мовою *«Вибух стався близько восьмої години, – стверджують очевидці»;*

● уникати перенасичення числами, адже реципієнту дуже важко сприймати на слух довгі числові комбінації; у деяких випадках доречно округлювати числа, наприклад, *997890 – близько мільйона*;

● використовувати активні дієслова, котрі наближують події до глядача, роблять їх більш реалістичними: *закон, затверджений Верховною Радою – Верховна Рада затвердила закон*; *лінії електропередач були пошкоджені деревами – дерева пошкодили лінії електропередач.*

Зазвичай споживачі не переймаються тим, на якому каналі вона бачили той чи інший сюжет, для них головне отримати інформацію. Якщо новинні випуски на всіх телеканалах однотипні, то втратити глядача – дуже просто, йому немає за що зачепитись, він просто вбирає в себе інформаційні потоки. Але коли ці потоки наповнюють особливим меседжем, стилем, формою тощо, то виникає зацікавлення, і споживач вмикає телевізор не задля того, щоб подивитись новини, а для того, щоб подивись новини саме на цікавому для нього каналі.

До такої тактики призвичаївся канал «СТБ»: вони очевидно вирізняються з-поміж інших каналів своїм мовленням. Дивні, на перший погляд, не властиві нашій мові форми слів вже досить довго привертають увагу сотень-тисяч глядачів.

Можна навести такі приклади, зібрані на персональному сайті Дмитра Суслова [8]:

1. *Міліціянт (міліціонер), поліціянт (поліцейський);*
2. *Прем`єрка (Прем'єр);*
3. *емоційка (смайлик);*
4. *етер (ефір);*
5. *еуро (євро);*
6. *Еуропа (Європа);*
7. *членкиня (член якоїсь організації, жіночого роду);*
8. *Атени (Афіни);*
9. *автівка (автомобіль);*
10. *поліціянт (поліцейський);*
11. *немчиня (німкеня), продавчиня (жінка-продавець);*
12. *соціяльний (соціальний) тощо.*

Ці слова – не перекручені форми слів усталеної української мови. Редактори, журналісти, репортери «СТБ» керуються нині забутим правописом Скрипника.

Одразу постає важливе питання: чи доцільно користуватися в мовленні під час новинного випуску певними неусталеними нормами та правилами? Канал «СТБ» уже досить давно працює в режимі наслідування правопису Скрипника. Якщо зважити на те, що ним користується незначна кількість людей, то норми, прописані в ньому, можуть спантеличити пересічних глядачів. З іншого ж боку канал популяризує українську автентичну мову, а тому такий стиль мовлення може існувати. Більш того таке мовлення неодмінно викликає неабиякий інтерес та зацікавленість або ж навпаки обурення. У будь-якому випадку новини «СТБ» не проходять непоміченими.

Власне саме цей випадок показує, як добре спрацьовують особливості мови та власного стилю каналу. Єдина вимога – людям, котрі власноруч працюють з новинним контентом, доводиться опановувати застарілий правопис, аби тримати імідж мовлення в потрібному тонусі.

Отже, ми дослідили особливості редагування повідомлень телевізійних новин в аспекті мовлення. Редактору потрібно слідкувати за дотриманням низки правил: якомога простіша структура, зрозуміла лексична наповненість тощо. Головне – це пам'ятати, що інформація сприймається на слух, а тому редактор має якомога краще пристосувати до цього текст новинного повідомлення.

Література:

1. Телевизионная журналистика: учебник / Под ред. Г. В. Кузнецова, В. Л. Цвика, А. Я. Юровского. – М. : Изд–во МГУ, 1994. – 225с.
2. Кулініч О. Особливості мовлення регіонального телебачення (на матеріалах телеканалів Луганської області) / О. Кулініч // Збірник «Теле– та радіожурналістика». – 2010. – Вип. 9. Ч.1. – С. 182-187.
3. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. / З. Є. Дмитровський. – 2–ге вид. – Львів : ПАІС, 2006. – 208 с.
4. Зверева Н. В. Школа регионального тележурналиста / Н. В. Зверева. – М. : Аспект–Пресс, 2004. – 320 с.
5. Бугрим. В. В. Телебачення прямого ефіру : навч. посіб. / В. В. Бугрим, І. Г. Мащенко. – К. : Либідь, 1991. – 200 с.
6. Кемарская И. Н. Телевизионный редактор-профессионал / И. Н. Кемарская. – М. : Альтер-пресс, 2003. – 234 с.

7. Льюис Б. Диктор телевидения / Б. Льюис. – М. : Исскуство, 1973. – 200 с.
8. Суслов Дмитрий Мова СТБ [Электронный ресурс] / Дмитрий Суслов // suslov.com.ua. – Режим доступа: http://suslov.com.ua/life/152/#.T3T9meVVKMs – Загл. с экрана.

Науковий керівник:
кандидат наук із соціальних комунікацій Сегол Радміла Ігорівна.

Сея Зоряна, Ольга Ястремська
(Дрогобич, Україна)

СИНТАКСИС: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЯ

Розділ науки про мову, котрий вивчає будову та значення словосполучень і речень, називається синтаксисом. Словосполученням називається смислово – граматичне об'єднання двох або більше повнозначних слів на основі підрядного синтаксичного зв'язку: *зоряна ніч, летіти літаком, посіяти квіти, щасливий день, зоране поле.*

До складу словосполучення завжди входять головне і залежне слово. Головним є те слово, від якого ставиться питання, а залежне відповідає на питання: *рвати (що?) вишні; поле (яке?) зелене; виїхати (куди?) на дорогу; повернутися (куди?) додому.*

Словосполучення не ототожнюється ні з словом, ні з реченням.

Словосполучення відрізняється від слова тим, що воно, по – перше, складається із двох або більше самостійних повнозначних слів *(шити костюм, відомий твір, перевірений текст)*, а по – друге, на відміну від слова, словосполучення не називає не тільки предмет або дію, а й ознаку предмета *(далекий родич, голубе небо)* чи ознаку (обставину) дії *(креслити охайно, будувати на подвір'ї, читати ввечері, приїхати на навчання)*. Отже, словосполучення дає конкретизуючи назву явища. Словосполучення відрізняється також від речення. Речення є одиницею спілкування, а словосполучення такого значення не має. Реченнями ми про щось повідомляємо, запитуємо, спонукаємо до дії, і це передається відповідною інтонацією. Словосполученням таке інтонаційне оформлення не властиве. Вони виступають складовими частинами речень, будівельним матеріалом їх.

У словосполученні залежне слово з головним може з'єднуватися безпосередньо *(літній місяць, грона винограду, книжки учня, дари лісу)* і за допомогою прийменників *(навчання в інституті, хустка з китицями, тканина в квіти, стаття з журналу)*.

Залежно від того, якою частиною мови є головне слово, розрізняють такі типи словосполучень: а) іменникові *(ручка дверей, шапка господаря, сторінка з книжки, чашка для молока)*; б) прикметникові *(білий від снігу, червоний від сорому, неспокійний через знервованість)*; в) числівникові *(два кроки, з десяти ящиків, до п'ятнадцяти кілометрів)*; г) займенникові *(ми з вами, хтось із них, дехто з вас)*; д) дієслівні *(возив сіно, демонстрував із задоволенням, ішов по стежці)*; є) прислівникові *(втричі швидше, дуже весело, далеко від своїх, добре вдома)*.

Словосполучення виявляють різний ступінь семантичної єдності, тому розрізняють синтаксично вільні і синтаксично не членовані (невільні) словосполучення. Синтаксично вільні словосполучення характеризуються тим, що кожен їх компонент виступає як окремий член речення. Синтаксично нечленовані словосполучення становлять собою граматичну єдність, яка виконує роль одного члена речення *(четверо дітей, кілограм цукру, отара овець, гурт дівчат)*.

Не кожне поєднання двох і більше слів називається словосполученням. Не є словосполученнями фразеологізми *(кліпати очима – відчувати незручність, голову сушити – думати про когось, піклуватися, гав ловити – бути неуважним)*. Не належать до словосполучень і поєднання іменника (займенника) з прийменником *(на полі, перед хатою, край дороги)*, а також дієслова з частками *(несіть же, давай поїдемо)*.

Не є словосполученнями складні форми слів *(буду працювати* – майбутній час дієслова, *більш знайомий* – вищий ступінь порівняння прикметників, *буду студентом, стане знаменитим* – сполучення іменних частин мови з дієслівними зв'язками*)*.

Не є словосполученням граматична основа речення – підмет і присудок, бо вони не знаходяться між собою у підрядному зв'язку *(Сад цвіте. Бджоли літають. Цвіт блідо – рожевий. Яблуня в цвіту)*. Не перебувають у підрядному зв'язку слова, з'єднані за допомогою сполучників сурядності *(ніч і день, світло і тінь, дорога або стежка)*, тому вони також не є словосполученнями. Такі поєднання називаються сполученнями слів.

Іноді за значенням словосполучення можуть бути синонімічними, хоч мати різну граматичну будову: *мамина ласка – ласка мами, Шевченкові твори – твори Шевченка, шовкова хустина – хустина з шовку.*

Речення – це основна одиниця синтаксису. Будівельним матеріалом для речень є слова і словосполучення. Вони поєднуються між собою таким чином, що становлять єдине граматичне і смислове ціле, тобто виражають якусь думку. Отже, речення – це граматично організована одиниця мови, яка складається з одного або кількох слів і виражає закінчену думку.

Речення має закінчену інтонацію і служить одиницею спілкування.

Кожне речення має граматичну основу, що найчастіше виражається підметом і присудком.

У словосполученнях може бути лише підрядний зв'язок між словами, а в реченні – і підрядний, і сурядний зв'язки. Сурядний зв'язок існує між однорідними членами речення *(І все було палким в годину творчу, – І небо, і земля, і камінь, і різець, І серце майстра* (Л.Українка) та між частинами складносурядного речення *(Час летів, і пройшли над Єгиптом віки незчисленні* (Л.Українка).

Простим називається речення, в якому наявна лише одна граматична основа, котра найчастіше виражається підметом і присудком. Якщо речення складається лише з головних членів, то воно називається непоширеним, а якщо, крім головних, є ще й другорядні члени – поширеним: *Прилетять журавлі. Я вже чую їх крик угорі у вечірню годину* (В.Сосюра). Більше речень поширених, тобто тих, граматичну основу яких поширюють другорядні члени – означення, додатки, обставини. Найчастіше другорядні члени речення пояснюють головні члени і залежать від них, але вони можуть пояснювати і залежати також від другорядних членів речення.

За структурними особливостями речення поділяються на двоскладні й односкладні.

Двоскладними називаються речення, в яких наявні обидва головні члени – підмет і присудок – із залежними від них словами чи без них. Наприклад: *Тихо пливе блакитними річками льон.* Речення з одним головним членом називаються односкладними *(Смеркає)*.

Підметом називається граматично незалежний член двоскладного речення, що означає предмет, про який говориться в реченні. Підмет відповідає на питання прямого відмінка *хто? що?* Наприклад: *Люблю я слухати у полі пісні дівочі на зорі* (В.Сосюра).

Присудком називається головний член двоскладного речення, що означає дію, стан або ознаку підмета і граматично підпорядковується йому. Присудок відповідає на питання *що підмет робить? що з ним робиться?* Наприклад: *Вже перший сніг кружляє над землею і тихо падає* (М.Рильський).

Другорядні члени речення розширюють, доповнюють повідомлення, що закладені в головних членах.

Означення – другорядний член речення, який називає ознаку предмета і залежить від члена речення, вираженого іменником. Наприклад: *На сизих луках скошено отаву, і літо буйне в береги ввійшло* (М.Рильський).

Означення відповідають на питання *який? чий? котрий? скільки?* і найчастіше виражаються прикметниками, займенниками, числівниками та іменниками.

Означення можуть виражати ознаки предметів, належність, порядок предметів при лічбі, а також характеризувати предмети за кількісною ознакою.

Додатком називається другорядний член речення, який означає предмет і відповідає на питання непрямих відмінків. Наприклад: *Польова повитиця полізла догори по стеблині жита і розтулила свої білі делікатні квіточки* (М.Коцюбинський).

Додатки найчастіше виражаються іменниками або займенниками.

Обставиною називається другорядний член речення, який означає обставини дії чи стану: *Надвечір стих дощ, окремі великі прозорі краплі повільно спадали з листу* (В.Івченко).

Обставини відносяться, переважно, до дієслова – присудка і виражаються прислівниками, дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами, іменниками в непрямих відмінках, інфінітивом.

Речення, яке має два або більше синтаксичних (підметово – присудкових) центрів, називається складним. Наприклад, речення *Лиш той творити може, хто любить свій народ* (В.Сосюра) – складне, бо в ньому є два синтаксичні центри: *лиш той може творити* і *хто любить*.

Складне речення об'єднує кілька простих. Але, порівняно з простими реченнями, частини складного речення мають свої інтонаційні, синтаксичні й смислові особливості. Складні речення повніше передають думку, точніше виражають зв'язки між явищами.

В усному мовленні в складному реченні між його частинами, що мають свої синтаксичні центри, робляться, як правило, невеликі паузи, а на письмі, звичайно, ставляться коми: *Живемо так, що доля одного переплітається з долею іншого, немов коріння дерев, які ростуть поруч* (М.Томенко).

Частини складного речення, що мають свої синтаксичні центри, прийняти називати двояко: предикативними частинами або простими реченнями. Назва «просте речення» хоч і омонімічна, двозначна, проте вона зручна тим, що дає змогу без спеціальних пояснень переносити характеристики власне простих речень на предикативні частини складних утворень.

Прості речення (предикативні частини) у складному реченні можуть об'єднуватися між собою різними зв'язками – рівноправними і нерівноправними, за допомогою сполучників і без них. Цей зв'язок буває: сурядний (за допомогою сполучників сурядності), підрядний (за допомогою сполучників підрядності й сполучних слів) та безсполучниковий (за допомогою лише інтонації).

Залежно від того, як поєднані між собою прості речення (предикативні частини), складні речення поділяються на складносурядні, складнопідрядні, складні безсполучникові і складні синтаксичні конструкції (багатокомпонентні утворення з різними видами зв'язку).

Складносурядними називаються складні речення, частини яких рівноправні за змістом і граматично і поєднуються сурядними сполучниками. Наприклад: *Часом качка в повітрі дзвенить, чи кажан проти місяця грає* (М.Рильський). Частини у складносурядному реченні з'єднуються сурядними сполучниками: єднальними *(і, й, та)*, протиставними *(а, але, та)*, розділовими *(або, чи, хоч)*.

Складнопідрядними називаються такі складні речення, частини яких нерівноправні за змістом і граматично та з'єднані підрядним сполучником чи сполучним словом. Наприклад: *Я знову згадав ті хвилини, що душу п'янили мою* (В.Сосюра).

Підрядна частина речення може стояти перед, після і всередині головної частини.

Безсполучниковими називаються складні речення, частини яких з'єднуються в одне граматичне та смислове ціле не сполучниками і сполучними словами, а лише інтонацією: *Сонце заходить, гори чорніють, Пташечка тихне, поле німіє…* (Т.Шевченко).

Синтаксис дає змогу умовно виражати, моделювати зв'язки, які існують між двома або більше явищами, що їх названо словами (синтаксис словосполучення), та зв'язки між осмисленими явищами й дійсністю (синтаксис речення). Робиться це відповідно до певних, властивих йому правил і за певними схемами. Таким чином, синтаксис можна визначити як сукупність правил і схем, за допомогою яких мовець, використовуючи слова та їхні форми, відтворює, моделює ті чи інші явища дійсності або внутрішні стани, щоб повідомити про них інших людей.

Творячи певне висловлювання, ми оперуємо не просто словами, а різними їхніми формами (тобто словоформами), які об'єднуємо в словосполучення, а ті – спочатку в прості речення, потім, якщо є така потреба, в ускладнені й складні речення; з речень формуємо текст.

Синтаксис, отже, починається із словоформи, а далі поділяється на синтаксис словосполучення, синтаксис простого, синтаксис ускладненого, синтаксис складного речення та синтаксис тексту. Кожне з цих відгалужень єдиного синтаксису має свої специфічні правила й схеми. Оволодіння ними забезпечує, з одного боку, правильну побудову висловлювань різного типу, чітке й дохідливе передавання власної думки іншим людям, з іншого – правильне розуміння чужих висловлювань.

Література:

1. Ющук І.П. Українська мова: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Київ: «Либідь», 2004. – 639с.
2. Олійник О.В. Українська мова. – Київ, 2007. – 383с.
3. Ужченко В.Д., Терновська Т.П., Маркотенко Т.С. Сучасна українська мова: Збірник вправ і завдань. – Київ: «Вища школа», 2006. – 285с.
4. Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів. – Київ: «Вища школа», 2001. – 267с.

Ольга Іщенко
(Львів, Україна)

BASIC APPROACHES IN COMPETENCY BASED LANGUAGE TEACHING

Going back to the history of Competency-Based Language Teaching (CBLT) that emerged in the United States in the 1970s we must emphasize that it has always been focused "on the learners and on what they are expected to do with the language" [5, p.141]. This approach can be described as "defining educational goals in terms of precise measurable descriptions of the knowledge, skills, and behaviors students should possess at the end of a course of study" [5, p.141].

The development of professional standards for teachers has grown in importance in the field of education in all countries including Ukraine. Introduction of the

standards for teaching facilitates national agreement and consistency around what constitutes quality teaching and national collaboration in supporting quality teaching. Understanding what teachers know, do and value is an important step in

enhancing the profile and standing of the profession. For this purpose we must differentiate at least five dimensions of the teacher's work.

Dimension 1 describes the complex task of teaching and learning. It outlines how teachers plan,develop, manage and apply a variety of teaching strategies to support quality student learning.

Phase 1. Teachers facilitate student learning by planning lessons that engage students and provide a purpose for learning. They experiment with different approaches to teaching, addressing the needs of students and priorities of the school. In this phase, learning is often teacher directed with the teacher taking responsibility for determining what students will learn, to what degree and how.

Phase 2. Teachers develop a personal philosophy of teaching and learning based on extensive trialling of different teaching approaches. They are confident of their methods, providing more individualised education programs for students. Students are given greater opportunity to determine what and how they learn, what level of achievement they aim for and how they will demonstrate their level of understanding. In this phase, student-centred learning is a focus and teachers recognise their role includes acting as a facilitator and guide to learning.Phase 3. Teachers focus on student-centred learning and have an extensive repertoire of teaching strategies. They negotiate learning outcomes with students to support students in becoming autonomous learners. These teachers have a more global approach and recognise that student learning is best supported not only by the teacher but also by the wider community. They make themselves open to new and developing trends

in education, acknowledging that teachers, colleagues, specialists and parents/caregivers must all work as a team in order to provide the best education for students.

Dimension 2 describes how teachers monitor, assess, record and report student learning**.**

Phase 1. Teachers assess learning experiences using a variety of assessment

strategies that allow all students to demonstrate their understanding of different

outcomes. Phase 2. Teachers record the information gathered through assessment

with accuracy and consistency. They use this information to report to parents and

caregivers on student outcomes. Phase 2. Teachers have a more extensive range of methods for assessing and recording student outcomes. They make evidence-based judgements about student outcomes and plan for further learning. When reporting, these teachers provide feedback to a wider audience and actively participate in whole-school monitoring, recording and reporting activities. They also ensure the validity of their assessment by verifying their interpretations with colleagues. Phase 3. Teachers recognise that assessment must be an ongoing process that provides information about student achievement as a result of learning experiences. They develop exemplary assessment strategies inclusive of students' individual needs. When reporting they offer valuable insights into students' beginning level of understanding, progress after completing programs of work and suggestions for future focus. Phase 3. Teachers take an active role in the development and application of whole-school monitoring, recording and reporting activities. They share their knowledge and experience of using innovative assessment to assist colleagues. They also review the effectiveness of their work.

Dimension 3 describes how teachers manage their own professional learning and contribute to the professional learning of their colleagues. Phase 1. Teachers are involved in identifying their own professional learning needs. They seek feedback and direction from a variety of sources to plan for and participate in professional learning. These teachers establish individual approaches to teaching and learning and undertake formal and informal professional learning to support and extend their teaching. Phase 2. Teachers continue to plan and participate in personal professional learning, moving their focus to developing a learning community. They support other teachers who are new to the school or to teaching by familiarising them with the school environment. They identify their strengths in regard to professional knowledge, understanding and skills and share this expertise in order to support the professional learning of colleagues. Phase 3. Teachers participate in professional learning as well as supporting the professional learning of colleagues. They engage in ongoing critical reflection to generate and apply new ideas that contribute to the improvement of teaching and leadership practice. They mentor and help establish school-based teaching and learning research projects to enhance all teachers' learning.

Dimension 4 describes how teachers participate in the development and management of curriculum policy in their particular school environment.

Phase 1. Teachers participate in teams related to curriculum policy. With

guidance from curriculum leaders they are able to carry out tasks that support

team decision-making. Phase 2. Teachers help determine issues to be addressed at curriculum policy meetings and are able to collect, analyse and present information related to these issues. They support the implementation of curriculum policy and

provide guidance to colleagues where needed. Phase 3. Teachers are curriculum leaders. These teachers promote changes that improve student learning and support the implementation of system initiatives. They collaborate with colleagues to develop, manage and evaluate curriculum and program initiatives. They apply knowledge gained through extensive professional learning to the tasks of analysing the school's operating environment and developing curriculum policy that responds to the specific needs of the school.

Dimension 5 describes how teachers build, facilitate and maintain working relationships with students, colleagues, parents and other people to enhance student learning. Phase 1. Teachers establish positive partnerships with students, colleagues, parents and caregivers. They respect students as individuals and respond to students' needs appropriately and sensitively. Teachers operating in this phase work cooperatively with colleagues, acknowledging and valuing different perspectives. Phase 1. Teachers initiate contact with parents and caregivers, providing ongoing information about students and school issues. Phase 2. Teachers form positive partnerships with members of the wider school community. They see themselves as team members who take an active role in supporting other team members, providing constructive feedback and addressing the issues and concerns of others. These teachers also support the work of the team by attending to associated organisational tasks. Phase 3. Teachers facilitate and motivate when working with team members. They articulate and share knowledge gained through ongoing and comprehensive professional learning in regard to school development, curriculum and policy processes. They provide the direction for other team members and create mechanisms for ensuring the decision-making process allows for consensus, accountability, responsibility and equal opportunity. Thus, the teacher has to provide positive and constructive feedback in order to help the students to improve their skills. She/he needs to be aware of the learners' needs so that everybody feels welcome in class.

There are both critics and supporters of Competency-Based Language Teaching. It is very difficult to develop lists of competencies for every specific situation due to the fact that many areas in which people need certain competencies are impossible to operationalise. Other researchers argue that describing an activity in terms of a set of different competencies is not enough in order to deal with the complexity of the activity as a whole [5, p.148]. But on the whole, CBLT is gaining popularity in the whole world. It is argued that through the clearly defined outcomes and the continuous feedback in CBLT, the quality of assessment as well as the

students' learning and the teaching are improved. These improvements can be seen on all educational levels, "from primary school to university, and from academic studies to workplace training" [2, p.15].

References

1. Benson, P. Teaching and Researching Autonomy in Language Learning. London: Longman, 2001.
2. Docking, R. Competency-based curricula – the big picture. Prospect 9(2), 1994 – pp. 11 – 15.
3. Hornby, A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (Sixth Edition). Oxford: OUP, 2000.
4. Pennycook, A. English in the world / The world in English. In J. W. Tollefson (ed.) Power and Inequality in Language Education. New York: Cambridge University Press, 1995.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching (Second Edition). Cambridge: CUP, 2001.

Наталія Курносова
(Житомир, Украина)

УЧЕТ ОСОБЕННОСТЕЙ ТЕМА-РЕМАТИЧЕСКОГО ЧЛЕНЕНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ С РУССКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКИЙ

Как известно, каждое предложение содержит некоторый коммуникативно-информационный центр (рему), который чаще всего передаёт какую-то новую информацию о предмете сообщения (теме). В этой связи, как справедливо отмечает Л.А. Черняховская [4, с. 22], текст может быть понят правильно, а перевод признан адекватным, если в нём правильно переданы не только значения слов, их грамматические формы и синтаксические отношения, но и когда в нём правильно отражено актуальное (тема-рематическое) членение предложения.

Этим проблемам посвящено несколько фундаментальных монографий, исследующих актуальное членение предложения на материале разных языков (И.И. Ковтунова, Н.А. Слюсарева, В.Е. Шевякова), а также англо-русские соответствия в текстах публицистического стиля (Л.А.Черняховская).

Настоящая статья представляет собой исследование способов сохранения коммуникативной структуры предложения при переводе научно-технических текстов с русского языка на английский.

Трудности адекватного отражения актуального членения предложения при переводе обусловлены принадлежностью английского и русского языков к разным лингвистическим типам. В русском языке основным средством ремовыражения выступает порядок слов, а именно, конечная позиция в предложении коммуникативного центра – ремы. Из этого следует, что порядок слов, который нерелевантен в русском языке на уровне синтаксических структур, выступает важным средством актуального членения, релевантным компонентом коммуникативной структуры предложения [1, с. 23]. В английском языке, с его устойчивым порядком слов, данное средство не может быть использовано для выражения актуального членения столь широко и свободно как в русском. Вследствие указанных выше особенностей наибольшие проблемы при переводе возникают тогда, когда рема-подлежащее занимает конечную позицию в русском предложении. Например,

(1)	Наблюдалось заметное возрастание температуры.	A marked temperature rise was observed.

Синтаксическая структура русского предложения свидетельствует о том, что сказуемое, занимающее начальное положение, является темой, а группа подлежащего в финальной позиции – ремой. Синтаксическая структура английского предложения противоположна описанной выше, тем не менее коммуникативные структуры предложений в обоих языках совпадают. На рематичность английского подлежащего указывает неопределённый артикль и тематические свойства сказуемого. К тематическим сказуемым в английской научной речи можно отнести следующие глаголы: describe, establish, identify, observe, obtain, propose, etc., которые часто употребляются в форме страдательного залога и описывают обычные действия, которые в научной речи несут незначительную коммуникативную нагрузку (см. пр.2,3).

(2)	Были выявлены разные примеси.	Various mixtures have been identified.
(3)	Был предложен ряд вариантов.	A number of alternatives have been proposed.

Если ремой в предложении оказывается сказуемое, то синтаксические структуры английского и русского предложений совпадают между собой и с коммуникативной структурой, лежащей в их основе.

(4)	Газы поступают в камеру.	The gases enter the chamber.
(5)	Доказательства в пользу простой формулы и против димера в настоящее время отсутствуют.	Evidence for the simple formula and against a dimer are lacking.

На тематические свойства подлежащего английского предложения указывают артикли, а о том, что сказуемое выступает в функции ремы, может сигнализировать удлинение группы сказуемого (5), которая таким образом притягивает логическое ударение (Черняховская 1976, 48). [1, с. 23]

Широкое распространение в научных текстах на русском языке имеют предложения, в которых коммуникативная организация высказывания диктует следующий порядок слов: дополнение (тема), сказуемое и подлежащее (рема).

(6)	На такие генераторы неблагоприятно влияют резкие изменения температуры.	Such generators are adversely affected by the temperature changes.

(6) наглядно иллюстрирует, какие трансформации необходимо произвести при переводе для сохранения коммуникативной структуры исходного предложения. Прежде всего желательно сохранить порядок следования компонентов русского предложения. Эта цель достигается переоформлением русского дополнения в подлежащее английского предложения, что сопровождается изменением формы глагола-сказуемого из действительного в страдательный залог, а исходное подлежащее оформляется в виде дополнения с предлогом by (пассивизация английского предложения).

Такие же структурные изменения происходят при переводе неопределённо-личных предложений.

(7)	Учитывая это, разработали схему синтеза, показанную на рис. 1.	With this in mind the scheme of synthesis outlined in Fig.1 was developed.
(8)	Белок фильтровали, промывали водой, а буферные соли удаляли смолой биодеминролит.	The protein was filtered, washed thoroughly with water, and the buffer salts were removed with biodeminrolit resin.

В (7) и (8) объект действия трансформируется в грамматический субъект, а фактический исполнитель действия здесь не указан.

Обратный процесс наблюдается при переводе русских безличных предложений (9), в которых дополнение-тема является фактическим субъектом (исполнителем) действия (так называемое «дативное» подлежащее). В соответствующем английском варианте данное дополнение – фактический субъект – трансформируется в грамматический субъект (подлежащее).

(9)	Им удалось повысить точность измерений тем, что они ввели ещё одну переменную величину.	They succeeded in raising the accuracy of their measurements by means of introducing another variable.

Таким образом, сохранению тема-рематической структуры русского предложения в процессе перевода способствует оформление в подлежащее того члена предложения, который занимает начальную позицию в исходном высказывании.

(10)	В таблице приводятся следующие данные.	The Table lists the following data.
(11)	В этой главе описывается использование металло-органических соединений.	This chapter describes the use of organometallic compounds.
(12)	В трубе возникла течь.	The pipe developed a leak.

В (10)-(12) исходное подлежащее-рема сохраняет при переводе свою конечную позицию и коммуникативную функцию за счёт того, что оно трансформируется в дополнение при переходном глаголе-сказуемом.

Другим способом сохранения рематических свойств подлежащего, занимающего конечную позицию в русском предложении, с обстоятельством-темой в начале (обстоятельство – сказуемое – подлежащее) является инверсивная конструкция.

(13)	В таблице VII приведены относительные скорости.	In Table VII are entered the relative rates.
(14)	В число этих факторов входит давление.	Among these factors is pressure.
(15)	Затем последовало открытие нового соединения.	Then followed the discovery of a new compound.

Данная конструкция характеризуется экзестенциальной семантикой. В подобных предложениях сообщается о наличии (отсутствии), появлении, возникновении и т.п. в определённом месте кого-то или чего-то. Это обусловливает использование в конструкции глаголов «бытийной» семантики: a) непереходных: be, lie, belong, occur, come, follow etc.(14), (15); b) переходных, которые употребляются в форме страдательного залога: to be grouped, to be seen, to be written, to be embedded, to be entered, to be issued, to be shown, etc.(13).

То же значение и ремовыделительная функция свойственны и конструкции с двойной инверсией.

(16)	Этому препятствуют два фактора, ни один из которых нельзя измерить.	Opposed to this are two factors, neither measurable.

Необходимо отметить, что конструкции с инверсией (13)-(15), которые характеризуются обязательной трёхчленностью (обязательным наличием обстоятельства) и экзестенциальной семантикой, признаются грамматической нормой. Эти конструкции близки по значению и функции к структурам *there is/there are*.

При переводе предложений с подлежащим-ремой и глаголом, обозначающим положение в пространстве (локальный тип) или констатирующим факт существования какой-либо сущности (экзестенциальный тип), употребляется конструкция с вводящим *there*, которая считается специфическим английским приёмом рематизации подлежащего в условиях фиксированного порядка слов.

Значение экзестенциальности передают и используемые в таких предложениях глаголы: 1)be, live, exist, sit, occur, take place, обозначающие формы существования или положения в пространстве; 2) come, arrive, follow, issue – глаголы движения; 3) seem, appear, happen, prove – глаголы, передающие субъективность восприятия существующего объекта.

Конструкции *there is/there are* используются для указания на рематические свойства 1) формального, грамматического подлежащего русского предложения:

(17)	За последние годы возобновился интерес к этому соединению.	There has been a renewed interest in this compound in the recent years.
(18)	Между спиртами и эфирами существует различие того же типа.	There is a parallel difference between the alcohols and the ethers.

2) дополнения русского безличного предложения:

(19)	Не существует доказательства участия i-стероидного катиона.	There is no evidence for involvement of an i-steroid cation.

3) существительного, близкого по значению глаголу-сказуемому русского предложения:

(20)	Можно не сомневаться, что указанная последовательность является правильной.	There can be little doubt that the sequence shown is correct.

Если сравнить два описанных выше типа конструкций, характеризующихся экзестенциальной семантикой, выполняющих ремавыделительную функцию в английском языке, то можно предложить следующие рекомендации по переводу соответствующих русских предложений. Итак, предложения экзестенциальной семантики типа русского «На столе книга.» могут передаваться в английском языке следующими структурами:

(21) There is a book on the table.
(22) On the table there is a book.
(23) On the table is a book.

Если в конце предложения должно находиться обстоятельство, предпочтительней оборот *there is/there are*. (22) и (23) рекомендуется употреблять в случаях, если конечное положение занимает подлежащее, например при наличии при подлежащем развёрнутого определения, перечисления и т.д. или же при тесной связи подлежащего с подлежащим следующего предложения. При отсутствии обстоятельства конструкция с *there* единственно возможна, а в случае употребления сказуемого в страдательном залоге используется (23).

Ещё одной конструкцией, выполняющей ремовыделительную функцию в английском предложении, является оборот *it is…that*. Особенность этого оборота состоит в том, что с его помощью функция ремы может быть приписана не только подлежащему, а любому члену предложения, который без данного оборота обычно является носителем темы (например, обстоятельство места, времени и т.п.). Этот оборот отличается от других средств рематизации подлежащего тем, что оставляет подлежащее в начале предложения, тем самым наряду с ремовыделением он может обеспечивать контактную связь с предыдущим предложением.

(24)	It is these scientists who have discovered a new procedure to synthesize propylene.	Именно эти учёные открыли новую методику синтеза пропилена.

Итак, для достижения адекватности при переводе с русского языка на английский необходимо произвести некоторые модификации синтаксической структуры исходного предложения с тем, чтобы коммуникативные функции соответствующих фрагментов предложения были сохранены.

Литература:

1. Ковтунова И.И. Современный русский язык: Порядок слов и актуальное членение предложения.-М.: Просвещение, 1976.-239с.
2. Пумпянский А.Л. Упражнения по переводу научной и технической литературы с русского языка на английский и с английского на русский.-М.:Наука, 1966.-296с.
3. Слюсарева Н.А. Проблемы синтаксиса современного английского языка.-М.: Наука,1981.-206с.
4. Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура.-М.: Междунар. отношения, 1976.-262с.
5. Шевякова В.Е. Актуальное членение предложения.-М.: Наука, 1976.-136с.

Инна Миркович, Анна Ротарь, Тамара Шайкина
(Одесса, Украина)

ЯЗЫКОВАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ЕЁ ВИДЫ

Коммуникация как сфера научного знания имеет длительную историю. У этого термина – огромное число определений, включая антропологию, социологию, политологию, психологию, языкознание и т.д. С проблемами коммуникации сталкиваются специалисты различных отраслей человеческой деятельности.

Проблемы исследования коммуникативных процессов входят в число наиболее актуальных проблем для человечества. «Именно «центральное положение коммуникаций в истории человечества, – пишет ведущий теоретик в области изучения массовой коммуникации Эрик Барноу, – убедительно объясняет, почему такие различные отрасли познания, как антропология, искусство, образование, этнология, история, журналистика, право, лингвистика, философия, политология, психология и социология, – все тяготеют к изучению коммуникационных процессов...»[1].

Коммуникация – это передача сообщения, обмен мыслями, информацией, т.е. – общение.

Во время коммуникации при помощи знаков происходит передача некоторого содержания от одного сознания *(коллективного или индивидуального)* к другому.

Коммуникация представляет собой социальный процесс. Она выполняет связующую функцию в обществе.

Выдающийся культуролог и писатель Умберто Эко понимает коммуникацию очень широко: «Культура есть по преимуществу коммуникация». Однако более распространена точка зрения, что всё, что окружает человека, включая культуру, – это коммуникативная среда.

Но именно вербальная (устная и письменная разновидности) является для человека основной, универсальной формой общения.

Функции коммуникации могут быть выделены только в исследовательских целях, поскольку в реальном процессе коммуникация предполагает «пересечение» функций и смену ролей адресанта и адресата. Коммуникация представляет собой непрерывное взаимодействие в процессе общения Функции сообщений и коммуникативных актов выделены следующим образом:

- предупреждение
- совет
- информация
- убеждение
- выражение мнения
- развлечение.

Сюда можно добавить и такие функции: эмотивная, конативная, референтная, поэтическая, фатическая, метаязыковая. Считается, что количество функций носит условный характер.

М. М. Бахтин, утверждал, что обязательным признаком любого высказывания является его адресованность: без слушающего нет говорящего, без адресата нет адресанта. И второе: всякое высказывание приобретает смысл только в контексте, в конкретное время и в конкретном месте.

Идеи Бахтина развиты в концепциях Р. Барта, Ю. Кристевой, в мировой лингвистике, философии, литературоведении, в теории коммуникации.

Роллан Барт считал, что слово представляет собой лишь возможность значения – оно получает значение только в конкретном тексте. В свою очередь Юлия Кристева выдвинула и развила гипотезу о цитатной мозаичности всякого текста, согласно которой получатель сообщения становится его косвенным соавтором.

Каждый из видов коммуникации содержит цель, на которую направлена коммуникация. Комплекс коммуникативных актов, объединенных общей задачей и ситуативными условиями.

Таким образом, коммуникация – это процесс передачи сообщения, информации.

Достаточно часто встречается термин «коммуникативная личность». Коммуникативная личность – это коммуникативная компетенция индивида, которая состоит из:

- индивидуальных коммуникативных стратегий и тактик,
- когнитивных,
- семиотических,
- мотивационных предпочтений, сформировавшихся в процессах коммуникации

Коммуникативная личность обладает собственным коммуникативным опытом и коммуникативными навыками.

Ведение в научный анализ этой абстракции связано с логикой развития языкознания, «предмет изучения в которой последовательно сдвигался от исследования формальных языковых структур к анализу их содержания, затем – к осмыслению функционирования содержательных языковых единиц в речи, затем – к определению их места, специфики и динамики в культурной среде и сознании человека».

- Коммуникация – это передача сообщения, обмен мыслями, информацией, т.е. – общение.
- Во время коммуникации при помощи знаков происходит передача некоторого содержания от одного сознания *(коллективного или индивидуального)* к другому.
- Коммуникация представляет собой социальный процесс. Она выполняет связующую функцию в обществе.

Все, что окружает человека, включая культуру, – это коммуникативная среда.

Но именно вербальная (устная и письменная разновидности) является для человека основной, универсальной формой общения, кодирования и передачи информации.

«Коммуникация имеет место, когда одно человеческое сознание так действует на окружающую его среду, что это влияние испытывает другое человеческое сознание, и в этом другом сознании возникает опыт, который подобен опыту в первом сознании, и вызван в какой-то мере этим первым опытом».

Ольга Шалаєва
(Львів, Україна)

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ОСНОВ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ

Сучасна людина, яка займає активну життєву позицію, прагне оволодіти іноземними мовами, оскільки знання мов і здатність їх використовувати – це соціальна потреба будь-якої людини, а також показник високого професійного рівня фахівця. Сучасне життя в період інтенсивного розвитку міжнародних відносин є надзвичайно насиченим в плані міжкультурного спілкування, будь-яка сфера професійної діяльності людини, незалежно від рівня освіти, вимагає знання бодай однієї іноземної мови, хоча б на елементарному рівні.

За останні роки відбулися вагомі удосконалення в системі навчання іноземної мови. В навчальних закладах набув більшого значення предмет "Іноземна мова". Про це свідчать зміни у заняттях дітей. Помітно більшу увагу звернули на навчання та розвиток основ англомовної комунікації у дітей дошкільного віку. Ще донедавна вивчення англійської мови вважали лише модним і престижним аспектом, тепер дошкільники та їх батьки чітко усвідомлюють наскільки корисно і необхідно володіти іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень (статті, публікації, соціологічні дані). К. Д. Ушинський, А. Усова, Є. Тіхеєва, А. Богуш, та ін. розробляли спеціальні методики розвитку мовлення у дітей передшкільного віку [3, с.36-38].

Кількість дітей з вадами мовлення є великою, і оволодіти усним мовленням, а тоді основам англомовної комунікації для дитини з мовленнєвими вадами – це можливість розвиватися, як особистість[5, с. 45].

Вивченням дітей із обмеженими мовленнєвими можливостями займалися також Г. Чіркіна, Н. Новотворцева, Т. Філічев. Від рівня сформованості фонетико-фонематичного й лексико-граматичного мовлення дитини залежить рівень опанування шкільними знаннями. На думку Л. Виготського, мовлення знаходиться у тісному взаємозв’язку з мисленням, і дитина з вадами мовлення не виконує в повній мірі мисленнєво-пізнавальну функцію, а в результаті не може висловити думку, опанувати читання і письмо в початкових класах.

Обмежені мовленнєві можливості – це мовний бар’єр, викликаний різноманітними вадами мовлення. Мовленнєва діяльність передбачає наявність спадкових передумов, готовності здійснювати психічну, інтелектуальну діяльність. Результат – мовленнєва компетенція.

Мовленнєва компетенція – фонетична, граматична, діалогічна та монологічна компетенції – це основа формування культури спілкування. [8, с. 685].

Англомовна компетенція – це вміння практично користуватися англійською мовою у визначених ситуаціях, вміння висловлювати бажання, прохання, побажання і свої думки.

Кожному виду мовленнєвої компетенції (лексичній, граматичній, монологічній, діалогічній, фонетичній та ін.) притаманні вікові особливості та зміст. Їх засвоєння проходить у період навчально-мовленнєвої діяльності. Ще до моменту народження, у період пренатального розвитку, кора головного мозку, що забезпечуватиме дитині можливість оволодіти мовленнєвою діяльністю, є здебільшого сформованою [2, с. 351; 12].

За даними психологічних досліджень, домовленнєвий період – це перший рік життя дитини, період гуління та лепету [7, с. 14–36]. Саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток і формування мовленнєвої діяльності. За оволодіння мовленням відповідає периферійний мовленнєвий апарат. Він готовий функціонувати задовго до моменту народження дитини, і в певний період відбувається його психофізіологічна готовність.

Р. Левіна запропонувала психолого-педагогічну класифікацію у 1968 році, де виділила психолого-педагогічні порушення мовлення та клініко-педагогічні.

Загальний недорозвиток мовлення характеризується порушенням смислової та звукової системи мови. Інтелектуально здорові діти, з нормальними слухом, але порушеною вимовою звуків, граматичною будовою речень та зв'язного мовлення страждають такими важкими мовленнєвими порушеннями, як алалія, ускладнені форми дизартрії, ринолалії. [9,10]

Постановка проблеми і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Результати останніх соціологічних досліджень показують, що на сьогоднішній день в нашій країні кількість дітей з різними вадами мовлення продовжує зростати. Державна освітня політика останніх років призвела до зміни ціннісних парадигм щодо прав дитини та, зокрема, дитини-інваліда. Уряд України прийняв цілий ряд державних програм, де вказано, що “дошкільне виховання здійснюється у сім’ї, дошкільних дитячих закладах у взаємодії з сім’єю і має на меті забезпечення фізичного, психічного здоров’я дітей, їх повноцінний розвиток, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для навчання в школі” [7].

Зусилля реформи освіти спрямовуються на оновлення старих методів і створення нових програм, оскільки неухильно зростають вимоги до комунікативного розвитку дитини для поліпшення його соціальної реабілітації та адаптації. Та все ж на даний час існує надто багато проблем, аби втілити такі хороші наміри

у практичну дійсність. Особливо це стосується програм і спеціальних методик навчання основ англомовної компетенції дітей з вадами мовлення.

І.О. Зимняя стверджує, що мовленнєва діяльність це "...активний, цілеспрямований, опосередкований мовною системою та обумовлений ситуацією спілкування процес передачі або прийому повідомлення, тобто процес продукції та рецепції [4, с. 74], це процес мовленнєвої діяльності, який існує самостійно. Якщо мовлення є результатом приймання та продукування сигналів сенсорної системи, то рівень розвитку рухового, зорового, слухового і інших аналізаторів, а також готовність апарату мовлення до говоріння відіграватимуть важливу роль у процесі розвитку мовленнєвої діяльності дитини.

Інтенсивний розвиток мозку дитини збільшує шанси і можливості розумового розвитку. Тому надзвичайно важливими для дітей дошкільного віку з вадами мовлення є ненасичені навчальні навантаження та організація систематичного і цілеспрямованого навчання. Центральна нервова система дітей дошкільного віку надзвичайно чутлива до недостатніх навантажень, так само, як і до перенавантажень, і як наслідок – нестійка увага, імпульсивність, надмірна рухливість… А якщо ми говоримо про дітей дошкільного віку з мовними відхиленнями, то концентрація уваги, яка вимагає від дошкільників певних вольових зусиль, є вирішальною в процесі сприйняття звуків англійської мови.

Фізіологічно у дітей старших груп ДНЗ у значній мірі розвивається серце, збільшується його маса, у зв'язку з чим збільшується частота серцевих скорочень, і таким чином підвищується працездатність [1, с.445]. Життєва ємність легень дітей старшого дошкільного віку значно збільшується. Це свідчення не лише того, що організм зміцнюється і розвивається, але також про можливості повноцінного дихання (глибокі вдихи і повні видихи). Зміцнення дихальних м'язів дає можливість відпрацьовувати артикуляцію англійських звуків і вимовляти довгі голосні звуки, притаманні англійській мові. На думку фізіологів, завдяки збільшенню кількості умовних зв'язків, які лежать в основі мовленнєвої функції мозку [6, с.288] у дітей дошкільного віку з вадами мовлення з'являється можливість застосовувати набутий досвід словникового запасу в елементарних висловлюваннях.

Якщо вихованець ДНЗ здатен оцінювати свої вчинки і вчинки своїх друзів, усвідомлювати що є добре, а що погано – це один із суттєвих моментів і свідчень того, що дитина готова вивчати основи англомовних комунікацій. Завдяки цілеспрямованому результативному навчанню у дітей старшого дошкільного віку, які вже отримали певні уявлення і знання, починає проявлятися здатність запам'ятовування необхідної інформації, формуються основи логічного мислення, при чому не ізольовано, а у тісному взаємозв'язку із загальними змінами в його житті, з формуванням світосприйняття.

Ще один момент, на який варто звернути увагу – це доцільність використання тих чи інших методів та засобів навчання. Для дітей з мовленнєвими порушеннями є характерними такі особливості, як знижена емоційна активність, яскраво виражений негативізм. Тому на заняттях англійської мови необхідно створювати позитивну атмосферу і гарний настрій, бажання займатися і контактувати. Вчитель повинен зацікавити дитину, задіяти в грі, вміти створити цікаву ситуацію. Педагог з перших занять має вміти використовувати різні вправи, щоб формувати і розвивати у дитини активність і увагу, вчити дітей вслуховуватися у звернення і виконувати завдання, які базуються на англомовних конструкціях, одночасно демонструючи наочні дії предметного словника. Адже відомо, що діти, на відміну від дорослих не вміють симулювати увагу. Якщо навчальний матеріал їх зацікавив, діти виражають захоплення, просять повторити проведену гру, якщо ж нецікаво, діти займаються своїми справи і відволікаються. І в першому , і в другому випадках «відображається неприховане духовне життя дитини» (К.Д. Ушинський). Саме тому надзвичайно важливим для вчителя англійської мови у спеціальному дошкільному навчальному закладі є момент вмілого застосування спеціальної методичної системи навчання дітей з недорозвинутими мовленнєвими здібностями . [12, с. 5-7]

Актуальність даної статті обумовлена:

1. Нагальною вимогою сучасного суспільства володіти англійською мовою;
2. Необхідністю оволодіти основами англомовної компетенції дітям з дефектами мовлення, які навчаються у спеціальних ДНЗ;
3. Неадаптованістю навчальних програм до навчання англійської мови дітей дошкільного віку ДНЗ з обмеженими мовленнєвими можливостями;
4. Недостатньою кількістю практичних навчальних матеріалів для навчання англійської мови дітей в спеціальних ДНЗ;
5. Браком досвідчених кваліфікованих кадрів.

Висновок.

Процес формування основ англомовної компетенції вимагає від педагога ретельного підбору спеціальних методів і прийомів навчання, визначення обсягу матеріалу та періодичності занять. І аж ніяк не може бути причиною повної відсутності навчальних занять з англійської мови в спеціальних дошкільних навчальних закладах.

Динамічна і функціональна організація дітей, їх бажання говорити – сприяє прагненню пізнавати нове і одночасно розвивати вже набуті навики. Наведені вище приклади – це яскраві свідчення того, що вихованці спеціальних дошкільних навчальних закладів з обмеженими мовленнєвими можливостями є фізіологічно та інтелектуально збереженими, і можуть вивчати англійську мову.

Організація навчання англійської мови в ДНЗ для дітей з обмеженими мовленнєвими можливостями залежить від ініціативи керівництва навчальних закладів, самих педагогів та батьків,

робляться спроби ввести цей предмет факультативно. Але подібну ініціативу проявляють не скрізь, заняття проводяться безсистемно і нерегулярно внаслідок відсутності у педагогів відповідного кваліфікаційного рівня, спеціальних методів, прийомів і рекомендацій до навчання, а головне, немає необхідних теоретичних і практичних напрацювань в галузі навчання англійської мови дітей з вадами розвитку мовлення. Використовувати ж традиційну методику для навчання англійської мови дошкільнят з мовними порушеннями нерезультативно.

Всі ці обставини перешкоджають можливостям вивчення іноземної мови дітьми з патологією мовленнєвого розвитку і, як наслідок, позбавляють їх ще однієї важливої умови для сучасної соціальної адаптації і повноцінної життєдіяльності.

Література:

1. Аркин А.Е. Ребенок в дошкольные годы /Под ред. А. В. Запорожца и В. В. Давыдова. – М.: Издательство «Просвещение», 1968. С. 445
2. Глухов В.П. Основы психолингвистики: Учеб. пособие для студентов педвузов. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 351 с.
3. Дубова Н.В. Об особенностях навыков общения дошкольников с ОНР// Логопед в детском саду. – 2006. – №3. – С.36-38.
4. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – С. 74.
5. К вопросу о формировании лексико-граматических средств языка у дошкольников с ОНР// Логопед в детском саду.- 2007. – №6. – С.40-52.
6. Кабанов А.Н., Чабовская А.П. Анатомия, физиология и гигиена детей дошкольного возраста. С. 288
7. Леонтьев А.А. Объект и предмет психолингвистики, ее отношение к другим наукам о речевой деятельности // Теория речевой деятельности (проблемы психолингвистики). – М.: Наука, 1968. – С. 14–36.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. редактор Н.В.Ярцева – М,: Сов.энциклопедия, 1990 – 685с.
9. Логопедия. Методическое наследие./Под ред. Л.С.Волковой.- Кн. V: Фонетико-фонематическое и общее недоразвитие речи. – М., 2003.С. 125 – 191.
10. Логопедия. /Под ред. Л.С.Волковой, С.Н.Шаховской. – М., 2003.
11. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. – 148 с.
12. «Типовому положенню про дошкільні установи, для дітей з порушеннями мови»
13. Шахнарович А.М. К проблеме языковой способности (механизма) // Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 185–200.

Ірина Шевченко
(Київ, Україна)

ГРАМАТИЧНІ СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ

Проблематика перекладів з близькоспорідненних мов на сьогодні є предметом наукових досліджень багатьох фахівців, проте провідну позицію у цих дослідженнях займає переклад з російської мови українською та навпаки, хоча розбіжності та труднощі у перекладацькій практиці з інших близькоспоріднених мов так само заслуговують на увагу.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що переклад поезії завжди носить дуалістичний характер, а тому ставить перед перекладачем такий вибір: віддати перевагу формі або змісту висловлювання. Складовий рисунок вірша може бути змінено, але нехтувати формою, зумовленою обраним жанром, не можна, тому що замисел поезії завжди виражається в її формі, і змінена форма означатиме змінений замисел, внутрішнє наповнення і підтекст твору. [1; 271] Отже, дослідження норм перекладу поезії, зокрема її граматичних аспектів, які можуть зумовити необхідність перебудови форми поетичного твору, є необхідним у сучасному перекладацькому дискурсі.

Метою нашого дослідження є виокремлення найбільших складностей, що виникаються при перекладі поетичних творів з польської мови, а також запропонувати шляхи їх уникнення і вирішення. **Завданнями статті** є аналіз граматичних аспектів польської мови, що створюють складності при перекладі поетичного твору близькоспорідненими мовами і зазначення можливих шляхів розв’язання проблем перекладу польськомовної поезії.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у поданій публікації вперше було виокремлено ряд граматичних складностей при роботі перекладача з польськомовною поезією та запропоновано шляхи їх уникнення і вирішення. Польськомовна поезія наразі сприймається як такий об’єкт літературного дискурсу, що не потребує спеціальної перекладацької адаптації – ні соціальної, ні граматичної. Якщо погодитися з тим, що соціальні реалії українського і польського народів наближені та можуть бути зрозумілі українському читачеві без піддання їх процесу адаптації, то граматичні конструкції української та польської мов, незважаючи на панівну думку, що ці мови схожі, суттєво різняться.

Польська мова віддалена за звучанням від української (і тим паче від російської), тому не завжди рядок вірша польською мовою можна дослівно передати мовою перекаду. Перекладач мусить вдаватися до певної видозміни, використовувати техніку не дослівного перекладу з мінімальними граматичними коригуваннями на кшталт родових та відмінкових флексій, а до більш масштабних змін, які викличуть спотворення ритмічного малюнку та рими. І тоді перекладач опиняється в ситуації, коли об'єктом перекладу є не мовна система, що уявляється певною абстракцією, а конкретний мовний твір (тобто текст оригіналу), на основі якого створюється інший мовний твір – текст перекладу [2; С. 190]. І створення перекладного тексту має бути виконане перекладачем на такому рівні, щоб усі міжмовні, граматичні, стилістичні та будь-які інші перетворення не викликали змістового дисонансу, порушення логіки викладу або помилковості сприйняття та якнайповніше та якнайправильніше передавали авторську думку, ідею тощо.

Ми виокремили ряд аспектів, які складають дискусійні та проблемні питання при перекладі польськомовної поезії та викликають дисонанс у мові перекладу при їх дослівному або іншому помилковому перекладі.

Першим з них пропонуємо розглянути широку міжмовну омонімію, яку дослідниця З. Мацюк визначає як «продукт взаємодії близькоспоріднених мов, сплутування однакових за звучанням слів, що позначають різні поняття у різних словах». [3; С. 150] У близькоспоріднених мовах польської та української явище міжмовної омонімії спостерігається у суттєвих обсягах. Наприклад, слово zapomnieć, що читатиметься як [з а п о м н є ч'] і асоціюється з російським «запомнить» (українською схоже – «запам'ятати») перекладається як «забути», «викинути з пам'яті»; слово zastanowić, що читатиметься як [з а с т а н о в і ч'] зовсім не прив'язано до слова «зупинка» або «станція», на російський аналог котрого («остановка») є схожим на фонетичному рівні, і означає «замислитися», «подумати»; польське слово «zawieść», що читатиметься як [з а в є ш' ч'], на перший погляд може означати «завести», «заводити», але насправді має значення «розчаровувати», «обманювати».

В наведеному нижче уривку з поезії А. Міцкевіча «Надобраніч» також наявні міжмовні омоніми.

– Dobranoc! – Chcesz na sługi klasnąć?
Daj mi pierś ucałować. – Dobranoc! zapięta.

Фраза «Daj mi pierś ucałować» з омонімічним словом «pierś» (схожим на староукраїнське слово «перст») означає не «дозволь поцілувати руку», а «дозволь поцілувати груди».

Отже, перекладач зобов'язаний чітко стежити за змістом і детально опрацьовувати ключові слова, до складу яких входять, зокрема, і міжмовні омоніми, щоб уникнути потенційного спотворення авторської думки.

Другим аспектом є особливості побудови польських зменшено-пестливих форм. Формуючись за допомогою суфіксів -ek (-k) або -(u)ś, -eczek, -utk або видозміни в корені слова («o» змінюється на «ó», «ę» – на «ą») польські зменшено-пестливі назви нерідко набувають такого звучання, яке змінює слово до непізнаваності. Наприклад, «pies» [пєс] (собака) перетворюється на «pieseczek» [пєсечєк], слово «okno» [окно] (вікно) – на «okieneczko» [окєнечко], «lekki» [леккі] – на «leciusieńki» [лечушенькі].

Власні назви у зменшено-пестливій формі можуть виглядати так, як в українській та російській мовах виглядає збільшено згрубіла форма тих самих власних назв. Наприклад, ім'я Lena (читатиметься як російське «Лена» – [Л' є н а]) буде виглядати у зменшено-пестливій формі польською як Lenka і перекладатиметься відповідно (російською «Леночка»). А традиційне польське чоловіче ім'я Bronisław [Б р о н і с л а в] у короткому вигляді матиме форму Bronek [Б р о н е к].

При перекладі зменшено-пестливих форм перекладач повинен знаходити загальну форму слова або традиційне польське ім'я (у випадку власних назв) і таким чином з'ясовувати, яку основу має те чи інше слово.

Третім аспектом є відсутність у польській мові займенника другої особи множини, який би використовувався при звертанні з повагою. У мовленні та на письмі поляки використовують форми «Pan» та «Pani», які замінюють українське «ви». Основною складністю є те, що форми «Pan» та «Pani» вказують на стать людини, до якої звертаються, а в українській мові на стать може вказати лише рід прикметника (у випадку його вживання в однині) або рід дієслова минулого часу.

Наприклад, в уривку з поетичного твору Станіслава Виспянського «До пані Йоанни Боброві"

Dlatego odtąd – wiecznie zamknę usta,
I wolę nie być z Panią – niż zgon dzielić.

слово «Pani» вжито на позначення займенника «Ви» («z Panią» – «з Вами»), що у польською мовою однозначно вказує на звертання до жінки.

У цьому ж контексті варто наголосити на складностях розрізнення займенника «ви» як вжитого на позначення множини або поваги. В українській мові це видно тільки на письмі (займенник з відтінком поваги пишеться з великої літери), в усному мовленні з'ясувати значення такого замйенника неможливо. У польськомовних творах для множини другої особи слугує займенник «wy», який не є співзвучним з жодним іншим.

Наприклад, в уривку з поезії Юліуша Словацького «Розмова з пірамідами»

Piramidy, czy wy macie
Takie trumny, sarkofagi

форма «ви» однозначно вказує на множинний характер об'єкта звернення.

Вживання слів «Pan» та «Pani» у польській мові є національною мовною особливістю, проте при перекладі поезії, де слововживання зазвичай обмежене ритмікою і римою та суттєво залежить від них, можуть виникати складнощі ритміко-римового характеру, адже перекладач стикається з необхідністю надання додаткових вказівок стосовно роду особи, до якої звертається ліричний герой у поезії. У випадку з наявністю у реченні прикметника можна застосувати форму з флексією відповідного роду, що є нормативним в українській мові [4; 93], наприклад, замість фрази «Ви закохані», що не дає читачеві розуміння про рід особи, до якої звертаються, можна вжити фразу «Ви закохана», що однозначно вказує на те, що звертаються до жінки.

У тих випадках, коли ми маємо справу з іншими формами, які не розрізняються за родовими флексіями, перекладач повинен перебудовувати рядок або декілька таким чином, щоб читач чітко розумів, про кого йдеться.

Четвертим аспектом у поданому дослідженні визначено те, що в польській мові зворотна придієслівна часточка «ся» (пол. «się») пишеться окремо від дієслова та не має визначеного місця у реченні. Вона може бути значно віддалена від слова, якого стосується. Це проілюстровано в уривку з поезії Юліуша Словацького «Останній спогад. До Лаури»

Żeśmy **się** niegdyś w kraju omamień
Na jednej drodze **spotkali**?

(Частка «się» стосується слова «spotkali», а ціла конструкція «spotkali się» перекладається «зустірлися»).

Окрім того, ця частка вживається лише раз в одному реченні, навіть якщо зворотних дієслів у ньому більше, за одне, що створює складність для перекладача у поданні правильного ритмічного рисунку.

У такому випадку перекладачу варто перебудовувати усе речення з тією метою, щоб воно стало зрозумілим і граматично правильним.

П'ятий аспект стосується використання займенників. У польській мові прийнято не вживати особові займенники я, ми, ти, ви (ja, my, ty, wy) поряд з дієсловами, закінчення яких вказують на особу. Особовий займенник вживається лише тоді, коли на нього падає логічний наголос у реченні. Проте поезії властиво відхилятися від деяких граматичних норм. Отже, насправді у польськомовній поезії нерідко наявність або відсутність особового займенника залежить від ритмічного рисунку та рими рядків.

За приклад беремо поезії Юліуша Словацького «Гімн» та «До пані Йоанни Боброво́ї». На зазначених прикладах ілюструємо те, що особові займенники я (ja) і ти (ty), які найчастіше в польській мові не вживаються поряд з дієсловами, можуть додаватися та вилучатися з рядків поезії залежно від ритмічного рисунку.

Smutno mi, Boże! – Dla mnie na zachodzie
Rozlałeś tęczę blasków promienistą

(Вилучено займенник ти (ty) поряд з дієсловом минулого часу rozlałeś, яке в польській мові несе флексію другої особи однини -ś)

Raz **ty**, porwana tym strumieniem gminnym,
Byłabyś nigdy nie wrócona światu

(Тут займенник ти (ty) залишено, хоча на нього не падає логічний наголос і дієслово byłabyś також зберігає особову флексію -ś).

Lecz nie **powiodę** do takiego zdroja,
Bo teraz straszna jest ducha kaskada

(Тут вилучено займенник я (ja), тому що у дієслові powiodę особова флексія -ę вказує на першу особу однини).

Modlić się za mnie co dzień... a **ja** przecie
Wiem, że mój okręt nie do kraju płynie

(У цьому уривку використання займенника я (ja) є необов'язковим, проте він зберігає ритмік вірша).

Незважаючи на вживання або невживання займенників в оригінальному тексті поетичного твору перекладач польськомовної поезії повинен адаптувати текст перекладу, тобто приводити його до такого вигляду, яким звик сприймати його читач. Якщо у мові перекладу прийнято використовувати займенники і лише у виняткових ситуаціях їм дозволено опускати (найчастіше опускають особовий займенник «я»), то перекладач повинен максимально дотримуватися граматичних правил мови перекладу.

Отже, у поданій статті нами було виокремлено та пояснено основні граматичні складнощі, що виникають при польськомовної поезії. На основі проведеного аналізу, нами запропоновано такі поради перекладачам польськомовної поезії:

- не калькувати полонізми, які нерідко звучать подібно до українських слів, але насправді не належать до запасу української літературної мови;
- стежити за омонімами, перевіряти зміст слів, що викликають сумнів, не довіряючи їх звучанню, яке нерідко є подібним до українського;
- знати правила формування емоційно-забарвленої лексики у польській мові, особливо слів зі зменшено-пестливим та збільшено-згрубілим значенням, які нерідко є омонімами до українських слів;

- стежити за внутрішніми змістовими зв'язками висловлювань, особливо за використанням займенників та їх прив'язкою до конкретного слова та змісту загалом;
- за потреби перебудовувати речення і рядок так, щоб якнайдокладніше передати зміст висловлювання, і не прив'язуватися до його форми.

Література:

1. Сильман Т. Концепция произведения и перевод / Т. Сильман // Мастерство перевода : сб. ст. – М. : Советский писатель, 1962. – 624 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Ввопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М. : «Международные отношения», 1975. – 240 с.
3. Мацюк Зоряна Українська мова професійного спілкування : посібник / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. – К. : Каравела, 2011. – 352 с.
4. Радевич-Винницький Ярослав Етикет і культура спілкування / Ярослав Радевич-Винницький. – Л. : Сполом, 2001. – 224 с.

Науковий керівник:
канд. наук із соц. ком., доцент кафедри ВСР Сегол Радміла Ігорівна

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Володимир Самчук
(Київ, Україна)

ПРАГМАТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДЖ. МІДА

Історико-філософський спадок прагматиста Джорджа Г. Міда (1863 –1931 рр.) становить собою актуальне поле для сучасних досліджень на ґрунті прагматизму. Дж. Мід – філософ, соціальний психолог, активна творча діяльність якого відбулася в межах першої чверті XX ст. (його засадничі твори були опубліковані після смерті автора – в 30-ті роки XX ст.), засновник символічного інтеракціонізму, слухач курсів видатного американського прагматиста В. Джеймса (1842 – 1910 рр.), колега ще одного очільника прагматизму XX ст. Дж. Дьюї (1859 – 1952 рр.), а також засновника біхевіоризму Дж. Вотсона (1878 – 1958 рр.). Історико-філософський аспект дослідження філософії Дж. Міда є значною мірою актуальним у контексті продуктивного синтезу континентальної та американської філософської думки, адже Дж. Мід стоїть біля витоків прагматизму – його прагматична теорія постає як на основі континентальної (Кант, Геґель, Вундт), так і близької до американської британської філософської традиції (зокрема, Г'юм). У кінці XX – на початку XXI ст. є підстави стверджувати, що філософія Дж. Міда повертається на континент крізь ефективне залучення в межах філософських здобутків Ю. Габермаса (зокрема у його теорії комунікативної дії) та його послідовників.

М.Г. Мур, упорядник видання праці Дж. Міда «Рухи думки у XIX ст.», яка ще мало залучена в сучасних історико-філософських дослідженнях в Україні, стверджує, що розвинута в ній історико-філософська концепція Дж. Міда містить зрілий і відшліфований роками інтелектуальних зусиль погляд [4, VI] і тому може розглядатися як одна із засадничих в історико-філософському контексті.

На початку свого формування прагматизм як філософський напрямок зазнав значного впливу романтичного трансценденталізму американського філософа, письменника, релігійного й громадського діяча Р. В. Емерсона. У цьому контексті Емерсона можна вважати «передпрагматистом»: на різних етапах власної інтелектуальної творчості про роль і значення його спадщини говорили такі мислителі як В. Джеймс, Дж. Дьюї, К. Вест, Р. Рорті. Р. Емерсон принципово акцентує увагу на притаманній прагматизму тенденції, яка полягає у зверненості до майбутнього, спрямованості на пошук філософського вирішення наявних проблем особистості та суспільства (з його інститутами політики та науки, тощо) [2, с. 10]. Зокрема, Р. Рорті звертає увагу на таку важливу для прагматизму рису у творчості Дж. Міда, як потенціал окремого індивіда для саморозвитку та змін у суспільстві. Розбудовуючи свою концепцію історико-філософського процесу, теорію взаємодії суспільства і особистості, Дж. Мід зосереджується не стільки на проблемному полі наукового дискурсу, заглибленого у пошуки фундаментальних суспільних засад, як на прагматичних підставах суспільних змін, на віднаходженні можливих джерел формування гуманізованого суспільного ладу [5, p. 65].

Американський трансценденталізм, як джерело прагматизму, має потужні засновки і спонуки до творчості в ідеалістичній німецькій філософії – йдеться про такі чільні постаті континентального філософського світу як І. Кант, Ф. Шеллінг, Й. Г. Фіхте, Г. В. Ф. Геґель. В межах своєї історико-філософської праці Дж. Мід велику увагу приділяє цим видатним інтелектуалам Західного світу і віднаходить «прагматичні можливості» романтизму [2, с. 12] у його тісних взаєминах з наукою доби (від механіки Ньютона кінця XVII ст., до еволюціонізму Ж. Ламарка та Ч. Дарвіна середини XIX ст.). Синтетичний світогляд Емерсона, що в його межах були органічно поєднані ідеї божественної одухотвореності природи (представлені романтиками) з цілком натуралістичним еволюціонізмом наклав значний відбиток на особливості філософського прагматизму Дж. Міда. Тому з погляду дослідницьких інтересів важливою є «межова проблематика», яка локалізується на перехрещенні прагматично потрактованих впливів науки на філософію (йдеться про спосіб представлення Дж. Мідом філософського вчення І. Канта) та зворотного впливу філософії на науку, виразно втіленого в розумінні філософії Г. В. Ф. Геґеля, що його надає Дж. Мід.

Додатковим аргументом на користь прагматичної інтерпретації історико-філософської концепції Дж. Міда, що представлена у вищезгаданій праці «Рухи думки XIX століття», може послугувати її співзвучність із однією з ключових рис цього напрямку у філософуванні – налаштованістю на відкритість до різноманітних сфер суспільного життя, здатністю до виходу на «відкритий простір» (за В. Джеймсом) практичного соціального досвіду та інтелектуального поступу [2, с. 12]. Хоч інтелектуальний соціально-культурний досвід Заходу значною мірою концентрований навколо концепту науки та відповідної експериментальної наукової практики, але його тлумачення на грунті прагматизму розширяє як простір самого цього досвіду, так і його роль у суспільному бутті та його поступі. Вектор цього розширення – не в абсолютизації чинника науки, а його долучення до соціальних практик.

Особливості філософсько-прагматичних підходів до науки яскраво виявилися в концепції основоположника цього філософського напрямку – Ч. С. Пірса. Небезпідставно саме до його «прагматичної максими» відсилає автор поняття «прагматизм» В. Джеймс [2, с. 32]). Ч. Пірс, за його власною характеристикою є «лабораторним філософом», адже його початковий творчий шлях був тісно пов'язаний із науковими студіями на теренах математики й логіки. Ці дисципліни розглядалися Пірсом як

засадничі для формування наукової аналітики та аналітичної філософії. На наш погляд, ця тенденція, розглянута поза контекстом дослідницької практики, знаходиться у руслі аналітичної філософії (ілюстративний приклад – спільна праця Б. Рассела та А. Вайтхеда «Принципи математики»). Але Пірс пішов іншим шляхом, звернувши увагу на *процес розгортання* наукового експерименту. В результаті ним була сформульована «прагматична максима», згідно з якою уявлення, або переконання (beliefs) дослідника, про практичну значення об"кта дослідження, конституюють сам цей науковий об'єкт. Саме на цей аспект, як прагматичний, звернув увагу та по-свому витлумачив В. Джеймс. Отже, співставлення історії науки з історією філософії (й не завжди на користь науки як центральної ланки соціально-культурного поступу), яке здійснює Дж. Мід, – риса, котра виявляє його виразну інтелектуальну причетність до філософії прагматизму.

Для розуміння особливостей формування історико-філософської концепції Дж. Міда важливими є тлумачення ним філософій І. Канта і Г.В.Ф. Гегеля. Підсумком цих тлумачень можна вважати створення Дж. Мідом своєрідних «образів» цих філософій. За ілюстративний матеріал тут можуть слугувати ті історико-філософські підходи, які реалізовані Дж. Мідом у вищезазначеній праці «Рухи думки у XIX столітті». Зокрема, автором подається змістовна схема еволюційного становлення філософії у переході від теорії переважно сталих епістемічних та епістемологічних структур (лінія Арістотель – Кант) до динамічних вчень Фіхте, Шеллінга та Геґеля. Йдеться про виразну модифікацію філософського інтересу і відповідного способу схоплення дійсності, що сталася на початку століття спочатку у філософії, а потім і в природничих науках – парадигмальний перехід від концептуалізації світу в термінах сталих форм до його динамічних, процесуальних інтерпретацій.

І. Кант, на думку Дж. Міда, утверджує в рамках проекту «Критики чистого розуму» вкоріненість самих законів природи в розумній конституції людини. За основу І. Кант бере питання про те, як можливі синтетичні судження апріорі [4, с. 31]. Вдала реалізація такого завдання мала на меті протистояти загрозливому і нищівному для наукових практик скептицизму Д. Г'юма. Британський філософ ставить питання про те, якими по суті є свідоцтва існування причинно-наслідкових рядів, що з них ніби-то можна індуктивно-дедуктивним шляхом отримати достовірне знання про майбутні порядки слідування подій в досвіді? Г'юм отримує негативну відповідь на цей запит – те, що функціонує як знання, як «закон», є простим асоціативним рядом, спостереженим лише в рамках наданого досвіду (минулого і теперішнього). Дошукування достовірних майбутнісних імплікацій – справа хибна (адже не можна «знати» те, чого досвід ще не виказав – не можна сформулювати ефективного поняття про об'єкт, що уможливило б дедуктивно-прогностичну наукову практику [4, с. 35]). Проте дійсність сучасних вже автору трьох «Критик» наукових практик виказує спротив такій редуктивній інтерпретації дійсності людської пізнавальної активності. Кант стає на захист наукового інтересу власної доби і розбудовує значно оптимістичнішу критичну епістемологічну модель [4, с. 37].

В межах науки, твердить Кант, ми усе ж натрапляємо на необхідне і універсальне знання. За філософом і епістомологом закріплене завдання продемонструвати той спосіб формування і функціонування пізнавальних механізмів, котрий би виявився спроможним максимально адекватно зафіксувати дійсний порядок справ у структурах знаного. Кантова відповідь на такий запит епохи має форму коперніканського перевороту і стверджує, що всезагальне і необхідне в знанні (яке не може прямо походити з хаотичного досвідного поля, а саме таким вважає його Кант) – задане власними людськими пізнавальними здатностями та прообразами чуттєвості. Ми можемо, отож, вказати на те, якими можуть бути трансцендентальні апріорні характеристики форм можливого досвіду, передумови пізнання. Структури розсудку і схеми категоризації досвіду, стверджує Кант, з необхідністю зададуть досвід як сповнений причинно-наслідковим порядком, що цілком уможливлює виявлення законоподібних утворень в межах досвідних дослідницьких практик.

Аналітика пізнаваних об'єктів, здійснена Г'юмом, не може відповісти на одне принципове, на думку Канта, питання: об'єкти в досвіді пізнавача задані не як аморфні сукупності навіть найдрібніших аналітично виокремлених складових – вони завжди існують як конкретні цілості – універсальна цілісність об'єктів досвіду це та «прирощена» Кантом до Г'юмової концепції складова, що вберігає статус дійсного знання (маємо справу не лише з асоціацією звичок спостереження, а й з розумно-чуттєвою організацією досвіду) [4, с. 43].

Романтична філософія з особливим завзяттям, за Мідом, підхоплює тему відношення суб'єкта до об'єкта знання. Попри вкоріненість в термінологічному та проблемному полі трьох Кантових «Критик» – романтична школа (її представниками є Фіхте, Шеллінг та Геґель) повертається до розгляду природи самості як носія моральних (Фіхте), естетичних (Шеллінг) та пізнавальних (насамперед – Геґель) досвідів крізь призму нескінченного, божественного, абсолютного протиставлення «не-я» як об'єкта пізнання та споглядання. Таке відношення не може, як стверджує Дж. Мід-історик філософії, існувати у термінах сталих форм. Сутність інтерпретацій цих процесів полягає у визначенні специфічних рис діалектичних рухів духу. Власне, навіть саме поняття самості (усвідомлюваної природи буття собою) – має граматично задану самореферентну динамічну, активну складову. Вбачання об'єктів (того, що споглядаю, що перебуває за моїми межами у власній цілісній наданості), не самісного – передбачає його співставлення з самістю як джерелом інтерпретації [4, с. 73-76].

Антиномічний режим розумування у випадку з Кантом засвідчував схильність пізнавального апарату людину до нелегітимного застосування у позадосвідних вимірах лише постульованої реальності.

Романтичні ж ідеалісти, натомість, розпочинали з антиномічних постулатів як чогось безпосередньо наданого в межах мислення – ці видимості парадоксів були інтерпретовані як живий досвід інтелектуальної свободи і необмеженості пізнавально-морально-творчого потенціалу [4, с. 86]. Антиномії визнані романтиками за необхідні стадії процесу пізнання, а не як індикатори неправильного функціонування розуму [4, с. 121].

Геґель, зокрема, послуговується терміном діалектика на позначення мисленнєвого процесу, що у його межах стається динамічний перехід від суперечностей – до істини (як нарощення істинності). Розвиваючи власну позицію, цей мислитель, за Мідом, розпочинає із того, що вказує на філософські «прорахунки» Шеллінга, а саме: його філософія являє собою бездоказове припущення ідентичності суб'єкта та об'єкта, адже відсутня власне презентація процесу в мисленні [4, с. 127]. Мід звертає увагу на наголос у філософії Гегеля на діалектиці, який є більш значущим, ніж у Фіхте та Шеллінга. Так, у праці «Феноменологія духу» Геґель звертається до теми спостерігача і розглядає типовий випадок розуміння в межах життєвого досвіду: ми спостерігаємо картину – перед нами розташований спочатку будинок, а по тому – дерево, проте якщо ми змінимо точку спостереження, то наша наступна описова теза може набути протилежного вираження: дерево виявиться ближчим до нас, аніж будинок [4, с. 130]. Отже, для пізнавальних процедур характерною є ситуація, коли зі зміною обставин ми формулюємо тезу, яка змістовно суперечить тій, що склалася у попередніх умовах. В цей момент наше мислення покладає себе як суперечливе, проте все ж процесуально гармонізоване – «мислячи конкретно» (Геґелів вислів на позначення повноцінно сформованого образу дійсності) – ми дійдемо висновку, що суперечність аж ніяк не є нездоланною. Навпаки, засобом співставлення суперечливих тез ми здобудемо достовірнішу, динамічну картину дійсності (фаза опозиції – долається в синтетичному співставленні тези й антитези). Далі рух думки Геґеля розгортається в напрямку від максимально абстрактних пар (теза-антитеза) – до послідовних і все більш конкретних синтезів. Такий еволюційний рух цей філософ презентує як «логіку» [4, с. 132].

Чи відповідає Геґелева інтерпретація схопленню дійсності в межах сучасних Міду наукових практик? Згідно з Мідом, частково відповідає, проте теза і антитеза представлені не так конкуруючими теоріями чи світоглядними настановами, як суперечностями існуючих теорій та експериментально встановлених фактів, що їм суперечать.

Отже, у межах порушеної проблеми про прагматичну спрямованість історико-філософських інтерпретацій Дж. Міда, які представлені в одній із його чільних праць «Рухи думки в XIX ст.», можна сформулювати висновок про наявність «рухів до прагматизму» у цього видатного американського соціального філософа та історика філософії. Крім того, можна стверджувати, що Дж.Мід, завдяки оригінальності свого філософського мислення, долучився до процесу сторення самих засад історико-філосфської традиції на грунті прагматизму.

Література:

1. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство: з точки зору соціального біхеовіриста /Дж. Г. Мід; [пер. з англ. Т. Корпала]. – К.: Український центр духовної культури, 2000. – 416 с.
2. Поліщук Н. П. Філософія прагматизму / Ніна Павлівна Поліщук. – К.: Український центр духовної культури, 2012. – 400 с.
3. Mead G.H. Mind, Self, and Society from the Perspective of a Social Behaviorist / George H. Mead // ed. by Charles W. Morris. – Chicago: University of Chicago, 1934. – 390 p.
4. Mead G.H. Movements of Thought in the Nineteenth Century / George H. Mead // ed. by Merritt H. Moore. – Chicago: The University of Chicago Press, 1950. – 521 p.
5. Rorty R. Contingency, Irony, and Solidarity / Richard Rorty. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1989. – 201 p.

Науковий керівник: доктор філософських наук,
провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України,
Поліщук Ніна Павлівна

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ
СВЕДЕНИЯ ОБ УЧАСТНИКАХ КОНФЕРЕНЦИИ

Адаменко Ірина Петрівна – старший науковий співробітник відділу бюджетної системи Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Айтбеков Ринат Нурмоллаевич – студент Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова.

Андрійчик Ольга Богданівна – викладач другої категорії Дрогобицького механіко – технологічного коледжу.

Андрушко Зоряна Володимирівна – викладач комп'ютерних дисциплін ІІ-ї категорії Дрогобицького механіко-технологічного коледжу.

Аужанова Назгуль Бектурсуновна – Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова.

Базарбаева Бахтыгул Есенгелдиевна – старший преподаватель Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Базюк Наталія Олександрівна – студентка Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Бандрівська Наталія Михайлівна – викладач першої категорії Дрогобицького механіко – технологічного коледжу.

Белохвостов Алексей Александрович – старший преподаватель кафедры химии Витебского государственного университета имени П.М. Машерова.

Берко Андрій Юліанович – доктор технічних наук, професор Національного університету «Львівська політехніка».

Беца Ірина Миколаївна – викладач комп'ютерних дисциплін ІІ-ї категорії Дрогобицького механіко-технологічного коледжу.

Гавриляк Тетяна Степанівна – аспірантка кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Глаголева Ірина Ігорівна – викладач Стрийського коледжу Львівського НАУ.

Гринів Любов Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гринченко Алла Николаевна – преподаватель кафедры музыкально инструментальной подготовки Южноукраинского національного педагогического университета имени К.Д.Ушинского.

Грицевич Юрій Васильович – студент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гриценко Людмила Михайлівна – провідний інженер НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Гуня Леся Михайлівна – старший викладач кафедри іноземних мов Львівського національного аграрного університету.

Даутбаева Ольга Кайратовна – Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева.

Демиденко Раиса Николаевна – кандидат биологических наук, профессор кафедры психологии Павлодарского государственного педагогического института. Доцент ВАК.

Дешко Світлана Дмитрівна – старший викладач кафедри іноземних Львівського національного аграрного університету.

Дрижак Анастасія Вікторівна – студентка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», кафедра видавничої справи та редагування.

Дрижирук Ая Павлівна – студентка IV курсу спеціальності «Мова та література (новогрецька)» факультету грецької філології Маріупольського державного університету.

Євтушенко Олександр Валерійович – преподаватель Политехнического техникума КИ СумГу, руководитель Конотопской городской общественной организации «Последний Рубеж».

Ижанова Гульнара Бисеновна – преподаватель Карагандинского Государственного Медицинского Университета.

Имангаликова Индира Бекеновна – старший преподаватель Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Ішков Станіслав Володимирович – аспірант кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського.

Касаткін Володимир Юрійович – аспірант 3-го курсу заочної форми навчання Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України.

Кудайкулов Анарбай Кудайкулович – доктор физико-математических наук, профессор Еуразия Ұлттық Университеті Ақпараттық технология факултеті профессор.

Лу Чен – аспірантка кафедри музичного мистецтва та хореографії Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського.

Мединська Юлія Ярославівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології ВНЗ «Український Католицький Університет», психолог Львівського обласного клінічного психоневрологічного диспансеру.

Миронов Віктор Вікторович – кандидат економічних наук, доцент кафедри агробізнесу та права Херсонського державного аграрного університету.

Митина Наталья Александровна – кандидат педагогических наук, доцент Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова.

Новська Олена Рудольфівна – викладач кафедри музично-інструментальної підготовки, аспірантка кафедри музичного мистецтва і хореографії Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського.

Омарова Вера Константиновна – кандидат педагогических наук, профессор кафедры педагогики Павлодарского государственного педагогического института. Доцент ВАК.

Остапець Анастасія Олегівна – студентка Коледжу економіки і управління Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

Павлова Анна Леонтьевна – студентка Академии управления при Президенте Республики Беларусь.

Павлюк Тетяна Іванівна – студентка Факультет економіки та оподаткування НУДПСУ.

Палага Валерія Леонтіївна – Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Параниця Надія Володимирівна – старший викладач кафедри статистики та математичних методів в економіці Національного університету державної податкової служби України.

Передерко Віталій Петрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри туризму Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Петько Володимир Миколайович – асистент кафедри агробізнесу та права Херсонського державного аграрного університету.

Приказюк Олександр Олексійович – аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Прокопів Роман Васильович – викладач комп'ютерних дисциплін Дрогобицького механіко-технологічного коледжу.

Самчук Володимир Андрійович – аспірант спеціальності «Історія філософії» Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Святецька Віталіна Миколаївна – провідний інженер НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Семенюк Виталий Павлович – лаборант кафедры химии Витебского государственного университета имени П.М. Машерова.

Сея Зоряна Ігорівна – викладач першої категорії Дрогобицького механіко – технологічного коледжу.

Сисенгалиева Каламкас Маратовна – преподаватель, магистр экономических наук. Карагандинский Государственный Медицинский Университет.

Сківка Лариса Михайлівна – доктор біологічних наук, завідувач кафедри мікробіології та загальної імунології ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Стадніченко Ольга Іванівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин НАУ.

Степура Лариса Григорівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри мікробіології та загальної імунології ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Супіханов Борис Карабайович – доктор економічних наук, головний науковий співробітник Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки, член-кореспондент НААН.

Тажигулова Батима Мажитовна – кандидат педагогических наук, доцент Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Таубалдиева Жуматай – кандидат педагогических наук, доцент кафедры музыкального образования Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова.

Таубалдиева Карлыгаш Курмангалиевна – старший инспектор ювенальной полиции по делам несовершенолетних, капитан полиции К.К Таубалдиева.

Ткачук Анна Іллівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри агробізнесу та права Херсонського державного аграрного університету.

Фалюта Андрій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Хе Ивень – аспирантка кафедры методики музыкального воспитания и хореографии Института искусств Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского.

Шалаєва Ольга Зіновіївна – викладач англійської мови Педагогічного коледжу Львівського Національного Університету імені Івана Франка.

Шевченко Ірина Олександрівна – студент НУТУ «КПІ» Видавничо-поліграфічний інститут.

Шепелевич Вікторія Володимирівна – кандидат біологічних наук, завідувач НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Яворська Наталія Валеріївна – провідний інженер НДЛ «Мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології» ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Якимчук Руслан Андрійович – кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та методики її навчання Уманського державного педагогічного університета імені Павла Тичини.

Ярошко Ольга Миколаївна – магістрант 2-го року навчання за спеціальністю «Мікробіологія» ННЦ «Інститут біології», Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Ястремська Ольга Любомирівна – викладач першої категорії Дрогобицького механіко – технологічного коледжу.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУИЩИЕ КОНФЕРЕНЦИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты СНГ!
Государственное высшее учебное заведение
"Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»,
молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,
студенческое научное общество исторического факультета
«Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что с 30 по 31 октября 2013 г. проводится **XVI** Международная научно-практическая интернет-конференция **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ».**

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ
1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ
1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ
1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА
1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ
1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА
1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VII. ИСКУССТВО
1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

XIX. ПЕДАГОГИКА
1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ
1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО
1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ
1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ
1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ
1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо-и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ
1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

Оргкомитет конференции планирует размещать доклады на Web-странице по адресу: **http://conferences.neasmo.org.ua**.

По результатам конференции будет сформирован электронный сборник материалов, который можно будет скачать в PDF-формате на главной странице конференции по адресу: **http://conferences.neasmo.org.ua/.**

Рабочие языки конференции – украинский, русский, английский французский, белорусский, грузинский, армянский, азербайджанский, казахский, узбекский, таджикский, киргизский, молдавский, туркменский.

Последний срок подачи статей – 29 октября 2013 г. (включительно).

Стоимость участия в конференции и размещение статьи в электронном сборнике составляет:
Оргвзнос - **10 USD США (перевод в рублях – 370 рублей);** (в оргвзнос входит оплата за размещение на сайте, верстка макета, редактирование текстов).

Объем статьи – не более 7 страниц. Скачать сборник можно будет через одну неделю после проведения конференции на главной странице конференции.

Для участников стран СНГ (за исключением Украины) средства перечисляются следущиим образом:

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА:
Переводы по системе **«Юнистрим»** для Бобровника Юрия Викторовича в пунктах Приват Банк г. Переяслав-Хмельницкий (в квитанции должен бить указан **код перевода и** Ф.И.О. того, кто переводил деньги, страна).
(комисия 0,15 USD США)

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА (Через ОАО «Сбербанк России»)

Для учасников из Російської Федерации (370 руб.) оплаты оргвзноса в рублях РФ (RUB) в отделениях **ОАО «Сбербанк России»** ***(для того, что бы оргвзнос дошол, в розделе НАЗНАЧЕНИЕ ПЛАТЕЖА, нужно указывать «ПЕРЕВОД ЛИЧНЫХ СРЕДСТВ»).***

56A: Банк-Посредник:	**ОАО «Сбербанк России», Москва, РФ** **БИК 044525225, К/С 30101810400000000225** **ИНН 7707083893** **СВИФТ: SABRRUMM**
57D: Банк Бенефициара:	**/30111810100000000540** **АО «СБЕРБАНК РОССИИ»** **Киев, Украина**
59D: Бенефициар:	**/ 26207017148867/ Бобровнік Юрій Вікторович**

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА
Или почтовым переводом на Ф.И.О.: Бобровник Юрий Викторович, 08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union на **Бобровник Юрий Викторович** (укажите код переводу Ф.И.О того, кто переводит оргвзнос).

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки Методика преподавания языка и литературы.)

Название статьи (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи
(ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:
1. Евремов С. Михаил Коцюбинский // Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Начный руководитель: кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!
После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью) домашний адрес, код города, телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм.** Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу**: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 30-31 октября 2013 г.)** или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:
08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.
Контактное лицо в Украине и за рубежем: Бобровник Юрий Викторович
Контактные телефоны: +**38 (097) 923 16 58, +38 (093) 335 78 86.**
E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ! Работы с рисунками и таблицами принимаются только в том случае, если они представлены в формате **JPEG отдельным файлом.**

ВНИМАНИЕ! После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!
Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**
С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу **http://conferences.neasmo.org.ua/**

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство історичного факультету
«Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що **з 30-31 жовтня 2013 р.** проводиться **XVI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»**

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ
1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ
1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостерігання, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізнеоманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільствах.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ
1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА
1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ
1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА
1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VII. МИСТЕЦТВО
1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

XIX. ПЕДАГОГІКА
1. Дистанційна освіта у вищий школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ
1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО
1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забеспеченя.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ
1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку. особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ
1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ
1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ
1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на Web-сторінці за адресою: *http://conferences.neasmo.org.ua.* За результатами конференції буде сформовано електронний збірник матеріалів, який можна буде скачати в PDF-форматі на головній сторінці конференції за адресою - **http://conferences.neasmo.org.ua/.**

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська, французький, білоруська, грузинска, армянска, азербайджанска, казахска, узбекська, таджиська, киргизська, молдавська, туркменска.

Останній термін подання статей – **29 жовтня 2013 р. (включно).**

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:
Оргвнесок – 80 грн. (в оргнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів).

Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після проведення конференції за адресою *http://conferences.neasmo.org.ua/* натиснувши на слово **ТУТ**.

Кошти перераховуються на рахунок:
Р/р: 26002273854001
ПАТ КБ «Надра» ЦЕНТР
МФО 320564
Одержувач: МГО «Незалежна асоціація молоді».
Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ – 26426765.
Призначення платежу: благодійний внесок на проведення конференції, П.І.П. автора статті.
Або на картку **Приват банку 5457 0829 1319 9290 (**одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович)** та відправити **SMS**-підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
за зразком: **Іван Петренко**
(Київ, Україна)

Секція, підсекція *за зразком*: (**ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ)

Текст статті
(посилання на літературу по тексту у квадратних дужках *за зразко*м [1, с. 23])

Література:
1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!
Після літератури **(*у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів*))** подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (*повністю*) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь.

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файла з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: **neasmo@gmail.com**, *тема повідомлення:* ***30-31 жовтня 2013 р.*** (уразі виникнення помилки при відправленні, повторно відправляйте на адресу **neasmo@ukr.net)** або на CD-дисках **(дискети не приймаються)** із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS-підтвердження**).

Уразі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається достатньо відправити **SMS з прізвищем автора публікації**.

Увага! *У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Уркпоштою не потрібно!*

Увага! *Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь:* ***«Вашу статтю отримано та зараховано»****. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.*

Адреса оргкомітету:
08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.
E-mail: neasmo@gmail.com

Координатор – **Бобровнік Юрій Вікторович**
Контактні телефони: (097) 923 16 58, (093) 335 78 86.

УВАГА! Роботи з малюнками та таблицями приймаються лише у тому разі, якщо вони подані у форматі JPEG окремим файлом.
РОБОТИ ОБ'ЄМОМ **менше 3 сторінок** НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!
ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!
З результатами та форматом проведення подібних конференцій можна ознайомитися за адресою:
http://conferences.neasmo.org.ua/

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Світлана Іванова, Віолета Чуйко (Одеса, Україна)
ПОМОЛОГІЧНА І БІОХІМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВИХ
ІНТРОДУКОВАНИХ ЗИМОВИХ СОРТІВ ЯБЛУНІ В УМОВАХ ПІВДЕННОГО СТЕПУ УКРАЇНИ 6
Zarifa Saidmurodova, Asatullo Rajabov (Самарканд, Узбекистан)
SANOAT KORXONALARI KELTIRIB CHIQARAYOTGAN EKOLOGIK XAVF
VA ULARNING CHIQINDILARIDAN OQILONA FOYDALANISH ISTIQBOLLARI (Samarqand superfosfat zavodi misolida) 8
Бустаной Эшболтаева, Бахритдин Бозоров (Самарканд, Узбекистан)
ҚОН ИВИШИ ВА АНТИГЕМОФИЛ ОМИЛЛАРНИНГ ФИЗИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ 9
Руслан Якимчук (Умань, Україна)
РІВЕНЬ МУТАЦІЙНОЇ МІНЛИВОСТІ ОЗИМОЇХ ПШЕНИЦІ
В УМОВАХ РАДІОІЗОТОПНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ҐРУНТУ УРАНОВОЮ ПРОМИСЛОВІСТЮ 10
Ольга Ярошко, Вікторія Шепелевич, Лариса Степура,
Лариса Сківка, Людмила Гриценко, Наталія Яворська, Віталіна Святецька (Київ, Україна)
АНТИБАКТЕРІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СПИРТОВИХ
ЕКСТРАКТІВ КВІТІВ ЩОДО ТЕСТ-КУЛЬТУРИ *BACILLUS SUBTILIS* УКМ В-90 11

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Ольга Даутбаева (Астана, Казахстан)
К ВОПРОСУ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ЗДОРОВЬЯ ЖИТЕЛЕЙ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ 14
Наталя Кіркаленко, Тетяна Карпець (Маріуполь, Україна)
ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ОТОЧУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ 16
Батима Тажигулова (Астана, Казахстан)
ҚОҒАМДЫ ЭКОЛОГИЯЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕСІН
ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ 18
Сергей Терещенко (Мариуполь, Украина)
ОБ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ ПРИРОДООХРАННОЙ
ПРОГРАММЫ ГОРОДА МАРИУПОЛЯ И РЕЗУЛЬТАТАХ ЕЕ ВЫПОЛНЕНИЯ 20
Наталія Щербина (Маріуполь, Україна)
НЕОБХІДНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ НАСЕЛЕННЯ 22

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Ірина Адаменко (Київ, Україна)
ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 24
Тетяна Гавриляк (Львів, Україна)
ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ 25
Станіслав Ішков (Донецьк, Україна)
СПЕЦИФІКА ПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ 28
Б.Т. Касымова, А.А. Ахатова (Қарағанды, Қазақстан)
ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУ 31
Мирослава Конончук (Дрогобич, Україна)
ОСНОВНІ ВИДИ ТА ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ ПО ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ 33
Светлана Метлушко, Инна Ковальчук (Гомель, Беларусь)
ОЦЕНКА КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ
ОРГАНИЗАЦИЙ НА ОСНОВЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА 35
Анна Павлова (Минск, Беларусь)
ПРИВЛЕЧЕНИЕ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ 37
Тетяна Павлюк (Ірпінь, Україна)
МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ 39
Валерія Палага (Полтава, Україна)
ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ НАРОСТАННЯ ЗАГРОЗИ БАНКРУТСТВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН 42
Надія Параниця (Ірпінь, Україна)
РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ 44
Віталій Передерко, Любов Гринів (Івано-Франківськ, Україна)
МАРКЕТИНГ ТЕРИТОРІЙ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ 46
Каламкас Сисенгалиева, Гульнара Ижанова (Караганда, Казахстан)
ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ 48
Борис Супіханов (Київ, Україна)
ГЕОЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА 50
Вероніка Ткач, Юлія Каширна (Ірпінь, Україна)
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АПК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 52

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

К. Ж. Абдрахманова, Н. А. Мейрамова, А. К.Тұрғанбаева (Қарағанды, Қазақстан)
ЖАСТАРДЫҢ САЙЛАУҒА ҚАТЫСУ БЕЛСЕНДІЛІГІН КӨТЕРУДЕГІ ӘДІСТЕР МЕН ФОРМАЛАР 55
Александр Евтушенко (Конотоп, Украина)
ВАХТА ПАМЯТИ – 2012 НА КОНОТОПЩИНЕ (О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
КОНОТОПСКОЙ ГОРОДСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ "ПОСЛЕДНИЙ РУБЕЖ") 56

Б.К. Қыздарбеков, Г.А. Мухатаева, К.Ж. Абдрахманова, Г.Г. Алиева (Қарағанды, Қазақстан)
ҚАЗАҚТАРДЫҢ ТАРИХЫН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ,
АНТРОПОЛОГИЯЛЫҚ, ЭТНИКАЛЫҚ (ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ) ЖӘНЕ ТАРИХИ ДӘУІРЛЕРГЕ БӨЛУ
Олександр Приказюк (Кам'янець-Подільський, Україна)
ГРИГОР'ЄВЩИНА: ПИТАННЯ АНТИСЕМІТИЗМУ 60

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Татьяна Осадчая, Линь Тенфей (Одесса, Украина)
ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ УПРАВЛЕНИЯ ХОРОМ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ 64

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Dennis Soltys (Almaty, Kazakhstan)
LINKING DIGNIFIED STATUS OF FACULTY TO
THE IMPLEMENTATION OF REFORMS AT THE TECHNICAL CORE OF UKRAINE'S UNIVERSITIES 67
Назгуль Аужанова, Ринат Айтбеков (Талдыкорган, Казахстан)
БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ 69
Катерина Бакановська (Одеса, Україна)
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ
НАД ХУДОЖНІМ ОБРАЗОМ СТУДЕНТА-МУЗИКАНТА У ВИКОНАВСЬКОМУ ПРЦЕСІ 72
Наталія Бандрівська (Дрогобич, Україна)
ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У ВИЩИЙ ШКОЛІ 74
Алла Гринченко (Одесса, Украина)
МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО САМОКОНТРОЛЯ У
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В ПРОЦЕССЕ ФОРТЕПИАННОЙ ПОДГОТОВКИ 77
Раиса Демиденко, Вера Омарова (Павлодар, Казахстан)
СОДЕРЖАНИЕ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ 79
Ая Дрижирук (Маріуполь, Україна)
ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ 81
Хе Ивень (Одеса,Украина)
ФОРТЕПИАННАЯ ИНТОНАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ 83
Лу Чен (Одесса, Украина)
ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ МУЗЫКАЛЬНО-АРТИКУЛЯЦИОННЫХ
УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В ФОРТЕПИАННМ ОБУЧЕНИИ 85
Наталья Митина (Талдыкорган, Казахстан)
БЕСЕДА В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ 87
Наталья Митина (Талдыкорган, Казахстан)
ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ КАЗАХСКОГО
ХОРОВОГО ИСКУССТВА И ЕГО ВОЗМОЖНОСТИ В ВОСПИТАНИИ ШКОЛЬНИКОВ 90
Олена Новська (Одеса, Україна)
РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ 92
Вера Омарова, Раиса Демиденко (Павлодар, Казахстан)
СОДЕРЖАНИЕ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ 94
Виталий Семенюк, Алексей Белохвостов (Витебск, Беларусь)
РОЛЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ХИМИИ 96
Жуматай Таубалдиева, Карлыгаш Таубалдиева (Талдыкорган, Казахстан)
МҰҚАН ТӨЛЕБАЕВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ 99

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Каріна Міхеєва, Оксана Росоловська (Харків, Україна)
ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО 102

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Віктор Миронов, Анна Ткачук, Володимир Петько (Херсон, Україна)
ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ 104
Анастасія Остапець (Черкаси, Україна)
ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ 105
Наталія Тян (Київ, Україна)
ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
СЛІДІВ ПОСТРІЛУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ 107
Андрій Фалюта (Львів, Україна)
ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 109

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Юлія Мединська (Львів, Україна)
ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА КЛІНІКА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ БЕЗПЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 112
Мар'яна Миколайчук (Львів, Україна)
КУЛЬТУРА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ
ЯК СТРАТЕГІЧНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА 114

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Зоряна Андрушко, Ірина Беца (Дрогобич, Україна)
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ 117
Ірина Глаголева (Стрий, Україна)
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ К-СЕРЕДНІХ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ДАНИХ 119
Қалман Гүлжамал (Астана ,Қазақстан)
БІР ЖӘНЕ ЕКІ ӨЛШЕМДІ ТҮРАҚТАЛҒАН ӨРІСТЕРДІ
АППРОКСИМАЦИЯЛАЙТЫН СИЛАЙН ФУНКЦИЯЛАРЫН ҚҰРУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ 122
Қалман Гүлжамал (Астана, Қазақстан)
ЖЫЛУ АҒЫНЫ, ИЗОЛИЯЦИЯСЫН ЖӘНЕ ЖЫЛУ АЛМАСЫУ ӘСЕРІНДЕГІ ШЕКТЫ
ҮЗЫНДЫҚТАҒЫ ГОРИЗАНТАЛ СТЕРЖІНДЕ ПАЙДА БОЛҒАН ТҮРАҚТАЛҒАН ЖЫЛЫУ ӨРІСІН ТАБУ 125
Володимир Касаткін (Київ, Україна)
СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСАХ 127
Роман Прокопів (Дрогобич, Україна)
АВТОМАТИЗОВАНА ПЕРЕВІРКА ЗНАНЬ 130
Ольга Стадніченко (Київ, Україна)
ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ 132

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Индира Имангаликова, Бахтыгул Базарбаева (Астана, Казахстан)
ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН САҚТАУДЫ НЫҒАЙТУ 135

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Айжан Абдрахманова (Казахстан)
ЖАРНАМА ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ 136
Ольга Андрійчик (Дрогобич, Україна)
ТЕСТ ЯК МЕТОД КОНТРОЛЮ РІВНЯ ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ 137
Наталія Базюк (Луцьк, Україна)
КОЛЕКЦІОНЕР ЛЮДЕЙ: МИХАЙЛО СЛАБОШПИЦЬКИЙ 139
Юрій Грицевич (Луцьк, Україна)
ФОНЕТИЧНІ ЯВИЩА ВОЛИНСЬКОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК
У ЗБІРНИКУ ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСІВ О. КОНДРАТОВИЧ “ВЕСІЛЛЯ НА ПОЛІССІ” 141
Леся Гуня, Людмила Лихочвор (Дубляни, Львів)
КОМП’ЮТЕРИЗАЦІЯ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 143
Світлана Дешко, Леся Гуня (Львів, Україна)
КОМП’ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 144
Анастасія Дрижак (Київ, Україна)
РЕДАГУВАННЯ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ НОВИН: МОВНИЙ АСПЕКТ 146
Сея Зоряна, Ольга Ястремська (Дрогобич, Україна)
СИНТАКСИС: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЯ 149
Ольга Іщенко (Львів, Україна)
BASIC APPROACHES IN COMPETENCY BASED LANGUAGE TEACHING 151
Наталія Курносова (Житомир, Украина)
УЧЕТ ОСОБЕННОСТЕЙ ТЕМА-РЕМАТИЧЕСКОГО ЧЛЕНЕНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ
ПРИ ПЕРЕВОДЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ С РУССКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКИЙ 153
Инна Миркович, Анна Ротарь, Тамара Шайкина (Одесса, Украина)
ЯЗЫКОВАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ЕЁ ВИДЫ 155
Ольга Шалаєва (Львів, Україна)
ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ОСНОВ
АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ 157
Ірина Шевченко (Київ, Україна)
ГРАМАТИЧНІ СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ 159

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Володимир Самчук (Київ, Україна)
ПРАГМАТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДЖ. МІДА 163

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ /ВЕДОМОСТИ ОБ УЧАСНИКАХ …… 166

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУИЩИЕ КОНФЕРЕНЦИ

Информация для участников из стран СНГ …… 168
Інформація для учасників з України …… 171

Збірник наукових праць / Сборник научых робот

Українською, російською, казахською, вірменською та англійською мовами

Матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013 р. – 178 с.

Материалы XV Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2013 г. - 178 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
В.П. Коцур,
доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, Ю.С. Табачок.

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав, Ю.С. Табачок.

Проведення **XV** Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщенні на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою http://conferences.neasmo.org.ua

Адреса оргкомітету конференції:
08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

Підписано до друку 03.10. 2013. Формат 60х84 1/8
Збірник наукових праць видрукувано ТОВ «Колібрі 2011»,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська область,
www.kolibri.org.ua

ДЛЯ НОТАТОК